

Petr Kořátko

Význam a komunikace

VÝZNAM A KOMUNIKACE

Petr Kořátko

FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

nakladatelství filosofického ústavu AV ČR

Praha 1998

Tato studie vznikla v rámci
grantu č. A0009504 uděleného
Grantovou agenturou Akademie věd České republiky

Vědecký recenzent
prof. dr. Karel Berka, DrSc.

© Petr Kořátko, 1998

Cover © Eva Kořátková, 1998

© FILOSOFIA-ΦΙΛΟΦΟΦΙΑ, 1998

nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR

ISBN 80-7007-117-6 (print book)

ISBN 978-80-7007-711-5 (e-book)

DOI 10.47376/filosofia.1998.1

Mým rodičům

Obsah

Předmluva	9
-----------------	---

Úvod

/1/ Cíl práce	11
/2/ Problém posloupnosti: význam promluvy, význam věty a význam slova	13
/3/ Předběžné upřesnění výchozí otázky teorie významu a metodologická poznámka	15
/4/ Význam, vyjadřování mentálních stavů a normativní důsledky promluv; předběžný rozvrh	17

A/ Mluvní akt jako význam promluvy

I. Tvrzení a prezentace přesvědčení

I/1 Přesvědčení, že p , je intencionální podmínkou tvrzení, že p (zamítnuto)	23
I/2 Tvrzení, že p , je založeno na intenci mluvčího vyvolat v adresátovi přesvědčení, že mluvčí věří, že p , a (nebo) přesvědčení, že p (zamítnuto)	27

V. Komunikativní intence	120
VI. Konverzační implikatury	123
VII. Shrnutí	127
Poznámky k části A	129
B/ Determinace významu promluvy	
I. Úvod	147
II. Lewisova definice konvence	151
III. Griceovská verze geneze konvenčního významu věty	159
IV. Úloha konvencí v determinaci významu promluvy	
IV/1 Davidson o výpovědní síle	163
IV/2 Davidson o významu promluvy a o společném jazyku	166
IV/3 Odmítnutí davidsonovského pojmu významu promluvy	172
IV/4 Typy diskursu a determinace významu promluvy	177
IV/5 Intence mluvčího a veřejná povaha významu promluvy	183

V. Shoda v přesvědčeních a význam promluvy

V/1	Neutralizace konvenčního významu	189
V/2	Eliminace konvenčního významu	197
V/3	Shrnutí: principy determinace významu promluvy a princip komunikativního úspěchu	201
V/4	Význam promluvy a étos komunikace	204

VI. Principy determinace významu promluvy a problém jednání podle pravidla

VI/1	Argument proti soukromému jazyku	209
VI/2	Argument proti individuálnímu jazyku	214
VI/3	Komunikativní shoda	219
VI/4	Problém určitosti jazykového významu	229

VII. Shrnutí a závěr 233

Poznámky k části B	239
------------------------------	-----

Stručný slovník důležitých termínů	255
--	-----

Literatura	279
----------------------	-----

Věcný rejstřík	287
--------------------------	-----

Jmenný rejstřík	293
---------------------------	-----

Předmluva

Tato kniha má velmi jednoduchý rozvrh: nejprve se v ní (jak doufám) dopracujeme k jistému vymezení základních typů mluvních aktů a k jistému pojmu významu promluvy a pak se budeme zabývat důsledky. Důsledky se budou týkat různých problémů, o nichž se diskutuje v současné filosofii jazyka: vztahu významu a mentálních stavů, transparence a objektivitu významu, nepřímých způsobů komunikace běžně označovaných jako „konverzační implikatury“, různých komunikativních triků, normativních parametrů komunikace a (v rámci toho) pojmu jazykové konvence, problému tzv. jednání podle pravidla, rozlišení různých typů diskursu, v nichž platí různé principy determinace významu promluvy aj.

Některé z těchto problémů jsou viditelné jen z perspektivy jistých teorií nebo argumentů, které vyžadují obsírný výklad. Pokud jsem takový výklad publikoval už dříve, přejímám ho zde beze změn — nemám-li k nim zvláštní důvod (tyto pasáže tvoří necelou čtvrtinu knihy). V každém případě dostávají v tomto výkladu značný prostor názory, které se radikálně liší od autorových, ale jinak mají samé přednosti: jsou podloženy důmyslnými argumenty nebo alespoň zajímavými konstrukcemi a stojí za nimi velká jména. Připočteme-li k tomu stručný slovník důležitých termínů na konci, dá se snad říci, že knihu je možné číst i jako (velmi jednostranný) úvod do filosofie jazyka.

Kniha je vyústěním grantového projektu „Význam a komunikace“. V průběhu práce na projektu byly některé výsledky publikovány nebo předneseny jako referáty či přednášky: s vděčností konstatuji, že obojí vyvolalo polemické reakce, které se promítly do definitivní formulace mých argumentů. Obecně řečeno, mé formulace jsou polemické ve dvojím smys-

lu: jsou polemicky zaměřeny a jsou výsledkem polemik. Dva filosofové, kteří patří k nejčastějším terčům mé kritiky, ovlivnili konečnou podobu knihy svými připomínkami: John Searle poznámkami k rané verzi mého pojetí mluvnických aktů a Donald Davidson publikovanou odpovědí na moji kritiku jeho pojetí jazykové komunikace. Jsem jim zavázán nejen za tuto pomoc, ale i za inspiraci a potěšení, které mi přinesla četba jejich prací. Stejně důležité pro mě byly diskuse nebo konzultace s řadou dalších filosofů: patří mezi ně Tom Baldwin, John Biro, Pavel Cmorej, Martin Davies, Pascal Engel, Anthony Grayling, Martin Hahn, Tomáš Hříbek, Guido Küng, Paolo Leonardi, Ernest Lepore, Kevin Mulligan, Hugh Mellor, Peter Pagin, Sir Peter Strawson, Ladislav Tondl, David Wiggins, Andrew Woodfield, abych uvedl alespoň některé. Hodně jsem získal z diskusí se studenty, kteří navštěvovali mé semináře na Karlově univerzitě a na univerzitě ve Fribourgu, a s účastníky mých příležitostných přednášek na dalších univerzitách: jsem jim vděčný za to, že mě přiměli uvažovat o problémech, které jsem neviděl nebo považoval za vyřešené.

Úvod

/I/ Cíl práce

Úvahy, které nás budou zaměstnávat v této knize, patří do teorie významu. Titul „teorie významu“ může vyvolávat velká očekávání: obecně vzato, nemám důvod je zpochybňovat, ale pokud jde o tuto knihu, říkám předem, že v ní nepůjde o víc než o pokus vyrovnat se s faktem, že některé promluvy mají výpovědní sílu a propoziční obsah. Jinými slovy, budu spokojen, když se mi podaří přispět k objasnění té podivuhodné skutečnosti, že nějaký smyslově vnímatelný akt, například vyslovení věty „Prší“, může být za jistých okolností tvrzením, že prší.

„Promluvou“ nemíním nic jiného než to, o čem byla právě řeč: jakýkoli smyslově vnímatelný akt nebo jeho produkt, k němuž přistupujeme jako k potenciálnímu nositeli významu.¹ Nemáme žádný důvod *a priori* předpokládat, že musí jít o užití jazykového výrazu v běžném smyslu, tj. o instanci nějakého obecného typu aktu nebo typu objektu, jemuž je v určitém společenství konvenčně přiřazen význam.² Protože ale jazykové promluvy hrají prominentní roli v tom typu komunikace, na který jsme zvyklí, mělo by nás zajímat, jak do jejich významu vstupuje význam užitých vět a jeho prostřednictvím význam slov, z nichž se věty skládají, spolu s jejich syntaktickým uspořádáním.

Ten, kdo dává přednost metajazykovým formulacím, může říci, že cílem teorie významu je vyložit pravdivostní podmínky³ tvrzení typu:

- /1/ Jana tvrdila, že prší.
- /2/ „It's raining“ znamená, že prší.
- /3/ „The rain“ znamená déšť.

Fakty, které činí pravdivými tvrzení jako /1/-/3/, nás mohou zajímat z rozmanitých důvodů. Ten, kdo zasvětil svou filosofickou kariéru budování jednotného fyzikalistického obrazu univerza, je musí vnímat jako výzvu, protože se *prima facie* vzpírají fyzikalistické redukci. Zdá se, že to nejlepší, co může udělat, je pokusit se nejprve o vymezení pravdivostních podmínek tvrzení typu /1/-/3/ v psychologických pojmech, a pak o naturalistickou redukci psychologických pojmů.⁴ Jiným zdrojem motivace může být přesvědčení, že všechny tradiční metafyzické spory, pokud mají vůbec nějaký smysl, jsou spory o významy.⁵ Můžeme například — spolu s Michaelem Dummettem — dospět k závěru, že rozdíl mezi realistickým a anti-realistickým postojem k fyzickým objektům, k psychickým stavům, k matematickým entitám, k tzv. teoretickým entitám přírodních věd, k hodnotám atd., je ve skutečnosti rozdíl v interpretaci promluv, v nichž se užívají výrazy jako „stůl“, „intence“, „nejvyšší prvočíslo“, „atom“ nebo „dobrý“. Spor se tedy vyřeší vytvořením přesvědčivých teorií významu pro sporné typy diskursu. Při jejich konstruování musíme samozřejmě odpovídat na otázku, co to znamená připisovat promluvě, větě nebo slovu význam — ať už věříme, že existuje univerzální odpověď nebo jen odpovědi platné pro jednotlivé typy diskursu.⁶

V této knize ale nebudeme k teorii významu přistupovat s vedlejšími úmysly: problém významu je dostatečně zajímavý sám o sobě a teorie významu nemusí ospravedlňovat čas a úsilí, které nás stojí, metafyzickými projekty ani antimetafyzickou ideologií.

/2/ Problém posloupnosti: význam promluvy, význam věty a význam slova

„Úkolem teorie významu je vyložit, jak funguje jazyk, jinými slovy vyložit, co obecně vzato způsobuje užití věty za přítomnosti posluchačů, kteří znají jazyk, k němuž věta patří.“⁷ Tento citát z Michaela Dummetta zaměřuje naši pozornost k významu promluvy, a zřejmě právem. Význam věty není koncepcí nic jiného než její schopnost sloužit jako nástroj k vykonávání smysluplných promluv (jinými slovy: k vykonávání mluvních aktů) a význam slova spočívá ve způsobu, jakým slovo přispívá do významu vět, v nichž se vyskytuje. Chceme-li tedy vyložit pojem významu věty, potřebujeme pojem významu promluvy, a pojem významu věty je ve stejném smyslu primární vůči pojmu významu slova.

Sestoupíme-li z úrovně pojmových vztahů na úroveň interpretace konkrétních jazykových promluv a konkrétních vět, zdá se, že pořadí se převrací: abychom porozuměli jazykové promluvě, musíme rozumět větě, která v ní byla užitá. Význam konkrétní jazykové promluvy je odvozen od významu užití věty (plus kontextu), a ne naopak. Ale rozumět větě (jako typu) neznamena nic jiného, než být připraven interpretovat promluvy, v nichž je užitá, jinými slovy ovládat obecný princip, jak určovat význam promluv vykonaných jejím užitím v konkrétních kontextech. A interpretovat promluvu na základě znalosti významu věty a kontextu znamená jen uplatnit tento princip v konkrétním případě: význam věty slouží k determinaci významu promluv právě proto, že je identický s principem, který jednotlivým kontextům, v nichž je věta užitá, přiřazuje mluvní akt jako význam promluvy (případně nic, pokud se užitím věty v daném kontextu nevykonává smysluplná promluva, jak tomu je například u artikulačních cvičení). To mají na mysli ti, kdo význam věty charakterizují jako (parciální) funkci z kontextů do mluvních aktů.⁸

Po této odbočce tedy můžeme bez rozpaků zopakovat tezi, že pojem významu věty předpokládá pojem významu promlu-

vy. Obrácený vztah neplatí: jak už bylo řečeno, diskuse o pojmu významu promluvy nemusí vést k závěru, že nositelem významu nemohou být jiné akty než užití vět nějakého jazyka.

Přejděme k tvrzení, že pojem významu slova předpokládá pojem významu věty. Na první pohled se nabízí námitka podobná předchozí: sestoupíme-li na úroveň významu konkrétních vět, musíme konstatovat, že je (s výjimkou idiomů) odvozen od významu slov a způsobu jejich spojení. Jinými slovy, význam věty má zpravidla kompoziční povahu: díky ní můžeme na základě znalosti významu konečného počtu slov a znalosti funkce konečného počtu syntaktických forem při determinaci větného významu (tj. znalosti způsobů, jakými jednotlivé typy spojení slov přenášejí jejich význam do významu celku) porozumět principiálně kterékoli z nekonečného počtu vět, které lze utvořit podle pravidel češtiny — kromě idiomů, jejichž významy si musíme osvojit zvlášť. Máme-li učinit zadost tomuto rysu jazykové kompetence, který se někdy označuje jako „jazyková kreativita“, musíme význam věty chápat jako funkci významu slov a způsobu jejich spojení. Ale toto konstatování dobře ladí s pojetím významu slov jako způsobu, jakým slovo přispívá do významu vět, v nichž se vyskytuje: účast konkrétního slova při determinaci významu konkrétní věty není nic jiného než realizace tohoto příspěvku v konkrétním případě.⁹ Toto pojetí významu slova vychází z předpokladu, že slovo plní svou komunikativní funkci výhradně jako součást věty (ať už explicitní nebo zastoupené elipsou: v krajním případě slovem samotným).¹⁰ Kdybychom tento předpoklad opustili,¹¹ neohrozilo by to primárnost pojmu významu promluvy: změnilo by se jen to, že pojem významu slova by se definoval pomocí pojmu významu promluvy přímo, a ne zprostředkovaně přes pojem významu věty.

/3/ Předběžné upřesnění výchozí otázky teorie významu a metodologická poznámka

Podle vymezení, které jsme citovali z Dummetta, má teorie významu „vyložit, co obecně vzato způsobuje užití věty za přítomnosti posluchačů, kteří znají jazyk, k němuž věta patří.“ Přijali jsme se sympatiemi, že termín „užití věty“ uvádí na scénu pojem významu promluvy jako centrální pojem teorie významu. Zaměřuje naši pozornost správným směrem, ale zároveň ji omezuje na *jazykové* promluvy. Shodneme-li se na tom, že k takovému omezení nemáme žádný apriorní důvod, měli bychom Dummettovu charakteristiku pozměnit asi takto: teorie významu má (v první řadě) ukázat, jak se smysluplná promluva, tj. promluva, která je nositelem výpovědní síly a (zpravidla také) propozičního obsahu, promítá do vztahu mezi mluvčím a adresátem.

Po tomto rozšíření přichází na řadu opačný problém: Dummettovo vymezení se musí v jiném ohledu radikálně zúžit. V průběhu komunikativního aktu a jako jeho důsledek se mezi mluvčím a adresátem odehrává řada věcí na různých úrovních: spočívá-li promluva v užití nějaké věty, šíří se zvukové vlny od mluvčího k adresátovi (podle elegantní formulace Sperbera a Wilsona „mluvčí mění akustické prostředí adresáta“¹²); probíhají kauzálně propojené neurofyziologické procesy, navozují se kauzálně propojené psychické stavy (např. mluvčí cítí nutkání rozzuřit adresáta a podaří se mu to); promluva může změnit morální pozici adresáta (např. ho staví do mravně nepříznivého světla), jeho vyhlídky na dosažení cíle (např. zvyšuje jeho šanci na služební postup) a bezpochyby bychom našli řadu dalších věcí. Při vymezování zájmu teorie významu by tedy bylo krajně nerozvážené říci, že ji zajímá všechno, k čemu dochází mezi mluvčím a adresátem vykonáním smysluplné promluvy.

Snad by nás mohlo uspokojit toto vymezení: teorii významu jde (v prvé řadě) o určitý aspekt toho, k čemu dochází v promluvě mezi mluvčím a adresátem, totiž o ten aspekt, který re-produkujeme ve větách typu

/1/ Jana tvrdila, že prší.

Obecně vzato, význam promluvy není nic jiného než mluvní akt, který je v ní vykonán (ať už v „bezpříznakovém“, neredukovaném modu nebo v modu „jako by“, například v žertu nebo v divadelním dialogu). Otázka, za jakých podmínek má promluva význam, tedy splývá s otázkou, za jakých podmínek se v promluvě vykonává mluvní akt; a chceme-li vymezit základní typy významů promluv, musíme definovat základní typy mluvních aktů.

Jako účastníci komunikace bychom byli ztraceni, kdybychom nedokázali s určitostí identifikovat mluvní akty vykonávané v běžných promluvách: jinými slovy, při hodnocení toho, k čemu dochází v komunikaci, musíme být schopni užívat vět typu /1/, a to ve shodě s ostatními členy komunikativního společenství a s mírou jistoty, která je nezbytná pro efektivní jednání. Teorie významu tak má zajištěn relativně spolehlivý a pohodlně dostupný zdroj korekcí. Čas od času bychom se měli zajímat o implikace našeho výkladu pro klasifikaci různých typů promluv v různých typech situací a porovnávat je s tím, co nám říká intuice o adekvátním užití vět typu /1/ vzhledem k těmto promluvám a situacím. Narazíme-li na rozpor, musíme buď opravit teorii nebo uvést velmi silné důvody, které ospravedlní odchylku od reálné komunikativní praxe (zastupované, jak jinak, naší intuicí získanou každodenní účastí v komunikaci). Obecně řečeno, jediným přijatelným důvodem může být přesvědčení, že jakákoli změna teorie vedoucí k odstranění této odchylky na daném místě by přivedla teorii do rozporu s reálnou komunikací na důležitějších místech nebo ve větším rozsahu.

Zapojit komunikativní intuici do služeb teorie tedy znamená konstruovat možné komunikativní situace, aplikovat na ně teoretické pojmy, které chceme posoudit, a porovnávat výsledek s tím, jak bychom tyto situace klasifikovali v komunikativní praxi, jakou reakci bychom intuitivně považovali za adekvátní atd. To vyžaduje fabulační schopnosti toho druhu,

jaké známe z textů pozdního Wittgensteina nebo z Griceových a Schifferových diskusí o klíčových pojmech intencionální sémantiky. Autor nerad připouští, že v tomto směru není nijak zvlášť vybaven: může jen slíbit, že udělá vše, co bude v jeho silách.

/4/ Význam, vyjadřování mentálních stavů a normativní důsledky promluv; předběžný rozvrh

Teorie významu by měla mít na zřeteli, že jednou z funkcí komunikace je sloužit ke zveřejňování mentálních stavů mluvčích: mluvčí může vykonat mluvní akt proto, aby dal najevo svá přesvědčení, záměry nebo přání, a adresáta může promluva zajímat právě jako indikace aktuálních mentálních stavů mluvčího. Některé mentální stavy (jako obecné typy) jsou s promluvou neodlučitelně spojeny prostřednictvím jejího významu, a díky tomu má i jejich prezentace v promluvě zvláštní status. Charakterizovat specifický způsob této prezentace zřejmě bude možné jen ve spojení s výkladem pojmu významu promluvy: nelze dokonce vyloučit, že adekvátní výklad tohoto pojmu a adekvátní vymezení jednotlivých typů mluvních aktů jsou do značné míry totožné s výkladem způsobu, jakým se v promluvě prezentují určité typy mentálních stavů.

Stejně podstatné je, že promluvy mají normativní důsledky, které podstatně souvisejí s jejich významem (tj. s tím, jaký mluvní akt se v nich vykonává): slib vykonat akt α zavazuje mluvčího k úmyslu vykonat α , nejen (a ne nutně) ve smyslu subjektivního pocitu povinnosti, ale také v objektivním smyslu založeném na instituci slibu; tvrzení, že p , zavazuje na stejné úrovni mluvčího k přesvědčení, že p atd.

Teorie významu tedy musí vyložit jak schopnost promluvy zveřejňovat mentální stavy mluvčích, tak její schopnost nést objektivní normativní důsledky. Odhaduji-li průběh následující diskuse správně, dovede nás k závěru, že specifický způsob

zveřejňování mentálních stavů v promluvě objasníme nejlépe právě tehdy, když ho vyložíme jako navozování určitých normativních důsledků, a že mluvní akt není nic jiného než souhrn takových důsledků.

Předpokládejme, že touto cestou dospějeme k dostatečně určitému vymezení základních typů mluvních aktů a k obecné charakteristice významu promluvy. Pak bychom měli ukázat, co jsme tím získali pro vymezení dalších pojmů teorie významu (jako je pojem významu věty, propozice, reference nebo interpretace) a pro objasnění některých problémů, které spadají do teorie významu nebo do jejího těsného sousedství (komunikativní transparence, objektivita významu, rozlišení přímého a nepřímého modu komunikace, různé druhy komunikativních triků, komunikativní intence). To je obsah první části knihy: dá se shrnout tak, že zde navrhne jisté pojetí významu promluvy, a pak budeme bilancovat zisk. Ve druhé části nás budou naopak zajímat náklady: položíme si otázku, jaký typ normativních principů musíme předpokládat, chceme-li udržet náš pojem významu promluvy, zda k nim podstatně patří jazykové konvence, a můžeme-li je obhájit ve světle jistých skeptických úvah, za něž dějiny filosofie vděčí Wittgensteinovi, Quineovi a Kripkemu.

**A/ Mluvní akt
jako význam promluvy**

I. Tvrzení a prezentace přesvědčení

Podle Donalda Davidsona musí odpověď na otázku, v čem spočívá význam promluvy, „spojit osvětlujícím způsobem pojem významu s přesvědčeními, přáními, intencemi a účely“.¹³ Tak by mohlo znít motto následujících úvah, přestože nepůjdou cestou, kterou zvolil Davidson.

V předchozí kapitole jsme se rozhodli soustředit svůj zájem na to, co se odehrává ve smysluplné promluvě. Jednou z nejnápadnějších věcí je, že mluvčí, který uvádí do komunikace nějaký propoziční obsah, dává najevo určitý postoj k tomuto obsahu. Jinými slovy, ve smysluplné promluvě se mluvčí prezentuje jako nositel propozičního postoje, jehož modus koresponduje s výpovědní silou („illocutionary force“) promluvy, tj. s typem mluvního aktu, který je v ní vykonán, a jehož propoziční obsah je identický s propozičním obsahem promluvy. Tak v tvrzení, že p , se mluvčí prezentuje jako někdo, kdo věří, že p ; ve slibu vykonat akt α se mluvčí prezentuje jako někdo, kdo zamýšlí vykonat α ; a v prosbě, aby adresát vykonal akt β , se mluvčí prezentuje jako někdo, kdo si přeje, aby adresát vykonal β . Bezpečným indikátorem přítomnosti této sebeprezentace v mluvních aktech je tzv. *Moorův paradox*. Promluva vykonaná užitím věty

/4/ Kočka je na střeše, ale já tomu nevěřím,

je očividně defektní, přestože obě složky souvětí jsou smysluplné a není mezi nimi logický spor: je velmi dobře možné, aby byly obě současně pravdivé. Defekt se tedy netýká vztahu mezi propozicemi, ale zasahuje komunikativní akt, v němž jsou

vyjádřeny: není logické, ale performativní povahy. Na první pohled je jasné, že inkonzistenci vnáší do promluvy dodatek, že mluvčí nevěří v pravdivost propozice vyjádřené užitím první věty. To indikuje, že užitím první věty mluvčí vyjadřuje přesvědčení, že kočka je na střeše, a to ne v nějakém neosobním modu, ale jako své aktuální přesvědčení. Samozřejmě to neznamenaá, že užitím první věty mluvčí něco *tvrdí* o svém přesvědčení: tvrdí, že kočka je na střeše. Ale právě tím se *prezentuje* jako někdo, kdo věří, že kočka je na střeše.

Podobně můžeme uvažovat o dalších typech mluvnických aktů: není problém konstruovat pro ně analogie Moorova paradoxu, například: „Slibuji, že zítra zaplatím, ale ani mě nenapadne to udělat.“ Nebo: „Prosím tě, přijď, ale já o to nestojím.“

V této chvíli si musíme vybrat: k prezentaci propozičních postojů, kterou jsme právě vzali na vědomí, je možné přistupovat jako k *důsledku* toho, že byla vykonána promluva s určitou výpovědní silou a propozičním obsahem: pak nás dosavadní úvahy nijak nepřiblížily k našemu hlavnímu cíli, jímž bylo vyložit, co to znamená říci o nějaké promluvě, že má určitou sílu a obsah. Jinými slovy, pojem významu promluvy musíme vyložit z jiného zdroje. Nebo se rozhodneme nepřistupovat k významu promluvy jako k něčemu primárnímu vůči prezentaci propozičních postojů a nezávislému na ní: jejich vztah budeme chápat tak, že sebe prezentace mluvčího jako nositele určitého přesvědčení, záměru nebo přání podstatně patří ke způsobu, jakým promluva uvádí do komunikace určitý obsah s určitou výpovědní silou. Pak můžeme doufat, že výklad této sebe prezentace přispěje k objasnění způsobu, jakým promluva nese svůj význam. Tato naděje povede naše kroky v následujících kapitolách.

I/1 Přesvědčení, že p , je intencionální podmínkou tvrzení, že p (zamítnuto)

Vztah tvrzení, že p , a přesvědčení, že p , je možné chápat velmi přímočaře: přesvědčení je intencionální podmínkou tvrzení. Podle toho i slib vykonat akt α předpokládá záměr vykonat α jako aktuální mentální stav mluvčího; rozkaz, aby adresát vykonal β , předpokládá přání, aby adresát vykonal β atd. Na první pohled je zřejmé, že v tomto pojetí se výraz „tvrzení“ a „tvrdit“ užívá jinak než v běžném jazyce: věty jako „Tohle tvrzení se mi nezdá upřímné“ nebo „Ušetřte mě svých lživých tvrzení“ běžně nevnímáme jako inkonzistentní. To je dáno tím, že lež považujeme za vědomě nepravdivé tvrzení spíše než za předstírání, že mluvčí vyslovuje tvrzení.

Máme-li se tak vzdálit od naší intuice a běžného úzu, potřebujeme silnou teoretickou motivaci. Takovou motivací by mohlo být chápání mluvních aktů jako vnější nadstavby nad mentálními stavy, které se v nich vyjadřují. Mluvní akt je podle toho manévra, jímž se mentální stav zveřejňuje a nabývá intersubjektivní účinnosti. Veřejný charakter této účinnosti odlišuje mluvní akt od případů, kdy mentální stavy vstupují do mezilidských vztahů jako soukromá motivace jednání. Tímto manévrem se nad modalitami privátních postojů nastolují modalities komunikace zasahující oba (všechny) účastníky promluvy, modalities interpersonálních vztahů, které můžeme charakterizovat jako různé typy výpovědní síly. Například přesvědčení osoby M , že p , nabývá v tvrzení, že p , adresovaném osobě A , účinnosti zdroje informace, za niž M veřejně převzal odpovědnost vůči A ; přání osoby M , aby osoba A vykonala akt β , nabývá v aktu prosby účinnosti morálního závázání A k vykonání β ; záměr osoby M vykonat α nabývá v aktu slibu účinnosti morálního závázání M vůči A k vykonání α .

V této chvíli bychom si měli ujasnit, máme-li pod „účinností“ na mysli nadindividuální normativní důsledky nebo subjektivní mentální odezvu promluvy. Zastánci přímočarého pojetí vztahu propozičních postojů a výpovědní síly by měli být

opatrní vůči první možnosti: jejím přijetím by mohli snadno zpochybnit své intencionalistické východisko. Zveřejnění privatního mentálního stavu může mít objektivní (institucionální) normativní důsledky jen tehdy, pokud je aktem, navozujícím tyto důsledky podle standardů daného společenství: jinak by mohlo vyvolat nanejvýš soukromý pocit závazku. A je-li pro schopnost vnějšího aktu nastolovat tyto důsledky podstatné to, že je manifestací daného mentálního stavu, musí tento akt platit jako taková manifestace podle standardů daného společenství. Je-li ovšem splněna tato podmínka, je pro manifestaci přesvědčení, že p , a pro její důsledky lhostejné, zda je mluvčí aktuálně přesvědčen, že p . Chceme-li tedy zachytit objektivní normativní důsledky promluv, nemůžeme jejich platnost jako mluvních aktů s určitou výpovědní silou a určitým propozičním obsahem vázat na aktuální přítomnost určitých mentálních stavů v mysli mluvčího.

Alternativou vůči intencionalismu je přijmout jako východisko nikoli aktuální mentální stavy mluvčích, ale společenské instituce poskytování informace, zavazování někoho k něčemu atd. a mluvní akty chápat jako specifickou podobu těchto institucí. To nám stále umožňuje říci, že má-li mluvčí aktuálně přesvědčení, záměr nebo přání, které manifestuje ve svém aktu, tento akt slouží (mimo jiné) jako jejich zveřejnění. Samozřejmě že takové instituce mohou v nějakém společenství vzniknout a fungovat jen za určitých psychologických předpokladů: chceme-li je vyložit, musíme při tom odkazovat k aktuálním intencím, přesvědčením, dispozicím, zájmům, preferencím atd. členů daného společenství. To je ale něco jiného než apriori podmiňovat vykonání každého konkrétního tvrzení, slibu, rozkazu atd. přítomností specifických přesvědčení, záměrů a přání v mysli mluvčích.

Připomeňme si náš předběžný výklad Moorova paradoxu. Kdyby se manifestace přesvědčení vázala na jeho přítomnost v mysli mluvčího, nebyla by promluva, v níž lhář užívá větu

/5/ Kočka je na střeše,

manifestací přesvědčení, že kočka je na střeše, a dodatek „já tomu nevěřím“ by neměl s čím vstoupit do kontrastu. Je ovšem pravda, že ti, kdo chápou vztah tvrzení a přesvědčení v duchu teze v nadpisu této kapitoly, si mohou svědectví Moorova paradoxu vyložit po svém: věta

/4/ Kočka je na střeše, ale já tomu nevěřím,

bude podle nich defektní proto, že se nehodí ani k tvrzení, ani k předstírání tvrzení (tj. k lhaní v jejich pojetí): je-li její druhá část pravdivá, první část nemůže mít asertivní sílu.

Hledáme-li v dějinách filosofie výrazný příklad pojetí mluvního aktu jako mentálního aktu nebo stavu, který se manifestuje navenek, nemůžeme se minout s pozoruhodnou teorií Adolfa Reinacha.¹⁴ Reinach charakterizuje mluvní akty tím, že podstatně zahrnují intenci, aby je vzala na vědomí jiná osoba: jsou někomu adresovány, na rozdíl od pouhé zaměřenosti na jiné, která je vlastní i řadě jiných mentálních aktů nebo stavů. Vnější výraz („vnějšek“, „tělo“) proto není jejich dodatečným projevem, jak tomu je u mnoha jiných mentálních aktů, ale jediným možným způsobem jejich realizace:¹⁵ Reinach to vyjadřuje slovy, že „nejde ani o čistě vnější akty, ani o čistě vnitřní zážitky“.¹⁶ Vnitřní zážitky v nich ale hrají neredukovatelnou roli: tak akt poskytování informace podstatně zahrnuje přesvědčení, akt otázky stav nejistoty, akt žádosti stav přání, akt rozkazu, slibu a deklaráce prožitek vůle.¹⁷ Síla mluvního aktu (to, co dnes označujeme jako „ilokační sílu“) sice není identifikovatelná s kvalitou (modem) mentálního aktu nebo stavu, který leží v jeho základě, ale je jí determinována: a totéž platí pro vztah mezi propozičními obsahy mluvního a mentálního aktu.¹⁸

Důsledkem je, že lhaní, neupřímné slibování, kladení otázky v případě, kdy mluvčí zná (nebo se domnívá, že zná) správnou odpověď, nejsou skutečné mluvní akty tvrzení, slibu nebo otázky: Reinach je deklasuje jako „tvrzení bez života, mdlé, bezkrevné nebo stínové akty“ apod.¹⁹ Méně poeticky mluví

o „pseudo-tvrzeních“ nebo „modifikovaných tvrzeních“: modifikace spočívá v tom, že mentální akt ležící v základu pravých tvrzení je zde nahrazen záměrem oklamat adresáta, a to tak, že se mu vnější akt mluvčího představí jako skutečné tvrzení.²⁰

S odstupem padesáti let najdeme náznak tohoto přístupu v Searlově definici slibu.²¹ Většina Searlových podmínek úspěšného vykonání aktu slibu („conditions of success“), stejně jako z nich odvozených pravidel pro užívání indikátorů ilokuční síly slibu, se týká aktuálních intencí a přesvědčení mluvčího. Jedna z položek původního Searlova definiens (viz kap. A/II/2/d), podmínka upřímnosti, stanoví, že mluvčí zamýšlí vykonat to, co slibuje: to je v souladu s tím, že Searlova definice je uvozena jako definice „upřímného a nedefektního“ slibu. Přívlastkem „nedefektní“ se Searle pojišťuje proti námitce, že za slib běžně považujeme i akty, které jeho podmínky nesplňují (např. proto, že mluvčí nemá stanovené intence a přesvědčení). Searle může tyto protipříklady označit v Reinachově duchu za deviantní (Searle sám užívá výrazů „odd“, „deviant“, „fringe“, „borderline“²²) a připomenout, že jeho cílem je postihnout „jádro pojmu slibu“. Není nic lehčího než prohlásit za deviantní také neupřímné sliby: Searle ovšem připouští, že tento druh deviace se liší od ostatních (tj. od jiných případů, kdy některé z podmínek výkonu slibu nejsou splněny) do té míry, že jde o odchylku v rámci slibu: „neupřímné sliby jsou koneckonců také sliby“.²³ Původní podmínku upřímnosti tedy modifikuje tak, že promluva je slibem vykonat α jen tehdy, když mluvčí zamýšlí, aby ho promluva zavázala k záměru vykonat α . Tato podmínka se již zdá neotřesitelná, pokud vycházíme z obecné intencionalistické premisy, že aby mohla promluva platit jako slib, že mluvčí vykoná α , musí ji mluvčí mínit jako slib, že vykoná α , a toto „mínit“ chápeme jako specifický mentální stav. K této premise se později vrátíme: uvidíme také, že některé z dalších Searlových podmínek nejsou nutné, ať už ji přijmeme nebo ne.

V této chvíli můžeme jen konstatovat, že pojetí podmiňující

tvrzení, že p , přesvědčením, že p , v naší diskusi neobstálo. Za prvé nás neodůvodněně vzdaluje od způsobu, jakým v reálné komunikaci klasifikujeme mluvní akty: rozhodnutí o tom, zda v dané promluvě bylo vysloveno tvrzení, že p , nezávisí žádným přímočarým způsobem na hypotézách o tom, zda mluvčí považuje p za pravdivé či za nepravdivé. A za druhé, vážeme-li význam promluv na aktuální mentální stavy mluvčích, vede to k problémům s výkladem nadindividuálních normativních důsledků promluv: tento motiv, který jsme zatím jen naznačili, bude hrát významnou roli v našich pozdějších diskusích (např. v kap. B/IV/1, B/IV/4).

I/2 Tvrzení, že p , je založeno na intenci mluvčího vyvolat v adresátovi přesvědčení, že mluvčí věří, že p , a (nebo) přesvědčení, že p (zamítnuto)

Jak se dalo očekávat, většina autorů se nechce odchýlit od běžného užívání výrazu „tvrzení“ natolik, aby vylučovali lži z třídy tvrzení: nejdou tedy tak daleko, aby vážali tvrzení, že p , na podmínku, že mluvčí věří, že p . Někteří ale trvají na modifikované intencionální podmínce: mluvčí nemůže tvrdit, že p , aniž zamýšlí vyvolat v adresátovi přesvědčení, že mluvčí věří, že p . Tato podmínka je součástí jedné z pozdních variant Griceovy analýzy významu promluvy pro mluvčího („speaker's meaning“) a obsahuje ji i Dummettova charakteristika tvrzení.²⁴ Triviální protipříklad nabízí komunikace, v níž mluvčí předpokládá negativně naladěného adresáta („counter-suggestible audience“). Řekněme, že mluvčí věří, že adresát ho považuje za notorického lháře: pak je pro něj racionální říci „Kočka je na střeše“ s úmyslem vyvolat v adresátovi přesvědčení, že mluvčí nevěří, že kočka je na střeše. Nevidím důvod popírat, že přesto vyslovil tvrzení, v němž se prezentoval jako někdo, kdo věří, že kočka je na střeše. Mluvčí může samozřejmě také tvrdit, že p , a být zcela lhostejný k tomu, zda z toho adresát

vyvodí něco o jeho přesvědčeních: jeho jediným cílem může být přispět ke konverzaci, demonstrovat svou přítomnost, předvést svou slovní zásobu atd.

Zvažme jinou intencionalistickou podmínku, která je jádrem původního Griceova pojetí významu promluvy pro mluvčího:²⁵ mluvčí nemůže tvrdit, že *p*, aniž zamýšlí vyvolat (nebo aktivovat) u adresáta přesvědčení, že *p*. Protipříklad se nabízí sám: mluvčí může být v této věci zcela lhostejný, případně skeptický: může být například předem smířen s tím, že jeho promluva nezmění adresátův názor. Navíc se opět hlásí ke slovu případ, v němž mluvčí počítá s negativně naladěným adresátem, tentokrát ve dvou variantách. V první z nich mluvčí předpokládá, že adresát ho považuje za dobře informovaného lháře. Pak si můžeme představit, že mluvčí užije věty „Kočka je na střeše“ s intencí vyvolat u adresáta přesvědčení, že kočka není na střeše: počítá s tím, že adresát si jeho promluvu vyloží jako příznak toho, že mluvčí věří, že kočka není na střeše, a že to bude považovat za dobrý důvod věřit, že kočka není na střeše.²⁶ Nebo naopak mluvčí předpokládá, že ho adresát považuje za upřímného, ale špatně informovaného: pak může stejně jako předtím tvrdit, že kočka je na střeše, s intencí vyvolat u adresáta přesvědčení, že kočka není na střeše: tentokrát s očekáváním, že adresát si jeho promluvu vyloží jako příznak toho, že mluvčí věří, že kočka je na střeše, a že to bude považovat za dobrý důvod věřit, že kočka není na střeše. Ani v jednom případě bychom v běžné komunikaci nepopřeli, že užitím věty „Kočka je na střeše“ mluvčí tvrdí, že kočka je na střeše. Zároveň ale mluvčí v prvním případě nezamýšlí vyvolat u adresáta přesvědčení, že mluvčí věří, že kočka je na střeše, ve druhém případě sice chce vyvolat toto přesvědčení, ale nechce, aby se stalo základem adresátova přesvědčení, že kočka je na střeše.

Zastánci některé z tezí v titulu této kapitoly se mohou rozhodnout modifikovat své stanovisko. Ten, kdo tvrdí, že *p*, nemusí chtít vyvolat v adresátovi přesvědčení, že *p*, ani přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*: musí ale chtít vyvolat v adresátovi

přesvědčení, že mluvčí chce vyvolat v adresátovi přesvědčení, že *p*. Alternativně: mluvčí musí chtít vyvolat v adresátovi přesvědčení, že v něm chce vyvolat přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*. Proti oběma verzím stačí postavit jeden protipříklad (nepokojíme-li se s konstatováním, že mluvčí může být v obou směrech lhostejný). Mluvčí užívající větu „Kočka je na střeše“ může chtít, aby u něj adresát předpokládal první scénář uvedený výše (scénář, v němž mluvčí počítá s tím, že je adresátem považován za dobře informovaného lháře), aby to považoval za pokus o klam, a aby na základě toho dospěl k přesvědčení, že kočka je na střeše. V tom případě mluvčí chce, aby se adresát domníval:

- /a/ že mluvčí chce, aby se adresát domníval, že mluvčí chce, aby se adresát domníval, že kočka je na střeše;
 - /b/ že mluvčí počítá s tím, že adresát předpokládá, že mluvčí ho chce oklamat;
 - /c/ že mluvčí chce, aby adresát vyvodil z /a/ a /b/, že mluvčí ve skutečnosti věří, že kočka není na střeše, a aby z toho dále vyvodil, že kočka není na střeše;
 - /d/ že právě tím ho chce mluvčí oklamat.
- Konečně mluvčí chce, aby adresát vyvodil z /c/ a /d/:
- /e/ že mluvčí ve skutečnosti věří, že kočka je na střeše; a aby vyvodil z /e/ (a z premisy, že mluvčí je dobře informován):
 - /f/ že kočka je na střeše.

Mluvčí tedy chce vyvolat přesvědčení, že kočka je na střeše (f), prostřednictvím vyvolání přesvědčení, že mluvčí je přesvědčen, že kočka je na střeše (e), ale ne prostřednictvím vyvolání přesvědčení, že mluvčí chce, aby adresát věřil, že mluvčí věří, že kočka je na střeše, a také ne prostřednictvím vyvolání přesvědčení, že mluvčí chce v adresátovi vyvolat přesvědčení, že kočka je na střeše: naopak, adresát se má domnívat, že mluvčí si přeje, aby se adresát domníval, že mluvčí věří, že kočka není na střeše (c), a má se také domnívat, že v něm mluvčí chce vyvolat přesvědčení, že kočka není na střeše (c).

Ve všech těchto případech, ať už budou naše hypotézy o intencích mluvčího sebesložitější, zřejmě nebudeme mít žádné zábrany klasifikovat akt, který mluvčí vykonává užitím věty „Kočka je na střeše“, jako tvrzení, že kočka je na střeše. Zdá se evidentní, že hypotézy tohoto druhu nehrají v našem hodnocení komunikativního statutu promluv žádnou roli. Je-li tomu tak, pak to, co běžně označujeme jako tvrzení, nemusí splňovat intencionální podmínky uvedené v titulu této kapitoly, ani jejich modifikace, o nichž jsme právě diskutovali. Jinými slovy, všechny definice tvrzení, které zahrnují některou z těchto podmínek, jsou příliš silné.²⁷

Tento závěr by měl dát předchozí diskusi zřetelný smysl. Nahromadily se nám příklady více či méně komplikovaných intencí, které mohou doprovázet akt tvrzení, a na základě optického klamu mohl vzniknout dojem, že v nich vidím klíčové téma teorie významu. Můj záměr je přesně opačný: ukázat, že teorie významu k nim musí být indiferentní. Uvedené příklady ukazují právě to, že význam promluvy je veličinou, která se nemění v závislosti na různých intencionálních variacích: konkrétně, že je odolný vůči porušení podmínek, které intencionalisté spojují s aktem tvrzení. Zároveň vypovídají něco o povaze asertivní intence: ukazují, že mluvčí nemusí mít žádnou z uvedených intencí, a přesto může zcela konzistentně zamýšlet vykonat tvrzení. To znamená, že záměr vykonat tvrzení s určitým propozičním obsahem nelze charakterizovat pomocí „primitivních“ intencí²⁸ výše uvedeného druhu. Nabízí se otázka, zda tento záměr sám je nutnou podmínkou výkonu tvrzení, tj. zda k tomu, aby promluva mohla být považována za tvrzení s určitým propozičním obsahem, je nutné, aby ji mluvčí zamýšlel jako tvrzení s tímto obsahem: tuto otázku odložíme na pozdější dobu (kap. B/IV).

Může-li být promluva tvrzením, že *p*, aniž má mluvčí některou z výše uvedených intencí, je jasné, že manifestace přesvědčení, že *p*, která nás zajímá jako podstatný prvek tvrzení, že *p*, na žádné z těchto intencí nezávisí. Dobrou ilustrací by mohla být paralela s hrou. Tak jako k roli, do níž mluvčího staví jeho

tvrzení, že p , podstatně patří manifestace přesvědčení, že p , k roli hráče patří, že se prezentuje jako někdo, kdo usiluje o výhru. Je zřejmé, že role hráče, a tedy ani tato sebezprezentace, nezávisí na skutečné vůli k výhře (jako aktuálním mentálním stavu jednajícího subjektu). Student hrající šachy se svým profesorem si může z pochopitelných důvodů přát, aby profesor vyhrál. Ať už kvůli tomu záměrně poleví v soustředění nebo naopak hraje s plným nasazením (doufaje, že se prosadí věk a zkušenost), nepřítomnost vůle k vítězství nezpochybňuje fakt, že samotnou účastí ve hře se student prezentuje jako uchazeč o výhru. Student ovšem může nejen přát profesovi výhru: může zároveň chtít, aby si to profesor uvědomil a ocenil jeho dobrou vůli. Může dokonce chtít, aby profesor rozpoznal právě uvedenou intenci a ocenil jeho servilitu (v tom případě student chce, aby profesor věděl, že student chce, aby profesor věděl, že mu student přeje vítězství). A při troše úsilí si můžeme představit ještě komplikovanější intence. Ve všech těchto případech se ale student prezentuje jako uchazeč o výhru, protože to patří k jeho roli hráče. To ukazuje, že sebezprezentace osoby X jako aspirující na výhru se neváže na žádnou z následujících intencionálních podmínek:

/a/ X chce vyhrát;

/b/ X zamýšlí vyvolat u partnera přesvědčení, že platí /a/;

/c/ X zamýšlí vyvolat u partnera přesvědčení, že platí /b/;

atd. *ad infinitum*.

Stojíme před otázkou, v čem tedy spočívá tato sebezprezentace, a analogicky, v čem spočívá manifestace přesvědčení, že p , v tvrzení, že p , pokud nám intencionální analýza neposkytuje žádnou podmínku, kterou bychom mohli uznat za nutnou.

I/3 Podmínkou fungování komunikace je, že tvrzení, že p , je obvykle doprovázeno přesvědčením, že p (zamítuto)

V kapitole I/1 jsme konstatovali, že nemáme přesvědčivý důvod opustit běžné užívání výrazů jako „tvrzení“ nebo „tvrdit“ a klasifikovat lež jako předstírání tvrzení spíše než jako neupřímné tvrzení. V tom se shodneme s většinou autorů. Většina z této většiny však zároveň zdůrazní, že tvrzení, že p , se „normálně“ vykonává s přesvědčením, že p , a bude mít pocit, že tím vyslovuje závažnou pravdu o podstatě tvrzení nebo dokonce o povaze komunikace, spíše než pouhý empirický odhad. Rozhodnutí, zda se k nim připojíme nebo ne, závisí na tom, co se míní slovem „normálně“.

Nejjednodušší výklad zní: „obvykle, tj. v naprosté většině případů“. Ti, kdo trvají na tom, že v naprosté většině případů netvrdíme že p , aniž bychom věřili, že p (a právě tak neslibujeme udělat α , aniž bychom zamýšleli udělat α ; neprosíme adresáta, aby udělal β , aniž bychom si přáli, aby udělal β atd.), se nikdy nedovolávají statistiky, ale tváří se, jako by to věděli *a priori*. Tento fakt je právě tím, co podle nich zakotvuje funkci tvrzení (slibu atd.) v komunikativním společenství a současně fixuje význam vět, jejichž užitím se vykonávají tvrzení: fakt, že např. věta „Prší“ se užívá obvykle jen tehdy, když mluvčí věří, že prší, je konstitutivní pro schopnost věty „Prší“ sloužit k vykonávání tvrzení, že prší (a v rámci toho vyjadřovat propozici, že prší).

V pozadí se rýsuje obraz jazykové komunikace, který je tak rozšířený, že si zaslouží naši kritickou pozornost. Ústředním motivem tohoto obrazu je pojetí jazyka jako nástroje, jehož základní funkcí je usnadňování koordinace mezi členy komunikativního společenství, přesněji řečeno sladování jejich přesvědčení, intencí a jednání. Tak indikativní věty mají umožnit sdílení informací: jejich pomocí mluvčí, který má určité přesvědčení (které považuje za zdůvodněné a relevantní v daném kontextu) „indukuje“ totéž přesvědčení v adresátovi. Impera-

tivní věty slouží k ovlivňování jednání jiných lidí tím, že mluvčím s příslušnou autoritou umožňují dávat účinně najevo svou vůli. Věty, jimiž vyslovujeme prosby, slouží k vytváření zdůvodněných očekávání týkajících se našeho budoucího jednání atd. Jazyk L (ve smyslu funkce přiřazující větám významy) je zakotven ve společenství G tím, že jeho členové užívají vět L tak, aby sloužily efektivně k těmto účelům, vzájemně to o sobě vědí a vzájemně to od sebe očekávají. Jakmile by tento poměr k L ve společenství G zanikl, L by přestal být jazykem G : proto je nemyslitelné jazykové společenství notorických lhářů.²⁹

Tento obraz je všeobecně přijímán bez výhrad: John McDowell³⁰ přesto považoval za vhodné nabídnout něco jako zdůvodnění, založené na exkursi do předjazykových forem komunikace. Jako příklad si zvolil výstražné signály ptáků, které podle jeho výkladu slouží ostatním členům hejna jako epistemická náhražka („epistemic surrogate“) zkušenosti, kterou aktuálně nemají, řekněme vjemu blížícího se dravce. To jim umožňuje přizpůsobit své chování cizí zkušenosti tak, jako by ji sami zakoušeli. Podobně v jazykové komunikaci slouží mluvčí akt tvrzení posluchači primárně jako zprostředkování (epistemická náhražka) zkušenosti, kterou zakouší mluvčí. To určuje základní komunikativní postoj uživatelů jazyka: na straně mluvčího záměr zprostředkovat pravdivou informaci a na straně adresáta důvěru ve spolehlivost mluvčího jako zdroje informací. Jiné postoje (různé způsoby komunikativní manipulace ze strany mluvčího a odpovídající podezření ze strany adresáta) mohou být jen okrajové a sporadické: kdyby se rozšířily, jazyk by nemohl plnit svou základní funkci, která ho spojuje s předjazykovými formami komunikace. Zcela evidentně to podle McDowella platí ve fázi učení se jazyku: dítě si osvojuje jazykové výrazy primárně ve funkci epistemických náhražek. To vyžaduje, aby mezi promluvami, kterých je svědkem, jednoznačně převládala vážná a upřímná tvrzení, vážné a upřímné sliby, rozkazy atd.

Tato doktrína patří k těm, které je lepší nezpochybňovat, nechceme-li být obviněni z mravní otrlosti: Davidson se o ní

presto vyjádřil velmi rezervovaně, „zčásti proto, že tak velká část učení se jazyku se odehrává při hrách, poslouchání [fiktivních] příběhů a při předstírání, zčásti proto, že osvojení si jazyka nemůže do takové míry záviset na tom, zda jsme měli štěstí na pravdomluvné, strážlivé a věcné společníky a rodiče.“³¹ Ale i kdyby měl McDowell proti Davidsonovi pravdu, pokud jde o učení se jazyku, zbývá nám stále dost prostoru pro kritický odstup vůči obecnému obrazu komunikace, na němž je založena jeho ptačí analogie nebo Lewisovo pojetí konvence. Jedna věc je připustit podstatnou souvislost mezi tvrzením, že *p*, a přesvědčením, že *p*: Davidson sám si je více než jiní vědom toho, že objasnění této souvislosti patří ke klíčovým úkolům plnohodnotné teorie významu.³² Jiná věc je postavit teorii významu na předpokladu, že tvrzení, že *p*, je ve většině případů doprovázeno přesvědčením mluvčího, že *p*, a ve většině případů vyvolává přesvědčení, že *p*, na straně adresáta.

Zastánci tohoto pojetí by měli ukázat, že tvrzení může fungovat jen za tohoto předpokladu: zatím je zřejmé jen to, že s tímto předpokladem stojí a padají jejich teorie. Konstatovali jsme, že i v případě lži — dokonce i tehdy, když je prohlédnuta adresátem a když mluvčí zamýšlí, aby byla prohlédnuta — se mluvčí prezentuje jako někdo, kdo věří tomu, co říká. Není zřejmé, co by se na tom změnilo, kdyby většina tvrzení byly lži a kdyby se o tom obecně vědělo. Populární teze zní, že úspěšná lež je možná jen na pozadí naprosté převahy upřímných tvrzení, která vytváří obecné očekávání upřímnosti.³³ Někdo by z toho mohl vyvodit, že každá úspěšná lež je potěšujícím dokladem morálního zdraví společnosti, zatímco každá evidentně upřímná výpověď trestuhodně nahrává lhářům. My si raději všimneme toho, že populární teze je zbytečně silná. To, co jí dodává intuitivní přesvědčivost, můžeme vyjádřit skromněji takto: podmínkou úspěšnosti lži je *sdílené přesvědčení*, že upřímná tvrzení jsou v převaze (takové přesvědčení může být obecně rozšířené a velmi účinně pracovat pro lháře, aniž by muselo být pravdivé). Korelativní teze říká, že lhaní je intencionálně konzistentní jen na tomto pozadí: lháři nemohou pro-

nášet svá tvrzení s úmyslem někoho oklamat, aniž předpokládají, že mají naději na úspěch, což znamená, že musí předpokládat, že adresáti obecně očekávají pravdu.

Máme zde tedy dvě rozšířená tvrzení o významu pravdomluvnosti pro možnost lhaní, obě naneštěstí nepravdivá. Za prvé: podmínkou úspěšnosti jakékoli konkrétní lži není obecné přesvědčení o obecné upřímnosti: stačí, když adresát dané promluvy je přesvědčen, že daný mluvčí v dané situaci nemá důvod lhat na dané téma. Za druhé: dostačující podmínkou intencionální konzistence konkrétního aktu lhaní je přesvědčení mluvčího, že předchozí podmínka je splněna nebo že to alespoň není vyloučeno. To je ale velmi dobře možné i na pozadí obecného přesvědčení o převaze neupřímných tvrzení.

Souhlasím tedy s Davidsonem, že teorie významu by nás neměla zavazovat k žádné odpovědi na otázku, jak četné jsou případy, kdy mluvčí tvrdí, že p , a věří, že p , v porovnání s případy lži, s případy, kdy mluvčí nemá žádný názor na pravdivost p (a tvrdí že p , aby navázal kontakt s adresátem, aby ho rozzušil, aby udržel konverzaci v chodu, aby navodil nové téma, aby předvedl své vzdělání nebo svůj slovník, aby dal najevo svou víru v presupozici daného tvrzení atd.). Náš pojem významu promluvy a charakteristika typů mluvních aktů by měly být aplikovatelné bez ohledu na naše hypotézy o těchto věcech a bez ohledu na to, co se o nich předpokládá v komunikativním společenství. Představa společenství, v němž převládají neupřímné promluvy nebo v němž se to obecně předpokládá, nebo dokonce obojí, je natolik odpuzivá, že bychom uvítali jakýkoli jen trochu přesvědčivý důkaz, že je také inkonzistentní. Dokud ho ale někdo nepodá, musíme se spokojit s tím, že upřímnost budeme považovat za mravní postulát spíše než za podmínku možnosti komunikace: prakticky vzato to především znamená, že analýzu sémantických pojmů bychom neměli stavět na žádných předpokladech o statistické četnosti upřímných výpovědí.

Toto konstatování má přímou analogii v davidsonovské teorii radikální interpretace.³⁴ Představme si, že si máme na zá-

kladě pozorování chování členů nějakého společenství osvojit od základů jejich jazyk. Nemáme důvod předpokládat, že úspěch tohoto podniku závisí na tom, zda promluvy, kterých jsme svědky, jsou ve své většině upřímné. Strategie radikální interpretace v Davidsonově pojetí spočívá v konstruování koordinovaných (vzájemně se podporujících nebo korigujících) hypotéz o propozičních postojích mluvčích a o významech jejich promluv. Koordinovanost psychologických a sémantických hypotéz předpokládá, že do sebe dobře zapadají při vysvětlování jazykového i mimojazykového chování mluvčích: společně přispívají k tomu, že nám toto chování dává smysl jako racionální. Ale součástí tohoto smyslu může být také předpoklad, že mluvčí není upřímný: a četnost takových případů sama o sobě nemá vliv na úspěch projektu radikální interpretace. Davidson trvá na tom, že máme-li si dělat naději na úspěch, musíme sdílet s rodilými mluvčími podstatnou část konceptuálního aparátu i aktuálních přesvědčení: nemusíme ale předpokládat, že jejich promluvy jsou většinou upřímné a seriózní. Lhaní, vyprávění fiktivních příběhů, divadelní dialogy, ironické promluvy atd., pokud jsou registrovány jako takové, patří k evidenční bázi radikálního překladu stejně jako upřímné a seriózní promluvy.

I/4 Tvrzení, že p , poskytuje důvod věřit, že mluvčí věří, že p (zamítnuto)

Zavrhli jsme představu, že manifestace přesvědčení, že p , v tvrzení, že p , je založena na upřímnosti většiny promluv a (nebo) na tom, že v komunikativním společenství vládne přesvědčení o všeobecné upřímnosti. Pak ale nemůžeme přijmout ani pojetí manifestace přesvědčení, že p , jako aktu, jímž mluvčí poskytuje adresátovi důvod věřit, že mluvčí věří, že p . Tak chápou manifestaci Sperber & Wilson („ p je manifestní pro osobu A právě tehdy, když p je pro A pozorovatelné nebo odvo-

ditelné“) Bach & Harnish („osoba M manifestuje p pro osobu A právě tehdy, když M dává A důvod věřit, že p), a také Récanati (viz níže).³⁵

To, že se mluvčí prezentuje vůči adresátovi jako někdo, kdo věří, že p , nemusí adresáta opravňovat k závěru, že p , ani že mluvčí věří, že p , ani že mluvčí chce, aby adresát věřil, že p , ani že mluvčí chce, aby adresát věřil, že mluvčí věří, že p atd.: tento truismus byl dostatečně ilustrován předchozími příklady. Zastánci pojetí manifestace jako poskytování důvodu k přesvědčení to berou na vědomí a připouštějí, že důvod, o němž je řeč, nemusí být dostačující. Récanati pro tento účel zavádí pojmy „poskytování dobrého důvodu k přesvědčení“ a „poskytování důvodu k přesvědčení“ (příčemž druhý definuje pomocí prvního):

p poskytuje dobrý důvod věřit, že q vzhledem ke kontextu C (chápanému jako množina propozic) právě tehdy, když q může být vyvozeno (v širokém smyslu) z p a C , ale ne ze samotného C .

*p poskytuje důvod věřit, že q , vzhledem ke kontextu C právě tehdy, když existuje takový kontext C' , který je podmnožinou C , a p poskytuje vzhledem k C' dobrý důvod věřit, že q .*³⁶

To znamená, že p může být vzhledem k C důvodem věřit, že p , i když C zahrnuje propozici C_x , která blokuje závěr, že q : stačí, že můžeme (odečtením C_x) vyčlenit část C , v níž takový rušivý prvek není. Vyvstává otázka, jak máme chápat podmínku „ q může být vyvozeno z p “ v první definici, pokud se to míní širě než jako dedukce. Nedovedu si to vyložit jinak, než že přesvědčení, že p , dostatečně (rozuměj: dobře z hlediska určitého standardu racionality) odůvodňuje přesvědčení, že q : to nás ale uzavírá do kruhu, protože chceme definovat právě pojem poskytování dobrého důvodu.

Chvályhodná obezřetnost, s níž Récanati váže pojem manifestace na slabý pojem poskytování důvodu, má i svou proble-

matickou stránku. Podle Récanatiho mluvčí svým tvrzením, že *p*, manifestuje přesvědčení, že *p*, v tom smyslu, že poskytuje adresátovi důvod k přesvědčení, že *p*, v mluvčí je přesvědčen, že *p*. Récanatiho zeslabující dodatky můžeme shrnout tak, že tento důvod nemusí být dostatečný, nemusí být vnímán adresátem jako dostatečný, a nemusí tak být ani zamýšlen mluvčím: to je rozumné vzhledem k protipříkladům typu komunikace s negativně naladěným adresátem (viz kap. A/I/2). Nepříjemné je, že pojem manifestace se tím zbavuje jakéhokoli obsahu, který by mohl být relevantní pro charakteristiku významu promluvy. Připustíme-li případy, v nichž tvrzení, že *p*, neodůvodňuje přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*, ani tak není přijímáno adresátem, a mluvčí nezamýšlí, aby tak bylo přijímáno adresátem, musíme také přiznat, že vykonáním takových tvrzení se nestalo nic, co bychom mohli pozitivně charakterizovat pomocí pojmu „poskytování důvodu k přesvědčení“. Co vlastně získáme, když budeme trvat na tom, že tvrzení poskytuje důvod k přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*, a zároveň připustíme, že tento důvod nemusí být ani objektivně dostačující, ani subjektivně účinný, ani nemusí být zamýšlen jako subjektivně účinný? Na to se dá odpovědět, že i v tom případě tvrzení poskytuje důvod k přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*, totiž důvod, který by byl dostačující za normálních podmínek: za podmínek, za nichž by obecný předpoklad, že mluvčí říká jen to, čemu věří, nebyl blokován podezřením, že mluvčí je neupřímný.³⁷ Pak ale stačí zopakovat původní otázku: co podstatného zachytíme, když řekneme, že adresát získal z promluvy něco, co není, ale za „normálních“ podmínek by bylo, dostatečným důvodem k přesvědčení, že mluvčí věří, že *p*? Jak nám to pomůže porozumět tomu, k čemu došlo za *daných* podmínek mezi mluvčím a adresátem vykonáním tvrzení? Uvedená odpověď navíc předpokládá, že upřímnost je typický případ, s nímž v komunikaci „běžně“ počítáme.³⁸ Jak jsme ale konstatovali, dokud někdo neukáže, proč bychom tento předpoklad měli považovat za podstatnou podmínku komunikace, teorie významu udělá lépe, když na něm nebude stavět vymezení svých základních pojmů.

Indikátorem toho, že v tvrzení, že *p*, se manifestuje přesvědčení, že *p*, byl pro nás Moorův paradox. Moorův vlastní výklad tohoto paradoxu se pozoruhodně shoduje s Récanatiho pojetím manifestace — a je stejně neuspokojivý. Podle Moora nám užití věty

/1/ Kočka je na střeše

poskytuje důvod věřit, že mluvčí věří, že kočka je na střeše, a to na základě induktivního úsudku vycházejícího z přesvědčení, že mluvčí většinou věří tomu, co říkají.³⁹ Z toho ale plyne, že to, co jsme v případě věty

/2/ Kočka je na střeše, ale já tomu nevěřím

označili jako komunikativní inkonzistenci, je ve skutečnosti pouhá neobvyklost či překvapivost. Užití věty /2/ je defektní v tom smyslu, že mluvčí v něm otevřeně přiznává něco, co vybočuje z našich dosavadních zkušeností a neodpovídá na nich založeným očekáváním. Pak by ovšem věta

/3/ Jana říká, že kočka je na střeše, ale nevěří tomu,

kteřá explicitně konstatuje takovou nečekanou skutečnost, musela působit stejně paradoxně jako věta /2/. V promluvě vykonané užitím věty /3/ ale není ani stopa paradoxu. Navíc, jak poznamenává T. Baldwin,⁴⁰ kdyby platil Moorův výklad, užití věty /2/ by nebylo defektní v případě, že mluvčí je notoricky známý lhář. Užití /2/ je ale defektní pro každého, kdo je obeznán s institucí tvrzení, bez ohledu na to, zda očekává od mluvčího pravdomluvnost nebo ne. Představme si ještě jednou jazykové společenství, v němž je lhaní běžnou praxí a obecně se o tom ví. Není pochyb, že v takovém společenství by užití /2/ bylo stále pocítováno jako defektní. Ať už jsou naše předpoklady o poměru upřímných a neupřímných tvrzení v daném společenství jakékoli, /2/ se nehodí ani k upřímnému tvrzení,

ani k lhaní, a to ani o externích faktech, ani o vlastních mentálních stavech. To ukazuje, že defektnost věty /2/ nelze vyložit odkazem na obecnou pravdomluvnost, ať už ji chápeme jako empirický fakt nebo jako nutnou podmínku fungování jazyka.

I/5 Tvrzení, že *p*, zavazuje mluvčího k přesvědčení, že *p* (přijato)

Konstatovali jsme, že k tvrzení, že *p*, podstatně patří manifestace, v níž se mluvčí prezentuje jako někdo, kdo věří, že *p*. Zvažovali jsme několik intencionalistických výkladů této manifestace a dospěli jsme k závěru, že pojem manifestace, který hledáme, by měl být uplatnitelný nezávisle na tom, zda mluvčí skutečně věří, že *p* (srov. kap. A/I/1), zda chce, aby adresát věřil, že mluvčí věří, že *p* (kap. A/I/2), zda chce, aby adresát sám uvěřil, že *p* (tamtéž), stejně jako na intencích vyššího řádu (tamtéž), a také na tom, zda v daném společenství převládají upřímné výpovědi (kap. A/I/3) a zda tvrzení, že *p*, je pro adresáta (objektivním nebo subjektivním) důvodem věřit, že mluvčí věří, že *p* (kap. A/I/4). Podle všeho tedy není velká naděje, že bychom našli psychologickou podmínku, ať už chápanou individuálně nebo statisticky, která by mohla vymezit pojem manifestace, nebo se alespoň podílet na jeho vymezení. Stále tedy stojíme před úkolem dát pojmu manifestace konkrétní obsah a ukázat, jakou roli hrají manifestace v aktu tvrzení (slibu, rozkazu atd.).

V jistém momentu naší diskuse jsme zvažovali návrh vyložit manifestaci přesvědčení obsaženou v aktu tvrzení z předpokladu, že tvrzení, že *p*, je *normálně* podloženo přesvědčením, že *p*. Odmítli jsme ho v té verzi, v níž se „normálně“ interpretuje jako „v převážné většině případů“ (viz kap. A/I/3). Zbývá nám posoudit druhou variantu, v níž se „normálně“ nechápe statisticky, ale *normativně*. V této interpretaci naše teze říká, že

případy, kdy tvrzení, že p , není spojeno s přesvědčením, že p , nezávisle na tom, jak jsou v daném společenství časté, jsou porušením závazku spojeného s institucí tvrzení; konstatování, že došlo k takovému porušení závazku, pak nezeslabuje, ale potvrzuje asertivní sílu promluvy, právě tím, že podtrhuje fakt závazku. Pozitivně řečeno, tvrzení, že p , *zavazuje* mluvčího k přesvědčení, že p : to je základní charakteristika způsobu, jakým se v tvrzení manifestuje přesvědčení, že p . Termín „manifestace“ budeme od této chvíle užívat pro takový způsob prezentace nějakého propozičního postoje, který mluvčího zavazuje k tomuto postoji. To vyžaduje upřesnění. Můj akt α mě může zavazovat k přesvědčení, že p , přinejmenším ve dvojitým smyslu:

- /a/ Akt α je v souladu s mým smyslem pro to, co je náležité, jen pokud věřím, že p . Situaci, kdy bych vykonal α a nevěřil, že p , pociťuji jako problematickou; pokud přestanu věřit, že p , v situaci, kdy akt α ještě neztratil svou účinnost (např. kdy ještě má nějaké relevantní důsledky pro ostatní), cítím tlak revokovat akt α nebo se za něj omluvit.
- /b/ Akt α platí v daném společenství jako akt, v němž poskytuji záruku, že věřím, že p . Pokud vyjde najevo, že nevěřím, že p , hodnotí se to podle standardů daného společenství jako rozpor, který může za určitých okolností přivolávat sankce (např. morální kritiku). Pokud jsem vykonal α , jakékoli okolnosti, které odůvodňují (podle standardů racionality platných v daném společenství) závěr, že nevěřím, že p , vytvářejí takovou diskrepanci, případně ospravedlňují uplatnění sankcí.

Pojetí manifestace přesvědčení, že p , jako aktu, který nastoluje subjektivní pocit závazku ve smyslu /a/, nemůže být vyústěním našich dosavadních diskusí, které evidentně směřují k opuštění sféry aktuálních mentálních stavů mluvčího. Představit si jako protipříklad cynického mluvčího je až příliš snadné. Řešením problémů, na něž jsme naráželi, je pouze pojetí manifestace přesvědčení, že p , jako aktu, který *objektivně*

(tj. podle společenských standardů) zavazuje mluvčího k přesvědčení, že p .

Zatím jsme se soustředili na manifestaci postoje, který můžeme spolu se Searlem označit jako „podmínku upřímnosti“ mluvního aktu: v případě tvrzení, že p , jde o přesvědčení, že p ; v případě slibu vykonat akt α jde o záměr vykonat α ; v případě rozkazu vykonat β jde o přání, aby adresát vykonal β atd. V kap. A/I/2 jsme ovšem narazili i na postoj jiného typu, který Searle označuje jako „podstatnou podmínku“ a který hraje ústřední roli v griceovských definicích významu promluvy pro mluvčího („speaker’s meaning“): intenci mluvčího vyvolat nebo aktivovat v adresátovi přesvědčení, že p (uvažovali jsme též o její expanzi do intencí vyššího řádu). Odmítli jsme griceovské a searlovské chápání této intence jako psychologické podmínky aktu tvrzení, ale nemůžeme popřít, že pojem této intence podstatně patří k pojmu tvrzení. Nevidím jiné řešení než uplatnit ještě jednou závěr naší předchozí diskuse a chápat tuto intenci jako manifestovanou v právě zavedeném normativním smyslu. Pojmy dalších propozičních postojů, které patří k explikaci pojmu tvrzení, stejně jako ty, které patří k explikaci obecného pojmu mluvního aktu, bychom měli zahrnout do definice stejným způsobem: je zřejmé, že v jejich případě bychom mohli zopakovat diskusi, kterou jsme prošli v předchozích kapitolách.

II. Mluvní akt jako souhrn normativních důsledků promluvy

II/1 Definice typů mluvních aktů

/a/ Tvrzení

Vyústěním našich dosavadních diskusí je pojem smysluplných promluv jako aktů, které navozují specifické normativní vztahy mezi účastníky komunikace: na jedny uvalují závazky a druhým propůjčují jistou moc nad prvními, spočívající v oprávnění k vymáhání závazků. Například tak zvané informativní tvrzení můžeme charakterizovat jako akt, jímž se mluvčí staví do role zdroje informace. To znamená, že vystupuje jako garant pravdivosti určité proposice (garant toho, že věci se v určitém ohledu mají tak a tak), a to alespoň v tom smyslu, že se zaručuje za její slučitelnost s vlastními přesvědčeními — a zpravidla i za zdůvodněnost v kontextu vlastních přesvědčení; zároveň dává najevo, že neví o okolnostech, které by způsobovaly, že jeho promluva nemůže být pro daného adresáta zdrojem dané informace. Toto „dávání najevo“ je rovněž manifestací v našem smyslu: na jedné straně mohou být skutečná přesvědčení mluvčího v rozporu s tím, co takto v tvrzení dává najevo, na druhé straně cokoli, co je evidencí o takovém rozporu, činí tvrzení kritizovatelným. Tuto charakteristiku by měla konkretizovat následující definice:

/A/ Mluvčí *M* **tvrdí** svou promluvou *X* adresátovi *A*, že *p*, tehdy a jen tehdy, když *X* zavazuje *M* k následujícím intencím a přesvědčením (korelativně: když *X* platí jako manifestace těchto postojů):

Upřímnost:

I/1 *M* věří, že *p* (se specifickým stupněm jistoty, pokud je indikován v promluvě).

Záměr:

I/2 *M* zamýšlí vyvolat nebo aktivovat u *A* přesvědčení, že *p*.

Předpoklad účelnosti (z hlediska záměru):

I/3 (implikace I/2) *M* není zřejmé, že *A* již ví, že *p*, případně že bere plně na vědomí, že *p*.

Přesvědčení o splnění podmínek komunikace:

II/1 *M* věří, že okolnosti promluvy přinejmenším nevylučují, že *A* může vnímat promluvu *X* a porozumět jí.

(Závazky skupiny II jsou společné všem typům mluvních aktů. Závazky skupiny I jsou nutné a dostačující pro odlišení tvrzení od ostatních typů mluvních aktů.)

/B/ Další závazky nastolené (resp. manifestace vykonané) tvrzením ve standardních kontextech:

Přesvědčení o zdůvodněnosti:

I/4 *M* považuje přesvědčení, že *p*, za zdůvodněné (v míře odpovídající specifickému stupni jistoty, je-li v promluvě indikován, a způsobem splňujícím specifické standardy zdůvodnění, jsou-li vymezeny pro daný typ diskursu).

Kompetenční nárok (sebedůvěra):

I/5 *M* je přesvědčen, že *A* by ho měl považovat za kompetentního zaujmout stanovisko k otázce, zda tomu je nebo není tak, že *p* (pokud se *M* dovolává jiné autority, pak je přesvědčen, že by ji *A* měl respektovat a zároveň považovat *M* za způsobilého opírat se o tuto autoritu).

Přesvědčení o relevanci:

II/2 *M* považuje svou promluvu za relevantní vzhledem ke kontextu.

Presupozice:

Mohou existovat propozice q_1, \dots, q_2 , takové, že promluva *X* zavazuje *M* k následujícím přesvědčením:

/a/ *M* věří, že q_1, \dots, q_2 jsou pravdivé.

/b/ *M* věří, že *A* považuje $q_1 \dots q_2$ za pravdivé nebo alespoň že je nebude považovat za kontroverzní, tj. že bude schopen je přijmout jako sdílené východisko komunikace. Pak $q_1 \dots q_2$ jsou presupozice promluvy *X* (a tedy i presupozice tvrzení vykonaného v *X*).

Komentáře:

Ad I/1

Naše definice navozuje problém, který v této knize zůstane otevřený. Představme si, že účastníci nějakého večírku užívají smyšlené jméno, dejme tomu Jerome II., a předstírají, že mluví o skutečné osobě. Nezasvěceného hosta to může později inspirovat k poznámce: „Jerome II. je velký despota“, kterou zamýšlí jako tvrzení. Jak máme charakterizovat propoziční obsah jeho komunikativní intence, a korelativně propoziční obsah přesvědčení, k němuž ho zavazuje jeho promluva, víme-li, že výraz „Jerome II.“ nemá referent? Mohli bychom říci, že promluva zavazuje mluvčího k následujícímu přesvědčení: „Existuje přesně jedna osoba, která je nazývána (účastníky večírku) ‚Jerome II.‘, a tato osoba je velký despota.“ V tom případě bylo vykonáno tvrzení s propozičním obsahem, jehož určitost a úplnost není nijak zpochybněna faktem, že „Jerome II.“ neoznačuje žádnou osobu. Problém je v tom, že tímto obsahem je obecná propozice: to bude nepřijatelné pro ty, kdo pokládají vlastní jména za přímo referující termíny, jejichž funkce spočívá v tom, že uvádějí („vtahují“) do propozice vyjádřené větou, v níž se vyskytují, nějaké individuum. Jinými slovy, budou trvat na tom, že promluva, v níž se užívá věta „Jerome II. je velký despota“ buď vyjadřuje singulární propozici, nebo nevyjadřuje žádnou propozici — a ve druhém případě se samozřejmě nevykonává tvrzení. Řešení tohoto dilematu je věcí teorie reference: naše metodologická zásada (viz Úvod/2) ale říká, že pojem reference je sekundární vůči pojmu mluvniho aktu. To znamená, že zdůvodnění pro volbu některé z variant,

kteřé se nabízejí v teorii reference, musí vycházet z diskuse o povaze tvrzení (a dalších typů mluvních aktů) a v nich musí hrát relevantní roli úvahy o tom, jak bychom takový případ klasifikovali v reálné komunikaci. O některých implikacích našeho pojetí tvrzení pro teorii reference budeme mluvit v kap. A/II/3.

Ad I/2,3

Podmínka I/1 může být kritizována jako příliš silná, protože ji nesplňuje řada komunikativních aktů, které bychom běžně označili jako tvrzení: jejich vykonáním mluvčí manifestuje zájem dosáhnout u adresáta jiného účinku, než jaký je specifikován v I/2. Například:

- /a/ Student odpovídající na zkušební otázku zpravidla (alespoň do chvíle, než zkouška přejde v polemiku) nemanifestuje to, co je uvedeno v I/2, ale intenci dát najevo, že ví, že *p*.
- /b/ Vyslýcháný, který přiznává, že *p*, zpravidla (pokud je tato propozice předem přesně vymezena vyšetřovatelem, nebo je zřejmé, že by byl schopen ji vymežit), nemanifestuje to, co se uvádí v I/2, ale rozhodnutí nezastírat, že *p*.
- /c/ Žena, která obviňuje manžela, že *p*, zpravidla (pokud *p* vystupuje v konverzaci jako stav věcí, jehož si je manžel plně vědom, ale který chtěl zatajit), nemanifestuje to, co se uvádí v I/2, ale intenci dát najevo, že ví, že *p*.

Evidentní případ: „Ty lžeš.“

- /d/ Zřízenec, který rutinním způsobem odpovídá na otázku návštěvníka, zpravidla nemanifestuje to, co se uvádí v I/2, ale respekt k faktu, že je povinen informovat, že *p*.

Každá z těchto variant si vynucuje odpovídající změnu podmínky I/3.

Tyto příklady, které bychom mohli snadno rozmnožit, ukazují, že to, co běžně označujeme jako tvrzení, nemá (na rozdíl od slibu nebo rozkazu) jednu univerzální funkci, k níž bychom

se hlásili každou asertivní promluvou. Tomuto faktu můžeme učinit zadost dvojím způsobem. Za prvé můžeme rozlišit různé typy tvrzení (např. pomocí přívlastků typu „sdělující nebo připomínající“, „examinační“, „doznávací“, „obviňující“, „institucionální“) a navrhnout pro ně zvláštní definice, které se budou od sebe lišit v bodech I/2 a I/3. Nebo můžeme trvat na univerzálním pojmu tvrzení, a pak musíme všechny typy postojů specifikované v /a/-d/ (případně další) uvést v bodě I/2 spolu s intencí, která je tam již uvedena, a to v disjunktivním spojení; analogicky pak musíme upravit bod I/3. Toto disjunktivní řešení má jednu evidentní výhodu: umožňuje nám respektovat fakt, že v případě konkrétní asertivní promluvy nemusí být určeno, zda se realizuje varianta zachycená v původní definici, nebo některá z variant /a/-d/: promluva i kontext mohou ponechávat tuto věc otevřenou. Problém je v tom, že takto stavěnou definici nemůžeme završit dříve, než dospějeme k úplnému výčtu typů tvrzení (lišících se specifickými komunikativními funkcemi). Dokud nedosáhneme úplnosti, budou body I/2 a I/3 příliš silné (tj. neoprávněně restriktivní). Tento problém není nijak fatální: naše definice bude uspokojivě charakterizovat pojem tvrzení, pokud ji v kritických bodech I/2 a I/3 budeme chápat jako otevřenou, tj. budeme připraveni ji v těchto bodech liberalizovat v případě, že zaregistrujeme typy asertivních aktů, které tam dosud nejsou reflektovány. Tímto způsobem přesně vymezíme místo, v němž je definice flexibilní vzhledem k novým empirickým zjištěním.

Ad presupozice

Způsob, jakým se podle naší definice uvádí v aktu tvrzení do komunikace presupozice, kontrastuje s některými široce přijímanými vymezeními pojmu (pragmatické) presupozice. Začneme Strawsonovým uplatněním pojmu presupozice v teorii deskripcí a uvažujme o větě:

/1/ Český prezident neumí hrát na harfu.

Podle russellovské analýzy⁴¹ je tvrzení vykonané užitím věty /1/ ekvivalentní tvrzení vykonanému užitím konjunkce vět:

- /a/ Existuje český prezident.
- /b/ Existuje nanejvýš jeden český prezident.
- /c/ Kdokoli je český prezident, neumí hrát na harfu.

I v případě, že přijmeme tuto tezi, a na základě toho i tezi, že nepravdivost /a/ nebo /b/ činí nepravdivou celou promluvu, můžeme trvat na tom, že /a/ a /b/ se užitím věty /1/ netvrdí, ale *presuponují*. To, že jsme přijali russellovský (a nikoli strawsonovský) princip pravdivostního ohodnocení, nezbavuje pojem presupozice veškerého obsahu: musíme se jen vzdát pojetí presupozice promluvy jako propozice, jejíž pravdivost je podmínkou toho, aby promluva měla vůbec nějakou pravdivostní hodnotu. Co zůstává, je Strawsonova charakteristika presupozice z hlediska její komunikativní funkce. Podle Strawsona specifikuje /a/ a /b/ identifikační znalost („identifying knowledge“) uváženou do komunikace jako něco, co mluvčí pokládá za východisko, které sdílí s adresátem: identifikační deskripce slouží k tomu, aby aktivovala („invoke“) tuto znalost na straně adresáta.⁴²

Tato důležitá pragmatická charakteristika presupozice svádí k dezinterpretaci. Sám Strawson ji v některých formulacích podává jako kategorické omezení možných intencí mluvčího: „Nemůže být součástí intencí mluvčího [spojených s užitím singulárního termínu — pozn. P.K.] informovat adresáta o existenci určité entity nesoucí dané jméno nebo odpovídající užitě deskripci a odlišené tím od jakékoli jiné.“ Nebo: „Samotný úkol identifikační reference může být splněn pouze mluvčím, který ví nebo předpokládá, že adresát už má k dispozici takovou znalost existence a jedinečnosti.“⁴³ G. Evans se vyjadřuje podobně, když mluví o výrazech typu „to F“ („that F“): tvrdí, že pokud je jejich funkcí aktivovat předem dostupnou informaci, máme „neotřesitelnou záruku“ („cast-iron guarantee“), že věta formy „To F je P“ nemůže být užitá k informování adresáta, že něco je F.⁴⁴

Strawson i Evans evidentně přehánějí. Stačí si představit někoho, kdo říká svému sousedovi „Ten člověk, co navštěvoval vaši ženu, když jste byl na manévrech, byl včera v televizi“, jen proto, aby informoval souseda, že někdo navštěvoval jeho ženu za jeho nepřítomnosti. Zvolená věta je k tomuto účelu velmi vhodná právě proto, že jejím užitím mluvčí nedává najevo svůj denunciační záměr: naopak dává najevo přesvědčení, že soused je už informován. To dobře vystihuje výklad založený na pojmu manifestace: užitím identifikační deskripce mluvčí manifestuje (v našem normativním smyslu) přesvědčení, že adresát věří v pravdivost příslušných proposic o existenci a jedinečnosti (nebo je alespoň připraven přijmout je jako nekontroverzní východisko konverzace). Trik, který použil mluvčí v našem příkladu, je založen právě na tomto principu, spíše než na tom, že „běžný jazyk nemá žádnou přísnou logiku“, jak jiný případ tohoto druhu komentoval Strawson.⁴⁵

Kupodivu ani filosofové, kteří možnost takových triků berou na vědomí, se nevzdávají pojetí presupozic jako proposic, jejichž pravdivost mluvčí „přijímá jako danou v rámci sdíleného pozadí komunikace“, nebo jinými slovy, jako proposici, která je pravdivá v třídě možných světů „uznávaných mluvčím jako otevřené možnosti relevantní pro konverzaci“.⁴⁶ Uvažujme o Stalnackerově definici *presupozice mluvčího*:

„Propozice *p* je pragmatická presupozice mluvčího v daném kontextu právě tehdy, když mluvčí předpokládá nebo věří, že *p*, předpokládá nebo věří, že adresát předpokládá nebo věří, že *p*, a předpokládá nebo věří, že adresát si je vědom toho, že mluvčí přijímá tyto předpoklady nebo zastává tato přesvědčení.“⁴⁷

Nemám v úmyslu popírat, že pojmu definovanému tímto způsobem odpovídá něco v reálné komunikaci: bezpochyby se najde řada případů, v nichž mluvčí zaujímá k nějaké proposici právě popsany postoj. Otázka zní, jakou roli máme takovému

pojmu přiznat v obecné charakteristice toho, co se komunikuje v asertivní promluvě.

Stalnackerova definice *presupozice tvrzení* využívá pojmu presupozice mluvčího takto:

„Tvrzení, že p (učiněné v daném kontextu) presuponuje, že q , tehdy a jen tehdy, když z faktu, že tvrzení bylo učiněno, lze odůvodněně vyvodit, že mluvčí presuponuje, že q .“⁴⁸

Definice tohoto druhu jsou podle mého názoru špatně zacíleny: má-li pojem presupozice sloužit k charakteristice toho, co se komunikuje, ale netvrdí, v asertivní promluvě, měl by vyčlenit tu informaci, která se *prezentuje* (uvádí do komunikace) jako součást sdíleného východiska — nebo alespoň jako něco, co je nekontroverzní na pozadí sdíleného východiska. Neměl by nám přitom vnucovat žádné předpoklady o skutečných postojích mluvčího. Ukažme si to ještě jednou na příkladu, tentokrát s indexickým výrazem. Užitím věty

/2/ Tento zlatý prsten patřil Humeovi

za podmínek, které propůjčují promluvě status tvrzení o určitém prstenu X , se mluvčí zavazuje mimo jiné k přesvědčení, že prsten X je zlatý, a že to i adresát přijímá jako dané nebo alespoň nekontroverzní. To platí i tehdy, když máme dobré důvody se domnívat, že mluvčí věří, že prsten X není z pravého zlata, věří že adresát věří v totéž, a chce ho svou promluvou přimět, aby toto přesvědčení změnil (a tak ho oklamat). Je-li tomu tak, pak role presupozice v komunikativním aktu by se měla charakterizovat pomocí závazku uvaleného promluvou na mluvčího, spíše než pomocí skutečných postojů mluvčího nebo pomocí toho, co lze o těchto postojích vyvodit z promluvy a z jejího kontextu. Shrneme-li to, můžeme říci, že asertivním užitím věty /2/ za okolností, které přiřazují výrazu „tento zlatý prsten“ objekt X jako referent, se mluvčí M zavazuje mimo jiné k následujícím přesvědčením a intencím:

- /a/ *M* věří, že *X* je zlatý prsten.
- /b/ *M* věří, že *A* buď věří, že *X* je zlatý prsten, nebo že *A* alespoň nevěří v opak, a je připraven přijmout to jako nekontroverzní východisko konverzace.
- /c/ *M* věří, že *X* patřilo Humeovi.
- /d/ *M* zamýšlí vyvolat u *A* přesvědčení, že *X* patřilo Humeovi, nebo zamýšlí dosáhnout toho, aby *A* vzal plně na vědomí, že *X* patřilo Humeovi (tj. zamýšlí aktivovat u *A* toto přesvědčení).
- /e/ (důsledek /d/) *M* není zřejmé, že *A* již ví, resp. že bere plně v úvahu, že *X* patřilo Humeovi.

V bodech /c/, /d/, /e/ je specifikován způsob, jakým je propozice, že *X* patřilo Humeovi, uvedena užitím věty /2/ do komunikace: všechny dohromady znamenají, že tato propozice se tvrdí. *A* podmínky, které dostaneme zobecněním /c/, /d/, /e/ v obecné definici tvrzení jako typu mluvniho aktu, určují, co to znamená říci, že nějaká propozice se komunikuje s asertivní silou. Na druhé straně závazky specifikované v /a/ a /b/ způsobují, že propozice, že *X* je zlatý prsten, má status presupozice promluvy vykonané užitím věty /2/: a zobecnění těchto dvou podmínek v definici tvrzení stanoví, co to znamená říci, že nějaká propozice se vysílá do komunikace jako něco, co se netvrdí, ale presuponuje.

/b/ Slib

/A/ Mluví *M* **slibuje** svou promluvou *X* adresátovi *A*, že vykoná akt α , tehdy a jen tehdy, když *X* zavazuje *M* vzhledem k *A* k následujícím intencím a přesvědčením (korelativně: když *X* platí jako manifestace těchto postojů):

Upřímnost:

I/1 *M* zamýšlí vykonat α .

Záměr:

I/2 *M* zamýšlí navodit vztah mezi sebou a *A*, v němž bude *M* povinován vůči *A* vykonat α .

Předpoklad účelnosti I (z hlediska záměru):

I/3 *M* věří, že *A* dává přednost tomu, aby *M* vykonal α .

II/1 (jako u tvrzení).

/B/ Další závazky navozené (resp. manifestace vykonané) aktem slibu za standardních okolností:

Předpoklad účelnosti II (z hlediska záměru):

I/4 *M* není zřejmé, že by vykonal α , kdyby nevznikl vztah specifikovaný v I/2.

Kompetenční nárok (sebedůvěra):

I/5 *M* věří, že *A* ho považuje nebo by ho měl považovat za osobu, která je schopna vstoupit do vztahu specifikovaného v I/2.

II/2 (jako u tvrzení).

Presupozice (jako u tvrzení).

Komentář:

V diskusích o definici slibu se čas od času opakuje námitka proti bodu I/3. Poukazuje se v ní na promluvy typu: „Řekni to ještě jednou a slibuji ti, že to budou tvá poslední slova.“ Užití performativní formule „slibuji ti“ samozřejmě promluvě nezaručuje sílu slibu: jsou-li důvody předpokládat, že adresát si nepřeje pronést v dohledné době svá poslední slova, jde o ironicky zabarvené varování. V jiných případech (např. „Slibuji, že s sebou přivedu Marii“) může být nejasné, zda mluvčí dává najevo přesvědčení specifikované v I/3 nebo opačné přesvědčení: v tom případě jeho promluva balancuje na pomezí slibu a hrozby.

/c/ Rozkaz

/A/ Mluvčí *M* **rozkazuje** svou promluvou *X* adresátovi *A*, aby vykonal akt β , tehdy a jen tehdy, když *X* zavazuje *M* vzhledem k *A* k následujícím intencím a přesvědčením (korelativně: když *X* platí jako manifestace těchto postojů):

Upřímnost:

I/1 *M* si přeje, aby *A* vykonal β .

Záměr:

I/2 *M* zamýšlí navodit vztah mezi sebou a *A*, v němž bude *A* povinován vůči *M* vykonal β .

II/1 (jako u tvrzení)

/B/ Další závazky nastolené (resp. manifestace vykonané) aktem rozkazu ve standardních kontextech:

Předpoklad účelnosti (z hlediska záměru):

I/4 *M* není zřejmé, že *A* by vykonal β , kdyby nevznikl vztah specifikovaný v I/2.

Kompetenční nárok (sebedůvěra):

I/5 *M* věří, že *A* ho považuje nebo by ho měl považovat za osobu, která je schopna vstoupit do vztahu specifikovaného v I/2. (V případech rozkazů vyžadujících institucionální autoritu *M* věří, že je nositelem potřebné autority.)

II/2 (jako u tvrzení).

Presupozice (jako u tvrzení).

Komentář:

Představme si promluvu, v níž se užívá formule, kterou se mluvčí přímo či nepřímo prezentuje jako nositel autority určitého druhu. Předpokládejme, že tato autorita je nutná k tomu, aby promluva zavázala adresáta k vykonání aktu β specifikovaného v promluvě. Otázka zní, zda k tomu, aby promluva mohla být považována za rozkaz vykonal β , musí být mluvčí skutečně nositelem příslušné autority. Pokud ano, musíme

rozlišovat mezi pokusem o vydání rozkazu, k němuž stačí splnění našich podmínek, a právoplatným vydáním rozkazu, které vyžaduje navíc splnění zvláštní institucionální podmínky (mluvčí je nositelem potřebné autority). Naše definice je v tom případě definicí pokusu o vydání rozkazu.

II/2 Výklad definic

/a/ Status definic

Teorie významu v našem pojetí začíná definicemi, které charakterizují základní typy mluvních aktů tím, že specifikují jejich normativní důsledky (jinými slovy: normativně vymezené pozice, do nichž tyto akty staví mluvčího vůči adresátovi). Všimněme si, jak zásadně se to liší od griceovského pojetí východiska teorie významu. Grice a jeho následovníci postupují tak, jako by první otázka, na niž musí teorie významu odpovědět, zněla zhruba takto: Občas jednáme se záměrem vyvolat v někom určité přesvědčení nebo motivovat někoho k určitému jednání: jakými intencemi musí být tento záměr doprovázen, abychom mohli říci, že jednání nese komunikativní význam, tj. že subjekt svým jednáním něco míní v komunikativním smyslu? Jednotlivé varianty griceovské definice významu promluvy pro mluvčího („speaker's meaning“) mají charakterizovat intence mluvčího, které jsou nutné a dostačující pro konstituci významu (budeme se jimi zabývat v kap. A/III/2). K definicím jednotlivých typů mluvních aktů se odtud postupuje rozšířením definiens o další intencionální podmínky, které mají být charakteristické pro tvrzení, slib, rozkaz atd.

Na první pohled je zřejmé, že naše definice se nemohou co do složitosti rovnat griceovským. Je tomu tak proto, že žádná složka našich definic nemá jinou funkci než charakterizovat určitý aspekt toho, k čemu dochází mezi mluvčím a adresátem při výkonu tvrzení, slibu nebo rozkazu: žádná není zavedena

proto, aby řešila technické problémy, jako je eliminace složitých protipříkladů nebo blokování nekonečného regresu. Problém komunikativní transparence, který je hlavním zdrojem složitosti griceovských definic, je vyřešen samotným uplatněním pojmu závazku (viz o tom kap. A/III/3).

Stejně ilustrativní je srovnání s klasickou Searlovou definicí slibu. Vzhledem k tomu, jak vlivná je Searlova teorie mluvčích aktů v našem prostředí, srovnáme podrobně obě definice ve zvláštní kapitole (A/II/2/d). Zde si všimneme jen toho, že zatímco naše definice charakterizuje slib tím, jak mění vztah mezi mluvčím a adresátem, Searlova definice ho vymezuje podmínkami jeho úspěšného vykonání („conditions of success“), které jsou, až na jednu výjimku, buď intencionální, nebo konvenční. Podmínky odvolávající se na jazykové konvence musíme odmítnout, nechceme-li předem vyloučit možnost slíbit něco nekonvenčními prostředky: o tom budeme diskutovat v kap. B/IV. Neodůvodněně restriktivní jsou i Searlovy intencionální podmínky: proti každé z nich můžeme snadno postavit případ, kdy není splněna, a přece je evidentně vysloven slib (viz příklady v kap. A/II/2/b). V jedné ze Searlových podmínek se například stanoví, že mluvčí slibující vykonat akt α předpokládá, že vykonání α odpovídá adresátovým preferencím. Představme si mluvčího M , který říká adresátovi A : „Vezmu tě na Traviatu, to ti slibuji“, přestože ví, že A na operních představeních nelidsky trpí. Záměrem M může být dát A najevo, že ho považuje za milovníka opery: ví, že A si cílevědomě pěstuje tuto pověst, ale nezachází tak daleko, aby kvůli tomu chodil do divadla. Zdá se mi nesporné, že pokud nevstupují do hry nějaké další faktory (např. nějaké rysy kontextu, které celý rozhovor obracejí v žert), M vyslovil slib: a pokud nevezme A na Traviatu, bude to evidentní porušení slibu. Searlova podmínka je příliš silná, ale zároveň je zřejmé, že postoj mluvčího k aktu α jako k něčemu, čemu A přisuzuje kladnou hodnotu, podstatně patří ke slibu vykonat α . Jakýkoli pokus zeslabit Searlovu podmínku by zamlžil tuto významnou souvislost, a s ní i rozdíl mezi slibem a hrozbou. Stojíme tedy

před úkolem zabezpečit definici vůči evidentním protipříkladem, a zároveň zachovat její konceptuální určitost. Searle uniká tomuto problému vnějším manévrem: prohlášením, že mu jde o „jádro pojmu slibu“ a že ponechává stranou případy, které označuje jako „neobvyklé“, „deviantní“, „mezní“, „okrajové“ nebo „defektní“. Nelze popřít, že jde o velmi obvyklou strategii: zkonstruovat definici pro případy, které nám připadají centrální nebo standardní, a zároveň velkoryse připustit, že existuje řada odchylek. Prakticky vzato se to dá těžko odlišit od případu, kdy sestavíme definici způsobem, který vyhovuje naší metodologii nebo teoretickým premisám, a všechno, co ji nesplňuje, automaticky diskvalifikujeme jako deviantní. Definice slibu, která nás nutí odsunout do kategorie deviací rozsáhlé třídy aktů, které bychom běžně označili jako slib, je *eo ipso* podezřelá.

Definice navržená v předchozí kapitole může mít řadu nedostatků, ale snad jí můžeme přiznat alespoň to, že nejde touto pohodlnou cestou. Díky tomu není neodůvodněně restriktivní vzhledem k případům à la Traviata, aniž za to platí ztrátou určitosti. Naše podmínka I/3 (*M* manifestuje přesvědčení, že *A* dává přednost tomu, aby *M* udělal α) není o nic vágnější než odpovídající část Searlovy podmínky I/4/ (*M* věří, že *A* by dal přednost tomu, aby *M* udělal α): rozdíl je v jejich statutu. Obě podmínky vymezují obsah určitého propozičního postoje: v Searlově případě jde ovšem o obsah, který se musí aktuálně realizovat v mysli mluvčího, zatímco v naší definici jde o obsah postoje, k němuž mluvčího zavazuje jeho promluva. Je nepochybné, že i v našem příkladu dává *M* závazným způsobem najevo přesvědčení, že *A* by potěšilo, kdyby ho *M* vzal na Traviatu, nezávisle na tom, že *A* nemá takové přání a *M* takové přesvědčení. Co do výpovědního statutu a závaznosti není takový slib o nic slabší než v případě, kdy *M* skutečně zastává manifestované přesvědčení. Z žádného hlediska, které by mělo zajímat teorii mluvních aktů, není akt mluvčího deviantní: *M* užil věty, která se v daném kontextu hodí k pronesení slibu vykonat α , a jeho akt má sílu takového slibu. Něco jiného je,

že z morálního hlediska je jeho akt problematický, protože v něm *M* manifestuje postoj, který nezastává. Otázka, jaké manifestace se promluvou vykonávají, se týká významu promluvy: její výpovědní síly a propozičního obsahu. Otázka, zda *M* skutečně zastává manifestované postoje, se týká psychologických a morálních parametrů promluvy.

Podobně můžeme uvažovat o ostatních Searlových intencionálních podmínkách. Obecně vzato, teorie mluvních aktů by neměla ústit v klasifikaci jednotlivých případů komunikativního jednání jako standardních nebo deviantních podle toho, jaké postoje zastávají jeho účastníci. Měla by připustit, že tvrzení, sliby, rozkazy atd. se pronášejí s nejrůznějšími záměry a na pozadí nejrůznějších přesvědčení: hodnocení těchto záměrů a přesvědčení by měla přenechat jiným disciplínám nebo naší morální intuici.

/b/ Indikátory přítomnosti manifestací

Dovedu si představit námitku, že přechodem od intencionálních, případně konvenčních podmínek k normativním jsme příliš lacino zabezpečili naše definice vůči protipříkladům a že jsme tím zpochybnili jejich výpovědní hodnotu. V každém případě stojíme před otázkou, jak zdůvodnit *konkrétní* výčet závazků, resp. manifestací uvedený v našich definicích tvrzení a dalších typů mluvních aktů. Netroufám si tvrdit, že náš výčet normativních důsledků tvrzení je úplný, ale mám za to, že je z definičního hlediska dostačující: jedním protiargumentem (nejvážnějším, s jakým jsem se setkal) se budeme zabývat v kap. A/II/2/e; dále se v kap. A/III/3 pokusím ukázat, že naše definice je dost silná na to, aby garantovala komunikativní transparentci, na níž ztroskotala intencionální sémantika. Zároveň věřím, že definice není příliš restriktivní, tj. že vše, co zahrnuje, skutečně patří k povaze tvrzení jako komunikativního aktu. Mám pro tyto důvody:

Test 1: Akt tvrzení je potenciálním objektem kritiky z hlediska kterékoli z uvedených manifestací.

Tvrzení může být vystaveno námitce, že /a/ mluvčí ve skutečnosti nemá některou z uvedených intencí nebo přesvědčení, nebo že /b/ některé z uvedených přesvědčení je nepravdivé či neodůvodněné nebo některá z uvedených intencí je (v dané situaci) nepatřičná.

Tato kritika nezpochybňuje komunikativní status vykonaného aktu, ale týká se jeho upřímnosti, vhodnosti či oprávněnosti.

Komentář:

Řekli jsme, že každý ze závazků nastolených tvrzením je třeba chápat jako normativně vymezenou pozici, v níž je mluvčí vystaven možnosti kritiky nebo jiných sankcí. Této možnosti se teď dovoláváme jako jednoho z indikátorů přítomnosti jednotlivých manifestací v aktu tvrzení. Případy, v nichž existuje evidence, že mluvčí nemá manifestované přesvědčení nebo intenci, a přece nejsou uplatněny žádné sankce, nelze samy o sobě považovat za protipříklad: podstatné je, zda podle standardů daného společenství jsou sankce oprávněné či nikoli. Toto oprávnění je *morální* v těch případech, kdy rozpor mezi manifestovanými a skutečnými postoji je mravně nepřijatelný: například v situaci, kdy tento rozpor nelze vysvětlit jinak než snahou mluvčího oklamat adresáta a kdy je tato snaha neospravedlnitelná. Problém je v tom, že taková situace nemusí nastat ani v případě, kdy se rozpor týká morálně citlivé manifestace I/1. Snadno najdeme případy, v nichž se shodneme, že bylo vysloveno tvrzení, že *p*, a přece nevznikl *morální* závazek k přesvědčení, že *p*, v tom smyslu, že mluvčí bude morálně kritizovatelný, pokud se ukáže, že nevěří, že *p*. Promluvy na scéně nejsou případem tohoto druhu, máme-li za to, že herec v rámci představení — na rozdíl od postavy, kterou ztělesňuje — nevykonává tvrzení. Jsou zde ale případy „lži s ušlechtilými motivy“: milosrdná lež, lež motivující k pozitivnímu výkonu, lež zjatce, která zachrání životy jeho přátel atd. V takových přípa-

dech nemusí být mluvčí podle obecných mravních principů morálně kritizovatelný, a přece se shodneme, že vyslovil vědomě nepravdivé tvrzení. Mohli bychom říci, že mluvčí není kritizovatelný jen díky zvláštním okolnostem, které blokují možnou kritiku: jinými slovy, že promluva sice v dané situaci nenastolila závazek, ale nastolila by ho v jiné situaci, která se liší tím, že neobsahuje zmíněné okolnosti. Pak jsme ale ve stejné pozici jako Récanati s jeho pojmem poskytování důvodu (viz kap. A/I/4) a čelíme podobné otázce: co získáme, když charakterizujeme to, k čemu došlo mezi mluvčím a adresátem v některé z uvedených situací, pomocí pojmu závazku, který je neúčinný, protože nenavozuje kritizovatelnost? Buď tedy musíme připustit, že pojem závazku (právě tak jako pojem poskytování důvodu) se nehodí k obecné charakteristice tvrzení, nebo musíme ukázat, že závazek může mít jiný druh účinnosti než ten, který navozuje morální kritizovatelnost. Je zřejmé, že lež vystavuje mluvčího morální kritice jen na pozadí mravního imperativu upřímnosti: tam, kde tento imperativ neplatí, mizí prostor pro mravní sankce. Přesto se zdá zřejmé, že mluvčí se i v těchto případech nějakým způsobem zavazuje vůči adresátovi k přesvědčení, že p : zaručuje se adresátovi za to, že platí p , a tedy i za to, že věří, že p . V situaci, v níž milosrdná lež a klamání nepřítelů jsou mravně ospravedlnitelné, nevkládá mluvčí do aktu tvrzení jako záruku svou morální prestiž. Může se ovšem snažit vyvolat dojem, že tomu tak je: člověk pronášející milosrdnou lež se typicky snaží vyvolat dojem, že v dané situaci není přítomno nic, co by oslabovalo mravní imperativ upřímnosti, a zajatec, který chce oklamat nepřítel, se může snažit působit dojmem člověka, který je přesvědčen, že jeho mravní povinností je mluvit pravdu. Ve skutečnosti první z nich investuje „pouze“ svou důvěryhodnost; druhý obvykle riskuje navíc vyhlídky na slušné zacházení nebo na přežití. V každém případě platí, že kdyby mluvčí předeslal své promluvě upozornění, že nezaručuje, že věří v pravdivost toho, co řekne, předem by neutralizoval její asertivní sílu (i když by tím promluvu nemusel zbavit informativní hodnoty). A kdyby se podívoval nad tím,

jaký vztah má k jeho promluvě kritika či jiné sankce za to, že, jak se ukázalo, nevěří, že *p*, zpochybňoval by tím dodatečně status své promluvy jako tvrzení, že *p*: něco jiného je, že může popírat mravní oprávnění takové kritiky či sankce. Srovnajme si to s Récanatiho případem: mluvčí může předeslat „já vím, že mi neuvěříš“ nebo také „já vím, že bys (po tom všem) musel být blázen, kdybys mi věřil“, aniž to oslabí asertivní sílu následující promluvy.⁴⁹

Jestliže porušení závazku I/1 je v nejběžnějších situacích mravní přestupek, u ostatních závazků specifikovaných v naší definici je to spíše výjimkou: nejčastěji jde jen o diskrepanci, která odůvodňuje kritiku promluvy jako nevhodné vzhledem k postojům mluvčího — což může, ale nemusí znamenat zpochybnění její racionality. Příklady racionálně motivovaných diskrepancí tohoto druhu — ať už morálně relevantních nebo ne — budou uvedeny v komentáři k testu 3.

Test 2: Spojení aktu tvrzení s explicitním prohlášením, že mluvčí nemá intenci či přesvědčení některého z typů manifestovaných (podle naší definice) v tvrzení, vede ke komunikativní inkonzistenci toho druhu, jakou jsme konstatovali v případě Moorova paradoxu. K tomu přistupuje možnost behaviorální inkonzistence: behaviorálně inkonzistentní je spojení aktu tvrzení s chováním, které nedává racionální smysl, pokud mluvčímu připišeme intence a přesvědčení manifestovaná v tvrzení. Taková diskrepance opravňuje ke kritice zmíněné v komentáři k testu 1. Souhrnně řečeno, všechny uvedené typy manifestací se projevují v omezeních, která akt tvrzení uvaluje na jazykové i mimojazykové chování mluvčího.

Komentář:

V případě tvrzení tento test nesplňují manifestace I/2 a I/3. Je to dáno tím, že tvrzení má řadu standardních funkcí (viz kap. A/II/1/a): pokud popřu, že s ním spojuji některou z nich, stále ještě mohou připadat v úvahu další. Inkonzistence ovšem nastane v případě, když vykonáme akt tvrzení a zároveň popře-

me (resp. naše chování vyloučí), že s ním spojujeme funkci, která jediná může být relevantní v daném kontextu.

Test 3: Každá z uvedených manifestací se může stát vlastním motivem výkonu tvrzení.

Komentář:

Příklady uvedené níže jsou voleny tak, že mluvčí v nich nezastává manifestovanou intenci nebo přesvědčení: dokumentují tedy nejen roli jednotlivých typů manifestací v aktu tvrzení, ale také tezi, že soulad či nesoulad mezi manifestovanými a skutečnými postoji mluvčího nemá vliv na výpovědní sílu ani propoziční obsah mluvnického aktu. Následující výčet tedy plní v mé argumentaci dvojí funkci. To je důvod, proč je sestaven tak pedantsky: zahrnuje všechny manifestace uvedené v definici tvrzení, a navíc manifestace specifické pro slib.

Ad I/1: M věří, že p.

M může tvrdit, že Marie je v Plzni, jen proto, aby dal najevo, že věří, že Marie je v Plzni (aniž zastává takové přesvědčení): cílem *M* může být vyvolat u *A* očekávání, že *M* se pokusí dostat do Plzně.

Alternativně: *M* může tvrdit, že Marie je v Plzni, jen proto, aby vyvolal u *A* přesvědčení, že *M* chce, aby *A* věřil, že *M* věří, že Marie je v Plzni: cílem *M* může být vzbudit u *A* dojem, že *M* chce u *A* vyvolat očekávání, že *M* pojedou do Plzně.

Ad I/2: M zamýšlí vyvolat nebo aktivovat u A přesvědčení, že p.

M může tvrdit, že Marie je v Plzni, jen proto, aby u *A* vyvolal přesvědčení, že *M* chce, aby *A* věřil, že Marie je v Plzni (aniž zároveň chce, aby *A* uvěřil, že Marie je v Plzni): cílem *M* může být vyvolat u *A* dojem, že *M* chce dosáhnout toho, aby se *A* rozjel do Plzně.

Alternativně (analogicky jako u I/1): *M* může zamýšlet, aby mu *A* připsal právě specifikovanou intenci, tj. může chtít vyvolat u *A* přesvědčení, že *M* chce, aby *A* věřil, že *M* chce, aby *A* věřil, že Marie je v Plzni. Cílem *M* může být vyvolat u *A* dojem, že *M* chce, aby si *A* myslel, že ho *M* chce přimět vypravit se do Plzně.

(U následujících manifestací už nebudeme uvádět analogické intence vyššího řádu: čtenář si je může snadno doplnit sám.)

Ad I/3: *M není zřejmé, že A již ví, případně že bere plně na vědomí, že p.*

M může tvrdit, že Marie je v Plzni, přestože ví, že *A* je o tom už informován, právě proto, aby manifestoval přesvědčení, že *A* o tom ještě neví (dejme tomu že *M* chce, aby se *A* domníval, že *M* neví o jeho přípravách k cestě do Plzně).

Ad II/1: *M věří, že okolnosti promluvy přinejmenším nevylučují, že A může vnímat promluvu X a porozumět jí.*

M říká: „Přijela Marie, Pavle“, jen proto, aby dal najevo Pavlovi, který se skrývá ve skříni, že ví o jeho přítomnosti. Nebo naopak může pronést tuto větu směrem ke skříni, přestože se domnívá, že Pavel v ní není: jeho cílem je vyvolat v Marii (mylné) přesvědčení, že *M* se domnívá, že Pavel je ve skříni.

Ad I/4: *M považuje přesvědčení, že p, za zdůvodněné.*

M tvrdí, že ve Státní knihovně bývá k večeru zima, jen proto, aby vyvolal u *A* (mylné) přesvědčení, že *M* tráví večery ve Státní knihovně (předpokládá přitom, že *A* bude považovat za samozřejmé, že takový postřeh musí *M* čerpat z vlastní zkušenosti).

Ad I/5: *M věří, že A by ho měl považovat za kompetentního zaujmout stanovisko k otázce, zda tomu je nebo není tak, že p.*

M tvrdí, že Kantova transcendentální dedukce kategorií je logicky defektní, jen proto, aby dal *A* najevo, že se v této věci považuje za kompetentního.

Ad II/2: *M považuje svou promluvu za relevantní vzhledem ke kontextu.*

Během rozhovoru o šarlatánech *M* poznamená: „Profesor N. píše novou knihu“, jen proto, aby dal *A* najevo, že považuje profesora N. za šarlatána (srov. k tomu kap. A/VI).

Ad *presupozice*:

M říká: „Ty peníze, co jsem si půjčil z tvé zásuvky, vrátím co nejdřív“, s cílem vyvolat u *A* přesvědčení, že *M* se domnívá, že *A* už ví, že *M* mu otevřel zásuvku. (*M* se může snažit budít dojem, že předpokládal, že *A* byl s něčím takovým předem srozuměn.)

Pro srovnání se podívejme i na manifestace uvedené v definici *slibu*: omezíme se na příklady, které nemají analogii u tvrzení:

Ad I/1: *M zamýšlí vykonat α .*

Příkladem je jakýkoli slib, jehož účelem je vyvolat jistá (u neupřímých slibů mylná) očekávání týkající se chování *M*.

Ad I/2: *M zamýšlí navodit vztah mezi sebou a A, v němž bude M povinován vůči A vykonat α .*

M slibuje *A* finanční výpomoc, aby dal najevo odhodlání vzít na sebe takový závazek: dejme tomu, že zároveň doufá, že *A* odpoví: „To nemohu přijmout“, takže závazek nebude nastolen. Přesto vyslovuje plnohodnotný slib, jak se jasně ukáže v případě, kdy *A* nesplní očekávání a odpoví: „To je od tebe pěkné.“

Ad I/3: *M věří, že A dává přednost tomu, aby M vykonal α .*

M slibuje svému hostiteli *A*, že před půlnocí odejde, aby dal najevo přesvědčení, že *A* by to vítal: samozřejmě ničemu takovému nevěří a svůj slib vyslovuje jen proto, aby si u *A* vynutil odpověď: „To mi přece nemůžete udělat.“ (Srov. případ „Traviata“ v předchozím komentáři k Searlově definici slibu.)

Ad I/4 *M není zřejmé, že by vykonal α , kdyby nevznikl vztah specifikovaný v I/2.*

M slibuje *A*, že se ovládne a nezabije jejího ctitele, jen proto, aby dal najevo, že se to chystal udělat (ve skutečnosti nic takového neměl v plánu).

Triky tohoto druhu by neměly chybět ve výčtu věcí, které jsme schopni dělat pomocí jazyka. To neznamená, že ti, kdo jich neužívají, mají chudší komunikativní repertoár. Ať už jsou doprovázeny sebesložitějšími intencemi, nerozšiřují obsah toho, co se komunikuje; a naopak fakt, že mluvčí užívající tyto triky nemá přesvědčení nebo záměry, které manifestuje (včetně těch, jimž intencionalisté prisuzují klíčovou roli), nezužuje ani neoslabuje komunikovaný obsah. Možnost distance mezi aktuálními postoji mluvčího a významem promluvy je jedním

z faktorů, které vytvářejí prostor pro tyto a podobné triky. Druhým faktorem je to, že v asertivní promluvě se vykonávají právě ty manifestace, které jsou specifikovány v naší definici tvrzení (a analogicky u dalších typů mluvních aktů).

Test 4: Pokud mluvčí z nějakého důvodu nechce vykonat některou z uvedených manifestací, může mu tato okolnost sama o sobě zabránit ve vykonání tvrzení, které by jinak (nebýt této okolnosti) bylo nejlepším prostředkem k naplnění jeho zájmů.

Příklady pro jednotlivé typy manifestací lze nalézt tak snadno, že uvádím jen jeden (v řadě případů je získáme jednoduchou obměnou příkladů ilustrujících tezi /3/):

Ad I/1: *M věří, že p.*

M by rád informoval *A*, že Marie je v Plzni, ale nechce, aby *A* věděl, že *M* ví, že Marie je v Plzni. Z tohoto důvodu se vyhne tvrzení, že Marie je v Plzni, které by jinak bylo nejrychlejší cestou k naplnění jeho záměru (místo toho může zaranžovat indicie, z nichž bude *A* moci „sám“ vyvodit, že Marie je v Plzni).

/c/ Otevřenost podmínek v definiens

Netvrdím, že všechny uvedené manifestace hrají aktuální roli ve všech aktech tvrzení. Představují „potenciál“ aktu tvrzení a v konkrétních situacích může část tohoto potenciálu (kterákoli z manifestací v bodě /B/) zůstat neaktivována, nebo být dokonce zablokována nějakým rysem kontextu. Tento dodatek umožňuje jistou pružnost vzhledem k jednotlivým komunikativním situacím, ale zároveň vyvolává podezření, že náš výčet manifestací, jímž se má charakterizovat tvrzení jako obecný typ mluvního aktu, je (přese všechno, co bylo řečeno v předchozí kapitole) nahodilý. Dejme tomu, že v nějaké skupině lidí je uznáváno pravidlo zakazující užívat u stolu nespisov-

ných výrazů. Pak lze říci, že každá promluva u stolu zavazuje mluvčího k přesvědčení, že všechna slova, kterých užil, jsou spisovná, resp. že každá taková promluva platí (mimo jiné) jako manifestace tohoto přesvědčení. Dalo by se namítnout, že tento příklad neukazuje nic víc, než že každá promluva může za určitých okolností (zde na pozadí zvláštního pravidla) nést určité dodatečné manifestace, které nepatří k obecné charakteristice mluvního aktu vykonaného v promluvě. Nepatří k ní právě proto, že vyžadují zvláštní okolnosti (v našem případě pravidlo platné jen v úzké části jazykového společenství a vázané na speciální situaci), zatímco manifestace v našem výčtu jsou zahrnuty v každém aktu tvrzení, pokud zde nejsou zvláštní okolnosti, které je neutralizují. Stěží ale dokážeme určit, kde je hranice mezi standardními a zvláštními okolnostmi, a tedy i mezi standardními a příležitostnými manifestacemi. Náš výčet manifestací je třeba chápat jako otevřený právě v té míře, do jaké je tato hranice neurčitá.

Tato relativizace se ovšem týká jen manifestací uvedených v té části naší charakteristiky tvrzení, která nespadá do vlastní definice, tj. části /B/. Manifestace v části /A/ jsou fixní v konceptuálním smyslu: nelze si je odmyslet, aniž rezignujeme na pojem tvrzení. Jinými slovy, kdyby vývoj komunikativní praxe vedl ke stavu, v němž by promluvy v běžných komunikativních situacích nenavozovaly relativně pravidelně komplexy závazků toho typu, který je specifikován v bodě /A/, museli bychom říci, že tvrzení zmizelo z našeho života jako instituce a přežívá nanejvýš jako fenomén *ad hoc* (v případech, kdy se uvedené závazky příležitostně ocitnou pohromadě). Z tohoto důvodu považuji to, co je uvedeno v bodě /A/ za (minimální) definici tvrzení. Důvody uvedené v kap. A/II/2/b však mluví pro to, považovat i manifestace specifikované v bodě /B/ za typický (i když ne nutný) prvek aktu tvrzení: umožňuje nám to vysvětlit jisté komunikativní fenomény. Vzhledem k tomu považuji bod /B/ za důležitou součást charakteristiky slibu, přestože ho nezahrnuji do vlastní definice.

/d/ Srovnání se Searlovou definicí slibu

Searle definuje jednotlivé typy mluvních aktů vymezením (údajných) podmínek jejich úspěšného vykonání („conditions of success“). Zde je jeho proslulá definice slibu:

Jestliže mluvčí *M* užívá věty *V* v přítomnosti posluchače *A*, pak užitím *V* upřímně a nedefektně slibuje *A*, že *p*, tehdy a jen tehdy, když:

/1/ Podmínky vstupu a výstupu jsou normální.

Podmínky propozičního obsahu:

/2/ *M* užitím *V* vyjadřuje *p*.

/3/ Vyjádřením *p* specifikuje *M* svůj budoucí akt α .

Přípravné podmínky:

/4/ *A* by dal přednost tomu, aby *M* udělal α před tím, aby neudělal α , a *M* věří, že tomu tak je.

/5/ *M* a *A* není zřejmé, že *M* udělá α za normálních okolností.

Podmínka upřímnosti:

/6/ *M* zamýšlí udělat α .

Podstatná podmínka:

/7/ *M* zamýšlí, aby ho užití *V* zavázalo vykonat α .

Quasi-griceovská podmínka:

/8/ *M* zamýšlí, aby užití *V* vyvolalo u *A* přesvědčení, že podmínky /6/ a /7/ jsou splněny, na základě toho, že *A* rozpozná intenci *M* vyvolat toto přesvědčení, a zamýšlí, aby toto rozpoznání bylo zprostředkováno rozpoznáním věty *V* jako konvenčně užívané k vyvolání takových přesvědčení.

Konvenční podmínka:

/9/ Sémantická pravidla dialektu užívaného *M* a *A* jsou taková, že *V* je užitá správně a upřímně tehdy a jen tehdy, když jsou splněny podmínky /1/-/8/.

Aby bylo možné zahrnout pod definovaný pojem i neupřímné sliby, modifikuje Searle podmínku upřímnosti takto:

/6/ *M* zamýšlí, aby ho užití *V* učinilo odpovědným za záměr vykonat α .

Jak jsme zdůraznili v kap. A/II/2/a, Searlova a naše definice se podstatně liší už samotným statutem podmínek v definiens. Searlovy podmínky jsou velmi různorodé: některé se týkají intencí mluvčího nebo adresáta, jiné konvenční vhodnosti zvolené věty, jedna se vztahuje k vnějším okolnostem promluvy. Naše definiens obsahuje podmínky jediného typu: závazky uvalené výkonem slibu na mluvčího. V obsahu některých z nich ale nacházíme (jak se dalo čekat) jasné paralely k Searlovým podmínkám.

Searlova podmínka /1/ je v našem definiens implicitně zastoupena, míníme-li „podmínkami vstupu a výstupu“ takové věci, jako je slyšitelnost nebo čitelnost promluvy, fyzickou a psychickou způsobilost mluvčích nebo fakt, že se promluva odehrává v kontextu, který neutralizuje její normativní konsekvence (např. že nejde o artikulační cvičení nebo o součást divadelního dialogu). Všechny tyto podmínky musely být splněny, pokud promluva postavila mluvčího pod závazky specifikované v našem definiens. Searle sem dále řadí i podmínku, že mluvčí a adresát ovládají jazyk, v němž se promluva odehrává: otázku, zda úspěšný výkon mluvního aktu předpokládá sdílený jazyk, bych rád ponechal v této chvíli otevřenou (budeme o ní diskutovat v kap. B/IV). Zatím tedy zůstaneme u toho, že naše podmínka II/1 uvádí závazek mluvčího k přesvědčení, že část Searlovy podmínky /1/ je splněna: důvody byly vyloženy v kap. A/II/2/b.

Searlovy podmínky propozičního obsahu, tj. /2/ a /3/, nemají přímé protějšky v našem definiens: nestanovíme tam podmínku, že promluva má vyjadřovat propoziční obsah určitého druhu (specifikaci nějakého budoucího aktu mluvčího), ale ukážeme, co to znamená, že promluva se silou slibu vyjadřuje takový obsah. Tento obsah je složkou obsahu závazků navozených promluvou: situovanost této složky ve významu promluvy se vymezuje lokalizací proměnné α v definiens. Obecně

vzato, v našem pojetí mají definice jednotlivých typů mluvních aktů implicitně vymezit, a nikoli předpokládat, pojem vyjadřování propozice: každá taková definice specifikuje jeden ze způsobů, jakým může být propozice vyslána do komunikace. V této souvislosti se musíme už nyní zmínit i o Searlových podmínkách /8/ a /9/. Podmínka /9/ mimo jiné stanoví, že užitá věta *V* musí být konvenčně vhodná k vyjádření daného propozičního obsahu, a podmínka /8/ mimo jiné stanoví, že mluvčí si přeje, aby adresát vycházel při interpretaci z toho, že připíše větě *V* tento konvenční rys. (Ze Searlova výkladu je přitom zřejmé, že tuto podmínku máme číst tak, že mluvčí si nejenom přeje, aby adresát připisoval větě *V* daný konvenční význam, ale že jí ho sám rovněž připisuje.⁵⁰) Tento aspekt podmínek /9/ a /8/ by neměl být součástí definic mluvních aktů, nevycházíme-li *a priori* z toho, že mluvní akt může být vykonán pouze konvenčními jazykovými prostředky nebo nechceme-li teorii mluvních aktů omezit na takové případy. A za druhé, v našem rozvrhu je pojem významu věty něčím, co je nutné definovat pomocí pojmu významu promluvy, a tedy i pojmu mluvního aktu (viz Úvod/2): pak se ale pojem významu věty nemůže používat v definici jednotlivých typů mluvních aktů. K podmínce /8/ se za chvíli vrátíme; úlohy konvencí v komunikaci se bude týkat podstatná část diskusí v kap. B/IV.

Searlovým „přípravným podmínkám“ /4/ a /5/ odpovídají v naší definici body I/3 a I/4, které jako všechny ostatní vymezují závazky mluvčího k určitým postojům. Díky tomu jsou odolné vůči příkladům, které mohou být postaveny proti Searlovým intencionálním podmínkám: pro vyslovení slibu není nutné, aby měl adresát preference specifikované v podmínce /4/ ani aby mluvčí a adresát splňovali podmínku /5/ (protipříklady viz v kap. A/II/2/b). Obsah obou podmínek bezpochyby patří k pojmu slibu, ale jako obsah postojů, které se vyslovením slibu manifestují v našem normativním smyslu. Naše podmínka I/3 odlišuje slib od varování a hrozeb, podmínka I/4 činí zadost funkci slibu jako aktu normativně regulujícího budoucí chování mluvčího. Vyslovením slibu mluvčí manifestuje,

že na sebe sám klade takové omezení: pokud by zároveň předpokládal, že by slibovanou činnost vykonal v každém případě, pojímal by svůj slib jako akt, který nemůže plnit deklarovanou funkci. Jak je zřejmé z příkladu tohoto druhu v kap. A/II/2/b, neznamená to, že jeho mluvnický akt by byl v tom případě intencionálně nekonzistentní nebo bezúčelný. Intencionálně ani komunikativně nekonzistentní nemusí být dokonce ani případ, kdy mluvčí explicitně prohlásí, že to, co slibuje, by vykonal i bez slibu. Dejme tomu, že osoba *M* prohlásí, že přijde na večírek. Osoba *A* se ale domnívá, že slib by jí dal větší záruku než pouhá predikce. Na její naléhání („To nestačí, musíš mi to slíbit“ atd.) *M* nakonec řekne: „Dobře, tak já ti slibuji, že přijdu, ale šel bych tam stejně.“ Zdá se mi evidentní, že taková promluva není v daném kontextu ani v nejmenším sebedestruktivní, a proto nezařazují závazek I/4 mezi nutné podmínky slibu, ale jen mezi charakteristické závazky navozené slibem v běžných situacích (tj. mezi závazky „kategorie B“.)

Searlova podmínka upřímnosti není nutná ani v revidované verzi /6/, jak ukazuje protipříklad v kap. A/II/2/b. Totéž platí pro podstatnou podmínku, tj. /7/. Obě podmínky jsou v modifikované verzi (převedené z intencionální do normativní podoby) zastoupeny v naší definici pod čísly I/1 a I/2.

Podmínka /8/ odráží Searlův postoj ke Griceově analýze pojmu významu promluvy pro mluvčího („speaker's meaning“). Grice upozornil na význam komunikativní transparence (jako prvku odlišujícího komunikativní akty od jiných typů interakce) a pokusil se ji zachytit v jádru své definice významu promluvy pro mluvčího v podobě komplexní intence, označované někdy jako „griceovská“: mluvčí zamýšlí dosáhnout jisté odezvy u adresáta na základě adresátova rozpoznání tohoto záměru (viz o tom kap. A/III/2). Searle to modifikuje způsobem, který uvádí do hry jazykové konvence. Mluvčí musí zamýšlet (tuto intenci označme jako I_1), aby mu adresát připsal intence specifikované v /6/ a /7/: to je Searlova verze griceovské intence mluvčího vyvolat určitý účinek u adresáta. Dále musí mluvčí zamýšlet (I_2) vyvolat tento účinek na základě to-

ho, že intence I_1 bude rozpoznána adresátem: to je griceovský způsob zajištění komunikativní transparence. A konečně musí mluvčí zamýšlet (I_3), aby intence I_1 byla rozpoznána na základě toho, že adresát připíše užitě větě \forall určitý konvenční význam. Grice a Schiffer odmítli zahrnout Searlovu inovaci do pojmu významu promluvy pro mluvčího: aby mluvčí mohl konzistentně zamýšlet vyvolat svou promluvou specifický účinek u adresáta, musí předpokládat vhodnost dané promluvy pro tento účel, ale tuto vhodnost nemusí odvozovat z jazykových konvencí. Význam promluvy pro mluvčího je ostatně pro Grice a jeho následovníky základní sémantický pojem, který nepředpokládá pojem konvenčního významu věty: tento druhý pojem se naopak definuje pomocí prvního. Jak jsme konstatovali výše (s odkazem na pozdější diskusi), spoléhání na jazykové konvence nelze apriori považovat ani za nutný rys slibu a dalších komunikativních aktů. Pokud jde o problém transparence, bude mu věnována kap. A/III. Uvidíme v ní, že umístění transparence do sféry intencí mluvčího zavedlo griceovskou sémantiku na slepou kolej a že normativní pojetí mluvních aktů a významu promluvy nabízí jednoduché a vyčerpávající řešení.

Většina Searlových podmínek (4,5,6,7) má v naší definici přímé koreláty: v obou případech nacházíme týž obsah, ale jednou jako obsah aktuálních mentálních stavů mluvčího, případně adresáta, a podruhé jako obsah závazků uvalených promluvou na mluvčího. Podmínky v Searlově definiens ale můžeme prezentovat různým způsobem. Za prvé sám Searle poznamenává, že užitím konvenčních prostředků pro vyslovení slibu dává mluvčí adresátovi na vědomí, že považuje podmínky úspěšného vyslovení slibu za splněné.⁵¹ Má-li výraz „dát na vědomí“ („let know“)⁵² implikovat, že mluvčí skutečně považuje podmínky úspěchu za splněné, naráží to na evidentní protipříklady (viz kap. A/II/2/b), tj. na případy, v nichž mluvčí nemá toto přesvědčení, a přece evidentně vyslovuje slib. Totéž platí, budeme-li výraz „dát na vědomí“ chápat tak, že mluvčí zamýšlí, aby adresát uvěřil, že podmínky jsou splněny (viz příklad komunikace s negativně naladěným adresátem); a analo-

gicky u intencí vyššího řádu v této linii. Budeme-li ho ale chápat tak, že mluvčí se zaručuje adresátovi, že podmínky jsou splněny, je to jen parafráze závěru naší předchozí diskuse: mluvčí je zavázán k postojům manifestovaným v těchto podmínkách (s tím, že v podmínce /4/ a /5/ vypustíme klausule o postojích adresáta). Pak se ale nabízí otázka, proč máme vůbec mluvit o podmínkách úspěšného vyslovení slibu, místo abychom slib rovnou charakterizovali tím, že mluvčí v něm manifestuje (v našem normativním smyslu) určité postoje. Zisk z tohoto obratu je zřejmý: místo Searlových podmínek, které jsou příliš restriktivní, zde máme charakteristiku toho, k čemu dochází v aktu slibu, aplikovatelnou i na četné případy evidentních slibů, které nesplňují Searlovy podmínky.

Naši pozornosti by také neměl uniknout normativní pojem „nedefektního slibování“ v Searlově definiendu (zmínku o upřímnosti nechme stranou v souladu se Searlovou vlastní modifikací podmínky /6/). Searlovo definiens vymezuje podmínky, které musí být splněny, má-li být akt mluvčího nedefektním slibem. Pronese-li tedy někdo větu, která je, jak se o tom mluví v podmínce /9/, správně užitá, pouze pokud jsou splněny podmínky /1/-/8/, a některá z těchto podmínek aktuálně splněna není, jeho akt buď není slib nebo jde o defektní slib. Jak ale máme v konkrétních případech rozhodnout, která z těchto dvou možností nastává? Podle Searlova vyjádření v diskusi⁵³ nemají všechny podmínky v tomto směru stejnou váhu: není-li splněna tzv. podstatná podmínka, tj. /7/, nebyl vysloven slib, v ostatních případech snad můžeme být shovívavější. V žádném případě nejde o verbální problém: jde o to, zda daný akt navozuje povinnost vykonat akt α nebo ne.

A konečně nemůžeme pominout, že Searle vyvozuje z podmínek ve svém definiens pravidla pro správné užívání prostředků signalizujících výpovědní sílu slibu (zkráceně: *P*). Ne všechny podmínky se dají transformovat do takových pravidel. Searle říká, že podmínky /1/, /8/ a /9/ „platí obecně pro všechny typy mluvnických aktů a nejsou specifické pro slib“.⁵⁴ Jako zdů-

vodnění toho, že Searle odvozuje svá pravidla jen z podmínek /2/-/7/, je to zcela neadekvátní. Pravidla odvozená z podmínek /1/ a /9/ analogicky ostatním Searlovým pravidlům by totiž nebyla „příliš obecná“, jak naznačuje Searle, ale jednoduše absurdní. Jestliže např. podmínka /1/ mimo jiné zahrnuje, že promluva není součástí divadelního představení, zněla by odpovídající část pravidla takto: „Neužívej *P* v rámci divadelního představení,“ což se rovná zákazu jevištního předvádění slibů. A pravidlo založené na podmínce /9/ by znělo: „Neužívej *P*, pokud konvenční pravidla dialektu, v němž se odehrává promluva, neurčují, že *P* je správně a upřímně užito jen tehdy, jsou-li splněny podmínky /1/-/8/“, což lze zkrátit takto: „Neužívej *P*, pokud není indikátorem ilokuční síly slibu“, jinými slovy: „Neužívej *P*, pokud není *P*“.⁵⁵

Pravidla, která Searle odvozuje z podmínek /3/-/6/, jsou naproti tomu snadno transformovatelná do podoby závazků uvedených v naší definici. Například u Searlova pravidla odvozeného z (původní) podmínky upřímnosti: „*P* se má užívat pouze tehdy, když *M* zamýšlí vykonat α “, to lze udělat velmi přímočaře: platí-li toto pravidlo, pak užije-li mluvčí *P*, je kritizovatelný, pokud nezamýšlí vykonat α : to ale znamená, že užití *P* ho zavazuje k záměru vykonat α . Podobně (s drobnými modifikacemi) je tomu u Searlových pravidel odvozených z podmínek /4/ a /5/. A naopak ze závazků (či manifestací) specifikovaných v naší definici snadno odvodíme imperativy podobné Searlovým. Ve svém souhrnu by říkaly toto: nevykonávej mluvní akt, pokud nezastáváš postoje, k nimž se v něm zavazuješ (které manifestuješ).⁵⁶

/e/ Je definice dost restriktivní?

Michael Dummett se na jednom místě letmo zmiňuje o možnosti chápat význam věty jako institucionální konsekvence jejího užití, které spočívají mimo jiné v závazcích uvalených pro-

mluvou na mluvčího. Tuto myšlenku (kterou vyslovuje jako jednu z možných interpretací pozdního Wittgensteina) však označuje za „čistě programovou“ a dodává, že si nedokáže představit její teoretické rozpracování. Nicméně si je předem jistý, že není aplikovatelná na tvrzení, protože na rozdíl od „formalizovanějších aktů“ (jako je rozkaz nebo slib) tvrzení nemá konvenčně vymezené důsledky.⁵⁷ Naše definice v kap. A/II/1 by snad mohly být považovány za důkaz toho, že je-li vymezení mluvních aktů pomocí jejich normativních důsledků principiálně přijatelné,⁵⁸ vztahuje se to na tvrzení ve stejné míře jako na rozkaz nebo na slib. U tvrzení jsme narazili na problém, že nemá jednu obecnou funkci, o níž by platilo, že každá asertivní promluva manifestuje zájem mluvčího o její naplnění. To nám zkomplikovalo úvahy o vhodné specifikaci jedné z manifestací (I/2), ale nijak to nezpochybnilo fakt, že výkon tvrzení má ostře vymezené konsekvence, mezi nimiž dominuje závazek (I/1) k přesvědčení o pravdivosti vyjádřené propozice. Konstatovali jsme také, že tento závazek za určitých okolností nemusí být morální povahy, ale totéž platí o analogických závazcích u slibu a rozkazu (v obou případech pod číslem I/1). Mezi jednotlivými typy mluvních aktů tedy zřejmě nebude asymetrie, která je důvodem Dummettovy skepse.

Peter Pagin přichází v dosud nepublikované stati s originálním argumentem, který má ukázat nemožnost „sociální analýzy“ pojmu tvrzení: myslí tím definici tvrzení pomocí způsobu, jakým asertivní promluva mění sociální vztah mezi mluvčím a adresátem. Přesně o to se pokouší naše definice tvrzení: měli bychom se tedy zajímat o detaily.

Pagin zvažuje analýzu:

/A₁/ Tvrdit, že p , znamená zavázat se k pravdivosti p ,

což zhruba koresponduje s bodem /I/1/ naší definice tvrzení. Připouští, že takto vymezená podmínka je zřejmě splňována každým aktem tvrzení: analýza tedy není příliš restriktivní.

Potíž je podle něj v tom, že není dostatečně restriktivní: existují případy, kdy se mluvčí zavazuje k pravdivosti p , aniž tvrdí, že p . Tak je tomu tehdy, když přijímá závazek k pravdivosti p formou explicitní deklarace:

/1/ Tímto se zavazuji k pravdivosti p

nebo

/2/ Tímto garantuji, že p .

Dokladem toho, že vyslovením /1/ nebo /2/ netvrdím, že p , je podle Pagina fakt, že to, co tím říkám (propoziční obsah mé promluvy) je logicky slučitelné s nepravdivostí p , zatímco to, co říkám, když tvrdím, že p , je logicky neslučitelné s nepravdivostí p . Ať už podložím svůj závazek k pravdivosti p jakoukoli garancí (mohu například podepsat notářsky ověřenou smlouvu, že v případě nepravdivosti p vyplatím adresátovi milión liber), samotným přijetím tohoto závazku netvrdím, že p .

V naší definici se vymezuje souhrn závazků, které dohromady skládají akt tvrzení. V žádném závazku se jeho propoziční obsah neprezentuje s asertivní silou: tak závazek k přesvědčení o pravdivosti p není tvrzením, že mluvčí věří, že p , ani tvrzením, že p , a analogicky u ostatních závazků. Paginův argument ale můžeme snadno upravit pro náš případ. Představme si, že někdo přijímá všechny závazky uvedené v naší definici explicitní deklarací typu:

/3/ Zavazuji se k následujícím postojům: věřím, že p , zamýšlím vyvolat nebo aktivovat u A přesvědčení, že p ... atd.

Zdá se protiintuitivní říci, že tímto aktem mluvčí tvrdí, že p . Hrozí tedy, že definice tvrzení specifikující závazky mluvčího se ukáže jako příliš slabá a bude zapotřebí, abychom ji doplnili podmínkou typu: „Uvedené závazky jsou nastoleny užitím věty, která znamená, že p .“ To by ale znamenalo, že musíme sle-

vit ze svých ambic. Naším původním záměrem bylo definovat pojem významu promluvy pomocí pojmu mluvního aktu a pojem významu věty pomocí pojmu významu promluvy: tato možnost se nám ale nyní uzavírá a zdá se, že pojem významu věty budeme muset definovat na nějaké jiné bázi. Máme tedy silnou motivaci pokusit se čelit Paginovu argumentu. Všimněme si nejprve, že princip, který Pagin uplatnil na /1/ a /2/, vylučuje také to, abychom užití věty

/4/ Tvrdím, že *p*,

považovali za tvrzení, že *p*. Podle obecně přijaté interpretace performativní sloveso „tvrdím“ ve větě /4/ není indikátor ilokuční síly (jak to chápal Austin a původně i Searle), ale standardní predikát, jímž si mluvčí připisuje výkon mluvního aktu tvrzení. Užitím věty /4/ (tzv. explicitní performativní věty) tedy mluvčí tvrdí, že tvrdí, že *p*. Zároveň ale nelze popřít, že užití věty /4/ má v běžných kontextech stejné komunikativní důsledky jako tvrzení, že *p*. Například: pokud se ukáže, že není pravda, že *p*, mluvčí je kritizován za nepravdivé tvrzení, případně za to, že si neověřil jeho odůvodněnost. Reaguje-li někdo na užití /4/ slovy „To není pravda“, neinterpretujeme to obvykle jako tvrzení, že není pravda, že užitím /4/ mluvčí tvrdil, že tvrdí, že *p*, ale jako tvrzení, že není pravda, že *p*. Existuje-li evidence, že mluvčí v čase užití /4/ nevěřil, že *p*, jsme oprávněni obvinít ho ze lži. Pokud mluvčí užil /4/ v přítomnosti osoby, které není vhodné sdělovat, že *p*, je kritizovatelný za to, že porušil tuto zásadu atd. Těmto konstatováním můžeme učinit zadost, když připustíme, že mluvčí užitím /4/ tvrdil, že *p*, v nějakém jiném než doslovném smyslu: nejspíše ve smyslu griceovské konverzační implikatury nebo ve smyslu searlovského nepřímého mluvního aktu.

John Searle (poté, co opustil austinovské stanovisko)⁵⁹ interpretuje užití explicitní performativní věty jako deklaraci, že mluvčí vykonává mluvní akt, jehož síla je určena užitým performativním slovesem a jehož propoziční obsah je specifiko-

ván připojenou vedlejší větou obsahovou. Protože ale deklarace mají sebeverifikující charakter, vykonává tím mluvčí nepřímou také mluvní akt specifikovaný performativním slovesem (jako „indirect act“): v případě /4/ tedy tvrzení, že *p*.

Griceovská teorie implikatur by se při analýze aktu vykonaného užitím věty /4/ dovolávala nejspíše tak zvané maximy relevance: ve většině kontextů je informace, že mluvčí tvrdí, že *p*, podstatně méně relevantní než informace, že *p*. Máme-li tedy přistupovat k mluvčímu, který užil větu /4/, jako k někomu, kdo zachovává zásadu relevance (protože má zájem o komunikativní spolupráci), musíme jeho akt interpretovat tak, že hlavní informace, kterou nese, je sdělení, že *p*.⁶⁰ Tak tomu nemusí být ve všech kontextech. Představme si, že sledujeme zpovzdálí rozhovor *M* a *A*, a protože neslyšíme dobře, zeptáme se *M*: „Co mu to vykládáš?“ Pokud *M* užije v odpovědi větu /4/, není zde prostor pro uplatnění griceovského mechanismu, protože doslovná interpretace promluvy *M* poskytuje sama o sobě informaci, která je v daném kontextu relevantní. Užití /4/ zde tedy v žádném smyslu není tvrzením, že *p*, ale jen tvrzením, že mluvčí tvrdí, že *p*.

Analogicky bychom měli přistupovat k užití věty

/3/ Zavazuji se k následujícím postojům: věřím, že *p* (I/1), zamýšlím vyvolat nebo aktivovat u *A* přesvědčení, že *p*... atd.

V reakci na otázku typu „Co to tam povídáš?“ není užití /3/ přijetím závazků, které jsou specifikovány ve větě /3/, ale jen tvrzením o přijetí těchto závazků, a v této roli nás nemusí znepokojovat. Naopak jako akt nastolující závazky specifikované v /3/ má užití této věty všechny konsekvence jako tvrzení, že *p*, tj. má důsledky, jejichž příklady jsme popsali v případě užití /2/. Je pravda, že toto užití /3/ bezprostředně navozuje jiné závazky, než tvrzení, že *p*, závazky, které nejsou v /3/ explicitně specifikovány: zavazuje mluvčího k intenci zavázat se k přesvědčení o pravdivosti *p* atd. Pokud ale nastolení těchto

závazků uvaluje zároveň na mluvčího závazky specifikované v /3/ (což je případ, který předpokládá Paginův argument), stalo se všechno, co je relevantní pro tvrzení, že *p*, a to nás opravňuje hodnotit tento případ jako ne-doslovné tvrzení, že *p*. Předpokládám, že užití /3/ bychom běžně neoznačili za (ne-doslovné) tvrzení, že *p*, protože věty jako /3/ obvykle k tomuto (a řekl bych že ani k žádnému jinému) účelu neužíváme. Pak se tedy při posuzování tohoto případu odchylujeme od pravděpodobného verdiktu v komunikativní praxi: ale tato verbální odchylka je kompenzována respektem k faktu, že užití /3/ by mělo všechny komunikativní důsledky, které nastoluje tvrzení, že *p*. Pokud mluvčí, který užil /3/ dodá: „ale netvrdím, že *p*“, není jasné, od čeho se tím distancuje, protože už udělal všechno, co je zahrnuto v tvrzení, že *p* (plus něco navíc). Pokud tím míní: „nevykonávám promluvu, která doslova (tj. bezprostředně na základě významu užitých slov) znamená, že *p*“, je to z našeho hlediska irelevantní poznámka: nemáme důvod považovat doslovné tvrzení za jediný způsob, jak tvrdit, že *p*. V determinaci významu jazykové promluvy hraje význam užití věty důležitou, ale ne nutně přímočarou roli (více o tom v kap. B/IV).

V rozvrhu teorie významu, který zde sledujeme, nepřipadá fundamentální role pojmu doslovného tvrzení, ale pojmu tvrzení (slibu, rozkazu atd.). Na úrovni, na níž definujeme tvrzení pomocí obecných typů normativních důsledků asertivních promluv, nehraje žádnou roli rozlišení mezi různými způsoby, jakými mohou být tyto důsledky navozeny, a tedy ani rozlišení mezi přímým (doslovným) a nepřímým tvrzením. Teprve když jsme vymezili pojem tvrzení (a ostatních typů mluvních aktů) a korelativní pojem významu promluvy a když jsme na tomto základě definovali pojem významu věty, jsme připraveni k definici pojmu doslovného tvrzení. To je právě místo pro rozlišení mezi doslovným významem promluvy, který je determinován významem věty plus kontextem (příčemž kontext vstupuje do hry ve specifických ohledech předznamenáných ve významu věty) a případným nepřímým významem determinovaným pří-

mým významem plus mechanismem, který musí charakterizovat teorie nepřímých způsobů komunikace (viz k tomu kap. A/VI).

II/3 Předběžné vymezení dalších pojmů teorie významu

Nemělo by být těžké odpovědět na otázku, co nám naše definice základních typů mluvních aktů poskytují pro výklad ostatních pojmů teorie významu. Za prvé, soubor takových definic vymezuje škálu možných typů významu *promluvy* a zároveň poskytuje schémata pro specifikaci významů jednotlivých promluv. Úplná charakteristika významu konkrétní asertivní promluvy se bude od naší definice tvrzení lišit tím, že na místě *p* bude stát to, co je právě na tomto místě nutné doplnit, abychom dostali konkrétní určení závazků navozených promluvou. Kontext, v němž se v definiens vyskytuje *p*, charakterizuje způsob, jakým se *propozice* asertivně vysílá do komunikace. A protože *propoziční obsah* promluvy vymezuje její *pravdivostní podmínky*, můžeme říci, že lokalizace *p* v definiens vymezuje místo, které má určení pravdivostních podmínek v určení významu konkrétních asertivních promluv. Tímto způsobem naplňujeme Dummettův požadavek vyslovený v polemice s Davidsonovou ideou teorie pravdy jako teorie významu: abychom prokázali relevanci pojmu pravdy pro určování významu promluv a významu vět, musíme vymezit roli pravdivostního ohodnocení v praxi vykonávání tvrzení, tj. najít princip spojující pojem pravdy s reálnou komunikací (proslulý Dummettův „linking principle“).⁶¹ Ve světle naší definice vypadá tento princip takto: pravdivostní podmínky jsou ty podmínky, o jejichž splnění musí být mluvčí přesvědčen (bod A/I/1) a jejichž splnění chce dát na vědomí adresátovi (bod A/I/2), a to za podmínek vymezených dalšími body definice tvrzení, má-li mluvčí dostát závazkům navozeným asertivní promluvou.

Situovanost *propozičního obsahu* promluvy v obsahu závaz-

ků navozených promluvou klade na pojem *propozice* zvláštní nároky. Z nadindividuálního pojetí těchto závazků (tj. z toho, že jsme je odmítli redukovat na privátní pocit zavázanosti — viz kap. A/1/5) plyne, že i propozici musíme chápat jako něco intersubjektivního. Protože jde ale o závazky k určitým postojům (přesvědčením a intencím), uspokojí nás jen takový pojem propozice, který se může uplatnit při připisování mentálních stavů individuálním subjektům a v psychologickém výkladu jednání. Psychologickým výkladem jednání nemyslím nic víc než běžný způsob, jakým dosahujeme toho, aby nám jednání jiných lidí dávalo smysl: tento výklad podstatně zahrnuje připisování určitých intencí a přesvědčení, v jejichž světle se pozorované jednání jeví jako srozumitelné.⁶²

Nebudeme mít příležitost zabývat se podrobněji důsledky našeho pojetí významu promluvy pro výklad pojmu propozice (a v souvislosti s tím i reference a predikace). Pro ilustraci alespoň porovnáme dvě externalistická pojetí *singulární propozice*, tj. propozice vyjádřené užitím věty, která obsahuje singulární termín v referenční pozici. *Externalisté* vycházejí z předpokladu, že identifikace singulární propozice podstatně zahrnuje identifikaci vnějšího objektu — referentu singulárního termínu.⁶³

Podle *neorussellovské* doktríny přispívá singulární termín do propozice (vyjádřené užitím věty, v níž se vyskytuje) výhradně svým referentem, a nikoli způsobem, jakým ho identifikuje: v tomto smyslu lze říci, že singulární termín referuje „přímo“. To znamená, že *neorussellovská* singulární propozice je identifikovatelná pomocí uspořádané dvojice

<objekt; vlastnost>.⁶⁴

Podle *neofregeovského* pojetí uvádí singulární termín do propozice nejen svůj referent, ale i specifický způsob jeho prezentace: *neofregeovská* singulární propozice je tedy identifikovatelná pomocí uspořádané dvojice:

<<objekt; způsob prezentace objektu>; vlastnost>.⁶⁵

Mezi oběma pojmy propozice je zřejmý vztah: každou neorussellovskou propozicí můžeme chápat jako třídu ekvivalentních neofregeovských propozic, lišících se na místě způsobu prezentace.

Otázka zní, která konstrukce propozice odpovídá lépe našemu pojetí významu promluvy. Mělo by být zřejmé, že neorussellovská propozice se pro náš účel nehodí právě proto, že je lhostejná ke způsobu prezentace objektu: takto konstruovaná propozice evidentně nemůže hrát relevantní roli v připsování propozičních postojů, a tedy ani v psychologickém výkladu jednání. Tvrzení vykonané užitím věty „Tento muž je špión“ zavazuje mluvčího k přesvědčení o muži *X*, že je špión, jen pod daným způsobem prezentace (spočívajícím v užití demonstrativa v daném kontextu). Nezavazuje ho k přesvědčení o pravdivosti propozice vyjádřené větou „Jan Novák je špión“, ani v případě, že jméno „Jan Novák“ má též referent (*X*). Někdo by mohl namítnout, že z tohoto důvodu bychom měli rezignovat na externalismus a přejít k internalistickému pojetí, které neponechává v propozici žádné místo pro referent singulárního termínu (vyměřuje jí tedy tzv. „úzký obsah“ — „narrow content“):

<způsob prezentace objektu; způsob prezentace vlastnosti>. ⁶⁶

Na to bychom neměli přistoupit z následujícího důvodu: přestože promluva obsahující termín *T*, který při daném užití referuje k objektu *X*, zavazuje mluvčího k určitému přesvědčení obsahujícímu způsob prezentace, který je vyjádřen termínem *T*, vztahuje ho zároveň k objektu *X* jako takovému. Užijeli Pavel asertivně větu „Tento muž je špión“, a výraz „tento muž“ v daném kontextu identifikuje Jana Nováka, jsme oprávněni reprodukovat jeho akt slovy: „Pavel tvrdil o Janu Novákovi, že je špión“, a to i v případě, že Pavel nezná jméno muže, o němž tvrdil, že je špión. (To je reprodukce tvrzení v modu *de re* — „de re statement report“). Pokud mluvčí dostane věrohodnou informaci, že muž, k němuž referoval pomocí výrazu

„tento pán“, je Jan Novák (tj. pokud se mluvčí ocitne v situaci, v níž by bylo neracionální nepřijmout tuto informaci jako pravdivou), je zavázán přijmout jako pravdivou propozici vyjádřenou větou „Jan Novák je špión“. A totéž platí o všech propozicích z téže ekvivalenční třídy.

Nemělo by nám uniknout, že stejně volně můžeme v modu *de re* reprodukovat i to, co vnášíj do propozice identifikační deskripce:⁶⁷ např. tvrzení, které vykonal Pavel větou „Ten, kdo vešel do baru jako poslední, je špión“, můžeme zcela korektně reprodukovat slovy „Pavel tvrdil o Janu Novákovi, že je špión“, pokud Jan Novák splňuje Pavlovu deskripci. Pavlova promluva tedy vtahuje do hry Jana Nováka jako muže, o němž je Pavel zavázán věřit, že je špión — což neznamená, že musí být schopen identifikovat ho pod tímto jménem, a tedy (bez dodatečné informace) uznat za pravdivé tvrzení „Jan Novák je špión“. To je jeden z důvodů, proč se přikláním k pojetí identifikačních deskripcí jako referenčních termínů.⁶⁸

Při volbě mezi neorussellovskou a neofregeovskou konstrukcí propozice jsme dali přednost druhé, protože je v jistém ohledu liberálnější: bezprostředně zavazuje mluvčího k přesvědčení o daném objektu (který je referentem užitého singulárního termínu) pouze pod určitým způsobem prezentace. Způsob prezentace by proto měl být zahrnut do propozičního obsahu vykonaného tvrzení. Je tu ovšem ještě druhý důvod, v jistém smyslu opačného druhu: přítomnost způsobu prezentace v neofregeovské propozici činí závazek nastolený tvrzením s takovým propozičním obsahem silnějším, alespoň v případech, kdy je referent singulárního termínu identifikován způsobem nezávislým na tomto způsobu prezentace. Řekne-li mluvčí

/1/ On je špión,

a ukazuje přitom na osobu *X*, tvrdí o *X*, že je špión: zároveň ale prezentuje *X* jako osobu mužského pohlaví, která není identická s mluvčím ani adresátem. Tato informace se bezpo-

chyby také komunikuje, i když jiným způsobem (nebo chcete-li: na jiné úrovni) než informace, že *X* je špión. Je to též způsob, jakým mluvčí užívající věty

/2/ Tento stůl je vratký

prezentuje předmět *Y*, na který ukazuje, jako stůl. Většina autorů se zřejmě shodne na tom, že prezentace *Y* jako stolu neovlivňuje pravdivostní podmínky tvrzení: přijmeme-li to, musíme zároveň připustit, že neofregeovská propozice, pro kterou jsme se rozhodli, zahrnuje víc než je nutné k vymezení pravdivostních podmínek. Podstatné je, že charakteristika tvrzení vykonaného užitím věty /2/ musí reflektovat, že užitím /2/ se do komunikace uvádějí rozdílným způsobem dvě propozice:

/a/ *Y* je vratké

/b/ *Y* je stůl.

Naše definice tvrzení k tomu poskytuje vše potřebné. Můžeme říci, že mluvčí *manifestuje* (v našem normativním smyslu) přesvědčení, že /b/, a zároveň přesvědčení, že adresát je (přinejmenším) připraven přijmout /b/ jako nekontroverzní východisko komunikace. Jinými slovy, užitím věty /2/ za daných podmínek mluvčí uvádí propozici /b/ do komunikace jako *presupozici*. Na druhé straně propozici /a/ mluvčí prezentuje jako novou informaci, nebo alespoň jako informaci, kterou adresát nebere plně na vědomí: tato prezentace na něho uvaluje závazky I/1, 2, 3 specifikované v naší definici tvrzení. (Srov. poznámky k definici tvrzení v kap. A/II/1/b.)

Pojem *významu věty* bude předmětem dalších diskusí, spojených s problémem jazykových konvencí (kap. B/II): uvidíme, že naše pojetí významu promluvy nám ponechává prostor pro úvahy o různých způsobech, jakými věta může nést význam. Jak jsme konstatovali v Úvodu, význam věty můžeme charakterizovat jako způsob, jímž věta přispívá k determinaci významu promluvy, v nichž je užitá, v našem pojetí tedy k determinaci jejich normativních důsledků. Jinými slovy, význam věty je její komunikativní potenciál, spočívající v její schopnosti na-

vozovat, je-li užita v komunikaci, jisté typy závazků. *Význam slova* pak spočívá ve způsobu, jakým slovo přispívá k takto chápanému komunikativnímu potenciálu vět, v nichž se vyskytuje.

Později (v kap. B/IV) se ukáže, že toto pojetí významu věty a slova nevyžaduje, aby byl konvenčně fixován. Bez ohledu na to má samozřejmě smysl se ptát, za jakých podmínek můžeme říci, že nějaký pozorovatelný akt jako obecný typ nebo jeho pozorovatelný produkt (řetězec zvuků, grafický útvar apod.), rovněž jako obecný typ, je v nějakém jazykovém společenství větou s *konvenčním významem*. Obecná odpověď zní, že musí mít konvenčně fixovaný komunikativní potenciál v právě uvedeném smyslu. Jinými slovy, řetězec zvuků (nebo grafický útvar, gesto apod.), jehož realizace za standardních podmínek nemá ve společenství *S* normativní důsledky toho druhu, jaké vymezují naše definice typů mluvních aktů, není větou jazyka společenství *S*. V tomto pojetí není *jazyk L* zakotven v komunikativním společenství prostřednictvím ustálených, případně konvenčně fixovaných spojení mezi větami *L* a mentálními stavy těch, kdo jich užívají,⁶⁹ ale prostřednictvím institucionální síly vět, kterou jsme charakterizovali jako jejich komunikativní potenciál: prostřednictvím toho, že užití vět *L* má ve společenství *S* specifické normativní důsledky. *Teorie významu pro jazyk L*, tj. teorie generující specifikace významu pro všechny věty *L*, je pak *teorií jazyka užívaného společenstvím S* právě tehdy, když nám umožňuje (na pozadí znalosti kontextů konkrétních promluv) identifikovat normativní konsekvence promluv, které vykonávají členové *S* užíváním vět jazyka *L*.⁷⁰ Uplatnění teorie významu jazyka *L* na komunikativní chování členů *S* tedy má učinit toto chování srozumitelným spíše ve smyslu kulturní interpretace než ve smyslu psychologického vysvětlení. To neznamená (jak uvidíme v kap. B/IV a V), že apriori vylučujeme jakoukoli roli psychologických hypotéz v interpretaci promluv nebo že naše pojetí významu promluvy a významu věty nevytváří bázi pro psychologický výklad komunikativního chování (srov. kap. A/V).

III. Komunikativní transparence

V kap. I jsme vyšli z hypotézy, že objasnění způsobu, jakým se v tvrzení, že *p*, manifestuje přesvědčení, že *p*, a některé další postoje, nás dovede k uspokojivému vymezení pojmu tvrzení — a analogicky u dalších typů mluvních aktů. Když jsme touto cestou dospěli k definicím některých typů mluvních aktů, připravili jsme si půdu pro vymezení pojmu významu promluvy, významu věty, významu slova, a dále pro velmi obecnou a předběžnou charakteristiku vztahu jazyka (ve smyslu sociolektu) a komunikativního společenství (tzv. „actual language relation“) a pro obecné vymezení podmínek adekvátnosti teorie významu budované pro konkrétní jazyk. Nyní podrobíme náš pojem významu promluvy důležitému testu: konfrontaci s principem komunikativní transparence. Transparence je faktor, který odlišuje způsob, jakým se propozice vysílá do komunikace, od způsobu, jakým je propozice přenášena v jiných typech interakce. Jago, který chce vyvolat v Othellovi přesvědčení, že Desdemona je mu nevěrná, má řadu možností: jednou z nich je zaranžovat situace, které Othello přijme jako evidenci o nevěře (Desdemonin šátek pohozený na vhodném místě apod.); jinou možností je nasypat mu do čaje drogu namíchanou tak důmyslně, že vyvolá trýznivé představy, které vyústí v přesvědčení, že je podváděn; může ovšem také říci „Manželka tě podvádí“ nebo udělat cokoli jiného, co bude v daném kontextu platit jako tvrzení, že adresáta podvádí jeho manželka. Poslední způsob se od předchozích liší svou jednoduchostí, ale i rysem, který se v daném kontextu jeví jako nevýhoda: aktem tvrzení se mluvčí otevřeně prezentuje jako někdo, kdo chce

sdělit adresátovi, že ho podvádí manželka. (S tím je spojena další nevýhoda: úspěch celého podniku závisí na důvěryhodnosti mluvčího.)

Výklad komunikativní transparence je další cestou, jak dospět k pojmu významu promluvy. Pokusím se ukázat, že tato cesta vede ke stejnému výsledku jako naše úvahy v kap. I. Zároveň půjde o druhé kolo naší polemiky s intencionalisty. V kap. I. a II. jsme konstatovali, že některé intence a přesvědčení, které hrají v intencionalistických teoriích klíčovou roli, nejsou *nutnou* podmínkou výkonu tvrzení, a obecně smysluplnosti promluvy: definice, které je uvádějí v definiens, jsou tedy příliš silné. Nyní se ukáže, že tytéž intence plus některé další nejsou podmínkou *dostačující* a že snaha kompenzovat tuto nedostatečnost zesilováním intencionálních podmínek vede jen k narůstání komplikací. Komplikace tohoto druhu do značné míry určovaly vývoj griceovské intencionální sémantiky: v téměř identické podobě se s nimi ale setkáváme o půl století dříve v Husserlově rané teorii významu. Tam bude směřovat následující historický exkurs.

III/1 Husserlův pojem manifestace

Husserlovo pojetí komunikativních funkcí promluvy vyložené v *Logických zkoumáních*⁷¹ můžeme, jak se domnívám, schematicky shrnout takto:

Promluva:

„Prší?“

. „Prší.“

/1/ Označuje („nennt“, „hat als Gegenstand“)

... přání vědět, zda prší

... stav věci
(to, že prší)

který má být vyjádřen“ („der auszudrückende Akt“). Princip této artikulace zůstává pro Husserla trvalým problémem. Nejradikálnější řešení, které najdeme v *Logických zkoumáních*, je zachyceno v našem schématu.⁷⁴ Podle tohoto pojetí musí být vjem, představa, přání apod., mají-li hrát nějakou roli v konstituci významu, reflektovány v aktu souzení, v němž si je připisují jako svůj zážitek.⁷⁵ Významotvorná funkce tohoto aktu pak spočívá v tom, že uděluje promluvě, kterou doprovází, jako význam svůj ideální obsah, tj. soud jako ideálně objektivní jednotku (v terminologii *Idejí* „noéma“).⁷⁶ Důležité je, že Husserlovo pojetí významu jako ideálního logického útvaru neodsouvá do pozadí akty uvedené výše: akt souzení a výchozí zážitek (je-li zde vůbec nějaký).⁷⁷ Tyto akty se podle Husserla nejen účastní konstituce významu, ale patří k tomu, co je komunikováno, má-li promluva, k níž se přimykají, vůbec komunikativní funkci. Zde hraje klíčovou roli Husserlův pojem „manifestace“ („Kundgabe“).⁷⁸ V komunikativním aktu nejen uvádím na scénu ideálně objektivní útvar (soud) jako význam promluvy, ale zároveň manifestuji svůj významotvorný akt (významovou intenci) a v širším smyslu i výchozí zážitek, na nějž se tento akt vztahuje (srov. schéma /2a/, /2b/). V Husserlově pojetí nepatří k podstatě významotvorné intence, že jakmile vyústí do smysluplné promluvy, je v ní manifestována. V samomluvě neadresuji sám sobě nějaká sdělení o intencionálních aktech, které mé promluvě udělují význam.⁷⁹ Pokud je ale promluva komunikativní, manifestace významotvorného aktu podstatně patří k její funkci: význam lze komunikovat jen prostřednictvím manifestace. Důvod je zřejmý: komunikace v intencionalistickém pojetí předpokládá, že adresát rozpozná významotvornou intenci mluvčího, jinými slovy, přijme promluvu jako příznak („Anzeichen“) významotvorného aktu.⁸⁰ Jestliže ale manifestace významotvorné intence podstatně patří ke komunikaci, pak komunikativní intence mluvčího (záměr vykonat specifický komunikativní akt) musí zahrnovat záměr, aby jeho promluva plnila pro adresáta tuto manifestační funkci. V tomto bodě je Husserl zcela explicitní.⁸¹

Jestliže ale tato manifestační intence podstatně patří ke komunikativní intenci a má-li adresát rozpoznat komunikativní charakter promluvy (tj. to, že je vykonána s komunikativní intencí), musí ji nejen interpretovat jako manifestaci významotvorného aktu, ale musí také rozpoznat manifestační intenci mluvčího (tj. intenci, aby promluva sloužila jako manifestace významotvorného aktu). V opačném případě by mohl promluvu chápat např. jako samomluvu a neztotožnil by se s rolí adresáta. Na tomto stupni je Husserl stále ještě explicitní.⁸² Je-li ale tohle nutná podmínka navození komunikativního vztahu, musí být splnění této podmínky součástí komunikativní intence mluvčího. To znamená, že mluvčí musí mít nejen významotvornou intenci a manifestační intenci, ale také intenci vyššího řádu, totiž záměr, aby i manifestační intence byla rozpoznána adresátem. Ale jestliže komunikativní intence nutně zahrnuje posledně jmenovanou intenci (označme ji jako intenci I_n) a komunikativní vztah nastane jen tehdy, je-li komunikativní intence rozpoznána adresátem, musí intence mluvčího zahrnovat ještě intenci I_{n+1} , totiž záměr, aby intence I_n byla rozpoznána adresátem. Atd. *ad infinitum*. Způsob, jakým Husserl přistupuje k problému transparence komunikativního aktu, otevírá nekonečný regres. Nemohu uvést žádný doklad o tom, že by si to uvědomoval: podle všeho přestává sledovat tento problém na stupni reprezentovaném citátem v předchozí poznámce.⁸³

Toto vyústění by nemělo zastřít závažnost Husserlovy teze, že význam nelze komunikovat jinak než prostřednictvím manifestace („Kundgabe“). Uvažujme o opačném pojetí: jediným relevantním prvkem komunikace je přenos významu a význam je husserlovský soud („Urteil“ jako ideálně objektivní útvar). V tom případě se funkce promluvy „Prší“ redukuje na to, že ve vědomí adresáta vyvolává realizaci soudu, že prší.⁸⁴ V tomto schématu nevystupuje žádný mluvčí a žádný adresát, ale jen aktivní účastník vyvolávající interakci a pasivní účastník, v jehož mysli se realizuje její účinek. Aktivní účastník by mohl dosáhnout téhož účinku dejme tomu tím, že vstoupí do místnosti

s mokrým deštníkem. Husserlovy úvahy o úloze manifestace v komunikaci vycházejí z toho, že význam se nekomunikuje tímto neosobním způsobem. V komunikaci přijímá adresát soud, že prší, prostřednictvím rozpoznání intence mluvčího dát adresátovi na vědomí své přesvědčení, že prší. Mluvčí nemůže nic tvrdit o počasí, aniž by manifestoval něco o sobě. Tato manifestace není vedlejším produktem komunikativního aktu, něčím, co nám umožňuje získat dodatečné informace: je právě tím, co činí daný akt komunikativním. Analogicky, manifestační intence není příležitostným doplňkem komunikativní intence, ale konstituuje komunikativní postoj. Paralela s Griceovou analýzou významu promluvy pro mluvčího je téměř dokonalá.⁸⁵

III/2 Griceův postulát komunikativní otevřenosti

Grice (na rozdíl od Husserla a Searla) nezačíná analýzou „čisté“ významotvorné intence, která se neváže na komunikaci. Východiskem Griceovy teorie významu je otázka, za jakých podmínek můžeme říci, že mluvčí vykonává promluvu s komunikativní intencí zaměřenou na adresáta: specifikace těchto podmínek má vyústit v definici základního pojmu intencionální sémantiky, jímž je „význam promluvy pro mluvčího“ („speaker's meaning“, „utterer's meaning“; v této kapitole budeme užívat zkratky „význam promluvy_M“).

/a/ Vznik nekonečného regresu

Grice vidí jádro komunikativního postoje v intenci vyvolat nějakou reakci u jiné osoby: určité přesvědčení nebo motivaci k určitému jednání. My se omezíme na případ, kdy záměrem mluvčího je vyvolat u adresáta nějaké přesvědčení. První

aproximace k definici významu promluvy_M tedy může vypadat takto:

/D1/ *M* míní svou promluvou *x*, že *p*, tehdy a jen tehdy, když *M* zamýšlí, aby promluva vyvolala u *A* přesvědčení, že *p*.

Podmínka v definiens je evidentně slabá: splňuje ji i muž s deštníkem, který vešel do dveří v závěru předchozí kapitoly. Zde je analogický příklad:

Jago umisťuje Cassiův knoflík před dveře Othellovy ložnice s intencí vyvolat v Othellovi přesvědčení, že Desdemona je mu nevěrná. Podmínka na pravé straně definice /D1/ je evidentně splněna, a přece nebudeme chtít tvrdit, že Jago svým činem míní, že *p* (v komunikativním smyslu, v jakém říkáme, že někdo něco míní jako tvrzení, slib atd.): Jago prostě aranžuje věci tak, aby pro Othella vypadaly jako příznak nevěry (Peirceův index). Říci, že knoflík na rohožce má pro Othella „znamenat nevěru“ můžeme jen tom smyslu, v jakém říkáme, že vyrážka určitého druhu znamená spalničky.⁸⁶

Jako řešení se nabízí zesílení definice:

/D2/ *M* míní svou promluvou *x*, že *p*, tehdy a jen tehdy, když
 /1/ *M* zamýšlí, aby *x* vyvolalo v *A* přesvědčení, že *p*.
 /2/ *M* zamýšlí, aby *A* rozpoznal intenci /1/.

Do definice tak vstoupil prvek otevřenosti: otázka je, zda to stačí na postižení komunikativní transparence. Zvažme následující případ:

Othello se blíží po chodbě ke dveřím ložnice doprovázen Jagem. Jago náhle přiskočí k rohožce, na níž leží Cassiův knoflík, a snaží se ho přišlápnout tak nápadně, že Othello musí postřehnout nejen knoflík, ale i Jagův záměr upoutat na knoflík jeho pozornost. Jago při tom zamýšlí:

/1/ aby Othello dospěl k přesvědčení, že Desdemona je mu nevěrná s Cassiem;
 /2/ aby Othello rozpoznal záměr /1/.

(Dejme tomu že v pozadí intence /2/ je představa, že Othello ocení Jagovu akci jako taktní pokus upozornit ho na důležitou indicii.)

Podmínky stanovené v /D2/ jsou tedy splněny, a přece to nestačí, aby chom mohli říci, že Jago svým aktem (ostentativní pokus o přislápnutí knoflíku) míní v komunikativním smyslu, že Desdemona je Othellovi nevěrná s Cassiem.

Nabízí se vysvětlení, že intence, které jsme Jagovi připsali, nejsou v přiměřeném vztahu: Jago koneckonců chce, aby Othello usoudil na nevěru z knoflíku na rohožce, tj. přesvědčení o nevěře má být jako předtím výsledkem „přirozeného“ významu knoflíku na rohožce (jako indexu) — a intence /2/ se k vyvolání tohoto přesvědčení vztahuje jen dodatečně: její případné naplnění k němu nijak nepřispívá.

To se dá napravit dalším zpřísněním definice:

- /D3/ M míní svou promluvou x , že p , tehdy a jen tehdy, když
- /1/ M zamýšlí, aby x vyvolalo v A přesvědčení, že p .
 - /2/ M zamýšlí, aby A rozpoznal intenci /1/.
 - /3/ M zamýšlí, aby intence /1/ byla naplněna prostřednictvím naplnění intence /2/.

Tak dostáváme jádro původní Griceovy definice významu promluvy_M: M něco míní svou promluvou tehdy a jen tehdy, když zamýšlí vyvolat u A určitou reakci na základě rozpoznání tohoto záměru. Rozpoznání výchozí intence /1/, která je vlastní motivací promluvy, teď už nemůže být zamýšleno jako pouhý vedlejší účinek promluvy, ale jako cesta k naplnění výchozí intence (tj. k vyvolání přesvědčení, že p). Zamýšlená reakce už tedy nemůže být plánována jako nereflektovaný účinek nějakého podnětu (např. jako účinek drogy) nebo výlučně jako výsledek interpretace nějaké skutečnosti jako „přirozeného“ znaku (knoflík na rohožce jako indicie nevěry): ve strategii zaměřené na dosažení zamýšlené reakce musí hrát podstatnou roli zveřejnění intence vyvolat tuto reakci. Naneštěstí se ukáže, že Jago je dost vynalézavý, aby splnil podmínky /D3/, aniž by něco mínil v komunikativním smyslu.

Zastavme se ale ještě u formulace /D3/, k níž jsme dospěli od /D1/ poměrně přímočarou expanzí intencionálních podmínek v definiens. Ve své klasické stati *Meaning* uvažoval Grice ještě o dalším aspektu otevřenosti promluvy, který byl teprve později explicitně zahrnut do definice.⁸⁷ Jde o to, že v komunikativní intenci *M* musí být určena i zamýšlená úloha samotné promluvy (resp. užitého prostředku) při dosažení zamýšleného efektu a *M* musí (v rámci celkové otevřenosti svého postoje) chtít, aby tato úloha byla zřejmá i *A*. *M* musí spoléhat na určité vlastnosti svého aktu (resp. užitého prostředku) jako na nositele komunikace: ale protože i to je součást komunikativní intence (intence konstituující komunikativní charakter aktu), musí *M* zamýšlet, aby i tato složka jeho záměru byla rozpoznána *A*: *M* tedy musí zamýšlet, aby *A* věděl, že ten a ten aspekt promluvy, resp. ta a ta vlastnost užitého prostředku, má být nositelem komunikace. Zde se otevírá další linie nekonečného regresu, protože i tato intence (jako konstitutivní pro komunikativní charakter aktu) musí být otevřená, tj. podle logiky dosavadních úvah *M* musí zamýšlet, aby byla rozpoznána *A*; ale i tato intence vyššího řádu musí být otevřená atd. *ad infinitum*. Jak ovšem uvidíme, Grice zabudoval uvedenou podmínku do definice tak, že tento regres není zřejmý.

Vlastnost vnějšího aktu (resp. užitého prostředku), na kterou se váže intence *M*, může být nejrůznějšího druhu: v konvenčně fixovaném jazykovém systému to je konvenční význam užitého výrazu; mimo takový systém to může být schopnost nějakého zvuku vyvolat určité asociace nebo schopnost nějakého předmětu či vlastnosti nějakého předmětu fungovat jako „přirozený znak“ (v našem příkladu to byla schopnost knoflíku na rohožce působit jako indicie nevěry). Nebo si představme tuto situaci:

M zamíchal *A* do čaje drogu, která má u *A* vyvolat přesvědčení, že *p*: spoléhá při tom na schopnost drogy navodit určité psychické účinky. Pokud zároveň nechce, aby si *A* uvědomil, že mu *M* podal látku s takovou vlastností a že tím sleduje uvedený záměr, jeho postoj vůči *A* nelze *ipso facto* považovat za komunikativní. Ale řekněme, že droga je

namíchána tak důmyslně, že je schopna vyvolat nejen přesvědčení, že p , ale i přesvědčení, že M si přeje, aby A věřil, že p , a přesvědčení, že M si přeje, aby A věřil, že M si přeje, aby A věřil, že p atd. *ad libitum*. A předpokládejme, že M zamýšlí, aby droga působila právě takto. Přesto ani pak, bez ohledu na to, na jak vysokém stupni tohoto regresi se zastavíme, neřekneme, že M podáním drogy komunikuje, že p . Nejen proto, že vždycky je ještě možné pokračování regresi (takže na žádném stupni není otevřenost završená), ale také proto, že ať je zamýšlený účinek drogy sebekomplikovanější, má být (podle záměru M) vyvolán samotnými chemickými vlastnostmi drogy, a nikoli rozpoznáním působení drogy na straně A : celý proces se má odehrát mimo kontrolu A . Už proto není osoba A adresát, ale spíše oběť aktu M , předmět mimokomunikativní manipulace.

Definice významu promluvy _{M} musí takové případy vyloučit: M musí zamýšlet, aby A rozpoznal relevantní vlastnosti promluvy a z nich *vyvodil* závěry o intencích M . Podívejme se, jak je tento požadavek naplněn v rozšířené verzi /D3/:

- /D3a/ M míní svou promluvou x , že p , tehdy a jen tehdy, když M vykonal x se záměrem:
- /1/ aby x měla určitou vlastnost V ;
 - /2/ aby A rozpoznal, že x má V ;
 - /3/ aby A usoudil alespoň částečně na základě faktu, že x má V , že M vykonal x se záměrem /4/, totiž:
 - /4/ aby x vyvolalo u A přesvědčení, že p ;
 - /5/ aby A -ovo rozpoznání intence /4/ působilo alespoň jako část A -ova důvodu k přesvědčení, že p .

Tato verze definice přináší vedle zpřísnění, o němž byla řeč výše, dvojí zeslabení, které vyžaduje krátký komentář:

- /a/ „Alespoň částečně“ v bodě /3/ má připustit možnost, že A bere v úvahu i jiné faktory než vlastnost V : kontext, to, co A ví o M nebo o věci, jíž se promluva týká apod.
- /b/ „Alespoň jako část“ v /5/ je zajímavější: jde o modifikaci jádra původní Griceovy definice, totiž podmínky, že M musí zamýšlet vyvolat u A reakci r na základě rozpozná-

ní této intence. Pokud v závěru této diskuse řeknu: „Komunikativní transparence zřejmě není intencionální fenomén“, bylo by podivné, kdybych si přál, abyste věřili, že tomu tak je, prostě proto, že rozpoznáte můj záměr vyvolat ve vás takové přesvědčení a spoléháte se na mou věrohodnost. Mnohem spíš by mi mělo jít o to, abyste v průběhu naší diskuse usoudili sami, že transparence zřejmě není intencionální fenomén: pak ale moje prohlášení nemůže být zamýšlena jako jediný (dokonce ani jako hlavní) důvod, který vás má dovést k tomuto přesvědčení: má vám k němu dát poslední podnět nebo má jen dodatečně posílit či aktivovat vaše důvody.

Po této odbočce je na řadě protipříklad k definici /D3a/.⁸⁸

Jago umísťuje Cassiův knoflík před dveře Othellovy ložnice a je přitom pozorován Othellem ukrytým v přítmi výklenku. Ví, že je pozorován, a přeje si být pozorován. Zároveň nechce, aby Othello věděl, že Jago ví, že je pozorován, a nechce, aby Othello věděl, že Jago chce být pozorován. Svým jednáním zamýšlí vyvolat u Othella tuto úvahu:

*Proč u všech d'áblů hodil na můj práh
ten strašný knoflík? Jak by říkal, Věz,
že Desdemona spala s Cassiem!
Můj věrný Jago by mě neklamal,
on přistih je a stydí se to říct:
hle, stud jenž volí knoflík s rohoží
co posly špatných zpráv. (překlad P.K.)*

Srovnejme Jagovu intenci s podmínkami v /D3a/:

Vlastnost *V* aktu *x* (kladení knoflíku na rohožku) zmíněnou v podmínce /1/ můžeme vymežit takto: způsobovat, že situace před ložnicí bude vypadat, jako by nesla stopy Cassiovy návštěvy. Podmínka /2/ je splněna: Jago chce, aby Othello rozpoznal, že *x* má vlastnost *V*. Podmínka /3/ a /4/ je splněna: Jago chce, aby Othello usoudil na základě pozorování aktu *x* s vlastností *V*, že Jago v něm chce vyvolat přesvědčení, že Desdemona je mu nevěrná s Cassiem. Podmínka /5/ je splněna: Jago chce, aby Othellovo rozpoznání uvedené intence (spolu s jeho přesvědčením o Jagově upřímnosti) působilo jako důvod k přesvědčení, že Desdemona je mu nevěrná s Cassiem. Přesto neřekneme, že

Jago svým aktem (kladení knoflíku na rohožku) míní v komunikativním smyslu, že Desdemona je Othellovi nevěrná s Cassiem.

Strawson navrhl zesílit původní Griceovu definici další podmínkou, která vyloučí podobné případy, totiž: „ M zamýšlí, aby A rozpoznal intenci M , aby A rozpoznal intenci M vyvolat v A přesvědčení, že p .“

V naší (rozvinutější) verzi původní Griceovy definice se to rovná rozšíření /D3a/ o podmínku /6/ do podoby:

- /D4/ M míní svou promluvou x , že p , tehdy a jen tehdy,
 když M vykonal x se záměrem,
 /1/ aby x měla určitou vlastnost V ;
 /2/ aby A rozpoznal, že x má V ;
 /3/ aby A usoudil alespoň částečně na základě faktu, že x má V , že M vykonal x se záměrem /4/, totiž:
 /4/ aby x vyvolalo u A přesvědčení, že p ;
 /5/ aby A -ovo rozpoznání intence /4/ působilo alespoň jako část A -ova důvodu k přesvědčení, že p ;
 /6/ aby A rozpoznal intenci /3/.

Předchozí podmínky tvořily sevřený celek: spojovalo je to, že vymezovaly způsob, jakým chce M dosáhnout zamýšleného efektu (uvedeného v podmínce /4/). Podmínka /6/ už nereprezentuje nic jiného než čistý zájem M o transparentnost jeho intencí pro A . Strawson prozíravě vyjádřil obavu, že toto řešení může být znehodnoceno protipříkladem vyššího řádu: než k tomu ale dojde, měli bychom si připomenout smysl celé diskuse. Pokud někdo cítí nutkání označit naše protipříklady za irelevantní, protože v nich nejde o jazykové akty, měl by je potlačit. Nezapomínejme, že široký smysl, ve kterém zde užíváme slova „promluva“, se neomezuje na jazykovou komunikaci. Při konstruování a revizi definic významu promluvy_M jde o to, ukázat, v čem spočívá komunikativní postoj, ať už se realizuje prostřednictvím jazyka nebo ne. Všechny naše příklady popisují akty, které jsou na někoho zaměřeny a jsou vykonávány

s intencí vyslat k němu nějakou propozici: v tomto smyslu bezpochyby nesou určité sdělení. Přesto jim nemůžeme přiznat komunikativní funkci. Ptáme-li se proč, nestačí jednoduše říci, že jim chybí význam: naším úkolem je právě analyzovat elementární podobu vztahu X znamená Y : proto nesmí definiens zahrnovat žádné sémantické termíny jako „znamenat“, „vyjadřovat“, „tvrdit“ atd., a tedy ani podmínku, že v promluvě se užívají jazykové výrazy s konvenčně přiřazenými významy.⁸⁹

S tímto vědomím zvažme následující protipříklad k /D4/:⁹⁰

Cassio si v přítomnosti Othella pohrává s Desdemoniným šátkem se záměrem (I_1), aby to bylo co nejnápadnější. Přeje si (I_2), aby Othello zaznamenal ostentativnost jeho gest, a přeje si (I_3), aby z toho Othello vyrozuměl, že Cassio zamýšlí (I_4) vyvolat v Othellovi přesvědčení, že Desdemona mu byla nevěrná; a konečně si Cassio přeje (I_5), aby toto zjištění (tj. rozpoznání I_4) bylo pro Othella dostatečným důvodem k přesvědčení, že Desdemona mu byla nevěrná. Tím je splněna původní Griceova definice, tj. /D3a/. Navíc si Cassio přeje (I_6), aby Othello rozpoznal jeho intenci, aby rozpoznal jeho intenci I_4 , tj. přeje si, aby Othello věděl, že Cassio chce, aby Othello věděl, že Cassio v něm chce vyvolat přesvědčení, že Desdemona mu byla nevěrná: tím je splněna strawsonovská podmínka /6/ v /D4/. (V pozadí této neobvyklé otevřenosti může být Cassiova arogance: Cassio rád využívá příležitosti dát Othellovi najevo, že nemá důvod dělat s ním velké okolky, a tedy ani skrývat před ním své přání informovat ho o svém úspěchu.) Následuje tvrdý úder komunikativní transparenti: při vši své cynické upřímnosti Cassio nechce, aby Othello věděl, že Cassio si přeje, aby důvodem, který Othella přiměje věřit, že Desdemona mu byla nevěrná s Cassiem, bylo jeho rozpoznání intence I_4 : to znamená, že Cassio nechce, aby Othello prohlédl intenci I_5 . Místo toho si Cassio přeje, aby si Othello myslel, že Cassio v něm chce vyvolat přesvědčení o nevěře tím, že má v rukou Desdemonin šátek. Je zde tedy diskrepance mezi důvodem, který má podle Cassiova záměru přivést Othella k přesvědčení o nevěře, a důvodem, o němž si má Othello myslet, že ho má podle Cassiova záměru přivést k tomuto přesvědčení. Cassio tedy přece jen není vůči Othellovi zcela otevřený, pokud jde o cestu, již chce u něj dosáhnout zamýšleného účinku (přesvědčení o nevěře). Proto jeho akt nelze považovat za komunikativní sdělení, že Desde-

mona byla Othellovi nevěrná s Cassiem: je to jen podnět, který má u Othella vyvolat myšlenkový proces, jehož vyústěním bude přesvědčení o nevěře. Součástí tohoto procesu má být rozpoznání jistých Cassiových intencí, ale intence vyvolat právě tento proces (v podobě zamýšlené Cassiem) má být pro Othella neprůhledná.

Opět se nabízí přímočaré řešení: zpřísněním definiens vyloučit intenci, která v případě s šátkem blokuje komunikativní charakter aktu,⁹¹ tj. intence, aby A nerozpoznal /I₅/. To znamená rozšířit definiens o další podmínku:

/D5/ /1/ — /6/

/7/ M zamýšlí, aby A rozpoznal intenci /5/.

Není těžké předvídat, že toto řešení vzápětí znehodnotí další protipříklad, a kdo bude jeho autorem.⁹² V této chvíli už také musí být jasné, že jsme uvízli v řetězu, ve kterém se mohou do omrzení střídat protipříklady s připojováním intencí vyššího a vyššího řádu do podmínek v definiens: naděje na šťastný konec mizí v nedohlednu.

Pokusme se obecně charakterizovat mechanismus generující tento regres. Grice, jak už víme, vymezuje komunikativní postoj dvěma rysy: záměrem vyvolat nějakou reakci u jiné osoby a otevřeností. Princip otevřenosti vychází z téhož předpokladu, který vedl naše úvahy v předchozí kapitole: podmínkou nutnou pro vznik komunikativního vztahu je to, že původce promluvy se prezentuje jiné osobě jako nositel specifických postojů. Grice to interpretuje tak, že mluvčí musí zamýšlet, aby jeho výchozí intence (vyvolat specifickou reakci) byla rozpoznána adresátem. Ale podobně jako Husserl u toho nemůže přestat. Vzniká-li komunikativní vztah jen tehdy, když adresát ví, že vzniká, a je-li komunikativní povaha interakce konstituována intencemi mluvčího, je nutnou podmínkou komunikace to, že adresát rozpozná komunikativní intence mluvčího. Z toho ale plyne, že postoj mluvčího je komunikativní (zaměřený na navození komunikativního vztahu) jen tehdy, když mluvčí zamýšlí, aby adresát rozpoznal ty jeho intence, které

jsou konstitutivní pro komunikaci. Tím ale zároveň říkáme, že i tato intence je konstitutivní pro komunikaci, takže mluvčí musí zamýšlet, aby byla rozpoznána adresátem. A tak dále *ad infinitum*. Strawson formuloval princip generující tento regres slovy, že všechny intence konstituující význam musí být otevřené.⁹³ „Otevřeností“ intence se zde přitom rozumí to, že mluvčí zamýšlí, aby byla rozpoznána adresátem. Tento princip („out-in-the-open principle“) je v griceovském pojetí sám podstatným významotvorným faktorem (je základem mechanismu konstituce významu). Jeho uplatnění na významotvornou intenci tedy generuje významotvornou intenci vyššího řádu (totiž intenci, aby předchozí intence byla rozpoznána adresátem), a tím i novou instanci, na niž by měl být aplikován.

Regres, který se zde otevírá, jsme zaznamenali už v Husserlově teorii významu. Husserl ho nevnímal jako problém prostě proto, že se nikdy nepokusil o úplnou analýzu (fenomenologickou rekonstrukci) průhlednosti komunikace. Grice a Schiffer naopak prošli několika stupni tohoto regresu, v jisté fázi konstatovali jeho nekonečnost a navrhli různé způsoby, jak se s ním vypořádat.

/b/ Pokusy o zvládnutí regresu

Teorie postulující nekonečně komplexní intenci je psychologicky nepřijatelná: v případě intencionální teorie významu je to o to horší, že jejím deklarovaným cílem bylo ukázat psychologický základ sémantických fenoménů. V jedné úvaze o tomto problému⁹⁴ Grice konstatoval, že expanze definice významu promluvy_M byla vynucena protipříklady, jejichž složitost se stupňovala až za hranici psychologické pravděpodobnosti. Chceme-li respektovat přirozené psychologické hranice, měli bychom zřejmě považovat protipříklady, které je překračují, za bezpředmětné: to by znamenalo, že na ně nemusíme reagovat dalším zpřísňováním podmínek v definiens. Otázka

zní, kam máme umístit hranici psychologické reálnosti: před 6., 7., 8. podmínku? Musíme počítat s rozdílnou intelektuální kapacitou mluvčích: stěží ale budeme chtít zavádět zvláštní definice významu promluvy_M pro jednotlivé intelektuální kategorie.

Grice proto navrhl jiné řešení, na rozdíl od předchozího obecné a elegantní.⁹⁵ Podle něj nemá být otevřenost postoje mluvčího garantována požadavkem, aby každá komunikativně relevantní intence byla zamýšlena jako transparentní pro adresáta, ale negativním požadavkem, aby mluvčí nechtěl zatajit žádnou ze svých komunikativně relevantních intencí. Prakticky vzato to znamená, že k původní griceovské definici /D3a/ obsahující podmínky /1/–/5/ připojíme místo podmínek /6/, /7/ atd. jen podmínku, že mluvčí nemá žádnou „podloudnou“ intenci („sneaky intention“):

- /6/ Neexistuje inferenční element *E*, o němž by platilo, že *M* vykonal *x* zamýšleje současně:
- /a/ aby *A*-ovo určení účinku zamýšleného *M* (přesvědčení *A*, že *p*) bylo založeno na *E*;
 - /b/ aby *A* věřil, že /a/ není pravda.

Vyjdeme-li z toho, které intence specifikované v definiens /D3a/ nemají (v rámci /D3a/) zaručenou otevřenost, můžeme podmínku /6/ explikovat takto:

- /6'.1/ Není pravda, že *M* si přeje, aby *A* nerozpoznal intenci *M*, aby *A* rozpoznal intenci /4/.
- /6'.2/ Není pravda, že *M* si přeje, aby *A* nerozpoznal intenci /5/.
- /6'.3/ Není pravda, že *M* si přeje, aby se *A* domníval, že /6'.1/ není pravda.
- /6'.4/ Není pravda, že *M* si přeje, aby se *A* domníval, že /6'.2/ není pravda.

Atd. *ad infinitum*.

Tím se znovu spouští nekonečný regres, tentokrát ale oči-

vidně neškodný. Stěží mohu mít nekonečnou řadu intencí: ale podmínku, aby zde byla nekonečná řada intencí, které nemám, mohu splnit celkem pohodlně.

Mohlo by se zdát, že díky tomuto manévru je už pojem významu promluvy za vodou: naneštěstí se do věci znovu vložil Stephen Schiffer. Vraťme se k definici /D5/, tj. k verzi inspirované Cassiovou hrou s šátkem. Dosáhli jsme v ní významného bodu: mluvčímu se zde předepisuje nejen původní komplexní griceovská intence vymezená v /D3a/, ale také intence, aby griceovská intence jako celek byla rozpoznána adresátem. Schiffer se pokusil ukázat,⁹⁶ že mluvčí nemůže mít konzistentně původní griceovskou intenci, tj. záměr dosáhnout u adresáta nějakého účinku na základě adresátova rozpoznání tohoto záměru, aniž buď zároveň zamýšlí, aby adresát rozpoznal tuto intenci, nebo naopak zamýšlí adresáta oklamat, pokud jde o způsob, jímž chce dosáhnout zamýšleného účinku (takže má „podloudnou intenci“ rušící komunikativní otevřenost). Neutralitu, tj. lhostejnost mluvčího v obou směrech, Schifferův důkaz vylučuje. Někteří zastánci Griceova programu označili Schifferův důkaz za nejasný a rozhodli se nebrat ho na vědomí. Pokud jde o mě, zdá se mi jasný a přesvědčivý. Pokusím se ho zde rekonstruovat v podobě, která mi připadá přehlednější než Schifferovo podání:

Předpokládejme, že M má griceovskou intenci, tj. intenci vyvolat u A reakci r (v našich příkladech: přesvědčení, že p) na základě rozpoznání této intence. Je nutné si uvědomit, že:

- /1/ M nemůže vykonat promluvu x s intencí vyvolat tím u A reakci r , aniž věří, že x je dostačující prostředek k tomuto účelu: to je podmínka konzistentnosti jeho intence.
- /2/ Ke griceovské intenci podstatně patří, že M chce vyvolat reakci r tak, že k ní dá A nějaký důvod: M tedy musí považovat x za důvod, který je pro A dostačující k reakci r .
- /3/ Zamýšlí-li M , aby si A myslel, že M u něj chce vyvolat reakci r , což je podstatnou součástí griceovské intence, musí (vzhledem k /2/) zamýšlet, aby si A myslel, že M považuje x za důvod, který je pro A dostačující k reakci r .

- /4/ Ale A může považovat promluvu x za důvod k reakci r jen na základě nějakého přesvědčení, které zprostředkuje přechod od registrace x k r .
- /5/ Pokud tedy chce M vyvolat pomocí x u A reakci r , musí věřit, že A má jisté přesvědčení π , na jehož základě přijme x jako důvod k r .
- /6/ A si tedy bude myslet, že M vykonal x s intencí dát A důvod k reakci r , jen tehdy, když si A bude myslet, že M si myslí, že A má nějaké přesvědčení π' , na jehož základě přijme x jako důvod k r .
- /7/ To znamená, že je-li intence M griceovská (jak předpokládáme), takže M zamýšlí, aby si A myslel, že M vykonal x se záměrem vyvolat u A reakci r , pak M musí také zamýšlet, aby si A myslel to, co je specifikováno v /6/, tj. že M věří, že A má nějaké přesvědčení π' , na jehož základě přijme x jako důvod k r .

[Poznámka: Na tomto místě si musíme uvědomit, že nelze a priori ztotožnit dvě věci:

- /a/ přesvědčení π , které M předpokládá u A a spoléhá se na něj jako na to, co ve vědomí A zprostředkuje přechod od registrace x k r ;
- /b/ přesvědčení π' , o kterém si má A (podle záměru M) myslet, že je M u něj předpokládá.]
- /8/ Jestliže ovšem M nechce A oklamat, pokud jde o způsob, jak zamýšlí vyvolat r (což by zablokovalo otevřenost, a tedy i komunikativní charakter jeho aktu), musí být π totožné s π' , tj. nesmí zde být diskrepance mezi přesvědčením, na které se u A spoléhá, a přesvědčením, o němž si má A (podle záměru M) myslet, že se na něj M u A spoléhá.
- /9/ Je-li ale intence M griceovská (jak předpokládáme), je jasné, jak obecně vymezit π : to, co má podle záměru M zprostředkovat u A přechod od registrace x k r , musí být přesvědčení A , že M zamýšlí vyvolat u A reakci r .
- /10/ To znamená (vzhledem k /8/), že M musí také zamýšlet, aby A věděl, že M chce vyvolat u A reakci r na základě přesvědčení A , že M chce u A vyvolat reakci r .
- /11/ Griceovská intence však spočívá právě v tom: zamýšlet vyvolat u A reakci r na základě A -ova rozpoznání záměru M vyvolat u A reakci r . Z /10/ tedy plyne, že pokud má M griceovskou

intenci a nechce-li v komunikativně relevantním ohledu oklamat *A*, musí zamýšlet, aby *A* rozpoznal jeho griceovskou intenci.

Schifferův argument tedy ukazuje, že *M* nemůže mít konzistentně griceovskou intenci, aniž zároveň buď

- /a/ zamýšlí, aby jeho griceovská intence byla rozpoznána *A*,
nebo
- /b/ chce oklamat *A*, pokud jde o způsob, jakým u něj chce vyvolat *r*.

Stejný argument ale můžeme aplikovat i na novou komplexní schifferovskou intenci (obsahující griceovskou intenci a intenci, aby byla griceovská intence rozpoznána *A*) atd. *ad infinitum*. Z toho plyne, že nekonečný regres obsažený v griceovském pojetí komunikativní intence není dán pouze možností konstruovat protipříklady vyššího a vyššího řádu a nutností eliminovat je zesilováním definiens, ale vyplývá z podmínek intencionální konzistence. Alternativou je jen „podloudná“ intence skrýt před adresátem některou z komunikativně relevantních intencí, která by zablokovala otevřenost, a tedy i komunikativní charakter aktu.

To také znamená, že Griceův pokus nahradit psychologicky nepřijatelný regres pozitivních intencionálních podmínek v definici významu promluvy_M neškodným regrese negativních podmínek je nereálný. Tento manévr, jak si vzpomeneme, spočíval v tom, že k definici /D3a/ se připojí podmínka vylučující „podloudné“ intence: podle Schifferova argumentu jsou však jedinou alternativou „podloudných“ intencí pozitivní intence typu /6/, /7/ atd., takže nová verze jen spouští původní regres.

Grice se nakonec smířil s regrese i s psychologickou ne-reálností základního pojmu intencionální sémantiky.⁹⁷ Význam promluvy_M se mu po tomto obratu jevil jako ideální limit, k němuž se můžeme jen aproximativně přibližovat: musíme se vyrovnat s tím, že reálný mluvčí nemůže nikdy intencionálně naplnit komunikativní postoj a mínit něco svou promluvou v plném smyslu. V relativním (pozemském) smyslu

mu ovšem můžeme přiznat, že něco míní, pokud splňuje griecoovské podmínky /1/-/5/ a zároveň nemá žádnou podloudnou intenci, tj. žádnou intenci, která by blokovala intencionální aproximaci k plnému komunikativnímu postoji. Metafyzickou odměnou je mu fakt, že je na cestě k ideální říši absolutních mluvčích, žel stále nekonečně vzdálené. Přes všechn heroický patos musí být toto vyústění zklamáním pro ty, kdo uvěřili původnímu slibu intencionalistů odhalit psychologický základ sémantických fenoménů: místo toho se jim nakonec nabízí psychologicky nerealizovatelná konstrukce a konstatování, že mluvčí v plném smyslu (podobně jako Kantovy svobodné bytosti) nejsou z tohoto světa.

Schiffer navrhl zajímavý způsob, jak se vyrovnat s regresem v definici významu promluvy_M, založený na pojmu „vzájemného vědění“ („mutual knowledge“). Podle Schifferovy definice *M* a *A* vzájemně vědí, že *p*, tehdy a jen tehdy, když

M ví, že *p* &

A ví, že *p* &

M ví, že *A* ví, že *p* &

A ví, že *M* ví, že *p* &

M ví, že *A* ví, že *M* ví, že *p* &

atd. *ad infinitum*.⁹⁸

Schiffer byl původně přesvědčen, že regresy tohoto typu jsou přítomny v některých běžných mentálních stavech a z psychologického hlediska nás nemusí znepokojovat. Trik pak spočívá v tom, zarámovat významotvorné intence mluvčího intencí (nazývejme ji „rámcovou intencí“), aby tyto intence byly vzájemně známy mezi mluvčím a adresátem.⁹⁹ Tím se garantuje otevřenost významotvorných intencí uvnitř „rámce“ a zároveň se nekonečný regres, který je s touto otevřeností nutně spojen, lokalizuje do pojmu vzájemného vědění, v němž je podle Schiffera neškodný. Problém je v tom, že i rámcová intence (garantující otevřenost ostatních) je významotvorná, ale její otevřenost není ničím zajištěna. Jinými slovy, mluvčí může stále chtít, aby adresát nevěděl, že mluvčí chce mezi sebou a jím navodit vzájemné vědění (jehož obsah je specifikován

v Schifferově definici). Pokusíme-li se ale eliminovat tuto možnost analogickou intencí vyššího řádu, otevíráme tím regres známého griceovského typu.

Schiffer byl nucen přiznat, že jeho pokus uzamknout regres do pojmu vzájemného vědění selhal. Zároveň zpochybnil svá původní tvrzení o psychologické reálnosti vzájemného vědění.¹⁰⁰ Výsledkem byla ztráta víry v proveditelnost Griceova programu: tato skepse a přesvědčení, že intencionální sémantika nemá žádnou vážnou alternativu, ho pak vedly k obecnému závěru o nemožnosti teorie významu.¹⁰¹

G. Harman¹⁰² poukázal na to, že v pozadí hlavních obtíží Griceova programu a neustále narůstající složitosti definic významu promluvy_M byla snaha vyhnout se reflexivní (sebereferenční) intenci (I), která se nabízela hned na počátku Griceových úvah o komunikativní otevřenosti: M zamýšlí, aby A reagoval na jeho promluvu způsobem r na základě rozpoznání této intence (konec je třeba chápat tak, že mezi důvody, které povedou A k reakci r , má být rozpoznání intence I). Tradiční obava, že sebereferece (ať už na úrovni jazyka nebo mentálních útvarů) ústí v paradoxech, vedla k tomu, že intence I byla rozložena do hierarchické řady intencí, v níž, jak jsme viděli, intence vyššího řádu garantují otevřenost intencí nižšího řádu. S. Blackburn odmítl „předsudky“ proti seberefereci a uvedl příklady sebereferečních intencí, které jsou podle něj psychologicky realizovatelné a nezahrnují žádný regres.¹⁰³ Poslední tvrzení je těžko pochopitelné: zdá se nesporné, že chceme-li učinit obsah seberefereční intence explicitní, nutně dostaneme to, čemu se její zastánci chtějí vyhnout, totiž regres griceovského typu. Tak výše uvedená sebereflexivní komunikativní intence (I) zahrnuje jako svůj komponent intenci (I_1), aby I byla rozpoznána A ; má-li být ale rozpoznána I , musí být rozpoznán i její komponent I_1 , takže I_1 (a tedy i I) musí zahrnovat také intenci I_2 , aby I_1 byla rozpoznána A ; pak ale také I_2 patří k tomu, co má být rozpoznáno A , má-li být rozpoznána celá I atd. *ad infinitum*. Otázka je, zda tato explikace odkrývá nutnou *intencionální* artikulaci \bar{I} : jinými slovy, musí ten, kdo

zamýšlí I , nutně zamýšlet $I_1, I_2...$ atd.? Sperber a Wilson¹⁰⁴ odpovídají kladně (a na základě toho odmítají reflexivní komunikativní intence) a Récanati¹⁰⁵ po obsáhrné diskusi konstatuje, že nevidí způsob, jak se této odpovědi vyhnout. Jinými slovy, není zřejmé, jak by připuštění reflexivních komunikativních intencí mohlo vyřešit problémy s regresem, na které narazil Grice a Schiffer.

Základní otázka ale zní, co bychom vyřešením těchto problémů získali pro analýzu významu promluvy. Dejme tomu, že intencionalisté zkonstruují griceovskou definici významu promluvy_M, která bude garantovat otevřenost komunikativních intencí bez nekonečného regresu, nebo že se jim podaří prokázat jeho psychologickou nevinnost. Pak bude třeba ještě ukázat, že tato definice zachycuje relevantní komponent významu promluv: zatím je zřejmé jen to, že hraje ústřední roli v Griceově projektu. Budeme tedy stát mimo jiné před otázkou, zda tvrzení, že p , obsahuje jako podstatný komponent něco odpovídajícího mínění p (ve smyslu griceovského významu promluvy_M). Čtenář snad na tomto místě dovolí ještě jeden příklad:

Asistent na katedře filosofie je v pracovně sám s kolegyní jménem Jana a s pohledem upřeným na ni říká: „Troufám si tvrdit, Jano, že náš šéf není o nic menší filosof než Platón.“ Mluvíci nemá nejmenší zájem ovlivnit Janin názor na šéfa nebo na dějiny filosofie. Z hlediska jeho intencí není důležité, zda je s ním v místnosti Jana nebo někdo jiný. Důležité je, že dveře jsou pootevřeny, takže šéf katedry ve vedlejší místnosti slyší pronesenou větu a může identifikovat mluvčího. Primární intencí mluvčího je informovat šéfa o své oddanosti. Zároveň chce, aby šéf rozpoznal i tuto intenci atd. *ad libitum*. Stěžejní vznikne spor o tom, že bez ohledu na to, jak složité jsou intence mluvčího (upravte si je podle definice významu promluvy_M, která vám vyhovuje) a jak úpěnlivě směřují do vedlejší místnosti, mluvčí netvrdí nic šéfovi o své loajalitě. Naopak tvrdí něco Janě o šéfovi. První fakt znamená, že intencionální podmínky, jaké mluvčímu předepisuje Grice, nejsou dostačující pro akt tvrzení (a obecně pro vznik komunikativního vztahu). Druhý fakt znamená, že nejsou nutné.

Podobné úvahy spolu se známými obtížemi, na které narazil Griceův program, vedou k závěru, že význam promluvy nelze definovat pomocí *aktuálních* intencí mluvčího — přinejmenším intencí toho typu, na něž se zaměřila intencionální sémantika. Na druhé straně nelze popřít, že Grice, tak jako před ním Husserl, obrací naši pozornost k něčemu podstatnému: komunikativní akt zahrnuje *sebe prezentaci* mluvčího jako nositele určitých postojů a tato sebe prezentace propůjčuje komunikativnímu aktu transparenci, která ho odlišuje od jiných typů interakce. Griceovské definice pojmu významu promluvy_M se snaží zachytit komunikativní transparenci jako složku aktuálních intencí mluvčího. Problematické výsledky těchto pokusů naznačují, že komunikativní transparence zřejmě není intencionální fenomén. Obdivuhodná komplikovanost Griceových a Schifferových definic neodráží skutečnou složitost komunikativních aktů, ale spíš interní problémy teorie, jejichž zdrojem je chybná lokalizace komunikativní transparence.

III/3 **Transparence a normativita**

Zdá se, že to, co potřebujeme, je pojem významu promluvy jako její komunikativní hodnoty, která /1/ se osobně týká účastníků komunikace, neboť je uvádí do vztahu mluvčího a adresáta, a /2/ nemůže se realizovat jinak než transparentně, tj. tak, že je principiálně stejně přístupná oběma účastníkům (a v zásadě všem členům komunikativního společenství, kteří jsou svědky promluvy).¹⁰⁶ Tento požadavek je beze zbytku naplněn v pojetí významu promluvy jako jejich objektivních normativních důsledků, které spočívají v tom, že mluvčí přijímá určité závazky ve vztahu k adresátovi (srov. kap. A/I/5). Nastolení těchto závazků uvádí mluvčího do normativně vymezené pozice, kterou nelze zaujímat privátně, protože je svou podstatou veřejná.

Propoziční obsah je transparentní, pokud je vyslán do ko-

munikace prostřednictvím manifestací v našem smyslu, tj. v rámci prezentace určitých postojů s normativními důsledky. Transparentnost samotného komunikativního aktu pak spočívá v tom, že není ničím jiným než souhrnem takových manifestací: celý komunikovaný obsah je vyčerpán manifestacemi. Je-li tomu tak, měli bychom být schopni charakterizovat jednotlivé typy mluvních aktů výhradně pomocí jejich normativních důsledků, tj. specifikací závazků mluvčího: o to jsme se pokusili v kap. A/II/1.

V tomto pojetí tedy komunikativní transparence není zvláštní aspekt intencí mluvčího, ale parametr institucionální pozice, v níž se mluvčí ocitá vykonáním komunikativního aktu. Takto chápanou transparentenci můžeme stále považovat za vklad mluvčího do promluvy: přijmout jakýkoli závazek znamená investovat svůj kredit. Ale tento vklad nemá nic společného s intencionalní gymnastikou, kterou mluvčímu předepisují Grice a Schiffer.

Místo rozvětvených intencionalistických definic nám tedy k zachycení transparence významu stačí pojem závazku. Toto řešení stěží uspokojí ty, kdo s Griceovým programem spojují naději na psychologickou redukci sémantických pojmů: naindividuálně chápaný pojem normativity není tím, co si představují jako výsledek analýzy. Projeví-li ale trochu trpělivosti a smíří se s tím, že psychologická redukce zřejmě neprojde na úrovni pojmu významu promluvy, mohou své naděje přenést na výklad normativity samé. Stěží někdo pochybuje o tom, že výklad podmínek, za nichž lze říci, že v nějakém společenství mají určité činy normativní důsledky, se neobejde bez odkazů k intencím, přesvědčením, preferencím, návykům atd. sdíleným členy tohoto společenství: otázkou zůstává, zda tento vklad může mít podobu úplné psychologické redukce.

IV. Objektivita významu

IV/1 Objektivita významu promluvy

Naše dosavadní diskuse vedla k závěru, že význam promluvy není něčím, co je primárně v držení mluvčího a sekundárně má být zpřístupněno adresátovi. Je to normativně vymezený aspekt toho, k čemu došlo vykonáním promluvy, komunikativní hodnota, kterou má promluva v daném společenství a která je principiálně stejně dostupná všem jeho příslušníkům. To je obsah, který jsme v předchozí kapitole vložili do pojmu *transparence* významu promluvy: právě tak dobře ho ale můžeme spojit s pojmem *objektivity*. *Transparence* významu promluvy v našem pojetí splývá s jeho objektivitou: motivace, s níž tyto pojmy zavádíme do teorie významu, je ovšem rozdílná.

Ať už vykládáme význam promluvy jakkoli, nemůže záviset na něčem, co je soukromým vlastnictvím mluvčího, nebo k čemu má mluvčí privilegovaný přístup, například na jeho intencích chápaných jako něco, co je v plném (přímém, autentickém apod.) smyslu dostupné pouze jemu. Kdyby tomu tak bylo, nemohli bychom jako interpreti promluv jiných lidí doufat v nic víc než v lépe či hůře odůvodněné hypotézy o významech promluv, které mohou být kdykoli vyvráceny verdiktem mluvčího. Jakákoli dodatečná promluva mluvčího by ovšem mohla platit jako určitý verdikt (tj. jako prohlášení, že mluvčí měl takové a takové, případně žádné, komunikativní intence) zase jen provizorně: mluvčí by mohl vetovat jakoukoli naši interpretaci této nové promluvy atd. *ad infinitum*. Ale k povaze komunikace bezpochyby patří, že podstatná část promluv platí jako mluvní

akty se zcela určitou silou a propozičním obsahem a žádný dodatečný manévr mluvčího na tom nemůže nic změnit. Zkusme si představit, co by zbylo ze závaznosti slibů, přísah a smluv, kdyby tomu tak nebylo; co by zbylo ze síly zákonodárných a soudních aktů, z praktické relevance rozlišování mezi upřímnými a neupřímnými tvrzeními atd. To neznamená, že analýza pojmu významu promluvy nesmí zahrnovat pojem intencí mluvčího (to by bylo v rozporu s naším postupem v kap. A/I) ani že identifikace významu konkrétních promluv nemůže zahrnovat hypotézy o intencích mluvčích (k tomu viz kap. B/IV/4). Znamená to jen, že teorie, která činí význam promluvy alespoň částečně závislý na aktuálních intencích mluvčího, chápaných jako něco, k čemu má mluvčí privilegovaný přístup, nemůže být správná.

Mohlo by se zdát, že nejpřímějším a nejpřirozenějším způsobem, jak učinit zadost objektivitě významu, je postulovat významy jako objektivní entity v nějakém silném smyslu. Prominentními kandidáty na tuto roli jsou bezpochyby fregeovské „mysly“ („Sinne“) — v případě kompletních promluv fregeovské „myšlenky“ („Gedanken“). Domýšlím-li Fregeho správně, měly by ji hrát zhruba takto:

Mluvčí uchopí určitou myšlenku (Frege označuje tento výkon jako „das Fassen des Gedankens“ a považuje ho za podstatu myšlení), ohodnotí ji dejme tomu jako pravdivou (tento akt Frege charakterizuje jako „die Anerkennung der Wahrheit des Gedankens“, též „das Urteilen“) ¹⁰⁷ a vyjádří ji v promluvě s asertivní silou („Behauptungskraft“). Pokud adresát interpretuje promluvu úspěšně, uchopí tutéž myšlenku a rozpozná sílu, s níž byla uvedena do komunikace. Účast myšlenky („Gedanke“) v této proceduře je záležitostí subjektivních aktů mluvčího a adresáta: objektivním prvkem je zde jen myšlenka sama. Její objektivita je zato dokonalá: fregeovská myšlenka nemá žádný podstatný vztah k mentálním aktům mluvčího a adresáta, ke komunikativní situaci, k jazyku, v němž byla vyjádřena, ani k žádnému jinému jazyku, ať už skutečnému nebo možnému, ani k žádnému skutečnému či možnému jazy-

kovému společenství. Její výjimečný status vyžaduje zvláštní sféru bytí, odlišnou od sféry fyzických jsoucen i od sféry psychických stavů. Frege nebyl první ani poslední, kdo ji zavedl do své ontologie; nelze mu ale upřít, že jí dal nejdopudivější jméno: „třetí říše“.¹⁰⁸ Na otázku, jak něco nadčasového a neměnného může působit na cokoli jiného, a tak vykázat svou skutečnost („Wirklichkeit“), odpovídá Frege tím, že připisuje myšlení jako psychické aktivitě schopnost uchopit („fassen“) myšlenku, a tím jí dodat psychologickou účinnost.

Fregeho platonismus vyvolává řadu otázek, z nichž nás v této chvíli zajímá jen jedna: jak by nám mohlo něco takového jako je fregeovský „smysl“ pomoci vyložit objektivitu významu promluvy? Zatím jsme udělali to, že jsme postulovali objektivní entitu („Gedanke“), kterou chceme považovat za význam promluvy: nyní jde o to, co se tím řeší. Ve smysluplné promluvě se něco odehrává mezi mluvčím a adresátem: mluvčí tvrdí, že p , slibuje vykonat akt α atd. Ptáme-li se na objektivitu významu promluvy, máme na mysli objektivitu toho, co zachycujeme těmito popisy. Otázka tedy zní, jak se může objektivita fregeovské myšlenky promítnout do statutu mluvního aktu vykonaného v promluvě.

Schéma, které jsme načrtli, předpokládá, že mluvčí a adresát spojují s promluvou (s užitím věty v daném kontextu) tutéž myšlenku („Gedanke“): sám Frege ovšem připouští, že v reálné komunikaci tomu tak často není. S tímž jménem můžeme spojovat (jako jeho smysl) různé způsoby identifikace objektu, a v důsledku toho také můžeme s větou obsahující jméno spojovat různé myšlenky.¹⁰⁹ To je nepřijemná komplikace: Frege ovšem nevidí chybu v teorii, ale v jazyku. I když se nám ale podaří eliminovat to, co Frege považuje za politováníhodný nedostatek přirozeného jazyka, i když si představíme, že všichni jsou natolik disciplinovaní, aby si vybavili stejná „oficiální“ identifikační určení, kdykoli užijí nebo zaslechnou jméno „Claudia Schiffer“, stále není zřejmé, jak má objektivita fregeovské myšlenky přispívat k objektivitě toho, co se odehrává ve smysluplné promluvě. Zopakujme si ještě jednou:

mluvčí uchopí určitou myšlenku, adresát uchopí tutéž myšlenku: co jiného jsme tím získali, než že jejich mentální stavy, které jsou podle Fregeho privátní v tom nejradiálnějším smyslu,¹¹⁰ mají něco společného — totiž stejný korelát ve třetí říši? Nezpochybnitelná objektivita myšlenky zde nemá žádné uplatnění. Když bilancujeme, co se stalo vykonáním promluvy, musíme říci: nic ve světě myšlenek (jejichž nadčasové bytí je chráněno před jakoukoli změnou), a tedy nic objektivně, protože myšlenka je jediným objektivním prvkem ve schématu. Něco se změnilo v mentálním životě obou zúčastněných, a tato změna se může projevit v jejich chování. Jakmile se ale rozhodneme charakterizovat význam promluvy pomocí psychických a behaviorálních změn, nepotřebujeme k tomu žádné výpůjčky ze třetího světa.

Někdo by snad mohl říci, že myšlenka je ve fregeovském pojetí promluvy nejen uchopena mluvčím a adresátem, ale také jazykově vyjádřena, a tím objektivně aktualizována v dané komunikativní situaci. Ale zeptáme-li se, jak tato aktualizace vstupuje do komunikativní situace, jsme tam, kde jsme byli. Jakmile začneme mluvit o účincích promluvy v pozemském světě, stává se úloha fregeovské myšlenky víceméně dekorativní.

Do této chvíle jsme předpokládali, že objektivita významu promluvy je založena na entitě, která je sama tak dokonale objektivní, že nemůže být z našeho světa, a do reálné komunikace vstupuje jen prostřednictvím subjektivního uchopení. Výsledkem bylo, že radikální objektivismus zkolaboval na radikální subjektivismus. Otázka zní, zda bychom neudělali lépe, kdybychom zdroj objektivity významu promluvy hledali v tom světě, v němž se odehrávají reálné promluvy: ve světě společenské komunikativní praxe. Nepomohou-li exkurse do sféry aktuálních intencí mluvčího ani do třetího světa, zbývá zřejmě jediná možnost: chápat význam promluvy jako institucionální hodnotu, kterou má promluva v určitém společenství. V kap. A/I jsme tuto hodnotu identifikovali jako normativně vymezenou pozici, do níž promluva uvádí mluvčího. Objektivita vý-

znamu promluvy i její účinnost, tj. způsob, jakým mění komunikativní situaci, mají stejný základ: promluva uvaluje na mluvčího závazky, které nesplývají se soukromým pocitem závaznosti, ale vystavují ho možné kritice odůvodněné podle společenských standardů. Důsledky promluvy by ale nemohly mít nadindividuální normativní sílu, kdyby nebyly samy determinovány společensky závaznými principy: to jsme konstatovali už v kap. A/I/1 a v části B z toho vyvodíme konsekvence.

IV/2 Objektivita významu věty

Položme si nyní analogickou otázku na úrovni významu věty: chceme-li vyložit jeho objektivitu, získáme něco tím, že ho budeme považovat za objektivní entitu, dejme tomu za fregeovskou myšlenku („Gedanke“), tj. funkcionálně chápaný pojem („Begriff“) doplněný o vhodný argument („Gegenstand“)? Nebo za funkci z možných světů do pravdivostních hodnot, jak je to běžné v intenzionální logice?

Úspěch následující úvahy závisí na tom, zda si čtenář bude ochoten představit, že jsem alchymistou na dvoře Rudolfa II. a říkám svému učedníkovi:

/1/ „Chrysos“ je slovo, které mění olovo na zlato.

A o něco později (tlumeným hlasem):

/2/ „Tauros“ znamená, že se blíží Rudolf.

Dále navrhuji, abychom v této kapitole interpretovali oba případy tak, že moje promluva přiřazuje jedné abstraktní entitě, totiž slovu v uvozovkách (chápanému jako obecný typ), jinou abstraktní entitu, totiž propozici (chápanou jedním ze způsobů uvedených výše). Otázka zní: za jakých okolností můžeme říci, že toto přiřazení propůjčuje slovu význam? V případě slova „chrysos“ a propozice „olovo se mění na zlato“ je obtížné

o této možnosti vůbec uvažovat: v promluvě /1/ informuji učedníka o poměrně úsporném způsobu výroby zlata, v němž „chrysos“ hraje stejnou úlohu jako v jiných procedurách louhování nebo destilace. Nechová se přitom jako výraz nějakého jazyka: slovo je to jen v tom smyslu, že jde o zvuk artikulovaný podobným způsobem, jakým artikulujeme výrazy češtiny (a shodou okolností o zvuk artikulovaný stejně jako výraz řečtiny pro zlato). Interpretaci zvuku „chrysos“ jako jazykového výrazu bychom museli podepřít vhodnou legendou, například: „chrysos“ je pokyn pro neviditelné hybatele chemických reakcí, který v jejich jazyce (podobajícím se naštěstí trochu řečtině) znamená: „Okamžitě proměnit olovo na zlato.“

„Tauros“ vypadá nadějněji: abychom mohli mluvit o zavedení významového vztahu, musíme ovšem vyložit, k čemu došlo vykonáním promluvy /2/, a říci přitom o trochu víc než to, že přiřadila slovu „tauros“ propozici, že se blíží Rudolf. Ptát se po důsledcích této promluvy v platónské říši abstraktních entit nedává smysl. Chápu-li její pozemské znalce správně, sebestitější promluva tam nemůže způsobit přiřazení mezi slovem „tauros“ jako obecným typem a propozicí, že se blíží Rudolf (dále pro stručnost: propozicí *p*): toto přiřazení tam spolu s ostatními existuje svým poklidným způsobem mimo prostor a čas i bez našeho přičinění. Pokud promluva /2/ skutečně způsobila, že „tauros“ znamená, že *p*, musela nějak změnit poměry v našem malém (dvojčlenném) komunikativním společenství: problém je v tom, jak vybrat ze všech možných důsledků promluvy ty, které jsou relevantní pro vznik a trvání významového vztahu. Zde je několik možností:

- /a/ Vznikne psychický mechanismus, na jehož základě tehdy a jen tehdy, když si některý z členů komunity vybaví propozici *p* (ať už s názornou představou ilustrující její obsah nebo bez ní), vybaví si i slovo „tauros“ (akusticky nebo graficky).
- /b/ Vznikne psychický mechanismus, na jehož základě tehdy a jen tehdy, když si jeden z členů komunity vybaví propo-

- zici *p*, vysloví slovo „tauros“. Korelativně: vyslovení slova „tauros“ jedním z členů komunity je pro druhého evidencí, že mluvčí si vybavuje propozici *p*.
- /c/ Vznikne konvence, na jejímž základě tehdy a jen tehdy...(dále jako /b/).
- /d/ Vznikne psychický mechanismus, na jehož základě každý z členů komunity řekne „tauros“ tehdy a jen tehdy, když nabude přesvědčení, že *p*. Korelativně: vyslovení slova „tauros“ jedním z členů komunity je pro druhého evidencí, že mluvčí věří, že *p*.
- /e/ Vznikne konvence, na jejímž základě každý z členů komunity... (dále jako /d/).
- /f/ Vznikne stav, v němž každý z členů komunity je zavázán říci „tauros“ tehdy a jen tehdy, když bude přesvědčen, že *p*, a že to ten druhý buď neví nebo nebere plně na vědomí.
- /g/ Vznikne stav, v němž každý člen komunity bude předpokládat, že když druhý řekne „tauros“, učiní tak s intencí dát mu na vědomí, že *p*; a každý bude předpokládat, že když on sám řekne „tauros“, jeho posluchač usoudí, že to bylo učiněno s intencí dát mu na vědomí, že *p*.

Všechny situace popsané v tomto výčtu jsou příklady reálné fixace přiřazení mezi slovem „tauros“ (jako obecným typem) a propozicí *p*. V některých případech se pravděpodobně rychle shodneme, že nevzniká významový vztah. To, co je popsáno v /a/, je čistě soukromá asociace, která nevytváří žádné nové možnosti komunikace. Psychické mechanismy uvedené v /b/ a /d/ činí ze slova „tauros“ příznak (v Peirceově terminologii *index*) přítomnosti určitého mentálního stavu ve vědomí mluvčího. Můžeme docela přirozeně říci, že vyslovení slova „tauros“ znamená, že mluvčí si vybavuje propozici *p* (případ /b/), resp. že ji považuje za pravdivou (případ /d/): „znamená“ zde má stejný význam jako ve větě „Když se valí kouř, znamená to, že hoří“, nebo „Když někdo řekne ‚chrysos‘, znamená to, že chce proměnit olovo na zlato“. Paul Grice vyčlenil tento význam slova „znamenat“ pomocí adverbia „přirozeně“ („*x* naturally

means *y*“), aby ho pod tímto titulem vykázal za hranice zájmu teorie významu.¹¹¹ Každopádně nás situace popsané v /b/ a /d/ stěží opravňují říci, že vyslovením slova „tauros“ za určitých okolností mluvčí vykonává tvrzení (varování, nebo jiný komunikativní akt), že *p*, nebo tvrzení, že mluvčí si vybavuje *p*, nebo že věří, že *p*.

V /e/ je popsána situace, která nám podle těch, kdo přijímají Lewisovu definici jazykové konvence, umožňuje tvrdit, že „tauros“ znamená *p*. V /f/ jsou specifikovány podmínky, za nichž „tauros“ znamená *p* podle institucionální teorie významu, kterou se snažím vyložit v této knize. A konečně v /g/ je řečeno vše, co je podle pozdního Davidsona třeba (dokonce o něco více, než je třeba), aby slovo „tauros“ mohlo úspěšně plnit komunikativní funkci v nějakém společenství a abychom mohli říci, že v komunikativních strategiích členů tohoto společenství „tauros“ znamená *p* (s výhradou, že Davidson by nechápal *p* jako jméno abstraktní entity — propozice). Lewisovu a Davidsonovu pojetí komunikace a úlohy konvence budou věnovány kap. B/II a IV, institucionální teorie významu by měla nabývat stále určitější podoby v průběhu následujících diskusí. Poučení z toho, co bylo řečeno do této chvíle, můžeme shrnout ve třech tezích:

Za prvé: říkáme-li, že objekt (např. nějaký typ grafického nebo zvukového útvaru) něco znamená v nějakém jazykovém společenství, nemůžeme tím mínit jenom to, že mu je přiřazena nějaká abstraktní entita, kterou ve své oblíbené teorii významu uznáváme jako význam: tato podmínka je splněna i v situacích typu /a/, a dokonce i v případech typu „chrysol“. Chceme-li skutečně mluvit o *významu*, musíme předpokládat něco víceméně určitého o tom, jak se toto přiřazení realizuje v daném společenství — v komunikativní praxi jeho příslušníků.¹¹² Plnokrevná teorie významu pak nic takového nemůže prostě *předpokládat*: chce-li si zasloužit své jméno, musí se alespoň pokusit o explicitní výklad. Kde jinde než v teorii významu bychom měli hledat odpověď na otázku, za jakých podmínek můžeme říci o výrazu *x*, že znamená *p*?

Za druhé: v diskusi o povaze významového vztahu jsme zatím nenarazili na žádný důvod pro postulování významů jako abstraktních entit. Úvahy o tom, co to znamená říci, že deklaraace typu /2/ nastoluje významové přiřazení, se zřejmě nezkomplikují, nebudeme-li vedlejší větu obsahovou („že se blíží Rudolf“) chápat jako singulární termín označující abstraktní entitu (propozici ve smyslu „Gedanke“ nebo v jakémkoli jiném platónském smyslu). Stejně jako předtím půjde o důsledky této promluvy v našem komunikativním společenství. Popisy situací /a/-g/ budou dávat dobrý smysl, i když v nich *p* nebudeme interpretovat jako jméno propozice, ale jako specifikaci obsahu mentálních stavů. Je těžké si představit, jak by taková změna mohla ovlivnit naše rozhodování o tom, která z těchto situací zakládá významový vztah.

Za třetí: pojetí významu jako platónské abstraktní entity ještě nezaručuje objektivitu významového přiřazení, tj. vztahu typu „*x* znamená *p*“. Přiřazení mezi nějakým objektem a propozicí může být mimo jiné záležitostí subjektivní asociace (viz /a/, /b/, /d/) nebo očekávání (viz /g/). Tím, že jsme postulovali významy jako platónské entity, jsme tedy ještě neudělali rozhodující krok ke zdůvodnění objektivitě významového vztahu.

Chápeme-li na druhé straně význam věty jako její komunikativní potenciál v určitém jazykovém společenství ve smyslu kap. A/II/3, tj. jako její schopnost navodit při aktuálním užití normativní konsekvence určitého druhu, obejdeme se bez postulování významu jako objektu *sui generis*, a přece nám přiřazení mezi větou a významem vychází jako *objektivní fakt* o daném společenství. Totéž platí pro významy slov chápané jako vklad, jímž slova přispívají do komunikativního potenciálu vět, v nichž se vyskytují.

Solidnost takových faktů bývá někdy zpochybňována s odkazem na Wittgensteinovy, resp. Kripkeho skeptické úvahy o jednání podle pravidla: tyto úvahy vedou k závěru, že ani významotvorné intence, ani sebedůmyslnější formulace pravidel, ani paradigmatické příklady užívání výrazu nemohou nikdy fixovat významové přiřazení s normativní silou. Budeme

se jimi zabývat v kap. B/VI: zde bychom měli alespoň konstatovat, že existuje-li způsob, jak se vyhnout jejich skeptickému vyústění, rozhodně nespočívá v postulování významů jako abstraktních objektů: přijetí či nepřijetí takových entit nemá na tyto diskuse žádný vliv. Známy Kripkeho-Wittgensteinův skeptický argument¹¹³ můžeme pro sémantické realisty jednoduše formulovat tak, že významová intence není nikdy (bez ohledu na to, jak důkladně ji zpřesňujeme) natolik určitá, aby mohla jednoznačně přiřadit výrazu určitý abstraktní objekt, totéž platí pro jakoukoli definici, a konečně každá konečná řada užití výrazu je slučitelná s nekonečným počtem interpretací, z nichž každá přiřadí výrazu jiný abstraktní objekt. Skeptické úvahy o určitosti významových přiřazení tedy nejsou cenou, kterou platí jen ti, kdo odmítají významy jako abstraktní objekty. Stoupenci i odpůrci takových entit stojí před stejnou alternativou: buď ukážou, že tento druh skepse je založen na pseudoargumentech a na zkresleném obrazu komunikace — nebo musí připustit, že jde o vážnou výzvu pro teorii významu.

Totéž se dá ukázat na příkladu tzv. *radikální interpretace*. Quine a Davidson¹¹⁴ nás vyzývají, abychom si představili lingvistu, jehož úkolem je osvojit si zcela neznámý jazyk *L* nějakého společenství *S*. Máme uvažovat o tom, o jaký typ evidence se může opírat, jakou strategii by měl zvolit a jaké jsou jeho vyhlídky na úspěch, tj. na úplnou rekonstrukci jazyka *L*, která bude stačit k porozumění promluvám příslušníků *S* (Quine tento výsledek označuje jako překladovou příručku pro *L*, Davidson jako teorii jazyka *L*, čímž myslí rekurzivní teorii typu Tarského teorie pravdy). Nejznámějším výsledkem těchto úvah je Quineův skeptický závěr o neurčitosti překladu (srov. kap. VI/4): bez ohledu na to, jak důmyslná bude lingvistova interpretační strategie a jak široká bude jeho evidenční báze, nikdy nebude mít dostačující podklady pro rozhodnutí mezi různými (vzájemně neslučitelnými) překladovými příručkami pro *L*. Zastánci významů jako abstraktních objektů si mohou tento závěr *pro domo sua* formulovat takto: pro každý

jazyk L lze sestavit více překladových příruček, které budou navzájem neslučitelné v tom smyslu, že budou výrazům L přiřazovat různé abstraktní objekty (větám L např. různé funkce z možných světů do pravdivostních hodnot), a přece budou ve stejné míře potvrzovány stejným okruhem pozorovaných fenoménů. Zdá se, že v jednom ohledu jsme na tom všichni stejně: je-li Quineova argumentace pro neurčitost překladu správná, má stejné důsledky pro zastánce i pro odpůrce pojetí významů jako abstraktních entit. Totéž platí o Quineově obecném závěru o neurčitosti významu (vyvozeném z teze o neurčitosti překladu): je stejnou výzvou pro každého, kdo trvá na tom, že významy (ať už jimi míníme cokoli) jsou v jazykovém společenství jednoznačně určeny.

V. Komunikativní intence

To, že jsme se neupsali fregeovskému platonismu, nás zřejmě nezabavuje možností vyložit význam (promluvy i věty) jako objektivní fenomén: význam má objektivitu institucionálního faktu, kterou musíme vyložit z poměrů v komunikativním společenství spíše než výpůjčkami z říše platónských entit. Právě tak nám odmítnutí intencionalistického pojetí významu neuzavírá cestu k analýze intencionální stránky komunikace. Může se zdát, že naše pojetí významu promluvy má protiintuitivní důsledky, které se projeví, jakmile se pokusíme vyložit, co to znamená zamýšlet vykonání konkrétního komunikativního aktu. Řekneme-li, že mluvčí, který zamýšlí tvrdit, že p , zamýšlí zavázat se k intencím a přesvědčením, které obecně vymezuje naše definice tvrzení, stěží tím adekvátně popíšeme jeho aktuální intence (jak jsme ovšem viděli, nepochodíme o nic lépe, budeme-li mu připisovat griceovské významotvorné intence). Velmi často mluvčí jednoduše zamýšlí vyvolat u adresáta přesvědčení, že p , nebo veřejně projevit vlastní přesvědčení, že p , a s tímto záměrem vykoná akt, který podle něj povede k tomuto cíli. Místo toho, aby složitě aranžoval situaci, kterou by adresát chápal jako evidenci, že p , případně jako evidenci, že mluvčí věří, že p , využije obvykle toho, co mu v hotové podobě nabízí jazyk: zvolí větu, jejíž vyslovení v daném kontextu platí jako tvrzení, že p . Za tento komfort platí tím, že investuje svůj kredit a status kompetentního uživatele jazyka. Jeho komunikativní zájem může být zcela lhostejný vůči některým prvkům významu jeho promluvy. Komunikativní akt, který

vykonává, je komplexní (je souborem manifestací), ale vykonat tento akt záměrně neznamena mít odpovídající komplexní intenci (tj. soubor intencí vztahujících se jednotlivě ke konkrétním manifestacím). To, co činí komunikativní akt vědomým, je připravenost mluvčího vyrovnat se s jeho normativními důsledky. Pokud je mluvčí konfrontován s námitkou, že ve skutečnosti nemá některou z manifestovaných intencí nebo přesvědčení, a pokud nechápe, jak se to vztahuje k jeho promluvě, můžeme konstatovat, že si nebyl plně vědom toho, co dělá.

Nemusíme tedy předpokládat, že všechny manifestace z našeho výčtu musí být individuálně specifikovány v intenci vykonat tvrzení. Na druhé straně kterákoli z nich může stát v ohnisku komunikativní intence: jak ukazují příklady komunikativních triků v kap. A/II/2/b, mluvčí může vyslovit tvrzení právě proto, aby vykonal určitou manifestaci. Ve všech těchto případech samozřejmě mluvčí může a nemusí aktuálně mít intenci nebo přesvědčení, jehož manifestace je vlastním důvodem promluvy. Obecně řečeno, aktuální intence a přesvědčení mluvčího se mohou spojovat v rozmanitých kombinacích a mohou se různými způsoby přimykát k promluvě. Teorie významu by neměla *a priori* redukovat tuto rozmanitost, ale naopak vytvářet bázi pro její zachycení, ať už zahrnuje intencionalitu do svého předmětu nebo ne. Intencionální sémantika selhává v tomto ohledu z triviálního důvodu: jakmile definujeme význam promluvy nebo typy mluvních aktů vymezením nutných intencí mluvčího, tj. výčtem intencí, které mluvčí musí mít, má-li tvrdit, že *p*, slíbit, že vykoná α apod., uměle redukuje reálnou i potenciální mnohotvárnost komunikativních intencí. V našem případě toto nebezpečí nehrozí: tím, že definujeme význam promluvy a typy mluvních aktů v neintencionálních (institucionálních) pojmech, uchováváme si volné ruce pro analýzu intencionální stránky komunikace.

Nelze popřít, že k běžným postupům, kterých užíváme při identifikaci významů promluv jiných mluvčích, patří explicitní otázka na jejich komunikativní intence. Dejme tomu, že mluvčí řekl „Je to lhář“ a z kontextu není zřejmé, kdo byl obviněn: pak je na místě otázka „Koho tím myslíš?“ To je komunikativní tah, jehož funkci můžeme opsat slovy: „Nepodařilo se ti tvrdit nic určitého, ale stále máš šanci: co zbývá, je identifikovat subjekt.“ Nevidím žádný způsob, jak by se aktuální intence mluvčího mohly podílet na odstranění této neurčitosti. Když mluvčí odpoví „Myslel jsem Pavla“, pak nic jiného než tato odpověď, nezávisle na tom, zda je upřímná, či neupřímná, činí jeho předchozí promluvu tvrzením o Pavlovi. (Představme si, že mluvčí ve skutečnosti původně mínil Jana, ale vzápětí si uvědomil, že obvinít Pavla bude méně riskantní.) Situace ovšem může být o něco složitější. Můžeme dospět k závěru, že mluvčí se ve své odpovědi přeřekl nebo že se mýlí ve jménech — dejme tomu proto, že když říkal „Pavel“, ukazoval na Jana. V důsledku toho může jeho původní promluva platit jako tvrzení o Pavlovi: v tom případě to ale není dáno jeho aktuální intencí, ale tím, že jsme podle společenských standardů racionálního vytváření hypotéz o mentálních stavech jiných lidí oprávněni k závěru, že mluvčí mínil Pavla.

Nebo si představme, že mluvčí užil větu „Večer přijdu“, a my reagujeme otázkou, zda to mínil jako slib: tím se ho snažíme přimět k dodatečnému kroku, který jednoznačně určí výpovědní sílu původní promluvy. Opět je zřejmé, že pokud jeho odpověď (dejme tomu „ano“) splní tuto funkci, bude tomu tak nezávisle na její upřímnosti.

VI. Konverzační implikatury

Jedním z Griceových cílů bylo zřetelně vymežit hranici mezi tím, co je v promluvě *řeceno*, a tím, co se promluvou může komunikovat v nějakém jiném modu, pro nějž Grice užíval výrazů jako „indikovat“ nebo „implikovat“.¹¹⁵ Grice tento pozoruhodný fenomén analyzuje pod titulem „konverzační implikatury“.

Z našeho hlediska se dualita „řici — indikovat“ jeví jako něco mnohem fundamentálnějšího než rozdíl mezi přímým a nepřímým způsobem komunikace. Chápeme-li „to, co je řečeno“, jako obecný pojem, jehož zvláštními případy jsou např. „to, co je doslovně tvrzeno“, nebo „to, co je doslovně slíbeno“, můžeme konstatovat, že řici něco znamená vykonat soubor indikací, totiž manifestací v našem normativním smyslu. Indikace jsou tedy konstitutivní prvky jakéhokoli aktu, v němž se něco říká, a ne pouhé přívěsky, které na něm příležitostně parazitují. Otázka je, jaké světlo to vrhá na fenomény známé jako „konverzační implikatury“.

Zaměříme se na manifestaci uvedenou v naší definici tvrzení pod označením B/II/2 („*M* považuje svou promluvu za relevantní vzhledem ke kontextu“ — viz kap. A/II/1/a) a srovnáme ji s Griceovou maximou relevance. Předpokládejme, že v našem komunikativním společenství platí taková maxima, tj. imperativ „Buď relevantní“, který je závazný pro všechny mluvčí. Pak každá komunikativní promluva zavazuje mluvčího k pře-

svědčení, že mluvní akt, který v ní vykonává, je v daném kontextu relevantní. Je-li tedy Grice oprávněn zařadit maximu relevance do svého seznamu komunikativních maxim, máme i my stejné oprávnění zahrnout manifestaci přesvědčení o relevanci promluvy do definice tvrzení a dalších typů mluvních aktů. Ale ne obráceně: teze, že tvrzení zahrnuje (zpravidla) tuto manifestaci, nás nenutí předpokládat Griceovu maximu, a už vůbec ne Griceův „základní účel komunikace“, z něhož má být (spolu s ostatními) odvozena. Zdá se tedy, že tvrdíme něco slabšího než Grice. Nelze ovšem popřít, že naše manifestace a Griceova maxima se dobře doplňují: předpokládáme-li první, je velmi přirozené předpokládat i druhé. Obecně vzato, přítomnost jednotlivých manifestací v aktu tvrzení můžeme nejvíce přirozeněji interpretovat takto: v komunikativním společenství má tvrzení postavení aktu, na něž se kladou jisté nároky, tj. který nemá být vykonáván, nejsou-li splněny jisté podmínky (to by se nemělo zaměřovat s nutnými podmínkami výkonu tvrzení). To znamená, že vykonáním tvrzení na sebe mluvčí bere závazek za splnění těchto podmínek.

V této chvíli nás ale zajímají konverzační implikatury. Předpokládejme, že uprostřed rozhovoru o šarlatánech řeknu „Profesor *X* píše novou knihu“. Je přirozené interpretovat to tak, že touto promluvou indikuji, že považuji profesora *X* za šarlatána, a snad i to, že předpokládám, že adresát si myslí totéž. Grice by tuto indikaci vyložil jako inferenci učiněnou adresátem a současně jako inferenci, kterou u adresáta zamýšlí vyvolat mluvčí. Adresát by měl uvažovat zhruba takto: „Kdyby to, co mluvčí doslova říká, bylo identické s informací, kterou mi chce předat, bylo by to v daném kontextu flagrantní porušení principu relevance. Předpokládám, že respektuje tento princip (stejně jako ostatní konverzační maximy), protože má zájem o komunikativní spolupráci. Jediný způsob, jak udržet tento předpoklad, je interpretovat jeho promluvu jako sdělení,

že profesor *X* podle něj patří do skupiny lidí, o níž jsme právě mluvili. To znamená, že svou promluvou mi nepřímou sděluje, že považuje *X* za šarlatána.“

V mém pojetí je indikace přesvědčení, že *X* je šarlatán, prostě jen kontextuální specifikací jedné z manifestací obsažených v tvrzení, že *X* píše novou knihu. Odehrává-li se promluva v kontextu, v němž může být považována za relevantní jen tehdy, když mluvčí považuje *X* za šarlatána, pak zavazuje mluvčího k přesvědčení, že *X* je šarlatán: to je specifický obsah, který manifestace B II/2 nabývá v daném kontextu.

Představme si nyní, že názor, že *X* je šarlatán, je obecně sdílen ve společenství, k němuž náleží mluvčí i adresát, a že mluvčí i adresát o sobě vědí, že se v této věci shodují (kontext promluvy jinak zůstává stejný). Pak Griceova implikatura zmizí, protože adresát nenachází žádný kontrast mezi doslovným významem promluvy a maximou relevance (na pozadí kontextu promluvy): tento kontrast byl, jak jsme viděli, východiskem inference, která generovala implikaturu. Promluva zapadá do komunikace tím, že popisuje aktivitu osoby *X* považované za šarlatána, a tak exemplifikuje obecné téma rozhovoru. Není důvodu interpretovat ji jako sdělení, že *X* je podle názoru mluvčího šarlatán: tento názor naopak patří ke sdílenému základu komunikace. Z hlediska našeho pojetí tvrzení ale manifestace přesvědčení, že *X* je šarlatán, stále patří k tomu, co bylo v daném kontextu vykonáno tvrzením, že *X* píše novou knihu. Rozdíl oproti situaci, v níž *X* není obecně považován za šarlatána, je jen v tom, že tato manifestace zřejmě nehraje žádnou zvláštní roli v intencích mluvčího a pravděpodobně na sebe nesoustředí zvláštní adresátův zájem: adresát nemá důvod předpokládat, že tato manifestace je jádrem sdělení, které chtěl vyslat mluvčí.

Přijmeme-li pojetí mluvních aktů navržené v kap. A/II/1, nemusíme už konstruovat zvláštní teorii, která by vyložila fe-

nomén zvaný „konverzační implikatury“. Musíme si jen uvědomit, že kterákoli manifestace se může příležitostně ocitnout v centru komunikativního zájmu, tj. být zamýšlena mluvčím a přijata adresátem jako nejdůležitější (případně jako jediné důležité) sdělení. Příklady pro jednotlivé manifestace snadno získáme modifikací příkladů v kap. A/II/2/b (modifikace bude spočívat v předpokladu, že z kontextu promluvy je zřejmé, že příslušná manifestace je těžištěm zamýšleného sdělení).

Všimněme si, jak rozdílně je v našem a Griceově pojetí situován prvek normativity. Východiskem griceovské sémantiky je (jak víme z kap. A/III/2) pojem významu promluvy pro mluvčího, který se definuje pomocí intencí mluvčího zaměřených na vyvolání určité reakce u adresáta. Normativní element vstupuje na scénu za hranicemi sémantiky v podobě tzv. konverzačních maxim: Griceovy maximy nezasahují do určení doslovného významu promluvy pro mluvčího, ale vytvářejí prostor pro fenomény typu konverzačních implikatur, které podle Griceova dělení kompetencí nespádají do předmětu sémantiky. Přejdeme-li k našemu pojetí, normativita a intencionalita si vyměňují role. Význam promluvy jako východisko naší verze teorie významu je svou podstatou normativní (je identický s normativními důsledky promluvy specifického druhu), zatímco aktuální intence mluvčího do determinace významu promluvy nevstupují. Abychom vyložili konverzační implikatury, nemusíme postulovat zvláštní normy typu Griceových maxim. V kap. A/V jsem se pokusil ukázat, že náš pojem významu promluvy vytváří dobrou bázi pro zkoumání komunikativních intencí, a to jak v elementárních, tak ve složitějších případech. Ale v našem pojetí — na rozdíl od Griceova programu — se zkoumání intencionální stránky komunikace odehrává mimo hranice teorie významu.

VII. Shrnutí

Pokusili jsme se vyložit ideu teorie významu, která je vystavena kolem pojmu významu promluvy: na jejím počátku je elementární výklad tohoto pojmu a jejím cílem je co nejúplnější porozumění tomu, k čemu dochází ve smysluplné promluvě. Pojmy jako význam věty, význam slova, propozice, reference, predikace nebo výpovědní síla slouží v poslední instanci k zachycení specifických prvků významu promluvy nebo faktorů, které se podílejí na jeho determinaci. Když jsme ztotožnili význam promluvy s mluvním aktem, který je v ní vykonán, nezbylo nám než konstatovat, že cesta k základnímu vymezení pojmu významu promluvy vede přes výklad pojmu mluvního aktu. Snažili jsme se k němu dospět úvahou o způsobu, jakým se v mluvním aktu prezentují určité postoje: v případě tvrzení, že p , šlo o přesvědčení, že p , v případě slibu vykonat akt α šlo o záměr vykonat α atd. Odmítli jsme různé intencionalistické výklady této prezentace a dospěli jsme k závěru, že je třeba chápat ji normativně: jako manifestaci navozující závazek k příslušnému postoji. Jednotlivé typy mluvních aktů, a obecně význam promluvy, jsme pak charakterizovali jako souhrn závazků specifického druhu. Viděli jsme, jak se to promítá do vymezení pojmů jako je význam věty, význam slova, reference, jazyk a co z toho plyne pro chápání úlohy teorií významu budovaných pro konkrétní jazyky. Pokusili jsme se ukázat, že přijetí našeho návrhu nám umožňuje uspokojivě vyložit dva

podstatné rysy významu promluvy: jeho transparenci a objektivitu, a že je dobrým východiskem pro zkoumání intencionální stránky komunikace a pro charakteristiku komunikativních fenoménů typu konverzačních implikatur.

Význam promluvy, jak se nám jeví po předchozích diskusích, není ani intencionální útvar ani objekt z říše platónských abstraktních entit, ale normativně vymezená pozice, v níž se mluvčí ocitá tím, že vykonal danou promluvu v daném kontextu: výpovědní síla a propoziční obsah jsou dva parametry relevantní pro identifikaci této pozice. To je naše odpověď na hlavní otázku první části práce. Naše nová otázka zní, co všechno je zapotřebí, aby nějaký vnější akt mohl nést takto chápaný význam.

Poznámky k části A

1. Výraz „promluva“ indikuje, že jde o mluvený projev: musím poprosit čtenáře, aby od toho abstrahoval a byl připraven uplatňovat tento termín i na písemné projevy, gesta, manipulaci s různými objekty, atd. V anglicky psané literatuře se ve stejném (rovněž uměle rozšířeném) smyslu užívá výrazu „utterance“.

2. Jazykovou promluvu můžeme vymezit tak, že je v ní užitá věta a že význam této věty se podílí na determinaci významu promluvy: ale jak ukazuje Davidson, nemáme apriorní důvod předpokládat, že to musí být význam fixovaný předem (a tedy nezávisle na specifických okolnostech dané promluvy). To je něco jiného než připustit, že (předem fixovaný) význam věty určuje význam promluvy výhradně *spolu* s kontextem. Viz o tom kap. B/IV/2.

3. Antirealisté v teorii významu namítnou, že v případě těchto vět není na místě mluvit o pravdivostních podmínkách, ale jen o podmínkách odůvodněného asertivního užití („assertibility conditions“). To je například závěr Kripkeho skeptických úvah o jednání podle pravidla („rule-following“), srov. S. Kripke, Wittgenstein on Rules and Private Language, Oxford, Blackwell 1982, s. 77-78; srov. též M. Dummett, What Is a Theory of Meaning?, in: S. Guttenplan (ed.), Mind and Language, Oxford UP 1975. Domnívám se, že u vět připisujících promluvě nebo výrazu význam obojí splývá, protože transparence, která patří k podstatným rysům významu (viz kap. A/III), nepřipouští žádnou distanci mezi významy a jejich manifestací: pokud na tom ale čtenář trvá, může si výraz „pravdivostní podmínky“ v této kapitole nahradit nějakým vhodným překladem výrazu „assertibility conditions“.

4. Zhruba takto charakterizoval Stephen Schiffer očekávání, která původně spojoval s Griceovým programem intencionální sémantiky. Srov. S. Schiffer, Remnants of Meaning, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1987, Preface. Griceův program ovšem dává smysl i tehdy, když mu nepřipisujeme takové redukcionistické ambice: Grice sám podle všeho chápal svůj projekt skromněji jako analýzu souvislosti mezi významy a intencionalitou. Srov. A. Avramides, Meaning

and Mind: An Examination of a Gricean Account of Language, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1989, kap. I.

5. Toto přesvědčení bylo charakteristické pro ranou fázi vývoje analytické filosofie a ze setrvačnosti, nebo snad ve snaze o didakticky přehlednou klasifikaci, se s ní v různých učebnicových přehledech dodnes spojuje jako její definiční rys.

6. Tato cesta je uzavřena pro ty, kdo sdílí Wittgensteinovu skepsi k teorii jako prostředku zkoumání významu. Cesta k řešení (či odstranění) filosofických problémů, která pak zbývá, vede přes popis přirozených způsobů užití výrazů zneužívaných ve filosofických diskusích. Michael Dummett je jedním z těch, kdo ve filosofii jazyka obnovili autoritu teorie. Zároveň sdílí Wittgensteinův zájem o fungování jazyka v reálné komunikaci: v našem případě je to spojeno s tím, že přenesení metafyzických kontroverzí na půdu teorie významu považuje za cestu k empirickému rozhodnutí sporu, který je ve spekulativní rovině beznadějně nerozhodnutelný. Empirická fakta, o něž se může opírat teorie významu, jsou samozřejmě fakta o komunikativním fungování jazyka. Trik by tedy mohl spočívat v tom, převést metafyzickou otázku, jak chápat status předmětů, o nichž vypovídáme v určitém typu diskursu, na empirickou otázku, jak v tomto typu diskursu užíváme jazyka. V ideálním případě by tak měl odpadnout jakýkoli prostor pro volné teoretizování: měli bychom jen uvést své explicitní metafyzické stanovisko do souladu s naším užíváním jazyka, tj. dosáhnout v této věci konzistence.

7. M. Dummett, *The Logical Basis of Metaphysics*, Harvard UP 1991, s. 21. Dummett nepředkládá svou charakteristiku jako pokus o definici: proto by následující úvahy, které povedou k poněkud jinému vymezení, neměly být chápány polemicky. Srov. též následující charakteristiku týkající se teorie významu budované pro konkrétní jazyk: „Our interest in meaning, as a general concept, is, thus, an interest in how language works.“ „...it is the job of a theory of meaning for a language to give an account of how that language works, that is, of how its speakers communicate by means of it: here ‚communicate‘ has no more precise signification than ‚do whatever may be done by the utterance of one or more sentences of the language“. What Is a Theory of Meaning? (I), in: M. Dummett, *The Seas of Language*, s. 2,3.

8. V těchto formulacích stále ještě předpokládáme rozumění větě jako zvláštní druh rozumění, který je odlišný od rozumění konkrétní promluvy: a korelativně předpokládáme význam věty jako něco, co je přiřazeno větě jako typu mimo vztah ke konkrétní komunikativní situaci. To navozuje otázku, zda jazyková komunikace vůbec vyžaduje předem daná přiřazení mezi výrazy a významy: dostaneme se k ní v kap. B/IV/2.

9. Oba motivy, tj. odvození pojmu významu slova z pojmu významu věty a důraz na kompoziční povahu větného významu uvedl do analytické filosofie G. Frege: srov. G. Frege, *Begriffsschrift*, Halle 1879; G. Frege, *Grundlagen der Arithmetik*, Breslau, 1884.

10. Tuto tezi zdánlivě zpochybnil Wittgenstein, když uvažoval o možných typech jazykových her, v nichž jsou komunikativní funkce přiřazeny slovům. Srov. *Filosofická zkoumání*, par. 19-22. Mluvit o slovech ovšem není přesné: ve Wittgensteinových příkladech není místo pro rozlišování mezi slovy a větami: jsou zde jen jednotky bez syntaktické struktury, které mají jistá pravidla užití. Není sporu o tom, že jazyk s velmi omezenými funkcemi odpovídajícími Wittgensteinovým příkladům nemusí mít kompoziční povahu a že považovat jednoslovné výroky za elipsy vět má smysl jen u jazyků s kompoziční povahou. Z toho ale neplyne nic pro chápání funkce slov v jazyce s kompoziční povahou.

11. V některých případech se tato teze může zdát protiintuitivní: např. interpretace nápisů na firemních štítech, jmen na vizitkách, jednoslovných titulů na obalech knih, atd. jako eliptických vět se může jevit jako vynucený manévr.

12. D. Sperber a D. Wilson, *Relevance, Communication and Cognition*, Blackwell, Oxford 1986, s. 1

13. D. Davidson, *Communication and Convention*, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1985, s. 266. Tomu odpovídá Davidsonovo pojetí strategie radikální interpretace (tj. vytváření davidsonovské teorie významu pro neznámý jazyk — v.v.) jako vytváření koordinovaných hypotéz o přesvědčeních a intencích mluvčích a významech jejich výroky.

14. Reinach užívá výrazu „sociální akt“ pro to, co my dnes označujeme jako „mluvní akty“; tam, kde užíváme výrazů „mentální akt“ nebo „mentální stav“, mluví Reinach často o „zážitcích“ („Erlebnisse“). V interpretaci Reinachových názorů se opírám o knihu K. Mulligana (ed.), *Speech Act and Sachverhalt. Reinach and the Foundation of Realist Phenomenology*, M.Nijhoff Publishers, Dordrecht 1986.

15. *Gesammelte Schriften*, Niemeyer, Halle 1921, s. 215. K. Mulligan poukazuje na T. Reida jako Reinachova předchůdce při rozlišování mezi akty, pro něž je vnější výraz nutný („social acts“) a těmi, pro které je nahodilý („solitary acts“). Srov. T. Reid, *Essays on the Active Power of the Human Mind*, 1788, Ch. VI.

16. A. Reinach, *Gesammelte Schriften*, s. 191.

17. Tamtéž, s. 194, 199.

18. Tyto souvislosti jsou dobře viditelné ve schématech, jimiž K. Mulligan znázorňuje vztahy závislosti mezi různými momenty Reinachových „společenských aktů“, srov. např. c.d., s. 60 nn. Srov. tamtéž, s. 67: „No instance of the species Social Act of Promising can occur unless some instance of the species Episodic Volition (Intention) occurs.“

19. A. Reinach, *Gesammelte Schriften*, s. 63, 195.

20. Tamtéž, s. 195, 203, 125.

21. J. Searle, *Speech Acts*, Cambridge UP 1969.

22. Srov. J. Searle, *What Is a Speech Act?*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971.

23. J. Searle, *What Is a Speech Act?*, s. 51.

24. Cf. M. Dummett, *Frege, Philosophy of Language*, Duckworth, London 1973: „A man makes an assertion if he says something in such a manner as deliberately to convey the impression of saying it with the overriding intention of saying something true.“ Stejný názor najdeme u řady dalších autorů: srov. např. T. Baldwin, G. E. Moore, *Routledge*, London 1990 s. 228; M. F. Burnyeat, *Belief in Speech*, *Proceedings of the Aristotelian Society* 1967-8, s. 232 n.

25. Srov. H. P. Grice, *Meaning*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989.

26. Podobný trik použil údajně Napoleon v rozhovoru s ruským vyjednavatelem před bitvou u Slavkova. Řekl prý něco jako „Jsem dobře připraven na rozhodující bitvu“, s intencí vyvolat u adresáta přesvědčení, že se necítí připraven, což mělo Rusy a Rakušany přimět k tomu, aby ke své škodě uspíšili zahájení bitvy.

27. To se týká Griceových definic: později se budeme zabývat tím, že v jiném ohledu jsou tyto definice příliš slabé.

28. „Primitivní“ zde znamená, že jde o intence, jejichž obsah lze specifikovat bez užití sémantických pojmů, jako je „tvrzení“ nebo „význam“ nebo „interpretace“.

29. Tento obraz jazyka a představy o jeho funkcích jsou v pozadí Lewisovy teorie konvence stejně jako Griceovy teorie konverzačních maxim (jako zvláštních instancí obecného principu kooperace). Srov. H. P. Grice, *Logic and Conversation*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989. Tyto faktory ale u Grice vstupují do hry až při výkladu tak specifických komunikativních fenoménů, jako jsou tzv. konverzační implikatury. Naproti tomu definice základního pojmu intencionální sémantiky, totiž významu promluvy pro mluvčího, je indiferentní vůči rozdílu mezi pravdomluvností a lhaním. Lewisovi i Griceovi se budeme podrobně věnovat později.

30. J. McDowell, *Meaning, Communication and Knowledge*, in: Z. van Straaten (ed.), *Philosophical Subjects: Essays Presented to P. F. Strawson*, Oxford 1980.

31. D. Davidson, *Communication and Convention*, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984, s. 274.

32. Srov. např. D. Davidson, *Communication and Convention*, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1985, s. 266.

33. Srov. B. Russell, *Zkoumání o smyslu a pravdivosti*, Academia, Praha 1975, s. 50.

34. Srov. D. Davidson, *Radical Interpretation, Belief and The Basis of Meaning, Thought and Talk*, in: *Inquiries into Truth and Interpretation*, Clarendon Press, Oxford 1984.
35. Srov. K. Bach and R. M. Harnish, *Linguistic Communication and Speech Acts*, Cambridge, MIT Press, 1979; D. Sperber and D. Wilson, *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford, Blackwell 1986; F. Récanati, *Meaning and Force*, Cambridge UP 1987.
36. F. Récanati, *Meaning and Force*, Cambridge UP 1987, s. 185-6.
37. Srov. F. Récanati, *Meaning and Force*, s. 187.
38. F. Récanati, *Meaning and Force*, s. 186.
39. Viz G. E. Moore, *Russell's Theory of Descriptions*, in: P. A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Bertrand Russell*, Northwestern, Evanston 1944, nové vydání v G. E. Moore, *Philosophical Papers*, Allen and Unwin, London 1959, s. 176; viz P. A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of G. E. Moore*, 3. vyd., Open Court, La Salle 1968, s. 542 n.
40. Viz T. Baldwin, G.E.Moore, Routledge, London 1990, s. 228.
41. Locus classicus je Russellova stať *On Denoting*, *Mind* 14, 1905.
42. Srov. zvl. P. F. Strawson, *On Referring*, in: P. F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, London 1971; P. F. Strawson, *Identifying Reference and Truth-Values*, tamtéž.
43. P. F. Strawson, *Identifying Reference and Truth-Values*, in: P. F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, London 1971, s. 80.
44. G. Evans, *The Varieties of Reference*, Oxford UP 1982, s. 312, pozn. 10.
45. P. F. Strawson, *On Referring*, in: *Logico-Linguistic Papers*, s. 27.
46. R. Stalnacker, *Assertion*, s. 281; srov. též, *Pragmatic Presuppositions*, s. 472, obojí in: S. Davis (ed.), *Pragmatics. A Reader*. Oxford UP 1991.

47. R. Stalnacker, *Pragmatic Presuppositions*, tamtéž, s. 473.
48. Tamtéž. Srov. též definici presupozice promluvy („utterance presupposition“), kterou navrhl S. Soames v *How Presuppositions are Inherited: A Solution to the Projection Problem*, in: S. Davis (ed.), *Pragmatics. A Reader*, Oxford UP 1991, s. 430: „Promluva *U* presuponuje *p* (v čase *t*) tehdy a jen tehdy, když z *U* lze odůvodněně vyvodit, že mluvčí přijímá *p* a považuje je za nekontroverzní...“
49. To kontrastuje s manifestací I/2 v té podobě, jak je uvedena v definici: tento problém ale řeší modifikace navržená v komentáři k této manifestaci v kap. A/II/1/a.
50. Srov. J. Searle, *What Is a Speech Act?*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971, s. 123.
51. J. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge UP, 1970, s. 49 n., 67 n.
52. Searle zavádí zvláštní termíny pro způsoby, jakými je splnění některých podmínek dááno v promluvě na vědomí: tak mluvčí podle něj vyjadřuje („expresses“) psychický stav specifikovaný v podmínce upřímnosti, implikuje („implies“) splnění přípravných podmínek a říká („says“) to, co je specifikováno v podstatné podmínce.
53. V průběhu Searlovy první návštěvy Prahy v květnu 1991.
54. J. Searle, *What Is a Speech Act?*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971, s. 124.
55. Naproti tomu pravidlo založené na podmínce /8/ by vypadalo takto: „Neužívej *P*, pokud nechceš, aby tvá promluva vyvolala u *A* přesvědčení, že podmínka upřímnosti a podstatná podmínka jsou splněny, nebo pokud nechceš, aby k tomuto přesvědčení dospěl *M* na základě rozpoznání tvé intence vyvolat toto přesvědčení, nebo pokud nechceš, aby rozpoznal tuto intenci na základě znalosti konvenčního významu užitě věty a v rámci ní konvenčního významu *P*.“ Toto pravidlo není paradoxní jako předchozí, ale není zřejmé, proč by se jím mělo omezovat užívání indikátorů ilokuční síly. Představme si například mluvčího, který smýšlí o adresátovi *A* takto: „*A* věří, že ‚to promise‘ znamená ‚varovat‘, ale zároveň mi připisuje přesvědčení, že ‚to promise‘ znamená ‚slíbit‘. Pokud tedy řeknu ‚I promise to come“

bude mou promluvu chápat jako slib, že přijdu, i když vyslovený konvenčně nevhodným způsobem. Chci-li mu tedy slíbit, že přijdu, věta ‚I promise to come‘ je k tomu vhodná.“ Odmítneme-li, jak jsme to udělali výše, Searlovu apriorní vazbu slibu na konvenční jazykové prostředky, je pravidlo odvozené z podmínky /8/ nepřijatelné restriktivní.

56. John Searle v poznámkách k rané verzi mé definice slibu napsal (v r. 1991), že v ní nenachází nic neslučitelného se svou definicí. Souhlasím s tím napůl: na jedné straně vycházím z kritických výhrad uvedených výše, na druhé straně si uvědomuji možnost převádění některých Searlových podmínek do normativní podoby a obráceně. Převedení Searlových podmínek z roviny intencí mluvčího do roviny závazků nastolených promluvou navrhl také P. Alston ve stati J. Searle on Illocutionary Acts, in: E. Lepore and R. van Gulik (eds.), John Searle and His Critics, Oxford 1991.

57. Srov. M. Dummett, Frege: Philosophy of Language, Duckworth, London 1973, s. 361 n.

58. O tom, nakolik je zde na místě výraz „konvenčně vymezené“, budeme diskutovat v kap. B/4.

59. Srov. J. Searle, How Performatives Work, Linguistics and Philosophy, Vol. 12, 1989.

60. Teorii konverzačních implikatur se budeme podrobněji zabývat v kap. B/VI.

61. O tomto spojení říká Dummett např. toto: „Without doubt, the source of the concept of truth lies in our general conception of the linguistic practice of assertion... The root notion of truth is then that a sentence is true just in case, if uttered assertorically, it would have served to make a correct assertion.“ M. Dummett, The Logical Basis of Metaphysics, Harvard UP 1991, s. 165-6. Srov. též M. Dummett, Reply to Picardi, in: M. Guinness and G. Oliveri (ed.), The Philosophy of Michael Dummett, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994: „We cannot apprehend the content of the truth-theory unless we grasp that notion of truth to which it appeals; we cannot do that unless we tacitly understand the practice of making assertions, an understanding which a meaning theory should be required to make explicit.“ Srov. též M. Dummett, Frege: Philosophy of Language, London 1973, Ch. Assertion (např. s. 297 n.); M. Dum-

mett, *What Is a Theory of Meaning? /II/,* in: G. Evans and J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning*, Oxford UP 1976, s. 83.

62. To předpokládá, že ho můžeme nahlížet jako racionální přinejmenším ve smyslu koherence. Srov. D. Davidson, *Mental Events*, in: D. Davidson, *Essays on Actions and Events*, Clarendon Press, Oxford 1980, s. 221-2: „To the extent that we fail to discover a coherent and plausible pattern in the attitudes and actions of others we simply forego the chance of treating them as persons.“

63. Tyto formulace nás nezavazují k předpokladu propozice jako entity *sui generis*: „propozicí vyjádřenou promluvou“ myslíme prostě propoziční obsah promluvy, tj. ten aspekt promluvy, který determinuje její pravdivostní podmínky. Podobně když budeme mluvit o různých variantách konstrukce propozice, budeme mít na mysli různé způsoby identifikace propozičního obsahu tvrzení nebo jiných mluvnických aktů. Řekneme-li například, že propozice vyjádřená asertivní promluvou, v níž se užívá singulární termín, obsahuje individuum, k němuž referuje tento termín, nebudeme mít na mysli nic víc než to, že identifikace propozičního obsahu tvrzení vykonaného v takové promluvě zahrnuje identifikaci individua. Obraty obsahující termín „propozice“ zde užíváme proto, že jsou běžné a většinou podstatně kratší než jejich protějšky.

64. Neorussellovská se tato doktrína nazývá proto, že sice přejímá Russellovo pojetí singulární reference, ale vztahuje ho i na vlastní jména typu „Aristotelés“ nebo „Vltava“, která Russell sám považoval za skryté deskripce, a tedy za výrazy, které (podle jeho teorie deskripce) nemají referenční funkci. Nejznámějšími neorussellovci jsou D. Kaplan a J. Perry. Přehledný výklad současných diskusí o singulární referenci najde čtenář v knize F. Récanatiho *Direct Reference*, Blackwell, Oxford, 1993.

65. Fregeovský motiv zde představuje způsob prezentace (Fregeův „Sinn“); revize spočívá v tom, že se do propozice zahrnuje i referent, zatímco fregeovská „myšlenka“ („Gedanke“) obsahuje výhradně smysly („Sinne“) výrazů obsažených ve větě, které ji vyjadřují. Nejznámějšími neofregeovci jsou G. Evans a J. McDowell.

66. Internalismus obhazuje např. J. Searle v *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge UP, 1983, kap. 8.

67. Tak překládám, s jistými rozpaky, termín „definite descriptions“. Potřebujeme adjektivum, které by mezi deskripceci vyčlenilo ty, k jejichž smyslu patří, že poskytují konceptuální kritérium pro vyčlenění přesně jedné entity z určitého univerza. Přívlastek „individuální“ se nehodí, protože touto entitou nemusí být individuum: srov. deskripce „nejtypičtější vlastnost filosofů“. Bezprostředně se nabízející přívlastek „určité“ by zase mohl být v mnoha kontextech (např. ve větě „Určité deskripce mají referenční funkci“) snadno chápán jako „některé“.

68. Argumenty proti odpůrcům referenčního chápání deskripcí jsem se pokusil podat ve statích: Frege, Tichý and the U. S. President. From the Logical Point of View, 2/1993; Definite Descriptions: The Nicest Vehicles of Reference I Know, in: J. Hill & P. Kořátko (ed.), Karlovy Vary Studies in Reference and Meaning, Filosofia, Praha 1995; Deskripce a reference, Organon F, roč. IV, č. 2, 1997.

69. To předpokládají autoři jako Lewis, Grice, Schiffer, Loar, Davies, aj. — srov. kap. B/II.

70. Vztah typu „ L je jazyk společenství S “, resp. „teorie L je teorií jazyka společenství S “ se obvykle diskutuje pod titulem „actual language relation“. Definice tohoto vztahu zpravidla využívají základních pojmů intencionální sémantiky: pojmu významu promluvy pro mluvčího („speaker's meaning“) a intencionalisticky definovaného pojmu konvence (viz kap. A/III/2 a B/II).

Velmi zhruba: Teorie L je adekvátní teorií jazyka užívaného ve společenství S (nebo: jazyk L reprezentovaný davidsonovskou teorií je skutečným jazykem společenství S) tehdy a jen tehdy, když pro každou větu V jazyka L a specifikaci pravdivostních podmínek p platí, že teorie generuje teorém formy „ V je pravda tehdy a jen tehdy, když p “ tehdy a jen tehdy, když v S existuje konvence užívat V tehdy a jen tehdy, když mluvčí míní, že p (ve smyslu „speaker's meaning“), případně konvence považovat užití V za *prima facie* evidenci, že mluvčí míní, že p .

To lze shrnout takto: jazyk L (reprezentovaný davidsonovskou teorií) je jazykem společenství S tehdy a jen tehdy, když všem významovým specifikacím, které L generuje (tj. všem přiřazením pravdivostních podmínek větám), odpovídají v S konvence výše uvedeného druhu.

Někteří autoři vidí v analýze „actual language relation“ cestu k syntéze davidsonovské a griceovské teorie významu. Srov. k tomu G. Evans and J. McDowell (eds.), Truth and Meaning: Essays in Semantics, Oxford 1976, zvl. stati: Ch. Peacocke, Truth Definition

and Actual Languages; B. Loar, *Two Theories of Meaning*; editoři: Introduction. Dále srov. D. Lewis, *Languages and Language*, in: D. L. *Philosophical Papers*, Vol. 1, Oxford UP 1983; M. Davies, *Meaning, Quantification, Necessity: Themes in Philosophical Logic*, c.d., kap. I.

71. E. Husserl, *Logische Untersuchungen* (dále jen LU), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1968, Bd. I, *Untersuchung I*, VI. Srov. též *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* (dále jen *Ideen*), *Husserliana*, M. Nijhoff, Haag 1950, Buch I, Abschnitt III. Termín „noésis“ ve schématu odkazuje k *Idejm*.

72. „Sinnbelebter Wortlaut“; srov. LU II/1, s. 38.

73. *Ideen I*, s. 305.

74. V úvodu ke druhému vydání 2. části II. dílu LU (1921) Husserl říká, že krátce po prvním vydání v této věci změnil názor. V *Ideen I* se k tomuto problému vrací a nechává ho v podstatě otevřený (srov. s. 311 nn.). Husserlovo původní stanovisko podrobil kritice mimo jiné J. Daubert a A. Marty: srov. o tom B. Smith, *Towards a History of Speech Act Theory*, in: A. Burkhardt (ed.), *Speech Acts, Meaning and Intentions*, Gruyter, New York 1990.

75. Srov. např. LU II/2, s. 8 n.

76. Tak promluva vykonaná užitím věty „Prší?“ má jako význam soud, že mluvčí si přeje vědět, zda prší. Analogie v případě tvrzení „Prší“ by měla nepřijatelné důsledky: za význam promluvy bychom museli považovat soud, že mluvčí věří, že prší, což by znamenalo, že dané tvrzení je pravdivé právě tehdy, když mluvčí věří, že prší. Husserl dává samozřejmě přednost tomu považovat za význam dané promluvy soud, že prší.

77. Tam, kde takový zážitek chybí, řekne Husserl, že význam nebo významová intence není naplněna — postrádá „Bedeutungserfüllung“, srov. např. LU II/2, s. 9.

78. Protože začínáme nové kolo diskuse o povaze významu promluvy, nebudeme v této kapitole do výrazu „manifestace“ vkládat normativní význam (manifestace jako navození závazků), k němuž jsme dospěli v minulé kapitole. V tomto kontextu nám slouží jen jako překlad Husserlova termínu „Kundgabe“.

79. Srov. LU II/1, s. 35 n.

80. Srov. LU II/1, s. 33, LU II/2, s. 217.

81. Srov. LU II/1, s. 39.

82. Srov. LU II/1, s. 33: „Diese Mitteilung (des Sinnes — pozn. P.K.) wird aber dadurch möglich, dass der Hörende nun auch die Intention des Redenden versteht. Und er tut dies, sofern er den Sprechenden als eine Person auffasst, die nicht blosse Laute hervorbringt, sondern zu ihm spricht, die also mit den Lauten zugleich gewisse sinnverleihende Akte vollzieht, welche sie ihm kundtun, bzw. deren Sinn sie ihm mitteilen will.“

83. To znamená, že Husserl odhaluje v komunikativním aktu dvojí reflexivitu: tu, kterou reprezentuje významová intence (vztahující se k výchozímu zážitku), a tu, kterou reprezentuje manifestační intence (vztahující se k významové intenci). Přímou paralelu najdeme v Searlově knize *Intentionality*, Cambridge UP 1983, Ch. 6. Také Searle ostře odlišuje významotvornou a komunikativní intenci. První, podobně jako u Husserla, je aktem reflektujícím určitý mentální stav: vztahujícím promluvu specifickým způsobem k tomuto stavu: v Searlově verzi významotvorný akt přenáší na promluvu podmínky naplnění výchozího mentálního stavu (např. pravdivostní podmínky u přesvědčení). Komunikativní intence pak (stejně jako manifestační intence u Husserla) spočívá v záměru, aby adresát rozpoznal významovou intenci spojenou s promluvou.

84. Tato realizace může být zcela neutrální, tj. nemusí zahrnovat uznání pravdivosti soudu — pak by odpovídala prostému „uchopení myšlenky“ („das Fassen des Gedankens“) u Fregeho, na rozdíl od „souzení“ („das Urteilen“, „die Anerkennung der Wahrheit des Gedankens“). Srov. G. Frege, *Der Gedanke*, in: G. Frege, *Logische Untersuchungen*, Göttingen 1966.

85. „Význam promluvy pro mluvčího“ je můj překlad Griceova termínu „utterer’s meaning“ a Schifferova termínu „speaker’s meaning“; v příští kapitole budeme užívat zkratky „význam promluvy_M“.

86. Grice vyčlenil tento význam slova „znamenat“ pomocí adverbia „přirozeně“ („naturally mean“), aby ho pod tímto titulem vykázal za hranice zájmu teorie významu. Srov. H. P. Grice, *Meaning*, in: H. P.

Grice, *The Ways of Words*. Grice toto rozlišení později relativizoval a věnoval pozornost genetické souvislosti mezi „přirozeným“ a „nepřirozeným“ významem. Srov. H. P. Grice, *Meaning Revisited*, tamtéž.

87. V Schifferově rekonstrukci Griceovy definice v knize *Meaning*, Oxford UP, 1972.

88. Strawson uvádí jiný příklad tohoto druhu v *Intention and Convention in Speech Acts*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971. Další verzi najdeme u S. Schiffera v knize *Meaning*, Oxford UP 1972.

89. To zpochybňuje hodnotu známého Searlova protipříkladu k původní Griceově definici, viz J. Searle, *What Is a Speech Act?*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*; příklad ovšem stojí za komentář. Jeho hrdinou je americký voják zajatý za II. světové války Italy. Napadne ho, že by v nich mohl vyvolat přesvědčení, že je přestrojený německý důstojník, a proto opakuje jediná slova, která si pamatuje z kursů němčiny: „Kennst du das Land wo die Zitronen blühen?“ Spoléhá se na to, že Italové neumějí německy o nic lépe než on, ale že rozpoznají němčinu; jeho záměrem je, aby se (vzhledem ke kontextu) domnívali, že jim chce sdělit, že je německý důstojník. Chce v nich tedy vyvolat toto přesvědčení na základě rozpoznání záměru vyvolat toto přesvědčení, takže splňuje Griceovu definici. Searle reaguje na její jednodušší podobu, ale jeho příklad evidentně splňuje i komplexnější definici /D3a/: vlastností promluvy V , o níž se mluví v bodech /1/ a /2/, zde může být fakt, že mluvčí užil (v popsaném kontextu) autoritativním tónem německou větu. Nicméně podle Searla neřekneme, že zajatý Američan míní v komunikativním smyslu, že je německý důstojník. Jde o to, že sice užívá konvenčních jazykových prostředků, ale v jeho intenci nehraje žádnou roli jejich konvenční význam. Searle proto navrhl toto zesílení Griceovy definice: M něco (komunikativně) míní vykonáním x právě tehdy, když M zamýšlí vyvolat u A jistou reakci r na základě rozpoznání záměru vyvolat r a M zamýšlí, aby A rozpoznal tento záměr na základě rozpoznání toho, že věta, kterou užil M , se konvenčně užívá k vyvolání reakce r . (Taktó modifikovaný griceovský motiv Searle uplatnil jako jednu z podmínek ve své definici slibu a dalších typů mluvních aktů.)

Grice (ve stati *Utterer's Meaning and Intentions*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989) poukázal na to, že Searlova verze definiens je příliš restriktivní: komunikativní promluva nemusí spočívat v užití věty a je-li věta užita, mluvčí se nemusí spoléhat na její konvenční význam.

90. Jde o analogii proslulého Schifferova příkladu „Moon over Miami“, viz S. Schiffer, *Meaning*, s. 18 n. Schifferův příklad je zde nepoužitelný, protože účinkem, který *M* zamýšlí vyvolat u *A*, je v něm určitá činnost, zatímco my jsme se omezili na tu verzi definice významu promluvy_M, v níž je zamýšleným účinkem určité přesvědčení.

91. Grice takové intence označuje jako „podloudné“ („sneaky intentions“), Davies poněkud pragmatičtěji jako „kontraproduktivní“.

92. Viz Schifferův příklad „Tipperary“, *Meaning*, s. 22.

93. „All meaning constituting intentions must be out in the open.“ P. F. Strawson, *Intention and Convention in Speech Acts*, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971.

94. H. P. Grice, *Utterer's Meaning and Intentions*, in: *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989.

95. H. P. Grice, *Utterer's Meaning and Intentions*, in: *Studies in the Ways of Words*. Analogické řešení používá M. Davies v knize *Meaning, Quantification and Necessity: Themes in Philosophical Logic*, London 1981, part I; v modifikované podobě (která má být imunní vůči Schifferovu argumentu, jímž se budeme zabývat níže) je najdeme i v knize F. Récanatiho *Meaning and Force*, par. 46.

96. *Meaning*, s. 19-21.

97. H. P. Grice, *Meaning Revisited*, in: *Studies in the Ways of Words*.

98. S. Schiffer, *Meaning*, s. 30 nn. Analogický pojem „common knowledge“ použil D. Lewis ve své definici konvence, viz *Convention: A Philosophical Study*, Harvard UP 1969.

99. Takto zarámované významotvorné intence Schiffer vymezuje jinak než Grice: definiens obsahuje prvky, které mají eliminovat specifické problémy, jimiž jsme se zde nezabývali. Konečnou verzi viz S. Schiffer, *Meaning*, s. 63.

100. „It is not unreasonable to doubt that any two people ever have mutual knowledge“; S. Schiffer, *Remnants of Meaning*, MIT Press 1987, s. 246.

101. Tamtéž, srov. Ch. 9 (Intention-Based Semantics and the Analysis of Meaning) a Ch. 10 (The No-Theory of Meaning).

102. G. Harman, Review of Meaning by S. Schiffer, *Journal of Philosophy*, Vol. 70 /1974/, No. 7.

103. S. Blackburn, *Spreading the Word*, Oxford UP 1984, s. 115 nn. Jako jeden z příkladů uvádí muže, který si přeje, aby o něm manželka věděla všechno (a to úplně všechno, tj. včetně tohoto přání).

104. D. Sperber — D. Wilson, *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford 1986, s. 256 n.

105. F. Récanati, *Meaning and Force*, Cambridge UP 1987, par. 45. Autor ovšem pokračuje tvrzením, že předpoklad reflexivní intence není nutný pro (intencionalistické) zachycení otevřenosti komunikativního postoje.

106. „Principiálně“ zde znamená: když odhlédneme od rozdílů v individuální jazykové kompetenci, v informovanosti o relevantních prvcích kontextu a v momentálních dispozicích, tj. od toho, co je nepodstatné pro obecné rozlišení rolí mluvčího a adresáta.

107. Srov. G. Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, in: *Funktion, Begriff, Bedeutung*, Göttingen 1966; *Der Gedanke. Logische Untersuchung*, in: G. Frege, *Logische Untersuchungen*, Göttingen 1966.

108. Srov. *Der Gedanke*. Známé filosofické analogie zahrnují Ricketovu říši hodnot, Hartmannovu třetí vrstvu bytí („die dritte Seinschichte“) a Popperův třetí svět („third world“). Fregeho formulace týkající se vztahu myšlení (jako psychické aktivity) a myšlenky (jako ideální jednotky) nápadně připomínají Bolzanovy teze o „větech o sobě“ („Sätze an sich“). Srov. *Wissenschaftslehre*, Sulzbach, 1837, par. 34.

109. Srov. *Über Sinn und Bedeutung; Der Gedanke*.

110. Srov. *Der Gedanke*.

111. Srov. H. P. Grice, *Meaning*, in: H. P. Grice, *The Ways of Words*, Harvard UP 1989.

112. Nejradikálnější vyjádření tohoto stanoviska nacházím u B. Loara ve stati *Two Theories of Meaning*, in: G. Evans, J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning*, Clarendon Press, Oxford 1976, s. 150: „Notions like ‚language‘ and ‚means‘ should always be thought of as intrinsically relativized to population of language users. The real semantical notions are not ‚ L is language‘ or ‚ S means M in L ‘, but ‚ L is the language of population P ‘ and ‚ S means M in the language of P ‘. Clearly, *those* notions cannot be reduced formalistically to logical and syntactical notions. Facts about *use* of language in a population have to be introduced — and so psychological notions are needed in the analysis of semantical concepts.“

113. Srov. S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Oxford, Blackwell 1982.

114. Srov. W. V. O. Quine, *Word and Object*, Cambridge, Massachusetts, M.I.T. Press 1960, např. s. 28 nn.; D. Davidson, *Radical Interpretation*, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1985.

115. „Indicate“, „implicate“, též „intimate“. Srov. H. P. Grice, *Logic and Conversation*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989.

B/ Determinace významu promluvy

I. Úvod

Dospěli jsme k závěru, že přiznat promluvě význam znamená přiřadit jí normativní důsledky určitého druhu (toho druhu, který je charakterizován v definicích jednotlivých typů mluvních aktů v kap. A/II/1). Konstatovali jsme, že objektivně (tj. nadindividuálně) normativní důsledky promluvy musí být samy determinovány s normativní silou. Nezbyvá nám tedy než předpokládat nějaké nadindividuální principy, jejichž uplatnění na promluvu a její kontext přiřazuje promluvě význam a které jsou efektivní v tom smyslu, že ve většině prakticky závažných případů dávají jednoznačný výsledek: otázka je, jakou mají podobu. Zatím by mělo být zřejmé alespoň to, že způsob, jakým jsme dospěli k postulování takových principů, nás nenutí předpokládat, že musí jít o jazykové konvence, tj. o množinu konvenčně fixovaných syntaktických a sémantických pravidel konstituujících jazyk nějakého společenství.

Na jedné straně tedy z našeho pojmu významu promluvy neplyne, že jazykové konvence jsou nutné pro determinaci významů konkrétních promluv; na druhé straně je zřejmé, že nejsou dostačující — bereme-li v úvahu přirozené jazyky, na jaké jsme zvyklí. Jde přitom o víc než o banální fakt, že do determinace významu jazykových promluv zpravidla zasahuje kontext: jde o to, že kontext vstupuje do hry podle principů, které nelze odvodit z jazykových konvencí. Jinými slovy, fakta relevantní pro determinaci významu promluvy se neidentifikují prostou aplikací kritérií obsažených v konvenčním významu užitých výrazů na realitu. Uvažujme o indexických výrazech. Sémantické pravidlo pro zájmeno „já“ stanoví, že jeho užitím mluvčí referuje k sobě. Ale uplatnění tohoto pravidla se váže

na specifické podmínky: musí jít o promluvu, která vyjadřuje propoziční obsah (a ne například o artikulační cvičení), nesmí jít o reprodukci promluvy někoho jiného v přímé řeči nebo o promluvu učiněnou v zastoupení někoho jiného. Kritéria rozhodující o splnění těchto podmínek evidentně neodvodíme ze sémantiky zájmena „já“. U zájmena „ty“ je nedourčenost referentu sémantickým pravidlem ještě zřejmější: referuje (zpravidla) k adresátovi promluvy, ale abychom se dostali k referentu konkrétní promluvy, musíme vyloučit všechny kandidáty na roli adresáta až na jednoho — a v této věci nám sémantika zájmena „ty“ neposkytuje žádné vodítko. Připočteme k tomu homonymní predikáty a fakt, že mnohá vlastní jména mají více nositelů. Uvažme, že výpovědní síla promluvy často není jednoznačně signalizována na sémantické úrovni („Já přijdu“ může fungovat stejně dobře jako slib i jako varování); a tam, kde je přítomen jednoznačný indikátor, propůjčuje promluvě příslušnou sílu jen za podmínek nutných pro výkon daného aktu (v našem pojetí jde o podmínky, za nichž promluva nastoluje příslušné závazky). Kritéria rozhodující o splnění či nesplnění těchto podmínek přitom nejsou zahrnuta v sémantice indikátorů propoziční síly.

Tyto příklady samozřejmě nemají sílu obecného důkazu o nedostatečnosti jazykových konvencí. Nebudeme-li se vázat tím, co je reálně možné, můžeme uvažovat o společenství s velmi omezeným typem komunikace, se slovníkem, v němž nejsou indexy ani homonyma, společenství s tak vysokým stupněm jazykového fetišismu, že jakékoli užití jazykových výrazů nese naplno všechny komunikativní důsledky (takže se nepřipouštějí výjimky typu artikulačních cvičení), společenství, v němž neexistují fenomény jako divadlo, žert, přímá řeč atd., které by neutralizovaly nebo posouvaly výpovědní sílu,¹ v němž nejsou užívány tropy a figury, které mění propoziční obsah promluv atd. Takto snad můžeme postupně vyloučit všechny faktory, které vtahují aktuální kontext do determinace významů promluv: význam jazykové promluvy bude pak určen čistě významem užitě věty. Předpoklady, které jsme přitom museli

přijmout, ovšem dostatečně ukazují, jak daleko je komunikativní společenství a jazyk, ve kterém by to platilo, od společenství a jazyků nám známého typu.

Můžeme tedy shrnout, že v komunikaci, jak ji známe z každodenního života, jazykové konvence nestačí k determinaci významu promluv — a jak jsme předeslali, nemáme také důvod předpokládat, že jsou nutné. Zároveň není sporu o tom, že reálná komunikace na nich do značné míry stojí a že jsou nej-přirozenějším kandidátem na roli společenských principů determinace významů promluv. V každém případě se nám tedy vyplatí podívat se na pojem jazykové konvence důkladněji.

II. Lewisova definice konvence

Snadno se shodneme na tom, že konvence přirozeného jazyka nemohou být v poslední instanci zaváděny deklaracemi typu „Výraz X znamená Y “. Úřad, který by vydával takové deklarace, by k tomu sám potřeboval nějaký fungující jazyk; na to, aby i výrazy tohoto jazyka mohly být zavedeny stejným způsobem, by byl zapotřebí další předem daný jazyk atd. *ad infinitum*. Nezbyvá než připustit, že jazykové konvence vznikají v poslední instanci v komunikativním chování samém jako způsob jeho seberegulace. David Lewis vychází z obecného pojetí konvence jako pravidelnosti, která se ustálila při řešení koordinačních problémů v určité sféře jednání. Od jiných pravidelností v jednání ji odlišuje specifický způsob fixace, jehož charakteristika je obsahem proslulé Lewisovy definice konvence. Protože nemusí být čtenáři dostupná, uvádím ji zde v plném znění:

Pravidelnost („regularity“) R v jednání nebo v jednání a tvorbě přesvědčení („in action and belief“) je *konvencí* ve společenství G tehdy a jen tehdy, když v G jsou splněny následující podmínky:

- /1/ Každý člen G dodržuje R („conforms to R “).
- /2/ Každý věří, že ostatní dodržují R .
- /3/ Toto přesvědčení je pro každého dobrý a rozhodující důvod k tomu, aby sám dodržoval R : je to praktický důvod (pokud dodržování R spočívá v určitém způsobu jednání) nebo kognitivní důvod (pokud dodržování R spočívá v určitém způsobu utváření přesvědčení).
- /4/ Členové G obecně preferují stav, v němž všichni zachovávají R — spíše než stav, v němž téměř, ale ne úplně

všichni zachovávají R („rather than slightly less than general conformity to R “).

/5/ R není jediná možná pravidelnost, která by mohla splňovat předchozí podmínky.

/6/ V G je splnění /1/-/5/ společně známo („is a matter of common knowledge“), tj.:

/a/ Každý ví, že /1/-/5/ platí.

/b/ Každý ví, že /a/ platí.

/c/ Každý ví, že /b/ platí.

Atd. *ad infinitum*.²

Lewisova definice tedy obecně stanoví, jakým způsobem musí být fixována pravidelnost v jednání (případně v utváření přesvědčení), aby mohla být považována za konvenci. *Jazyková* konvence fixuje tímto způsobem určité spojení mezi větami a mentálními stavy mluvčích, kteří jich užívají, případně adresátů jejich užití. Lewis vychází z pojmu jazyka jako funkce přiřazující větám (sekvencím zvuků nebo grafických útvarů) propozice jako jejich významy; propozice přitom chápe jako funkce z možných světů do pravdivostních hodnot (stručně: třídy možných světů). Věta V je pak *pravdivá v jazyce L vzhledem k možnému světu W_n* tehdy a jen tehdy, když W_n patří do třídy možných světů přiřazené V jazykem (funkcí) L ; a věta V je *prostě pravdivá v L* tehdy a jen tehdy, když aktuální svět patří do třídy přiřazené větě V jazykem L . Jazykové konvence společenství G fixují určitý jazyk L (funkci výše uvedeného druhu) jako jazyk tohoto společenství. Lewis je charakterizuje jako *konvence pravdomlupnosti a důvěry v L* a relevantní termíny definuje takto:

Být pravdomlupný v L znamená snažit se nikdy neužívat věty L , které nejsou pravdivé v L .

Mít důvěru v L znamená přisuzovat pravdomlupnost v L ostatním členům společenství, a tedy přijímat jejich jazykové promluvy s přesvědčením, že užili věty, které jsou pravdivé v L .

Na této bázi může Lewis vymezit, co to znamená říci o nějaké funkci z vět do propozic (tj. o jazyku v Lewisově abstraktním smyslu), že je jazykem nějakého společenství:

Jazyk L je užíván společenstvím G tehdy a jen tehdy, když v G platí konvence pravdomluvnosti a důvěry v L , udržovaná zájmem o komunikaci.

Věta V jazyka L znamená ve společenství G , že p , tehdy a jen tehdy, když L přiřazuje V propozici p a L je jazykem společenství G v právě definovaném smyslu.

To je konkrétní návrh, jak vyřešit náš problém z kap. A/IV/2: podle Lewisova návodu jsme specifikovali podmínky, za nichž přiřazení propozice nějakému objektu může být považováno za udělení významu. Stoupencům davidsonovské teorie významu, kteří nesdílejí Davidsonovu skepsi vůči jazykovým konvencím (o tom viz kap. B/IV/1,2), se zde nabízí řešení pro analogický problém: mohou nyní odpovědět na otázku, za jakých podmínek lze přiřazení pravdivostních podmínek nějakému objektu (větě) uznat za významové určení. Místo jazyka jako funkce z vět do propozic budou předpokládat jazyk reprezentovaný davidsonovskou (tarskiiovskou) rekurzivní teorií přiřazující větám specifikace pravdivostních podmínek (tzv. T-teorémy). Mohou pak přijmout následující definice:

Jazyk L (ve smyslu davidsonovské teorie) je jazykem užívaným společenstvím G tehdy a jen tehdy, když v G platí /1/ konvence užívat věty L jen tehdy, když mluvčí věří, že jsou splněny pravdivostní podmínky specifikované pro tyto věty teorémy L , a současně /2/ konvence považovat užití vět L jinými příslušníky G za důvod k přesvědčení, že jsou splněny pravdivostní podmínky těchto vět specifikované teorémy L .

Věta V jazyka L znamená p ve společenství G tehdy a jen tehdy, když /1/ v L je odvoditelný teorém: V je pravda tehdy a jen tehdy, když p ; a /2/ L je jazykem G ve výše definovaném smyslu.

A konečně: Lewisův pojem konvence může prokázat cenné služby griceovské sémantice. Připomeňme si, že tento směr v teorii významu chápe výklad sémantických fenoménů jako vymezení jejich intencionální báze: v radikální verzi se to interpretuje jako redukce sémantického na psychologické. Začíná definicí významu promluvy pro mluvčího, tj. vymezením intencionálních podmínek, které musí mluvčí splňovat, má-li něco mluvit svou promluvou (srov. kap. A/III/2). K pojmu významu věty se odtud přechází „zspolečněním“ přiřazení mezi promluvou a intencemi konstituujícími její význam pro mluvčího, jinými slovy přenesením tohoto přiřazení z úrovně individuální komunikativní situace (v níž může jít o spojení *ad hoc*) na úroveň komunikativních standardů jazykového společenství. Tento „zdvih“ může velmi dobře obstarat pojem konvence. Intencionalistické definice pojmu významu věty využívající pojmu konvence pak mohou mít tuto podobu:

Věta V znamená p ve společenství *G* tehdy a jen tehdy, když v *G* existuje konvence užívat *V* tehdy a jen tehdy, když mluvčí míní, že *p* (ve smyslu definice pojmu významu promluvy pro mluvčího), resp. korelativní konvence považovat užití *V* za alespoň *prima facie* evidenci, že mluvčí míní, že *p*.³

Neměli bychom přehlédnout, že v Griceově a Lewisově teorii zaujímá pojem konvence rozdílné místo. Lewis vychází z pojmu jazyka jako funkce z vět do propozic a z pojmu významu věty jako propozice přiřazené větě takovou funkcí. Otázka zní, co to znamená říci o takové abstraktní entitě, že je „skutečným jazykem“ nějakého společenství (a tedy i o určité větě, že má v daném společenství ten a ten význam): to se má vyložit pomocí pojmu konvence. Pojem významu věty zde nemá intencionální obsah: ten vnáší do teorie až pojem konvence. Na druhé straně v griceovské sémantice přistupuje pojem konvence k intencionálně vymezenému pojmu významu promluvy pro mluvčího, aby bylo možné definovat pojem významu věty.

Přestože byly navrženy různé alternativy, zůstává Lewisův

pojem konvence nejlivnějším pokusem o výklad principu reálného přiřazení významu větám. Lewis odpověděl na řadu námitek, které se bezprostředně nabízejí: mimo jiné se pokusil ukázat, že jeho definice konvence nepřeceňuje úlohu reflexe a racionálně motivovaných rozhodnutí ve fungování jazyka a je slučitelná s (wittgensteinovským) pojetím jazykové komunikace jako jednání založeného na zvyku. Naznačil také, jak se jeho teorie může vyrovnat s některými charakteristickými rysy a funkcemi přirozeného jazyka, od nichž definice konvence a pojem jazyka jako funkce z vět do propozic abstrahují (kompoziční povaha jazyka, věty s indexickými výrazy, neindikativní věty, víceznačné věty, metafory, ironie, žerty, aj.).⁴

Viděli jsme, že Lewis analyzuje konvenci výhradně v pojmech individuálního jednání a individuálních postojů, oproštěných od jakékoli nadindividuální normativity. Společenský rozměr konvence je převeden na specifický způsob sdílení intencí, přesvědčení a preferencí. Podle filosofického založení je tato redukce pro někoho velmi atraktivní a pro někoho velmi problematická. Na první pohled je zřejmé, že lewisovská konvence nemá normativní sílu, ale jen pozitivní existenci a psychologicky založenou stabilitu: Lewisovi tedy nelze přiznat (jak to občas čteme), že vyložil normativitu v normativně neutrálních pojmech. To samozřejmě nemusí znepokojovat ty, kdo věří, že jazyková komunikace a jazyk sám není normativní v žádném ohledu, který by měl zajímat teorii významu: tito autoři ovšem také nepředpokládají, že jazyk je svou podstatou konvenční v Lewisově nebo v jakémkoli jiném smyslu (viz o tom kap. B/IV/2). Naopak ti, kdo zahrnují normativitu mezi definiční rysy jazyka, budou považovat lewisovskou konvenci za příliš slabou na to, aby propůjčila přiřazením mezi větami a propozicemi sílu významového vztahu. Od lewisovské konvence pravdomluvnosti v *L* je ovšem jen krok ke konvenci s normativní silou. Obecně rozšířená a reflektovaná praxe užívat větu *V* jen v situaci, kdy mluvčí věří, že *p*, se může přirozeně vyvinout do stavu, v němž jsou členové společenství zavázáni užívat *V* ve shodě s touto praxí. Věta *V* pak znamená *p*

na základě toho, že její užití zavazuje mluvčí k přesvědčení, že *p*. A korelativně, jestliže někdo užije věty *V* a vyjde najevo, že v okamžiku promluvy nevěřil, že *p* (např. jeho chování nedává racionální smysl, pokud mu připíšeme přesvědčení, že *p*), výsledkem je nesrovnalost kritizovatelná podle společenských standardů. Konformita vůči konvenci tak přestává být privátním postojem diktovaným pragmatickými zřeteli, a stává se nadindividuálním imperativem. Jakmile je ale spojení mezi větami a propozičními postoji fixováno s normativní silou, faktické spojení typu lewisovské pravidelnosti se stává nadbytečným. Přirazení propozic větám je normativně zajištěno nezávisle na tom, jak často mluvčí užívají vět bez toho, že by zastávali přesvědčení s příslušnými propozičními obsahy: podstatné je, že toto jednání platí jako porušení normy, a jako takové podléhá sankcím. Zastánce normativního pojetí jazyka se tedy na věc může dívat takto: ustavení lewisovské konvence nekonstituuje jazyk, ale jen (možnou) předjazykovou formu pravidelnosti komunikativního chování. Ta může být vývojově důležitá, ale její role při fixaci významových přiřazení se vyčerpává tím, že předznamenává vznik jazykových norem.⁵

Na tomto místě je nutné zdůraznit, že naše pojetí významu promluvy jako souhrnu jejích normativních konsekvencí (specifického druhu) nás nezavazuje k normativnímu pojetí významu věty v právě popsaném ani jakémkoli jiném smyslu. Musíme trvat na tom, že význam promluvy je determinován s normativní silou (viz B/Úvod): jazyková promluva se pak významuje tím, že na této determinaci se podílí význam užití věty. Z toho neplyne, že aby mohl význam věty plnit tuto roli, musí být sám normativně determinován. Aby bylo užití věty *V* aktem tvrzení, že *p*, musí (mimo jiné) zavazovat mluvčího k přesvědčení, že *p*: k tomu může dojít i tak, že užití *V* v daném kontextu opravňuje k závěru (podle racionálních standardů vytváření odůvodněných hypotéz o komunikativních intencích), že mluvčí zamýšlí tvrdit, že *p* (viz kap. B/IV/4). Tento závěr může být odůvodněn například tím, že věta *V* je obvykle užívána (v daném společenství nebo daným mluvčím) k tomu-

to účelu a není důvod se domnívat, že mluvčí se v dané situaci odchyluje od této praxe. V tom případě standardy racionality, jimž nelze upřít normativní sílu ve slabém smyslu charakterizovaném v kap. A/I/5, přiřazují při aplikaci na relevantní data promluvě určitý význam (relevantním datem je zde fakt, že byla užitá věta *V* v daném kontextu, a fakt, že *V* se obvykle užívá k tvrzení, že *p*). Věta přispívá do této procedury významem, který není normativně fixován. V kap. B/IV/4 připustíme tento způsob determinace významu promluvy jako jednu z možností odpovídající určitému typu diskursu, a půjdeme ještě dále: připustíme, že úloha věty v určení významu promluvy nevyžaduje ani to, aby věta měla ustálený způsob užití.

Náš pojem významu promluvy nás tedy sám o sobě nenutí trvat na normativní povaze přiřazení mezi větou a významem. Je důležité rozlišit tři teze o normativitě:

- /a/ Význam promluvy je souhrnem jejich normativních důsledků specifického druhu (toho druhu, který vymezují definice mluvnických aktů v kap. A/II/1).
- /b/ Význam promluvy musí být determinován s normativní silou.
- /c/ Přiřazení mezi jazykovými výrazy a jejich významy je normativní.

Teze /a/ je výsledkem naší diskuse v první části práce. Teze /b/ plyne z teze /a/, jak ukázala naše úvaha v kap. A/I/1. Teze /c/ je zcela nezávislá na tezi /a/ a /b/ a naše pojetí významu promluvy je k ní neutrální.

Fakt, že lewisovská konvence nemá normativní sílu, ji tedy nediskvalifikuje ani z hlediska našeho normativního pojetí významu promluvy. Ale ve spojení s Lewisovým vymezením specifické pravidelnosti fixované *jazykovou* konvencí má tento fakt kontroverzní důsledek. Pokud přiřazení mezi větami a aktuálními přesvědčeními mluvčích podle Lewisova principu pravdomluvnosti, stejně jako přiřazení mezi větami a aktuálními přesvědčeními posluchačů podle principu důvěry, není v konvenci fixováno jako norma, ale jako statistický fakt, vychází nám, že jazyk *L* může být zakotven ve společenství *G*

jen tehdy, když (téměř) všechna užití vět L členy G jsou upřímná a jsou tak (téměř) vždy přijímána. To se shoduje s rozšířeným obrazem jazykové komunikace, který jsme popsali a (ve shodě s Davidsonem) odmítli v kap. A/I/3. Dospěli jsme k závěru, že teorie významu by měla odolat pokušení stavět své konstrukce na postavě upřímného mluvčího, odhodlaného podělit se o informace, které považuje za podložené a relevantní a na předpokladu, že tato postava představuje statistický standard. Měla by se smířit s tím, že tvrzení a další typy mluvních aktů jsou vykonávány s nejrůznějšími záměry a na základě nejrůznějších přesvědčení a že není jejím úkolem dělit tyto postoje na standardní a deviantní. Neměla by propadat iluzi, že z účelů, které (obvykle) sledují individuální mluvčí, je možné odvodit něco jako obecnou funkci jazykové komunikace. Jejím úkolem je spíše charakterizovat způsob, jakým smysluplné promluvy mění vztah mezi mluvčím a adresátem: přesněji řečeno, identifikovat a popsat tu rovinu těchto změn, která činí z promluvy výkon tvrzení, slibu, rozkazu atd. s určitým propozičním obsahem. Náš pokus o splnění tohoto úkolu má podobu definic jednotlivých typů mluvních aktů, které jsme navrhli v kap. A/II/1.

III. Griceovská verze geneze konvenčního významu věty

Přitažlivost griceovské sémantiky zvyšuje fakt, že nabízí nejen konceptuální vymezení vztahu mezi pojmy významu promluvy a významu věty (tím, že definuje druhý pojem pomocí prvního a pojmu konvence), ale i popis možného vývoje vedoucího od promluv s významem *ad hoc* k fixaci významu věty.⁶ Tato fixace nemá normativní povahu: intencionalistické fiktivní verze geneze významu věty ústí ve vznik konvence lewisovského typu. Jak jsme ovšem konstatovali v předchozí kapitole, od lewisovské konvence můžeme plynule přejít k normativně fixovanému významovému přiřazení. Přestože nás naše pojetí významu promluvy nenutí předpokládat jazykové konvence s normativní silou, pokusme se popsat možný přechod tohoto druhu poněkud podrobněji, tentokrát na příkladu geneze ustáleného významu věty s (potenciální) výpovědní silou slibu. Začneme à la Grice a Schiffer.⁷ Představme si primitivní společenství *G*, v němž komunikace probíhá bez pomoci konvenčně fixovaného jazyka. Řekněme, že osoba *M* zde chce sdělit osobě *A* svou intenci vykonat akt α pomocí zvuku *x*, který je schopen vyvolat u *A* (na základě přirozené asociace) představu aktu α nebo jeho výsledku. *M* se přitom spoléhá na určité rysy kontextu, které blokují nežádoucí interpretace (např. zabrání *A* interpretovat užití *x* jako výzvu, aby *A* vykonal α). Dejte tomu, že asociace i kontext působí očekávaným způsobem a *M* uspěje, díky reakci *A* si bude vědom toho, že uspěl, a zároveň *A* vyrozumí z chování *M*, že ho pochopil správně. Tento precedens úspěšného užití *x* ke sdělení záměru vykonat α může být pro oba dobrým důvodem užívat *x* nadále s touto komunika-

tivní funkcí, a to i vzhledem k dalším členům G . Řekněme, že velká většina těchto užití bude úspěšná a že se to zafixuje v obecném povědomí členů G : předpokládejme vznik „společné znalosti“ v Lewisově slabém smyslu (viz kap. B/II) a na tom založených sdílených očekávání, že x bude nadále užíváno s touto komunikativní intencí a užití x budou interpretována jako vykonaná s touto intencí. Tento fakt o společenství G , spíše než zvuková vlastnost x , která byla původně relevantní (vlastnost, díky níž x vyvolávalo představu aktu α), je nyní motivem pro užívání x s intencí sdělit, že mluvčí vykoná α , a pro odpovídající interpretaci užití x : v pozadí je obecné přesvědčení, že konformita vůči rozšířeným způsobům jednání je nejlepším způsobem, jak v daném společenství dosáhnout každodenních cílů. Máme zde tedy pravidelnost fixovanou způsobem, který zhruba odpovídá lewisovské konvenci: pravidelnost, která se udržuje na základě sdílené znalosti a obecného sklonu ke konformitě. To nás podle Lewise a Griceových stoupenců opravňuje říci, že x v dané komunitě získalo význam.

Uvažujme ale o tom, co je zapotřebí, aby se x mohlo užívat jako konvenční prostředek k vyslovení slibu, že mluvčí vykoná α . Je zřejmé, že x vybavené významem v právě popsaném smyslu je k tomuto účelu samo o sobě nezpůsobilé. Pokud je spojení mezi x a proposicí, že mluvčí vykoná α , pouze záležitostí návyku užívat x s intencí komunikovat tento obsah, návyku interpretovat užití x jako vykonaná s touto intencí, odpovídajících očekávání a obecného sklonu ke konformitě, nestačí to k tomu, abychom mohli říci, že x je v G konvenčním prostředkem k vyslovení slibu, že mluvčí vykoná α : neboť fakt, že x je spojeno s danou proposicí tímto způsobem, se při užití x neprojevuje navozením závazků s odpovídajícím obsahem. Předpokládejme, že kdykoli někdo v G užije x , a pak se ukáže, že v okamžiku promluvy nezamýšlel vykonat α , není to považováno za porušení závazku nastoleného promluvou, ale způsobuje to nanejvýš frustraci určitých očekávání: pak je zřejmé, že užití x nemá v G sílu slibu, že mluvčí vykoná α .

Poukázali jsme ovšem na to, že je-li zde pravidelnost lewisovského typu, není tak těžké vyložit, jak může nabýt normativní síly. Pokud se ustálilo užívání výrazu s jistými intencemi, a korelativně interpretace užití výrazu jako evidence, že mluvčí má tyto intence, můžeme si představit zcela přirozený a plynulý přechod ke stavu, v němž každý člen společnosti je zavázán jednat ve shodě s touto ustálenou praxí a ve shodě s očekáváními, která jsou na ní založena. V našem případě tedy každé užití x vykonané v komunikativní situaci členem G , který má status kompetentního mluvčího, ho zavazuje k intenci dát adresátovi na vědomí, že vykoná α . Ale mít tuto komunikativní intenci a zároveň nezamýšlet vykonat α se rovná záměru oklamat adresáta: je-li takový záměr nepřípustný, je mluvčí užitím x také zavázán k intenci vykonat α . Ale mluvčí nemůže konzistentně mít tuto intenci, aniž zároveň věří, že presupozice propozice, že mluvčí vykoná α jsou pravdivé (např. propozice, že mluvčí splatí adresátovi dluh, presuponuje, že mluvčí adresátovi něco dluží): mluvčí je tedy zavázán také k přesvědčení o pravdivosti presupozic. A mluvčí nemůže konzistentně zamýšlet komunikovat užitím x cokoli danému adresátovi, aniž věří, že přinejmenším není vyloučeno, že adresát je schopen vnímat a interpretovat dané užití x : promluva tedy mluvčího zavazuje i k tomuto přesvědčení. V této chvíli už nejsme příliš daleko od slibu, jak byl definován v kap. A/II/1. Abychom se mu přiblížili ještě víc, potřebujeme posílit závazek k intenci vykonat α tak, aby implikoval závazek vykonat α . Představme si, že v daném společenství existují formule, gesta nebo typy intonace, které způsobují, že mluvčí nesou zvláštní odpovědnost za promluvy obsahující některou z těchto formulí, doprovázené některým z těchto gest nebo vyslovené s některou z těchto intonací. A tato funkce je normativně fixována, takže je nepatřičné užívat těchto formulí, gest nebo intonací bez záměru vyvolat uvedený efekt. Například ten, kdo užil takové formule, nemůže v téže promluvě dát najevo záměr vykonat α , aniž tím zároveň přijímá odpovědnost za realizaci tohoto záměru. Užití takové formule ve spojení

s užitím x (které má funkci popsanou výše) tedy zavazuje mluvčího k záměru vzít na sebe povinnost vykonat α .⁸

Touto cestou tedy dospějeme k normativně fixovaným vztahům mezi větami (resp. „obecnými typy promluvy“) a určitými typy intencí a přesvědčení. V této chvíli je na čase připomenout si to, co jsme konstatovali v kap. B/II: jakmile tyto vztahy nabyly normativní povahy, jakékoli faktické vztahy mezi větami a intencemi nebo přesvědčeními mluvčích jsou pro fixaci významu nadbytečné. Jazyk je nyní zakotven v jazykovém společenství tím, že jeho věty mají v tomto společenství ustálený komunikativní potenciál, spočívající ve schopnosti navozovat normativní důsledky specifického druhu. Konvence přiřazující větám významy se udržují nikoli tím, že užívání vět je (v převážné většině případů) doprovázeno určitými intencemi a přesvědčeními, ale tím, že užívání vět bez intencí a přesvědčení, které jsou jim normativně přiřazeny, vystavuje mluvčího kritice nebo jiným sankcím — samozřejmě jen pokud vyjde najevo.

Můžeme tedy snad říci, že rozvineme-li poněkud Griceovu a Schifferovu fiktivní historii geneze konvenčního významu věty (přesněji: „obecného typu promluvy“), dospějeme ke konvenčním prostředkům vykonávání mluvních aktů v našem normativním smyslu. Význam tohoto výsledku závisí na tom, jakou váhu přikládáme jazykovým konvencím. V následující kapitole budeme svědky radikálního zpochybnění jejich úlohy v jazykové komunikaci.

IV. Úloha konvencí v determinaci významu promluvy

IV/1 Davidson o výpovědní síle

V této a příští kapitole nás budou zajímat důvody Davidsovy skepse vůči významu konvencí v jazykové komunikaci. „Skepse“ je slabé slovo: Davidson zasvětil část své kariéry generálním útoku na pojem jazykové konvence. První fáze tohoto útoku byla vedena proti úloze konvencí při determinaci výpovědní síly promluv. (Stejně jako Davidson budeme nadále pro stručnost mluvit většinou jen o tvrzeních: možnost zobecnění na všechny typy mluvnických aktů by měla být zřejmá.)

Davidson se pokusil ukázat, že nemůže existovat znak, jehož užití ve větě by promluvě konvenčně propůjčovalo status tvrzení (a analogicky u ostatních typů výpovědní síly). Podívejme se nejprve, čím motivuje samotnou ideu takového znaku: „... při výkonu tvrzení musí mluvčí zamýšlet vykonat tvrzení a musí zamýšlet, aby tento záměr byl rozpoznán adresátem... Zdá se tedy přirozené předpokládat, že by bylo užitečné, kdyby zde byla konvence usnadňující signalizaci našich asertivních intencí.“⁴⁹ Davidson ale konstatuje, že žádný znak nemůže plnit takovou funkci, protože kdybychom se ho pokusili zavést, nic by nezabránilo hercům a šprýmařům používat ho na scéně nebo ve slovních žertech. Na tomto místě je důležité rozlišit dvojí:

- /1/ triviální tezi, že nemůže existovat znak, jehož užití by zaručovalo, že mluvčí má (vážnou) asertivní intenci;
- /2/ spornou tezi, že nemůže existovat znak, jehož užití by konvenčně propůjčovalo promluvě asertivní sílu.

Jak je zřejmé z předchozího citátu, Davidson považuje asertivní intenci mluvčího za nutnou podmínku toho, aby promluva

měla sílu tvrzení: druhá teze tedy pro něj plyne z první. Pokud ale odmítneme Davidsonovu intencionalistickou premisu, stanou se obě teze nezávislé. Druhou z nich je pak možné interpretovat tak, že se netýká aktuálních intencí mluvčího, ale společenského statutu promluvy. V tom případě už nelze dokazovat nemožnost zavedení konvenčního znaku, který by garantoval asertivní sílu promluvy, pouhým konstatováním, že by nebylo možné zabránit tomu, aby byl používán i bez seriózní asertivní intence.

Otázka tedy zní, máme-li důvod podržet intencionalistickou premisu. Přijmeme-li náš závěr z kap. A/IV/1, máme naopak dobrý důvod odmítnout tezi, že k tomu, aby promluva měla status tvrzení, je nutná asertivní intence mluvčího (a analogicky u dalších typů mluvních aktů). Kdyby byla komunikace podřízena tomuto principu, zmizel by prostor pro tvrzení, sliby, rozkazy atd. jako veřejné události, které jsou v zásadě stejně přístupné všem členům jazykového společenství a které mají normativní důsledky (navozují závazky k určitým intencím a přesvědčením). Stále by byla možná shoda v interpretaci jednotlivých promluv, ale neměla by větší váhu než shoda v hypotézách o faktech, které jsou přímo dostupné jen mluvčímu — předpokládáme-li, že každý subjekt je nejvyšší autoritou pro identifikaci svých vlastních komunikativních intencí. Budeme-li se chtít vyhnout tomuto důsledku tím, že popřeme výsadní autoritu mluvčího ve věci jeho vlastních intencí a nahradíme ji autoritou veřejně přístupné evidence a standardů racionálního zdůvodnění, vzdali jsme se *eo ipso* teze, že skutečné intence mluvčích hrají relevantní roli v identifikaci významu promluvy: co nyní rozhoduje, je to, jaký výsledek dávají společensky platné procedury vytváření odůvodněných hypotéz o intencích mluvčích (více o tom v kap. B/IV/5).

Je-li tomu tak, měli bychom odmítnout Davidsonovu intencionalistickou premisu: bez ní se ale hroutí Davidsonův důkaz, že není možná konvenční signalizace asertivní síly. Můžeme si tedy nerušeně představovat znak, jehož užití ve spoje-

ní s indikativní větou, ať už k němu dojde na ulici nebo na scéně, by promluvě konvenčně udělilo status tvrzení. Fakt, že by byl dostupný hercům a šprýmařům, by na jeho účinnosti nic nezměnil: kdyby ho užil herec na scéně, jeho promluva by ho zavazovala jako regulérní tvrzení, a žádný pokus svést odpovědnost na Shakespeara by nepomohl. Snadno si představíme, jak nepříjemné důsledky by to mohlo mít pro herce i pro integritu představení: Davidson je ovšem přesvědčen, že kdyby byl takový znak zaveden, žádný herec by neodolal pokušení ho použít. Podobně odpovídá těm, kdo se domnívají, že indikativ propůjčuje promluvám asertivní sílu alespoň podmíněně, pokud není blokován nějakým jiným konvenčním faktorem: v divadle například zřetelným rozlišením jeviště a hlediště. Davidson si je jistý, že kdyby byly zavedeny znaky s takovou konvenční funkcí, žádný režisér a žádný herec by jich nikdy nepoužil.

Davidsonovy poznámky o divadle působí dojmem nedorozumění: dávají smysl jen za předpokladu, že k podstatě divadla patří snaha o úplnou iluzi a že hlavní ambicí herců je oklamat publikum. Kdyby tomu tak bylo, neexistovalo by nejen žádné ohraničené jeviště a žádná opona, ale ani stylizované kulisy, jevištní hudba, verše atd., protože to všechno, ať už to platí jako konvenční manifestace divadelnosti nebo ne, narušuje iluzi reality. Znamé tváře herců by byly nepřekonatelným handicapem a Brechtova metoda zcizení by byla beznadějně sebe-destruktivní. Pokud ale nic z toho není v rozporu s podstatou divadla, měl by být principiálně možný i konvenční znak neutralizující asertivní sílu indikativních promluv pronesených na scéně (přesněji řečeno: uzavírající tuto sílu do děje hry). Ze stejného důvodu zřejmě v podstatě divadla nenajdeme nic, co by nutilo herce používat znak udělující promluvám asertivní sílu, kdyby byl konvenčně zaveden.

Obecně řečeno, Davidsonův divadelní argument neukázal, že nemohou existovat znaky, jejichž užití konvenčně buď garantuje nebo eliminuje asertivní sílu. Shodneme se na tom, že v praxi zřejmě nenajdeme žádný univerzálně působící znak to-

hoto druhu. Jinými slovy, existují-li konvenční principy determinující výpovědní status promluv, nemají tu nejjednodušší podobu, jakou by teoreticky vzato mohly mít. Ať už to o našem komunikativním společenství vypovídá cokoli, nestačí to k popření konvenční povahy mluvních aktů.

IV/2 Davidson o významu promluvy a o společném jazyku

Spor o úlohu konvencí v komunikaci se v poslední instanci týká otázky, jak se určuje význam promluvy: jde o to, zda z povahy významu promluvy plyne, že jeho determinace musí zahrnovat konvenční element. Pokud ano, můžeme se ptát, jakou roli přitom hrají jazykové konvence a zda jsou v této funkci nezastupitelné. Pokud ne, ztrácí otázka, zda a v jakém smyslu je jazyková komunikace konvenční, hodně ze své filosofické zajímavosti: týká se sociologického faktu unifikace komunikativního jednání spíše než vymezení základních pojmů teorie významu, které se odvíjejí od pojmu významu promluvy.¹⁰ Podle tradičního obrazu patří k podstatě jazykové komunikace, že užitá věta přispívá k určení významu promluvy svým konvenčním významem, předem fixovaným sémantickými pravidly jazyka, v němž se odehrává komunikace a který sdílí mluvčí i adresát. Davidson odmítl tuto doktrínu na základě úvahy, která má větší dosah než jeho zpochybnění konvenční povahy výpovědní síly:

„Význam v onom specifickém smyslu, který nás zajímá, když mluvíme o tom, co promluva doslova znamená, čerpá svůj život z těch situací, v nichž někdo zamýšlí (nebo předpokládá nebo očekává), že jeho slovům bude rozuměno určitým způsobem, a je jim tak rozuměno. V takových případech řekneme bez váhání: to, jak chtěl, aby mu bylo rozuměno, a jak mu bylo rozuměno, je tím, co doslovně mínil a co jeho slova doslovně znamenala při dané příležitosti. Pojem (doslovného) vý-

znamu má mnoho dalších interpretací, ale všechny parazitují na této.¹¹

Davidsonův obraz jazykové komunikace z 80. a 90. let, od-povídající této úvaze, vypadá zhruba takto:

Adresát přistupuje k promluvě s interpretační strategií, kte-rou považuje za přiměřenou pro daného mluvčího: Davidson ji označuje jako *primární teorii adresáta*.¹² V průběhu komuni-kace adresát vyhodnocuje nové informace (především uvádí do souladu hypotézy o významech, které mluvčí přikládá užitým výrazům, s hypotézami o jeho pravděpodobných intencích a přesvědčeních) a přizpůsobuje jim metodu interpretace, kterou uplatňuje v dané fázi: změny v hypotézách o významech jed-notlivých výrazů se přitom musí systematicky promítnout do interpretačního systému jako celku. Tento interpretační sys-tém *ad hoc* Davidson označuje jako *průběžnou teorii adresáta*. Interpret se musí rozhodnout, které modifikace promítající se do průběžné teorie natrvalo zakotví v obecné metodě interpre-tace pro daného mluvčího (tj. zahrne je do své primární teorie) a které bude považovat za přechodnou odchylku: může se na-příklad domnívat, že mluvčí užil určitého slova v nezvyklém významu jen z roztržitosti nebo jako ozvláštňení motivované danou situací. Analogické pojmy vztažené k mluvčímu vymezuje Davidson takto:

Primární teorie mluvčího je souhrn hypotéz o tom, jak je ad-resát připraven interpretovat promluvy mluvčího, tj. o tom, jaká je primární teorie adresáta. Naproti tomu *průběžná teo-rie mluvčího* je ten systém generující přiřazení významů vě-tám, který má adresát podle záměru mluvčího uplatňovat při interpretaci promluv v dané fázi komunikace.¹³

V tomto popisu nehraje žádnou roli pojem jazyka jako systé-mu vyjadřovacích prostředků, kterým jsou konvenčně přiřaze-ny komunikativní funkce. To znamená opuštění pojmu jazyko-vé komunikace jako uplatňování sdíleného a konvenčně fixo-vaného systému vyjadřovacích prostředků a pojmu jazykové kompetence jako schopnosti užívat těchto prostředků ve shodě s jejich konvenční funkcí. Interpretace jazykové promluvy je

nyní identifikací intencí mluvčího, v níž se interpret může a nemusí opírat o předpoklad, že mluvčí se vyjadřuje způsobem obvyklým v daném společenství: obecně vzato, jakékoli informace o kontextu, biografii a návycích mluvčího, jeho momentálních přesvědčeních atd. mohou hrát relevantní roli. Samozřejmě se můžeme nadále odvolávat na různé standardy (např. ty, které určují, co platí jako obvyklý způsob užívání určitého výrazu v dané skupině mluvčích) nebo principy (jako je „princip vstřícnosti“ — „principle of charity“) a můžeme trvat na tom, že pokud je budou účastníci komunikace respektovat, usnadní to dorozumění. Jinými slovy, jak výběr slov, tak interpretace jejich užití mohou být odůvodněny určitými standardy a principy a právě tak mohou být kritizovatelné z jejich hlediska. Ale vyjdeme-li z pojetí významu promluvy jako shody mezi komunikativní intencí a interpretací, musíme trvat na tom, že tyto standardy a principy neurčují význam promluvy: význam promluvy je průnik mentálních stavů jejích účastníků, ať už byl dosažen ve shodě s těmito standardy a principy nebo ne.

To můžeme považovat za radikální řešení tradičního dilematu: je základní sférou významových přiřazení, kterou má rekonstruovat teorie jazykové komunikace, společný jazyk (to, co máme na mysli, mluvíme-li o češtině, angličtině atd.) nebo idiolekt (tj. systém vyjadřovacích prostředků individua)? Je-li primární idiolekt, zdá se přirozené chápat společný jazyk jako průsečík idiolektů. Je-li primární společný jazyk, zdá se přirozené chápat idiolekt jako (vždy neúplnou) participaci individua na společném jazyku. Budeme-li ji pojímat ne jako automaticky danou, ale jako motivovanou snahou užívat správně společného jazyka, a budeme-li společný jazyk chápat jako teorii ve speciálním Davidsonově smyslu (ve smyslu rekurzivního systému), můžeme idiolekt považovat za sekundární teorii o tom, co znamenají výrazy společného jazyka.¹⁴ Zastánci tohoto pojetí stojí před problémem, jak vysvětlit způsob identifikace společného jazyka jako nezávislý na těchto hypotézách, nebo alespoň jako něco, co nelze vyložit z pouhé shody těchto hypo-

téz. Jinak jim hrozí, že skončí u pojetí společného jazyka jako průsečíku idiolektů, i když s důležitým dodatkem: ke způsobu, jakým jsou fixována významová přiřazení v idiolektu, podstatně patří snaha po participaci na společném jazyku, ať už je spojena s fikcí společného jazyka jako entity nezávislé na komunikativních návycích individuí nebo s realističtější snahou nevybočovat z existující komunikativní shody (tato verze odpovídá Lewisovu obecnému pojetí konvence).

Davidson jde ale dál než zastánci pojetí idiolektu jako primární vrstvy jazyka: významová přiřazení reálně vznikají a fungují v komunikativní strategii *ad hoc*, kterou má daný mluvčí pro daného adresáta v dané komunikativní situaci, a analogicky v interpretační strategii, kterou má daný adresát pro daného mluvčího v dané komunikativní situaci.

Máme-li být schopni vážně uvažovat o tomto pojetí komunikace, musíme je obhájit proti některým bezprostředně se nabízejícím námitkám.¹⁵ Především je třeba zdůraznit, že toto pojetí nevyklučuje stabilitu a interpersonální shodu v komunikativní praxi. Účastníci komunikace mohou mít důvod udržovat své komunikativní a interpretační strategie relativně stabilní (tímto důvodem může být vzájemné očekávání takové stability na straně komunikativních partnerů) a strategie užívané členy společenství se mohou široce shodovat (na základě sdílených návyků, obecného vědomí o tomto faktu a prakticky motivované snahy o konformitu). Nic z toho Davidson nevyklučuje: jen odmítá všechny pokusy konstruovat z takové stability a shody hypostazovaný společný jazyk jako entitu, která je primární vůči komunikativní praxi reálných individuí.¹⁶

Podobně můžeme odpovědět na další námitku: totiž že běžnou součástí jazykové praxe je spor o to, jak správně interpretovat určitou promluvu, resp. zda určité užití slov je smysluplné (v takových sporech se předpokládá, že na tyto otázky zpravidla existuje jednoznačná odpověď, která je dostupnější osobám s vyvinutější jazykovou kompetencí). Davidsonovým stoupencům se nabízí toto vysvětlení: ve vztahu k promluvě za daných okolností (k nimž patří i dostupné informace o adre-

sátovi) nejsou všechny myslitelné průběžné teorie poskytující interpretaci rovnocenné: některé lépe vyhodnocují faktory relevantní pro identifikaci intencí mluvčího než jiné. A analogicky nejsou rovnocenné všechny myslitelné průběžné teorie, na jejichž základě volí mluvčí prostředky, které mají adresátovi umožnit identifikovat komunikativní intenci mluvčího: některé lépe a jiné hůře vyhodnocují faktory relevantní pro odhad adresátovy interpretační metody. Reálným faktorem, který je v obou případech třeba brát obvykle v úvahu při výběru racionální strategie, jsou sdílené komunikativní návyky: ten, kdo s nimi nepočítá při interpretaci nebo volbě výrazu, může být kritizován za to, že si nepočíná efektivně. Davidson explicitně vyjadřuje pragmatickou normativitu tohoto principu: „Vyjadřovat se ve shodě se společensky uznaným způsobem užívání výrazů je norma“ — ale norma relevantní jen proto, že (a jen do té míry, pokud) „její dodržování vede k porozumění.“¹⁷

Dummett poukázal na nebezpečí nekonečného regresi v Davidsonově vymezení teorií mluvčího a adresáta.¹⁸ Připomeňme si, že primární teorie mluvčího je podle Davidsona teorie mluvčího o primární teorii adresáta. Primární teorie adresáta by analogicky měla být teorií adresáta o primární teorii mluvčího: Davidson to při vymezení pojmu primární teorie adresáta¹⁹ neříká explicitně, ale není zřejmé, co jiného by podle Davidsona mohlo konstituovat obsah této teorie než hypotézy o tom, v jakém významu bude mluvčí užívat jazykových výrazů.²⁰ Dummettova námitka se nabízí sama: chceme-li vyčerpávajícím způsobem vymežit předmět kterékoli z obou teorií, upadáme do nekonečného regresi: teorie mluvčího *M* je souhrnem hypotéz o hypotézách adresáta *A* o hypotézách *M* o hypotézách *A*... atd. *ad infinitum*. Taková expanze ale není nutná, budeme-li se vyjadřovat poněkud obezřetněji než Davidson. Naše vymezení obou teorií nebude nezavršené, když zůstaneme u chápání obou teorií jako systému významových přiřazení, s nimiž oba partneři vstupují do svých komunikativních rolí: chceme-li pak vysvětlit jejich zdroj, dodáme, že systém mluvčího je založen na komplexní hypotéze o tom, jak je adre-

sát připraven mluvčího interpretovat (tj. jaké významy bude přiřazovat výrazům, kterých užije mluvčí) a analogicky adresátův systém vzniká na bázi komplexní hypotézy o tom, jak bude mluvčí mínit výrazy, kterých užije. Otázka, do jaké míry budou přitom oba předpokládat, že partner bude mínit nebo interpretovat výrazy obecně rozšířeným způsobem, a do jaké míry se bude každý snažit hypoteticky určit partnerovy hypotézy o svých vlastních hypotézách (případně bude rozvíjet hypotézy ještě vyššího řádu), je praktická otázka, která nemusí vstupovat do vymezení obou teorií.

Tím je dána i odpověď na další možnou námitku: Davidsonovo pojetí samo o sobě neimplikuje pojetí veškerého rozumění v jazykové komunikaci jako interpretace — ve smyslu racionální úvahy směřující k identifikaci významu.²¹ Nezpochybňuje možnost a váhu spontánního rozumění, v němž se necháme vést návykem.²² Na druhé straně je pravda, že budeme-li považovat tento typ rozumění za standardní a ostatní za okrajové, budeme-li tedy vycházet z toho, že až na výjimky je adresátova teorie pro mluvčího založena na implicitním předpokladu, že všechno bude jako obvykle (a analogicky na straně mluvčího), stěží už budeme moci považovat Davidsonovu distinkci mezi prvotní a průběžnou teorií a samotnou relativizaci významových přiřazení vzhledem ke konkrétním komunikativním situacím za příliš relevantní. Budeme muset připustit, že Davidsonovy distinkce se v běžných komunikativních situacích neutralizují. Davidson sám dává najevo, že sdíleným komunikativním návykům nepřikládá ve svém pojetí komunikace příliš velkou váhu. Domnívá se, že nejen průběžné, ale i primární teorie jsou v reálné komunikaci konstruovány na míru danému partnerovi a dané situaci, a nejsou tedy suplovány obecným předpokladem, že všechno bude odpovídat jakémusi standardu.²³ Odrážejí rozdílné informace, které mají účastníci komunikace o svých partnerech: nelze tedy očekávat, že budou sdíleny — ať už obecně nebo mezi účastníky dané komunikativní situace. Není ani důvod, proč by tomu tak mělo být. Pro úspěch komunikace je důležité, aby se v jednotli-

vých fázích komunikace překrývaly průběžné teorie mluvčího a adresáta. K tomu je potřeba, aby oba ovládali metody umožňující vyhodnocovat nové informace a přizpůsobovat jim své průběžné teorie.

Ale ani tyto metody nelze podle Davidsona považovat za společný prvek komunikativní kompetence. U mluvčího a adresáta v konkrétní komunikativní situaci nemá smysl očekávat, že je budou sdílet, protože jejich východiska (primární teorie) se liší.²⁴ pak musí být i jejich cesty ke shodě v průběžných teoriích různé. Přiznám se, že této úvaze nerozumím: metody vyhodnocování informací, o kterých tu je řeč, přece nepředstavují postup od konkrétních východisek ke konkrétním závěrům, ale obecné principy, které se mohou aplikovat na různé situace. Davidson ale výslovně popírá i to, že existují nějaké obecné principy, kterým bychom se mohli učit, když si osvojujeme jazyk. Ve schopnosti komunikovat, tj. rozumět promluvám a dosáhnout rozumění u jiných, nelze vysledovat „žádné společné jádro konzistentního chování, žádnou sdílenou gramatiku nebo pravidla, žádné přenosné překladové zařízení, seřízené tak, aby z něho vyšel význam libovolné promluvy.“ Není zde tedy nic, co bychom mohli vyčlenit jako specifické rysy jazykové kompetence (to, co si musí každý osvojit, má-li uspět v jazykové komunikaci), a padá hranice mezi „znalostí jazyka a schopností vyznat se ve světě obecně“.²⁵

IV/3 Odmítnutí davidsonovského pojmu významu promluvy

Nemáme-li davidsonovský pojem významu promluvy chápat jako pouhou teoretickou konstrukci, ale jako vyjádření principu určujícího reálné komunikativní jednání, musíme z něj vyvodit důsledky týkající se postojů účastníků komunikace. Mluvčí zaujímá komunikativní postoj tím, že zamýšlí svou promluvu jako něco, co nese význam, tj. zamýšlí ji jako výkon

určitého mluvního aktu. Z Davidsonova pojetí významu promluvy přitom plyne, že intence vykonat určitý mluvní akt (I_1) nutně zahrnuje intenci (I_2), aby intence I_1 byla rozpoznána adresátem.²⁶ To nás vrací před problém reflexivní intence s její nekonečnou expanzí, na nějž jsme narazili v kap. A/III/2/b: na tomto místě mu už nebudeme věnovat pozornost. Adresát zaujímá komunikativní postoj tím, že usiluje o to, aby porozuměl promluvě: v Davidsonově pojetí to splývá s úsilím o rozpoznání intence mluvčího (toto rozpoznání je zároveň identifikací i konstitucí významu promluvy). Přijetí davidsonovského pojmu významu promluvy jako principu určujícího reálné komunikativní postoje tedy nese s sebou následující předpoklady:

- /a/ Jestliže mluvčí vykonává promluvu s intencí vykonat určitý mluvní akt, *eo ipso* zamýšlí, aby tento akt byl přičten promluvě v adresátově interpretaci.
- /b/ Adresát interpretuje promluvu způsobem, o němž se domnívá, že byl zamýšlen mluvčím.

Není tak složité představit si situace, v nichž tyto principy neplatí:

Ad /a/: Můžeme zcela konzistentně uvažovat o případě, v němž mluvčí zamýšlí dosáhnout diskrepance mezi významem promluvy a její interpretací adresátem. Představme si, že Pavel říká Janovi: „Martialis psal vtipné epigramy.“ Doufá, že Jan, díky zmatkům ve svém slovníku, bude promluvu interpretovat jako tvrzení, že Martialis psal vtipné epitafy a že to z jeho reakce vyjde najevo: to má Pavlovi poskytnout příležitost udělit Janovi lekci z literárněvědní terminologie. V takovém případě je zřejmě na místě říci, že Pavel si přeje být dezinterpretován, což znamená: tvrzení, které chce vykonat, není identické s tvrzením, které mu má připsat adresát. Pak ovšem není splněna podmínka /a/. Shodneme se snad na

tom, že Pavel může uspět v obou ohledech: i když bude interpretován, jak zamýšlel, za popsanych okolnosti jistě připustíme, že tvrdil, že Martialis psal vtipné epigramy (což se koneckonců kryje s tím, co zamýšlí později vyložit Janovi).

Někdo by mohl trvat na tom, že nejsme oprávněni říci, že Pavel zamýšlí tvrdit to a to, aniž si tak přeje být interpretován: pokud ne adresátem (tj. Janem), tak nějakým jiným svědkem promluvy; případně Janem později, poté, co ho Pavel poučí o standardním významu slova „epigram“. Předpokládejme, že tato podmínka je splněna: Pavel si přeje, aby jeho promluva byla interpretována Janem jako tvrzení, že Martialis psal vtipné epitafy, a Marii (která je rovněž přítomna) jako tvrzení, že Martialis psal vtipné epigramy: jeho cílem je znemožnit Jana v Mariiných očích. Předpokládejme dále, že Jan i Marie interpretují Pavla tak, jak zamýšlel. Zdá se, že Davidsonův pojem významu promluvy nám neposkytuje žádné kritérium pro rozhodnutí o tom, která z obou korespondencí mezi zamýšlenou a skutečnou interpretací konstituuje význam Pavlovy promluvy. Snad bychom měli říci, že Pavel svou promluvou tvrdí dvě různé věci. Jeho záměrem ovšem nebylo vykonat dvojnásobnou promluvu, ale promluvu, jejíž význam bude nesprávně identifikován v Janově interpretaci. Pokud tento plán dává smysl (což se mi zdá evidentní), musí zde být kritérium určující správnou interpretaci a toto kritérium musí překračovat Davidsonův pojem významu promluvy.

Není těžké hromadit příklady tohoto druhu. Představme si majora, který nařizuje vojínovi udělat α (užívá formule, jejíž vyslovení podle pravidel češtiny nebo podle vojenských řádů platí jako rozkaz udělat α), a doufá, že bude špatně interpretován, aby měl důvod potrestat adresáta. Uplatníme-li Davidsonův pojem významu promluvy, tento trik nemůže fungovat: protože pokud major zamýšlí, aby vojín interpretoval jeho slova jako rozkaz udělat β , a je tak skutečně interpretován, byl v promluvě vysloven rozkaz udělat β . Nebo si představme zřízence, který varuje návštěvníka, že by bylo nebezpečné udělat γ , protože je to jeho povinnost, a zároveň doufá, že bude špat-

ně interpretován, protože si nepřeje nic jiného, než aby adresát udělal γ .

Ad /b/: Obecně vzato neplatí, že pokud adresát připisuje mluvčímu záměr, aby jeho promluva byla interpretována jako mluvní akt Φ , interpretuje promluvu jako mluvní akt Φ . Adresát může připisovat mluvčímu takovou intenci a zároveň pokládat některé nutné podmínky vykonání Φ za nesplněné. Adresát může například upírat mluvčímu autoritu nutnou pro vydání určitého druhu rozkazu (viz poznámku k definici rozkazu v kap. A/II/1/c). Nebo se může domnívat, že singulární termín užitý mluvčím k ničemu nerefereje (viz poznámku /f/ k definici tvrzení v kap. A/II/1/a: interpretaci tohoto případu necháváme otevřenou). Ale může jít také o Jana (z našeho protipříkladu k tezi /a/), který prohlédl Pavlův trik: předpokládejme, že Jan zná konvenční význam výrazu „epigram“, ale ví také, že Pavel od něho očekává (a přeje si) jinou interpretaci. Přesto je pro něho přirozené interpretovat Pavlovu promluvu jako tvrzení, že *Martialis* psal vtipné epigramy.

Máme-li shrnout naše poznámky k tezím /a/ a /b/, můžeme konstatovat, že adresátovo rozpoznání toho, jak si mluvčí přeje být interpretován, a dokonce ani interpretace promluvy způsobem, který zamýšlel mluvčí, nestačí ke konstituci významu promluvy. To znamená, že Davidsonův pojem významu promluvy je příliš slabý.

V jiném ohledu je zase příliš silný: zahrnuje mezi determinanty významu promluvy faktor, který tam nepatří, totiž aktuální intence mluvčího. Nelze popřít, že v nejběžnějších komunikativních situacích (i když zdaleka ne ve všech) je adresátův interpretační postoj naladěný na zachycení komunikativních intencí mluvčího a rozumění promluvě mu splývá s identifikací těchto intencí. Přitažlivost Davidsonova pojmu významu promluvy spočívá v tom, že je založen na pojmu komunikativního úspěchu, který vyhovuje naší intuici spojené s nejběžnějšími typy komunikace. Problém je v tom, že i v těch-

to typech komunikace mají promluvy normativní důsledky: tvrzení, že p , zavazuje mluvčího k přesvědčení, že p , a to v nadindividuálním smyslu, který opravňuje adresáta (a principiálně kohokoli) ke kritice při porušení závazku; slib vykonat α zavazuje k intenci vykonat α atd. V kap. B/IV/1 jsme konstatovali, že kdyby v determinaci významu promluvy hrály relevantní roli aktuální intence mluvčího, promluvy by nemohly mít normativní důsledky, ale nanejvýš navozovat pocit závazku. Nic podstatného se nezmění, připojíme-li podmínku, že komunikativní intence mluvčího musí být rozpoznány adresátem. Průnik mentálních stavů dvou osob nemůže sám o sobě založit nic víc než pocit závazanosti na straně mluvčího a soukromá očekávání (případně jejich frustraci) na straně adresáta.

Nejde jen o normativní důsledky promluv: jak jsme konstatovali v kap. A/IV/1, jakékoli pojetí, které činí význam promluvy závislý na aktuálních intencích mluvčího, má vážné problémy s vysvětlením jeho veřejné povahy.

Netvrdím, že nemá smysl uvažovat o způsobu komunikace, v němž je význam promluvy průnikem aktuálních mentálních stavů mluvčího a adresáta, zprostředkovaným interpretací: tvrdím jen, že v takovém typu komunikace není místo pro tvrzení, sliby, rozkazy atd., jak je známe z naší komunikativní praxe. Jinými slovy, nemyslím, že intuitivní přitažlivost pojmu komunikativního úspěchu jako souladu mezi komunikativní intencí a interpretací by nás měla vést k tomu, abychom na něm stavěli pojem významu promluvy. Co potřebujeme, je takový pojem významu promluvy a takové pojetí determinace významu promluvy, které nám umožní reflektovat jak naše intuice týkající se komunikativního úspěchu, tak normativní důsledky promluv. Pojem významu promluvy, k němuž jsme dospěli v kap. A/I,II, vyhovuje, jak se pokusím ukázat, oběma těmito požadavkům, je-li spojen s adekvátním pojmem determinace významu promluvy. Podstatné je, že náš pojem významu promluvy jako souhrnu jejích normativních důsledků připouští různé způsoby determinace významu konkrétních promluv: vy-

žaduje jen, aby měly normativní sílu. Můžeme si tedy postavit tento cíl: pro všechny známé, případně myslitelné typy komunikace, v nichž se vykonávají tvrzení, sliby, rozkazy atd. podržet náš pojem významu promluvy a rozdíly mezi nimi reflektovat jako rozdíly v principech determinace významů promluv.

IV/4 Typy diskursu a determinace významu promluvy

Na jednom místě charakterizuje Davidson povahu jazykové komunikace takto:

„...na čem záleží, účel jazyka nebo řeči nebo jakkoli to chcete nazvat, je komunikace, zprostředkování toho, co máte na mysli, někomu jinému pomocí slov, která interpretuje (jimž rozumí) tak, jak chcete, aby je interpretoval.“²⁷

I když to přijmeme, není zřejmé, proč by to, na čem záleží z hlediska teorie významu, mělo být identické s tím, na čem (obvykle²⁸) záleží jednotlivým mluvčím, tj. s cílem, který (obvykle) sledují svou promluvou. Vyústěním našich dosavadních diskusí je alternativní návrh: to, na čem záleží z hlediska teorie významu, jsou sociální role, které promluvy hrají ve vztazích mezi členy komunikativního společenství, a tyto role můžeme charakterizovat pomocí normativních důsledků, které vymezují mluvní akty vykonané v promluvách. „Účel jazyka nebo řeči“, chápáný ne jako záměr individuálních mluvčích, ale jako sociální funkce jazykové komunikace, je sloužit jako nástroj k nastolování specifických normativně vymezených vztahů mezi lidmi (srov. např. závěr kap. B/II). Na druhé straně jsme připustili, že v běžném typu interpretace jde o identifikaci toho, co chtěl sdělit mluvčí: nyní chci zajít ještě dál a navrhuji, abychom tento respekt k intencím mluvčího zahrnuli do způsobu determinace významu promluvy (pro daný typ diskursu). Obecný princip by mohl znít takto:

/ π /: Promluva platí jako výkon toho mluvnického aktu, o němž jsme oprávněni předpokládat (na základě společenských standardů zdůvodňování hypotéz o mentálních stavech jiných osob), že byl zamýšlen mluvčím. Vyžaduje-li vykonání tohoto mluvnického aktu zvláštní objektivní podmínky (přesahující podmínky oprávněného připisování dané komunikativní intence mluvčímu), musíme být rovněž oprávněni předpokládat, že jsou splněny.

Tato formulace zachovává veřejnost významu promluvy a její normativní účinnost, protože nepropouští aktuální intence mluvčího mezi determinanty významu promluvy. Na druhé straně neomezuje ani v nejmenším náš respekt k intencím mluvčího: naopak nám přikazuje přihlížet k nim tak pozorně, jak jsme jen schopni. Co lepšího bychom v tomto směru mohli udělat než využít veškerou dostupnou evidenci a uplatnit na ni (ať už spontánně nebo na základě reflexe) standardy racionálního uvažování? Jinými slovy, ve světle principu π splývá zájem o identifikaci významu promluvy se zájmem o identifikaci komunikativních intencí mluvčího. Naše úsilí samozřejmě nemusí vést k jednoznačnému výsledku. Důvod může být objektivní: veškerá dostupná evidence nestačí k odůvodnění jakékoli hypotézy o intencích mluvčího nebo k volbě mezi dvěma či více odůvodněnými hypotézami: pak promluva nemá význam nebo je mnohoznačná. Nebo je důvod subjektivní: interpret nezaznamenal relevantní evidenci nebo ji není schopen racionálně zhodnotit: pak mu význam promluvy zůstává utajen. Podstatné je, že chybějící článek, to, co je v obou případech nedostupné (objektivně nebo subjektivně) a co by stačilo k determinaci významu promluvy nebo k jejímu rozpoznání daným interpretem, kdyby to bylo dostupné, není mentální stav mluvčího, ale veřejná evidence. To je v souladu s naším pojetím významu jako veřejné hodnoty promluvy.

V tom typu komunikace, který je ovládán principem π , vstupují jazykové konvence do determinace významu promluvy jen v rámci vymezeném tímto principem, tj. jen v té míře,

v jaké můžeme předpokládat, že mluvčí užívá slov konvenčním způsobem. To, že v typických případech jde o zcela neproblematický předpoklad, můžeme vyjádřit v podobě následující maximy jazykové interpretace:

/M/ U členů jazykového společenství *G* jsme automaticky oprávněni předpokládat, že užívají výrazů ve shodě s jejich konvenčním významem v *G*, pokud zde není evidence svědčící o opaku.

Tato maxima radikálně zužuje evidenční bázi interpretace v běžných situacích, protože redukuje okruh fenoménů, které je třeba brát v úvahu při identifikaci komunikativních intencí. Shodneme-li se na tom, že jazykové konvence si typicky osvojujeme nikoli v podobě pravidel, která promyšleně aplikujeme na jednotlivé případy, ale jako komunikativní návyky,²⁹ můžeme ve světle principu *M* chápat interpretaci v běžných případech ne jako inferenci z observačních premis, ale jako spontánní rozumění, v němž interpret *vnímá* mluvčího jako jednatelého s určitou komunikativní intencí.

Představme si, že mluvčí užije větu, jejíž konvenční význam je v rozporu s tím, co jsme oprávněni soudit o jeho komunikativních intencích: například při pohledu na pomník mluvčí užije větu *V₁*: „Ten člověk by si zasloužil lepší epigram“ a my máme důvod chápat to jako přeházení nebo jako projev terminologického zmatku a věřit, že věta, kterou by mluvčí užil, kdyby se nepřeházela nebo lépe ovládal literární terminologii, by byla věta *V₂*: „Ten člověk by si zasloužil lepší epitaf.“ Pro tyto případy by mohla být užitečná následující terminologická distinkce: řekneme, že mluvčí sice *vyslovil* větu *V₁*, ale že větou, kterou tím *vedl do komunikace*, je věta *V₂*. Podobně bychom charakterizovali případ, kdy mluvčí užije v české větě anglický výraz, protože si nevzpomíná na jeho český protějšek (případně protože chce demonstrovat svou znalost angličtiny). Do determinace významu promluvy pak zasahuje nikoli vyslovená věta, ale věta uvedená do komunikace. V případech, kdy není

důvod předpokládat rozpor mezi konvenčním významem užitě věty a komunikativní intencí, je věta uvedená do komunikace identická s vyslovenou větou.

V každém případě bychom měli odolat pokušení vydávat princip π a maximu M za *apriorní* determinanty jazykové komunikace: otázka, v jakých sférách komunikace, pokud vůbec někde, určují π a M významy promluvy, je jednoznačně empirická. Existují silně formalizované (nebo, chcete-li, ritualizované) typy komunikace, v nichž užití určitých vět v určitých kontextech platí jako určité mluvní akty s rigiditou, která neponechává žádný prostor pro uplatnění hypotéz o aktuálních intencích mluvčích (srov. vojenské rozkazy, zákonodárné akty, soudní verdikty, texty smluv, odpovědi na otázky v testech atd.). Jazykové konvence zde nevstupují do determinace významu promluvy v rámci principu π , ale ve zcela odlišném rámci vymezeném distribucí institucionálních rolí a autorit. Věty uvedené do komunikace jsou zde vždy identické s vyslovenými větami. Není problém představit si společenství bez komunikace tohoto druhu. S poněkud většimi obtížemi si dokonce můžeme představit společenství bez jazyka vymezeného konvenčně fixovanými syntaktickými a sémantickými pravidly, v němž tedy není místo pro maximu M , a přece se zde odehrávají smysluplné promluvy, jejichž význam je determinován podle principu π . O tomto společenství bychom snad stále mohli říkat, že sdílí určitý jazyk, ale jen ve velmi netradičním smyslu: jeho součástí by byly všechny pozorovatelné akty (výkřiky, gesta, manipulace s předměty atd.), pro které lze nalézt takové možné okolnosti, že vykonání těchto aktů za těchto okolností platí v daném společenství jako dostatečná evidence, že mluvčí zamýšlí vykonat určitý mluvní akt s určitým propozičním obsahem. A protože takové okolnosti jsou v principu myslitelné pro jakýkoli vnější akt, vychází nám idea jazyka, jehož větami jsou všechny pozorovatelné akty. Osvojit si tento jazyk pak jednoduše znamená osvojit si standardy daného společenství pro vytváření odůvodněných hypotéz o intencích jiných subjektů na základě pozorování jejich chování. Konec

konců se dá říci, že všichni ovládáme takový jazyk jako doplněk k uniformnějším jazykům typu češtiny nebo angličtiny, tj. jazykům, jejichž větný repertoár je vymezen slovníkem a syntaktickými pravidly: všechny druhy pozorovatelných aktů, které jsme schopni vykonat, jsou nám k dispozici jako potenciální nositelé komunikace.

Právě tak si můžeme naopak představit společenství, v němž má veškerá komunikace formalizovanou podobu, tj. v němž promluvy fungují jako tahy ve hře se striktními pravidly, mezi nimiž dominují jazykové konvence.³⁰ Kompromisní verzí by bylo společenství uživatelů jazyka *L*, v němž jazykové konvence i hypotézy o intencích mluvčích (odůvodněné podle standardů daného společenství) mají stejnou váhu: užití věty *V* jazyka *L* pak platí jako tvrzení, že *p*, právě tehdy, když to je v souladu s konvenčním významem *V* v *L* a zároveň je odůvodněné předpokládat, že mluvčí zamýšlel tvrdit, že *p*. Pokud se konvenční a intencionální kritérium rozcházejí, v promluvě není vykonán žádný mluvní akt.

V různých typech diskursu, které známe z reálné komunikace, můžeme zaznamenat různé principy determinace významů promluv. Ty, které jsme popsali v této kapitole, jsou přes svou zásadní rozdílnost slučitelné s naším normativním pojetím významu promluvy: všechny mají povahu standardů přiřazujících promluvám význam jako veřejnou komunikativní hodnotu a všechny umožňují identifikovat tuto hodnotu s normativními důsledky promluv. Je tomu tak proto, že žádný z uvedených principů neangažuje aktuální mentální stavy mluvčího v determinaci významu: konstatovali jsme, že pouze principy splňující tuto negativní podmínku vytvářejí bázi, na níž mohou promluvy navozovat objektivní normativní důsledky (srov. kap. B/IV/1).

Tato báze by byla znehodnocena, kdyby o tom, který z alternativních principů určuje významy promluv v dané fázi komunikace, měly rozhodovat aktuální intence mluvčího nebo adresáta. Takovou sílu mohou mít jen zjevné rysy kontextu nebo samotných promluv, jako jsou různé manifestace jejich insti-

tucionálního rámce, nebo styl a tón konverzace. Ale typ komunikace, který se realizuje v daném okamžiku, nemusí být těmito faktory jednoznačně vymezen: nemusí být například určeno, zda jazykové konvence vstupují do determinace významů promluv v rámci principu π nebo bez zřetele k hypotézám o intencích mluvčího. V takovém případě může komunikace probíhat hladce, dokud se jazykové konvence a odůvodnění hypotézy o komunikativních intencích mluvčího nedostanou do konfliktu. Jakmile nastane konflikt, stává se promluva dvojnásobnou: je ovšem možné přimět mluvčího k nové promluvě, která bude mít tutéž interpretaci podle obou principů. Podařili se tato korekce, nevzniká obvykle praktická potřeba rozhodnout, zda v původní promluvě mluvčí, který pronesl větu „Martialis psal vtipné epitafy“, tvrdil nestandardním způsobem, že Martialis psal vtipné epigramy, nebo zda spíše nechtěně tvrdil, že Martialis psal vtipné epitafy. V nejběžnější soukromé konverzaci jsou obě interpretace stejně přijatelné, resp. stejně problematické. V některých jiných kontextech tato otázka vůbec nevzniká, protože princip určující významy promluv je fixován předem jejich institucionálním rámcem.

Naše neshoda s Davidsonem je zásadní, ale předpokládá shodu v řadě neméně zásadních věcí. Shodně připisujeme ústřední roli pojmu významu promluvy, shodně konstatujeme, že smysluplná promluva nevyžaduje jazykové konvence, uznáváme tentýž pojem komunikativního úspěchu — s dodatkem, že my ho na rozdíl od Davidsona spojujeme se specifickým typem diskursu. Shodně se i na tom, že komunikace předpokládá sdílení pojmového aparátu a principů racionálního uvažování (principů vyhodnocování evidence, principů zdůvodňování soudů různého typu, aj.). Rozdíl je v tom, že my považujeme tyto principy (plus specifičtější principy odpovídající jednotlivým typům komunikace) za faktory konstituující významy promluv, zatímco Davidson je chápe pouze jako předpoklad, který umožňuje dosažení shody mezi mentálními stavy mluvčího a adresáta: tato shoda a nic jiného je pro něj tím, co propůjčuje promluvám význam. Diskuse v této kapitole ukáza-

la ještě jeden podstatný rozdíl mezi Davidsonovým a naším pojmem významu promluvy. Náš pojem významu jako normativních důsledků promluvy ponechává otevřenou otázku determinace významů konkrétních promluv. Jak ukazují naše úvahy v této kapitole, principy určující závazky, které promluva uvaluje na mluvčího, mohou být různého druhu: liší se tím, jakou roli v nich hraje ohled na intence mluvčího, jazykové konvence, případně jiné faktory (rozdělení institucionálních rolí v rámci komunikativního společenství). Náš pojem významu promluvy nám tedy i při své normativní rigiditě umožňuje respektovat rozdíly mezi různými typy diskursu, založené na odlišnosti principů determinace významů promluv. Naproti tomu Davidsonův pojem významu promluvy jako průniku komunikativní intence a interpretace určuje zároveň beze zbytku princip determinace významů promluv. Mentální stavy mluvčího a adresáta nejsou entity, u nichž má smysl rozlišovat alternativní principy determinace, tj. principy určující jejich výskyt v mysli konkrétních subjektů. Můžeme uvažovat jen o různých způsobech jejich identifikace, tj. o principech umožňujících odůvodněně připisovat mluvčímu, resp. adresátovi konkrétní mentální stavy. Jinými slovy, Davidsonův pojem významu promluvy nás při vší své velkorysosti svazuje natolik, že nepřipouští rozlišení různých typů diskursu podle toho, jaký princip determinace významů promluv v nich platí.

IV/5 Intence mluvčího a veřejná povaha významu promluvy

Pokud to mohu odhadnout, ti, kdo odvozují význam promluvy z aktuálních intencí mluvčího, nepřijmou princip π jako dostatečnou kompenzaci. Uvažují-li o možných námitkách, napadá mě nejprve tato: náš externalistický princip π staví mezi význam a mentální stavy mluvčího stejně neodůvodněnou bariéru, jakou staví internalisticky založená skepse mezi naše

poznání a realitu. Jinými slovy, rýsuje se zde paralela mezi /a/ skepsí vůči kognitivní dostupnosti vnějšího světa založenou na internalistickém pojetí mentálních stavů a /b/ skepsí vůči komunikativní relevanci interních stavů založenou na externalistickém pojetí komunikace:

/a/ Noetická skepse

Internalistické východisko: Epistemicky primární je to, co je bezprostředně dostupné individuální mysli — a tuto podmínku splňují stavy mysli nebo jejich komponenty, jako jsou smyslová data, pocity, představy a pojmy. Charakteristické pro ně je, že je myslitelné, aby zůstaly takové, jaké jsou, i kdyby vnější svět byl jiný, než aktuálně je. Můžeme sice předpokládat, že vznikají jako reakce na impulsy zvenčí, a že tedy vnější svět vstupuje do obsahu našeho poznání tím, že je vyvolává: ale o jejich skutečné souvislosti s vnějším světem nemáme žádnou přímou zkušenost a pravdivost či nepravdivost tohoto předpokladu nemá vliv na jejich obsah.

Skeptický závěr: Svět vstupuje do našeho poznání jen prostřednictvím inferencí bez záruky: tyto inference by se nám mohly zdát stejně přesvědčivé nebo přirozené, i kdyby vztah mezi našimi zážitky a vnějším světem byl jiný, než je, a dokonce i kdyby neexistoval žádný vnější svět.

Externalistický protitah: Internalistická premisa se nahradí externalistickou konstrukcí mentálních stavů: přijme se předpoklad, že jejich identifikace musí zahrnovat referenci k vnějším světu (srov. úvahy o externalistické konstrukci propozice v kap. A/II/3).

/b/ Institucionální pojetí významu promluvy

Externalistické východisko: To, co se komunikuje, tj. význam promluvy, je veřejné, a to v radikálnějším smyslu než fyzické

objekty. Význam je nejen dostupný principiálně stejným způsobem všem kompetentním účastníkům komunikace: je konstituován společenskými principy. Přijmout to znamená ztotožnit význam s veřejnými důsledky promluvy determinovanými podle společenských kritérií. Pro tyto důsledky je charakteristické, že v každém konkrétním případě by zůstaly takové, jaké jsou, i kdyby mentální stavy mluvčího byly jiné, než aktuálně jsou. Můžeme sice předpokládat, že promluva, která je nastolila, je důsledkem určitých intencí a přesvědčení mluvčího, a že tedy mentální stavy zasahují do komunikace tím, že ji vyvolávají: je také možné, aby se odůvodněné hypotézy o komunikativních intencích mluvčího podílely na determinaci významu promluvy. Ale tím do ní nevstupují mentální stavy samy: co je bezprostředně relevantní, je fakt, že určité hypotézy o mentálních stavech splňují společenské standardy zdůvodněnosti.

Závěr: Neexistuje cesta, kterou by aktuální intence a přesvědčení mluvčího mohly vstoupit do významu promluvy.

Intencionalistický protitah: Namísto sociálně externalistické premisy se vyjde z předpokladu, že konstrukce obsahu promluvy musí mít intencionální základ: identifikace aktuální intence mluvčího se chápe jako součást identifikace významu promluvy.

Podstatný rozdíl je v tom, že zatímco v /a/ jde o problém poznatelnosti, a tedy i skepse vyjádřená v závěru je epistemologická, v /b/ jde o problém konstituce významu, a negativní tvrzení v závěru je tedy ontologické. Intence mluvčího se zde neprezentují jako epistemicky nedostupné, ale jako irelevantní pro determinaci významu. Rozhodující je tedy otázka, zda máme důvod zahrnovat intence mluvčího mezi determinanty významu promluvy — a paralela se skepticismem do věci nevnější žádné světlo. Naše negativní odpověď je výsledkem důsledného přijetí předpokladu, že význam je společenské povahy: není v něm nic, co by mohlo zůstat jako neurčené reziduum, když se uplatní všechny relevantní společenské principy.

Někdo by mohl namítnout, že chápeme-li mentální stavy mluvčího jako něco dostupného na základě veřejné evidence (jíž je především chování mluvčího za pozorovatelných okolností), ztrácí náš negativní postoj opodstatnění: zahrnutí mentálních stavů do determinace významu promluvy neohrožuje jeho veřejnost. Tak tomu naneštěstí není. Jsou možné (a velmi pravděpodobné) případy, kdy uplatnění principů odůvodněného vytváření hypotéz o mentálních stavech na veškerou objektivně dostupnou evidenci (tj. nikoli pouze evidenci, kterou bere na vědomí konkrétní pozorovatel) dává výsledek, který se neshoduje s aktuálním mentálním stavem mluvčího, případně nedává žádný určitý výsledek, zatímco mluvčí má zcela určitou komunikativní intenci. Dejme tomu, že mluvčímu je na základě této procedury připsána intence tvrdit, že p , zatímco ve skutečnosti mluvčí zamýšlel tvrdit, že q . Za těchto okolností je aktuální intence mluvčího nevěřejná (vymyká se z dosahu společenských procedur identifikace mentálních stavů): myslíme-li tedy vážně tezi, že význam je svou podstatou veřejný, nemůžeme takovou intenci mluvčího chápat jako činitele, který může v determinaci významu promluvy převážit výsledek veřejné procedury.³¹ Triviálně platí, že neexistují veřejné procedury, které by mohly odhalit takové případy diskrepance mezi skutečnými intencemi a veřejnými procedurami (tyto případy se vyznačují právě tím, že aktuální intence mluvčího jsou v nich mimo dosah veřejných procedur). Trváme-li tedy na veřejné povaze významu, musíme jít ještě dál a přijmout obecné rozhodnutí nezahrnovat vůbec aktuální mentální stavy mezi determinanty významu promluvy. Pozitivně řečeno, význam promluvy je vyčerpávajícím způsobem konstituován aplikací společenských principů (relevantních pro daný typ diskursu) na promluvu a na veřejně dostupné rysy kontextu.

Srovnajme soudy o významech promluv se soudy o fyzikálních faktech. Samozřejmě i ve druhém případě aplikujeme společenské principy racionálně odůvodněného utváření soudů na veřejně dostupnou evidenci. Tyto faktory jsou tím, co odůvodňuje náš soud, ale ne tím, co ho činí pravdivým nebo ne-

pravdivým, a to ani tehdy, když se uplatňují vyčerpávajícím způsobem (tj. všechna objektivně dostupná evidence je vyhodnocena podle relevantních standardů racionality). Tím, co činí soud pravdivým či nepravdivým, jsou fakta typu: „Předmět *X* je těžší než předmět *Y*.“ Naproti tomu společenské principy identifikace významu platné pro příslušný typ diskursu spolu s veřejně dostupnou evidencí nejen odůvodňují naše soudy přisuzující promluvám významy: ve svém souhrnu konstituují významy promluv. Nic, co by přesahovalo tyto faktory, nevstupuje od pravdivostních podmínek soudů o významech.

V. Shoda v přesvědčeních a význam promluvy

Bez ohledu na to, k čemu inklinuje Davidson, jeho pojem významu promluvy jako shody mezi komunikativní intencí a interpretací ponechává sám o sobě otevřenou otázku, jak má být této shody dosaženo. Může nastat zcela spontánně, a přece být něčím víc než výsledkem šťastné souhry náhod: může být založena na sdílených návycích určujících volbu slov a jejich interpretaci (v kap. B/IV/2 jsme ovšem viděli, že Davidson nepřiznává sdílenému základu tohoto druhu příliš podstatnou roli). Mluvčí ale může volit slova zcela cílevědomě, na základě hypotéz o tom, jak budou interpretována daným adresátem za daných okolností, a adresát může interpretovat promluvu na základě racionální úvahy o tom, jak daný mluvčí zamýšlí být interpretován a očekává, že bude interpretován za daných okolností (pro takové případy se dobře hodí Davidsovy pojmy „primární“ a „průběžné teorie“ — viz kap. B/IV/2). Hypotéza mluvčího o tom, jak bude nebo by mohl být interpretován, může být založena na jeho přesvědčení o tom, co si adresát myslí o tom, jak si mluvčí přeje být interpretován a chce být interpretován atd. — a podobně na straně adresáta. To, zda se mluvčí a adresát uchýlí k těmto úvahám vyššího řádu a jak daleko v nich půjdou, musí teorie významu nechat otevřené. To ale neznamená, že by neměla říci nic určitějšího o možnostech, které nechává otevřené. V této kapitole se pokusíme, nezávisle na Davidsovi, učinit několik kroků tímto směrem. Nechci je vydávat za analýzu typické intencionální báze komunikace. Naopak: budou se týkat komunikativních strategií, které jsou v reálné komunikaci spíše neobvyklé: to má ovšem praktické, spíše než apriorní důvody, a pojem komunikace podstatně založené na těchto stra-

tegiích je zcela konzistentní. Uvidíme také, že z pozice našeho pojmu významu promluvy se tyto strategie (přesněji: interpretační strategie adresáta) jeví jako možné principy objektivní determinace významů promluv (o tom viz kap B/V/3).

Začneme komunikativními strategiemi, které předpokládají pojem sdíleného jazyka, přestože jazykové konvence nebudou ve skutečnosti vstupovat do determinace významů promluv (v tom ohledu, o který půjde v našem příkladu). Potom nás bude zajímat, co všechno se změní, když na pojem sdíleného jazyka zcela rezignujeme.

V/1 Neutralizace konvenčního významu

Uvažujme o tomto případě: *M* a *A* společně potkají osobu *X*, která se jim představí jako Woody Allen. Později oba nezávisle na sobě zjistí, že *X* není filmová hvězda, ale podvodník, zatímco herec a režisér, který je skutečným nositelem jména „Woody Allen“, je jiná osoba *Y*.³² Jednoho dne řekne *M* svému příteli *A*:

/1/ Woody Allen si ode mě půjčil 10 Kč.

Předpokládejme, že tato promluva je situována v typu komunikace, ve kterém platí princip π (viz kap. B/IV/4), a tedy také kritérium komunikativního úspěchu, které Davidson učinil základem svého pojmu významu promluvy. Otázka zní, jakou interpretaci své promluvy může *M* racionálně zamýšlet a předpokládat, a podobně jak může *A* promluvu racionálně interpretovat, v obou případech na základě jistých přesvědčení o partnerových přesvědčeních. V naší diskusi bude otázka zúžena na referenční funkci jména „Woody Allen“.³³

Jak bylo řečeno, *M* i *A* vědí, že *Y*, a nikoli *X*, je skutečným nositelem jména „Woody Allen“ (pro stručnost: *Y* je *W*). Přesto jsou zde stále následující možnosti:

- /1/ A věří, že *M* věří, že *X* je *W*: na základě toho *A* věří, že užitím jména „Woody Allen“ zamýšlí *M* referovat k *X*.
- /2/ *A* věří, že *M* věří, že *Y* je *W*; ale *A* také věří, že *M* mu přisuzuje přesvědčení, že *X* je *W*: to je pro *A* dobrý důvod k přesvědčení, že *M* užil jména „Woody Allen“, aby referoval k *X* (neboť *M* předpokládal, že *A* vztáhne jméno k *X*).
- /3/ *A* věří, že:
- /a/ *M* věří, že *Y* je *W*,
 - /b/ *M* připisuje *A* přesvědčení, že *Y* je *W*,
 - /c/ *M* připisuje *A* přesvědčení, že *M* věří, že *X* je *W*.

Pak má *A* důvod věřit, že *M* od něho očekává úvahu popsanou v /1/, tj. že *M* užil jména „Woody Allen“ na základě následující úvahy: „*A* věří, že já věřím, že *X* je *W*; takže když užiji jména „Woody Allen“, *A* bude přesvědčen, že mám na mysli *X*: toto jméno je tedy vhodným prostředkem k referování k *X* v konverzaci s *A*.“ Pokud *A* předpokládá tuto úvahu na straně *M*, má důvod věřit, že *M* užil jména k referování k *X*.

Atd.

Máme zde tedy řadu, v níž se hypotézy *A* o přesvědčeních *M* mohou libovolně rozrůstat (tj. řetěz: *A* si myslí, že *M* si myslí, že *A* si myslí... se může neustále nastavovat), ale *A* má stále důvod interpretovat užití jména „Woody Allen“ jako referující k *X*: ve všech případech musíme jen doplnit podmínku, že *A* věří, že *M* volí slova na základě přesvědčení nejvyššího řádu (o tom viz níže). Paralelní řadu můžeme konstruovat na straně *M*:

- /1'/ *M* věří, že *A* věří, že *X* je *W*: pak má *M* důvod užít jména „Woody Allen“ k referenci k *X*.
- /2'/ *M* věří, že *A* věří, že *Y* je *W*. *M* ovšem také věří, že *A* mu připisuje přesvědčení, že *X* je *W*. Proto předpokládá, že

A bude uvažovat způsobem popsaným v /1/ a bude interpretovat užití jména jako referující k X : pokud tedy M zamýšlí referovat k X , má dobrý důvod užití jména „Woody Allen“.

Atd.

Tyto možnosti můžeme schematicky zaznamenat takto:

Na straně A :

/Řada I/

/1/ $B_{Ap} \ \& \ B_A B_M q$

/2/ $B_{Ap} \ \& \ B_A B_M p \ \& \ B_A B_M B_A q$

/3/ $B_{Ap} \ \& \ B_A B_M p \ \& \ B_A B_M B_A p \ \& \ B_A B_M B_A B_M q$

/4/ $B_{Ap} \ \& \ B_A B_M p \ \& \ B_A B_M B_A p \ \& \ B_A B_M B_A B_M p \ \& \ B_A B_M B_A B_M B_A q$

Atd.

Na straně M :

/Řada II/

/1/ $B_M p \ \& \ B_M B_A q$

/2/ $B_M p \ \& \ B_M B_A p \ \& \ B_M B_A B_M q$

/3/ $B_M p \ \& \ B_M B_A p \ \& \ B_M B_A B_M p \ \& \ B_M B_A B_M B_A q$

/4/ $B_M p \ \& \ B_M B_A p \ \& \ B_M B_A B_M p \ \& \ B_M B_A B_M B_A p \ \& \ B_M B_A B_M B_A B_M q$

Atd.

[p zastupuje propozici „ Y je W “, q zastupuje propozici „ X je W “, $B_A p$ čteme: „ A věří, že p “, $B_A B_M p$ čteme: „ A věří, že M věří, že p “ atd.]

Přesvědčení A o přesvědčení M specifikované v /1/ je (v rámci našeho příkladu) nepravdivé, přesvědčení A specifikované v /2/ je pravdivé, pokud M má přesvědčení specifikované v /1/ atd. A analogicky z hlediska M . (Obecně: Přesvědčení M řádu n se týká přesvědčení A řádu $n-1$, a přesvědčení A řádu n se týká přesvědčení M řádu $n-1$.) Můžeme to shrnout takto:

Částečná shoda mezi přesvědčeními M a A:

Přesvědčení *A* pravdivě reprezentují přesvědčení *M* v následujících kombinacích: (2,1'), (3,2'), (4,3') atd.

A analogicky:

Přesvědčení *M* pravdivě reprezentují přesvědčení *A* v následujících kombinacích: (1,2'), (2,3'), (3,4') atd.

Tento druh korespondence mezi přesvědčeními *M* a *A* je poměrně skromný. Silnější typ shody nastává v případě, kdy všechna relevantní přesvědčení *A* o přesvědčeních *M* a všechna relevantní přesvědčení *M* o přesvědčeních *A* jsou pravdivá. (Jako „relevantní“ zde označujeme přesvědčení toho druhu, který je exemplifikován v řadách I a II.) V našem příkladu to budou tyto případy:

Úplná shoda mezi přesvědčeními M a A:

/i/ $B_{Ap} \& B_A B_{Mp} \& B_{Mp} \& B_M B_{Ap}$

/ii/ $B_{Ap} \& B_A B_{Mp} \& B_A B_M B_{Ap} \& B_{Mp} \& B_M B_{Ap} \& B_M B_A B_{Mp}$

Atd.

Ještě silnější typ shody nastane v případě, kdy nejen všechna relevantní přesvědčení *M* a *A* jsou pravdivá, ale *M* má pravdivá přesvědčení o všech relevantních přesvědčeních *A* (tj. *A* nemá žádné relevantní přesvědčení, které by nebylo pravdivě reprezentováno v přesvědčeních *M*), a naopak. Tato *vyčerpávající shoda* nutně zahrnuje nekonečnou řadu přesvědčení na obou stranách, jak je zřejmé z následující úvahy:

Předpokládejme, že *M* věří, že *p*. Vyčerpávající shoda vyžaduje, aby o tom *A* věděl, což znamená, že *A* musí věřit, že *M* věří, že *p*. Má-li *A* toto přesvědčení, musí o tom vědět *M* (jinak by nenastala vyčerpávající shoda), což znamená, že *M* musí věřit, že *A* věří, že *M* věří, že *p*. Je-li tato podmínka splněna, musí o tom vědět *A* atd. *ad infinitum*. Analogickou řadu dostaneme, pokud začneme s přesvědčením *A*, že *p*. Shrňme-li obě řady do jedné, vznikne:

Vyčerpávající shoda mezi přesvědčeními M a A :

$B_{Mp} \& B_{Ap} \& B_M B_{Ap} \& B_A B_{Mp} \& B_M B_A B_{Mp} \& B_A B_M B_{Ap} \& \dots$

Atd. ad infinitum.

Od vyčerpávající shody v *přesvědčeních* můžeme přejít ke shodě ve *vědění* za předpokladu, že p je pravda a že se spokojíme se skromným pojmem vědění jako pravdivého přesvědčení (nebo pokud předpokládáme, že všechna relevantní přesvědčení jsou odůvodněná). Jestliže za těchto podmínek M věří, že p , pak také ví, že p , a totéž platí pro A . Pak ale jestliže M věří, že A ví, že p , M také ví, že A ví, že p , a analogicky na straně A *atd. ad infinitum.*

To, co zde označujeme jako *vyčerpávající shodu ve vědění*, hraje ve filosofii jazyka významnou roli pod titulem *vzájemné vědění* („mutual knowledge“), který zavedl Stephen Schiffer.³⁴ Jak jsme viděli v kap. A/III/2, Schiffer původně spojoval s tímto pojmem naděje na řešení problému nekonečného regrese v definici základního pojmu griceovské sémantiky, pojmu významu promluvy pro mluvčího („speaker’s meaning“). Ale pojem vzájemného vědění našel uplatnění i mimo Griceův projekt. Clark a Marshall³⁵ diskutovali případ podobný kauze Woodyho Allena: namísto vlastního jména ale uvažovali o deskripci, která je užita referenčně v Donnellanově smyslu.³⁶ Úspěšná komunikace podle nich vyžaduje, aby mluvčí a adresát vzájemně věděli (v Schifferově smyslu) o referentu deskripce. Vztáhneme-li to k našemu příkladu a k naší terminologii, rovná se to požadavku, aby M a A dosáhli vyčerpávající shody v relevantním vědění.

Nabízí se otázka, jaký význam má tento požadavek pro komunikativní úspěch v Davidsonově smyslu. Jde o to, jaký typ shody je nutný, abychom dospěli k racionálně založenému souladu mezi referenční intencí a interpretací: v našem příkladu se touto shodou míní jednoduše to, že A vztáhne jméno „Woody Allen“ k osobě, kterou má na mysli M . Mělo by být zřejmé, že takto chápaný komunikativní úspěch nevyžaduje ani vyčerpávající shodu mezi relevantními přesvědčeními M

a A, ani plnou shodu, a dokonce ani částečnou shodu v tom smyslu, jak jsme tyto pojmy definovali výše.

Předpokládejme, že *M* a *A* splňují známé podmínky (srov. kap. B/IV/3):

- /a/ Pokud mluvčí vykonává promluvu s intencí vykonat určitý mluvní akt, *eo ipso* zamýšlí, aby tento akt byl přiřazen promluvě v adresátově interpretaci.
- /b/ Adresát interpretuje promluvu způsobem, jímž si podle jeho mínění mluvčí přeje být interpretován.

Dále předpokládejme, že *M* i *A* jsou racionální a že využívají všechny komponenty (všechny konjunkty) svých relevantních přesvědčení: *M* při výběru slov a *A* při jejich interpretaci. Pak každá kombinace přesvědčení *A* z řady I s přesvědčením *M* z řady II dává stejný výsledek, totiž komunikativní úspěch v Davidsonově smyslu: jméno „Woody Allen“ je užito a interpretováno jako referující k *X*. Je tomu tak proto, že komponenty nejvyššího řádu všech přesvědčení v obou řadách (tj. komponenty reprezentované posledními konjunkty) zahrnují tutéž propozici *q*: propozici, že *X* je oficiálním nositelem jména „Woody Allen“.

Pokud jde o Davidsonovo pojetí významu promluvy, můžeme tedy učinit tento závěr: promluva, v níž je užito vlastní jméno, může být tvrzením o nějaké osobě *x*, i když užití jméno není „oficiálním“ jménem *x* ve společenství, k němuž náleží *M* a *A*, *M* ani *A* nepovažují *x* za nositele tohoto jména, *M* nevěří, že *A* považuje *x* za nositele tohoto jména, *A* nevěří, že *M* považuje *x* za nositele tohoto jména, *M* nevěří, že *A* věří, že *M* považuje *x* za nositele tohoto jména atd. A promluva může mít tento význam i tehdy, když relevantní přesvědčení *M* nereprezentují pravdivě relevantní přesvědčení *A* a relevantní přesvědčení *A* nereprezentují pravdivě relevantní přesvědčení *M*. Obecně: jakýkoli výraz *V* může uvést do vyjádřené propozice význam σ , i když σ není jeho konvenčním významem v daném

společenství ani jeho významem v idiolektu M nebo A , M ani A nepovažují σ za konvenční význam V ani za význam V v idiolektu svého protějšku, M nevěří, že A považuje σ za konvenční význam V nebo za význam, který má V v idiolektu M — a analogicky na straně A , M nevěří, že A se domnívá, že M považuje σ za konvenční význam V nebo za význam, který má V v idiolektu A — a analogicky na straně A atd.

Vrátíme-li se k našemu příkladu, musíme konstatovat, že jsme stále ještě nevyčerpali všechny možnosti úspěšné komunikace v Davidsonově smyslu. Další se objeví, pokud kromě řad I a II budeme uvažovat i o případech, v nichž se q (propozice, že X je skutečným nositelem jména „Woody Allen“) objevuje nejen v přesvědčení nejvyššího řádu, tj. v posledním konjunktivu, ale i na jiném místě (s výjimkou prvního konjunktivu, kde p může být nahrazeno q pouze tehdy, když se vzdáme premisy, že M a A vědí, že Y je nositelem jména „Woody Allen“). Kromě toho musíme vzít v úvahu, že kdokoli může mít přesvědčení řádu n , aniž má současně přesvědčení řádu $n-1$ nebo jakéhokoli nižšího řádu. Uvažujme například o přesvědčení A , které je specifikováno v bodě /2/ řady I: $B_A p$ & $B_A B_M p$ & $B_A B_M B_A q$. V alternativním případě může A věřit, že M mu připisuje přesvědčení, že q (tj. A může mít přesvědčení specifikované ve třetím konjunktivu /2/), a zároveň nemusí mít žádné přesvědčení týkající se toho, zda M věří, že q , nebo zda M věří, že p , a nemusí mít ani žádné přesvědčení týkající se toho, zda je pravdivé p nebo q .

V každém případě se nabízí následující princip:

/P/: Předpokládáme-li, že M a A jsou racionální a podmínky */a/* a */b/* jsou splněny, referenční užití vlastního jména je komunikativně úspěšné v Davidsonově smyslu při kterékoli kombinaci relevantních přesvědčení M a A , v níž přesvědčení M nejvyššího řádu má tentýž základní obsah jako přesvědčení A nejvyššího řádu.

[„Základním obsahem“ se míní propoziční obsah přesvědčení

prvního řádu, jako je přesvědčení připisované A v B_{Ap} , a poslední vestavěná propozice v přesvědčeních vyššího řádu, např. p v přesvědčení připisovaném A v $B_A B_M p$.]

Ale přesvědčení nejvyššího řádu nemusejí být rozhodující pro volbu slov na straně M ani pro jejich interpretaci na straně A : je totiž možné, že jeden z nich nebo oba nevyužijí všech složek svých komplexních přesvědčení, aniž je tím zpochybněna jejich racionalita. Předpokládejme, že M a A mají následující komplexní přesvědčení z řady II a I:

/3'/ $B_M p$ & $B_M B_A p$ & $B_M B_A B_M p$ & $B_M B_A B_M B_A q$
 /3/ $B_A p$ & $B_A B_M p$ & $B_A B_M B_A p$ & $B_A B_M B_A B_M q$

Pro M je racionální nevyužít poslední konjunkt /3'/, pokud věří, že přesvědčení, které v tomto konjunktu připisuje A (tj. $B_A B_M B_A q$) nebude hrát žádnou roli v interpretaci promluvy ze strany A . Důvodem může být předpoklad M , že A není schopen využít v interpretaci tak složité přesvědčení (přestože je schopen mít takové přesvědčení). Nebo může M věřit, že A ho považuje za příliš prostoduchého na to, aby využil při volbě slov přesvědčení, které (jak M předpokládá) A připisuje M v $B_A B_M B_A q$. V obou případech může M dojít k závěru, že interpretace promluvy ze strany A bude založena na jeho přesvědčení, že Y je nositelem jména „Woody Allen“ a že M si myslí totéž: v takovém případě (je-li splněno /a/) je pro M racionální užít větu

/1/ Woody Allen si ode mě půjčil 10 Kč,

pokud chce tvrdit A , že Y si od M půjčil 10 Kč.

Předpokládejme nyní, že A uvažuje analogicky jako M , což znamená, že jeho úvaha zahrnuje předpoklad, že M nevyužije při výběru slov své přesvědčení o tom, jaké přesvědčení mu připisuje A (což je, podle A , $B_M B_A B_M q$). V tom případě (je-li splněna podmínka /b/) je pro A racionální interpretovat užití vě-

ty /1/ jako tvrzení, že Y si půjčil od M 10 Kč, tj. přesně tak, jak M zamýšlel. Všimněme si, že v našem případě je komunikace úspěšná v Davidsonově smyslu, přestože přesvědčení nejvyššího řádu, která zastávají M a A , jsou nepravdivá, a nepravdivé jsou také předpoklady, které je vedou k tomu, že nevyužívají těchto přesvědčení ve svých komunikativních strategiích.

Konstatovali jsme, že komunikace může být úspěšná, i když M a A nevyužívají svých relevantních přesvědčení nejvyššího řádu, a tuto tezi lze samozřejmě rozšířit i na přesvědčení nižšího řádu. Nazvěme relevantní přesvědčení, která se skutečně uplatňují při volbě slov nebo při interpretaci jejich užití, *efektivní* přesvědčení. Princip P pak můžeme upravit takto:

/P/: Za předpokladu, že M a A jsou racionální a podmínky /a/ a /b/ jsou splněny, referenční užití vlastního jména je komunikativně úspěšné v Davidsonově smyslu při kterékoli kombinaci relevantních přesvědčení M a A , v níž efektivní přesvědčení M nejvyššího řádu má tentýž základní obsah jako efektivní přesvědčení A nejvyššího řádu.

V/2 Eliminace konvenčního významu

V sérii přesvědčení jako je I a II hraje relevantní roli pojem oficiálního nositele jména, přestože jméno nemusí být užito k referování ke svému oficiálnímu nositeli a jeho užití tak nemusí být interpretováno. Ale tento pojem, a obecně pojem standardního (či konvenčního) významu může také úplně vypadnout ze hry. Chceme-li ho vyloučit z našeho příběhu o Woody Allenovi, musíme nahradit propozice p a q , týkající se toho, kdo je oficiálním nositelem jména „Woody Allen“, propozicemi týkajícími se toho, jaká je referenční intence spojená s užitím jména nebo jak bude jeho užití interpretováno. Nepříjemným důsledkem je, že namísto dvou propozic máme nyní čtyři:

p_1 zastupuje propozici: jestliže M užije jméno „Woody Allen“ (při dané příležitosti), zamýšlí referovat k Y ;

p_2 zastupuje propozici: jestliže M užije jméno „Woody Allen“ (při dané příležitosti), A to bude interpretovat jako referenci k Y

q_1 zastupuje propozici: jestliže M užije jméno „Woody Allen“ (při dané příležitosti), zamýšlí referovat k X ;

q_2 zastupuje propozici: jestliže M užije jméno „Woody Allen“ (při dané příležitosti), A to bude interpretovat jako referenci k X .

O přímé analogii s řadami I a II evidentně nemůže být řeč. Například /1/ z řady II bychom nyní museli obměnit takto:

/1*/ $B_M p_2$ & $B_M B_A q_1$

Druhý konjunkt zde říká: M věří, že A věří, že užití jména „Woody Allen“ ze strany M (při dané příležitosti) by bylo míněno jako reference k X . Pokud má M toto přesvědčení a považuje podmínku /b/ za splněnou (srov. kap. V/1), může odvodit q_2 , tj. že jeho užití jména „Woody Allen“ by A interpretoval jako referenci k X . A protože přesvědčení specifikované v prvním konjunkt /1*/ je s tím neslučitelné, M nemůže konzistentně zastávat komplexní přesvědčení /1*/.

Pouhý fakt, že M věří, že jeho užití jména „Woody Allen“ by A interpretoval jako referenci k Y ($B_M p_2$), samozřejmě neimplikuje, že konzistence nebo racionalita vyžaduje, aby M měl také přesvědčení druhého řádu, že A věří, že užije-li M jména „Woody Allen“, zamýšlí referovat k Y ($B_M B_A p_1$), nemluvě o přesvědčeních vyšších řádů ($B_M B_A B_M p_2$ atd.). Ale pokud M uvažuje také na úrovni druhého řádu, jediné relevantní přesvědčení, které je zde slučitelné s $B_M p_2$, je $B_M B_A p_1$, za předpokladu, že M považuje podmínku /b/ za splněnou: v tom případě druhé přesvědčení odůvodňuje první. Zobecněním tohoto případu získáme následující řadu, založenou na vztahu odůvodnění („←“):

$B_M p_2 \leftarrow B_M B_A p_1 \leftarrow B_M B_A B_M p_2 \leftarrow B_M B_A B_M B_A p_1 \leftarrow$
 $B_M B_A B_M B_A B_M p_2$ atd. *ad infinitum*.

A podobně na straně A:

$B_A p_1 \leftarrow B_A B_M p_2 \leftarrow B_A B_M B_A p_1 \leftarrow B_A B_M B_A B_M p_2 \leftarrow$
 $B_A B_M B_A B_M B_A p_1$ atd. *ad infinitum*.

V obou případech se nekonečná řada může rozvinout jen za předpokladu, že *M* a *A* vzájemně vědí (v Schifferově smyslu — viz kap. B/V/1), že podmínky /a/ a /b/ jsou splněny. Pro každý konkrétní případ zdůvodnění je samozřejmě zapotřebí jen fragment této nekonečně expandující znalosti.

Představme si například, že *M* volí jméno „Woody Allen“ pro referenci k *Y* na základě přesvědčení, že *A* bude interpretovat jeho promluvu jako referující k *Y* (v tom případě je splněna podmínka /a/). Toto přesvědčení může (a nemusí) být založeno na přesvědčení *M*, že *A* věří, že jestliže *M* užije jména „Woody Allen“, zamýšlí referovat k *Y* (to vyžaduje, aby *M* považoval za splněnou podmínku /b/). A toto přesvědčení může (a nemusí) být založeno na přesvědčení *M*, že *A* připisuje *M* přesvědčení, že pokud užije jména „Woody Allen“, bude to interpretováno jako reference k *Y* (to vyžaduje, aby *M* předpokládal, že *A* považuje podmínku /a/ za splněnou) atd. A analogicky na druhé straně. *A* může interpretovat užití jména „Woody Allen“ jako referenci k *Y*, protože *A* věří, že *M* tak zamýšlí být interpretován (to znamená, že podmínka /b/ je splněna). Toto přesvědčení *A* může (a nemusí) být založeno na jeho přesvědčení, že *M* užil tohoto jména s přesvědčením, že *A* to bude interpretovat jako referenci k *Y* (to vyžaduje, aby *A* považoval za splněnou podmínku /a/). A toto přesvědčení *A* může být založeno na jeho předpokladu, že *M* mu připisuje přesvědčení, že jestliže *M* užije jména „Woody Allen“, učiní tak s intencí referovat k *Y* (to vyžaduje, aby *A* připisoval *M* předpoklad, že podmínka /b/ je splněna). A tak dále.

Platí-li /a/ a /b/, dostačující podmínkou komunikativního

úspěchu v Davidsonově smyslu je to, že M a A mají odpovídající přesvědčení prvního řádu: v našem případě to splňuje kombinace $B_M p_2$ a $B_A p_1$ nebo alternativně $B_M q_2$ a $B_A q_1$. Na rozdíl od řad I a II v kap. B/V/1, přesvědčení prvního řádu zde nemohou být při volbě komunikativní strategie převážena žádnými přesvědčeními vyššího řádu — předpokládáme-li /a/ a /b/ a relevantní fragment vzájemného vědění týkajícího se /a/ a /b/. Konzistence nepřipouští žádné jiné relevantní přesvědčení vyššího řádu než přesvědčení náležející do řady založené na vztahu zdůvodnění, na jejímž počátku je právě dané přesvědčení prvního řádu. A relevantní přesvědčení vyššího řádu mohou přispět k volbě komunikativní strategie jen tím, že se podílejí na zdůvodnění přesvědčení prvního řádu. Pokusíme-li se formulovat kritérium komunikativního úspěchu pro tuto situaci, nedostaneme nic jiného, než obecný princip, který platí i pro situaci charakterizovanou v kap. B/V/1, a pouze reprodukuje Davidsonův princip souladu průběžných teorií M a A (srov. kap. B/IV/2):

/P"/: Za předpokladu, že M a A jsou racionální a podmínky /a/ a /b/ jsou splněny, referenční užití vlastního jména je komunikativně úspěšné v Davidsonově smyslu při kterékoli kombinaci relevantních přesvědčení M a A , v níž přesvědčení M o tom, jakou referenční funkci spojí s daným užitím jména A ve své interpretaci, je v souladu s přesvědčením A o tom, s jakou referenční funkcí užívá M daného jména.

[Relevantní přesvědčení prvního řádu jsou v souladu právě tehdy, když význam, který podle přesvědčení A spojuje M s užitým výrazem, je identický s významem, který podle přesvědčení M spojí A s tímto výrazem ve své interpretaci.]

V/3 Shrnutí: principy determinace významu promluvy a princip komunikativního úspěchu

Principy P' (kap. B/V/1) i P'' (kap. B/V/2) jsou přijatelné i z hlediska našeho pojetí významu promluvy. Jak jsme zdůraznili v kap. B/IV/3,4 nenamítáme nic proti davidsonovskému pojetí komunikativního úspěchu, které činí úspěch komunikace závislým na aktuálních mentálních stavech mluvčího a adresáta. Považujeme ho za regulativní princip charakteristický pro nejběžnější případy každodenní komunikace. Na rozdíl od Davidsona ho ale nechápeme jako princip konstituce významu promluv, protože jsme dospěli k názoru, že význam promluvy nemůže záviset na aktuálních mentálních stavech účastníků komunikace. Tento postoj se projevil v naší formulaci principu určujícího význam promluv v každodenní komunikaci, tj. principu π . Podívejme se z jeho hlediska na naše úvahy v kap. B/V/1,2. Komunikace, v níž se volba výrazů na straně mluvčího a interpretace jejich užití na straně adresáta řídí úvahami toho typu, jaký exemplifikují řady I a II, a v níž jsou tedy podmínky komunikativního úspěchu vymezeny principem P' , stejně jako komunikace, v níž na rozdíl od předchozí nehraje žádnou roli pojem konvenčního významu, a podmínky komunikativního úspěchu jsou vymezeny jednoduchým principem P'' , jsou pro nás specifické případy obecného typu komunikace, v němž se význam promluv determinuje podle principu π . Tyto případy můžeme charakterizovat tím, že jsou splněny podmínky /a/ a /b/, a dále tím, že význam slov se neredukuje na konvenční význam podle maximy M : zdůvodnění hypotéz o komunikativních intencích mluvčího v souladu s principem π nevychází z konvenčního významu užitých slov, ale buď /i/ z úvah o tom, co za konvenční význam považuje mluvčí, resp. o tom, co podle mluvčího považuje za konvenční význam adresát atd. (tj. z úvah toho typu, který exemplifikuje řada I v B/V/1), nebo /ii/ z úvah o komunikativní intenci mluvčího, v nichž se vůbec neuplatňuje pojem konvenčního významu (viz B/V/2).

V kap. B/IV/4 jsme rozlišili několik typů komunikace podle principů, které v nich determinují významy promluv. Vezme-li v úvahu některé další výsledky dosavadní diskuse v části B, můžeme rozdíly mezi nimi shrnout takto:

Komunikace typu I:

Význam promluv je determinován principem π a maximou M . Jazykové konvence hrají roli určenou maximou M v rámci vymezeném principem π . Charakteristika této role vystačí s pojmem konvence bez normativní síly (např. s Lewisovým pojmem konvence vyloženým v kap. B/II): normativní roli zde hrají principy odůvodňování hypotéz o intencích mluvčích předpokládané principem π .

Komunikace typu II:

Význam promluv je determinován principem π : konvenčně fixovaná přiřazení mezi významy a výrazy při tom nehrají determinující roli. Aplikace principu π může ovšem zahrnovat odůvodněné hypotézy o přesvědčeních mluvčího toho typu, jaké exemplifikuje řada I v kap. B/V/1: tj. hypotézy, v nichž se uplatňuje pojem konvenčního významu (nezávisle na tom, zda použité výrazy vůbec mají konvenčně přiřazený význam). Alternativně, v aplikaci principu π nemusí pojem konvenčního významu hrát žádnou roli (viz kap. B/V/2).

Komunikace typu III:

Význam promluv je determinován jazykovými konvencemi, institucionálním rámcem komunikace (distribucí rolí v komunikativním společenství) a principy určujícími příspěvek kontextu k determinaci významů promluv, pokud jej vyžadují užití výrazy (indexy, homonyma aj., viz B/Úvod). Determinační funkce jazykových konvencí není podmíněna principem π , ohled k intencím mluvčího (v institucionalizované podobě) může hrát jen doplňující roli při určení příspěvku kontextu. Jazykové konvence schopné plnit tuto roli, stejně jako další zúčastněné principy, musí mít normativní sílu.

Komunikace typu IV:

V determinaci významu promluvy hrají rovnocennou roli jazykové konvence (případně ve spojení s institucionálním rámcem komunikace a s principy určujícími příspěvek kontextu) a princip π . Promluva je výkonem mluvního aktu s určitým propozičním obsahem právě tehdy, když aplikace obou těchto principů má identický výsledek. Oba principy mají normativní sílu.

Jak jsme konstatovali v kap. B/IV/4, všechny tyto typy komunikace jsou slučitelné s naším normativním pojetím významu promluvy (jako souhrnu závazků specifického druhu), protože v každém z nich je význam promluv určován principem s nadindividuální normativní silou. Pro všechny tyto typy komunikace můžeme formulovat obecný princip komunikativního úspěchu:

/P^o/: Komunikace je úspěšná právě tehdy, když princip determinace významu promluvy, který v ní platí, jednoznačně určuje mluvní akt vykonaný v promluvě a tento akt je identický s aktem, který zamýšlel vykonat mluvčí, a současně s aktem, který promluvě přiřazuje adresát ve své interpretaci.

Měli bychom si ale uvědomit, že P_o není nic víc než neosobní regulativní princip vyjadřující určitý ideál komunikace: může normativně regulovat komunikativní postoje, ale nelze na něm založit kritérium pro dělení postojů na komunikativní a nekomunikativní (příčemž komunikativní by byly ty, které jsou zaměřeny na dosažení úspěchu ve smyslu P_o). Zamýšlet vykonat určitý mluvní akt může prostě znamenat zamýšlet udělat něco, co podle principů platných v daném typu komunikace platí jako výkon tohoto aktu: to nevyžaduje, aby si mluvčí přál rozpoznání tohoto aktu adresátem (srov. případ „Martialis“ nebo případ „major“ v kap. B/IV/3). A korelativně: adresátova interpretace promluvy nemusí respektovat přání mluvčího, aby byl interpretován jistým způsobem (viz tamtéž). Teorie

významu by měla tyto možnosti respektovat, místo aby je *a priori* vylučovala, ať už z ideologických důvodů (diktovaných např. intencionalistickým východiskem) nebo kvůli jednoduchosti výkladu.

V dosavadních diskusích jsme ostře rozlišili tři pojmy: pojem významu promluvy, pojem determinace významů konkrétních promluv a pojem komunikativního úspěchu. Náš pojem významu promluvy samozřejmě klade jisté omezení na principy determinace významů promluv (vyžaduje, aby měly nadindividuální normativní sílu), ale jak jsme právě konstatovali, v takto vymezených hranicích připouští značnou rozmanitost. Podobně náš pojem komunikativního úspěchu má jisté rysy předurčené pojmem významu promluvy (předpokládá normativní principy determinace významu promluv), ale obsahuje víc, než bychom získali analýzou pojmu významu promluvy (totiž podmínku souladu komunikativní intence a interpretace). U Davidsona naopak všechny tři pojmy splývají: jde o jeden obsah nazíraný ze tří zorných úhlů. Davidsonův pojem významu promluvy jako průniku komunikativní intence a interpretace není ničím jiným než bezprostřední reflexí jistého (intuitivně přitažlivého) pojetí komunikativního úspěchu. Zároveň určuje beze zbytku princip determinace významu konkrétních promluv: promluva je tvrzením, že *p*, právě tehdy, když ji mluvčí míní jako tvrzení, že *p*, a adresát ji tak interpretuje. To neponechává prostor pro žádné varianty, které by mohly sloužit k rozlišení různých typů diskursu (srov. závěr kap. B/IV/4).

V/4 Význam promluvy a étos komunikace

To, že náš pojem významu promluvy připouští různé principy determinace významů konkrétních promluv, považují za přednost: umožňuje nám to respektovat rozdíly mezi různými typy diskursu a pojímat otázku principu determinace význa-

mu promluvy jako empirickou. Něco jiného je, že tato otázka může být vnímána jako eticky relevantní.

Princip π , vyjadřující institucionalizovaný respekt k intencím mluvčího, může být podepřen mravním imperativem, který k interpretovi promlouvá asi takto: „Mluvčí se k tobě obrací s určitou komunikativní intencí a ty jako interpret nemáš vyšší úkol než ji přesně identifikovat. Mělo by být samozřejmé, že ho budeš respektovat jako jedinečnou bytost: podrobnosti z jeho biografie, jeho zvyky, momentální stav jeho mysli, zkrátka vše, co může pomoci identifikovat komunikativní intenci doprovázející jeho promluvu, je dost důležité na to, abys to vzal v úvahu. Nepokoušej se usnadnit si svůj úkol spoléháním na jazykové konvence: ty jsi odpovědný za to, že promluva bude ‚konzumována‘ a úsilí mluvčího nebude promarněno: ne snaž se tedy přesunout odpovědnost na nějakou neosobní autoritu.“ A dále (poněkud méně naléhavým tónem): „Měj na paměti, že mluvčí je povinen přistupovat k tobě stejně, tj. jako k jedinečné bytosti se specifickými dispozicemi k interpretaci jeho promluv. Vycházej z předpokladu, že způsob, jakým volí slova, je veden vědomím této povinnosti: tvá interpretace by tedy měla vycházet z odůvodněných hypotéz o hypotézách mluvčího o tvých interpretačních dispozicích.“ To vytváří motivaci pro interpretační úvahy toho druhu, jakými jsme se zabývali v kap. B/V/1 (řada I) a B/V/2.

Předpokládám, že tento mravní apel bude mnohým čtenářům blízký, a některé z nich může motivovat k přijetí Davidsonova pojmu významu promluvy: zároveň věřím (na základě důvodů vyložených v kap. B/IV), že své mravní intuici vyhoví lépe, když přenesou své sympatie na princip π .

Nyní zvažme jiný způsob respektu k mluvčímu, který nás orientuje opačným směrem: k vymanění jazykových konvencí zpod poručnictví principu π . I on může být formulován s jistým mravním zaujetím: „Mluvčí má právo být považován za plnoprávného příslušníka jazykového společenství, a tedy za někoho, pro koho jazyk pracuje stejně jako pro ostatní, včetně expertů v oblasti, o které právě mluví. Řekne-li ‚epigram‘, zna-

mená toto slovo v jeho ústech totéž, co v ústech literárního vědce. Interpretovat jeho slova podle této zásady znamená respektovat nejen jeho důstojnost, ale i jeho intence: se vši pravděpodobností si přeje říci to, co by týmiž slovy řekl expert. Adresuje ti slova, která pro tuto příležitost zvolil, a přeje si abys je bral vážně, tj. doslovně, a ne aby ses přehraboval v jeho biografii. Samozřejmě že uplatnění tohoto principu může vést k tomu, že promluva bude interpretována jako jiné tvrzení (slib, rozkaz atd.) než jaké zamýšlel mluvčí: to se může stát automechanikovi, který řekl ‚epigram‘, stejně jako literárnímu vědci, který řekl ‚karburátor‘. To je obecné riziko spojené s užíváním nástrojů, které neovládáme: jako ve všech ostatních případech tohoto druhu, naše jednání může mít nezamýšlené důsledky. Nebrat je na vědomí by znamenalo chovat se k mluvčímu jako k dítěti, které není zodpovědné za své jednání. Pokud je evidentní, že konvenční význam promluvy se rozchází s intencemi mluvčího, měl bys mu dát příležitost k dodatečné korekci (například tím, že mu položíš relevantní otázky): ale zasahovat do významu jeho původní promluvy by znamenalo stavět ho pod kuratelu ve věci jeho komunikativních aktů.“

Tento druhý imperativ je možné spojit s Dummettovou výzvou k odpovědnosti vůči sdílenému jazyku: k odpovědnosti vůči těm, kdo ho bezděky nebo cílevědomě kultivovali jako nástroj komunikace, i vůči těm, jimž bychom ho měli předat s „přinejmenším tak velkou vyjadřovací schopností, s jakou jsme ho zdědili“. ³⁷

Pokud jde o mě, řekl bych, že oba imperativy ve stejné míře odpovídají mé morální intuici — a ve stejné míře mohou vést v konkrétních kontextech k absurditám. Zdá se, že naše komunikace jako celek balancuje mezi nimi, a že to nezpůsobuje ani neřešitelné praktické problémy (srov. kap. B/IV/4) ani osudová morální traumata. Neměli bychom se nutit do shromažďování argumentů, které by zdiskreditovaly jeden z nich, abychom uchránili konzistentní étos komunikace: protože étos komunikace má pevnější a univerzálnější základy než specifické

principy interpretace promluv. Je zakotven v pojmu významu promluvy jako souhrnu závazků, které promluva uvaluje na mluvčího. Interpretovat promluvu jako tvrzení, slib, rozkaz atd. znamená přiznat mluvčímu důstojnost bytosti, jejíž chování můžeme hodnotit podle mravních kritérií a kritérií racionality: to je ten nejhlubší smysl, v jakém je komunikace humánní fenomén.

VI. Principy determinace významu promluvy a problém jednání podle pravidla

Z pojetí významu promluvy jako souhrnu jejích normativních důsledků vyllynulo, že význam promluvy musí být determinován principy s normativní silou. V kap. B/IV a B/V jsme brali v úvahu principy dvojího typu: jazykové konvence a principy racionálního zdůvodňování hypotéz o intencích mluvčího. Rozlišili jsme různé typy komunikace podle zastoupení těchto principů nebo podle jejich vzájemného vztahu. Díky této flexibilitě se může zdát, že naše pojetí determinace významu promluvy není zatíženo silnými předpoklady, které by vyžadovaly zvláštní odůvodnění. Naneštěstí tomu tak není: skeptické úvahy o tzv. „jednání podle pravidla“ („rule-following“), inspirované pozdním Wittgensteinem a uvedené do současných diskusí Saulem Kripkem, činí z intuitivně samozřejmého předpokladu normativity obtížný filosofický problém.

Chceme-li vidět tento problém v dostatečně ostrém světle, musíme projít úvahami, které se běžně označují jako „argument proti soukromému jazyku“ („private language argument“). Pod tento titul se obvykle shrnují dva argumenty, které mají shodnou tendenci, ale liší se dosahem a provedením. Pro odlišení vyhradíme pro první z nich tradiční název „argument proti soukromému jazyku“ a druhý označíme jako „argument proti individuálnímu jazyku“. Oba vytvářejí půdu pro skeptické úvahy o tzv. jednání podle pravidla.

VI/1 Argument proti soukromému jazyku

Výrazem „soukromý jazyk“ budeme označovat jazyk sloužící k vypovídání o soukromých fenoménech, tj. o fenoménech, které jsou přímo přístupné jen mluvčímu. O výrazech sloužících k identifikaci nebo klasifikaci těchto fenoménů budeme předpokládat, že jsou zavedeny individuální významovou intencí.³⁸ Otázka zní, zda je takový jazyk možný, resp. zda je takový způsob užívání výrazů možno považovat za jednání podle pravidel („rule-following“).

Představme si spolu s Wittgensteinem někoho, kdo si chce vést deníček pocitů: zápisník, do něhož si bude zaznamenávat výskyt jednotlivých druhů pocitů, dejme tomu proto, že chce odhalit pravidelnosti v jejich střídání, nebo proto, aby se mohl v budoucnu rozptýlit četbou své intimní biografie. Za tím účelem dává jednotlivým pocitům označení: „Othello“, „Falstaff“, „Mackbeth“, jak je libo. Položme si nejprve (nezávisle na Wittgensteinovi) otázku, jak máme chápat funkci těchto výrazů. Kdyby to měla být vlastní jména, jejich funkce by spočívala v tom, že při každém užití označují týž pocit: museli bychom tedy předpokládat identitu pocitu v jeho různých výskytech.³⁹ Rozhodnutí o tom, zda dva stavy vědomí představují výskyt téhož pocitu, by zřejmě záviselo na tom, zda jsou kvalitativně nerozlišitelné (tím by se identifikace pocitu chápaného jako entita, která je exemplifikována v mentálních stavech, podstatně lišila od identifikace vnějších objektů v jejich různých časových instancích). Ale abychom mohli založit identifikaci na nerozlišitelnosti, musíme překlenout fundamentální logický rozdíl spočívající v tom, že identita je tranzitivní vztah, zatímco nerozlišitelnost ne: to, že *A* je nerozlišitelné od *B*, neimplikuje, že zde není žádné *C*, které je nerozlišitelné od *A*, ale rozlišitelné od *B* nebo naopak. Abychom tedy mohli odvodit identitu pocitu z nerozlišitelnosti výskytů, museli bychom nejen porovnat mentální stav *A* a *B*, ale také porovnat oba se všemi možnými mentálními stavy, abychom zjistili, zda některý z nich není nerozlišitelný od *A* a současně rozlišitelný od *B*

nebo naopak. Obecná definice identity pomocí nerozlišitelnosti by zněla:

$$[A] = [B] =_{df} R(A,B) \ \& \ \forall C (R(A,C) \equiv R(B,C))$$

(A , B a C jsou proměnné pro výskyty pocitů, $[A]$ a $[B]$ jsou proměnné pro pocity, které jsou exemplifikovány ve výskytech A a B , R označuje vztah nerozlišitelnosti.)

Pro užívání vlastních jmen pocitů bychom pak museli stanovit pravidla typu: mentální stav A lze označit jménem „Othello“ tehdy a jen tehdy, když konstatuji identitu pocitu exemplifikovaného v A s pocitem exemplifikovaným v B (což je mentální stav, k němuž se vázalo zavedení jména „Othello“), a to na základě toho, že A a B splňují podmínky stanovené ve výše uvedené definici. Je ovšem zřejmé, že o splnění těchto podmínek nebudu nikdy schopen rozhodnout prostě proto, že si nemohu zpřítomnit všechny možné stavy své mysli: to znamená, že principiálně nemohu dostát nárokům, které na mě klade uvedené pravidlo.

Řekněme tedy, že výrazy jako „Othello“ nebo „Falstaff“ budeme chápat jako predikáty definované ostenzivně: zakouším určitý pocit a přiřadím mu výraz „Othello“, přičemž jde o přiřazení formy:

Othello =_{df} kterýkoli pocit podobný tomuto.

To předpokládá, že mám určitou ideu typu a stupně podobnosti, který chci považovat za relevantní — ale tento problém se, alespoň na první pohled, nejeví tak dramaticky jako problém nerozlišitelnosti. Další možná komplikace vyvstává ve spojení s deiktickým „toto“. Wittgenstein zproblematizoval bezprostřednost a soběstačnost deikce (kterou předpokládal Russell, když označil výrazy jako „toto“ za jediné referenční výrazy v přísném smyslu), a s tím zpochybnil i předpoklad, že ostenzivní definice mohou být primitivním východiskem budování

nebo osvojování jazyka.⁴⁰ Naše situace je navíc poněkud neobvyklá: protože se má identifikovat subjektivní fenomén, musí zde úlohu vnějšího deiktického gesta suplovat nejspíš soustředění pozornosti, které vyděluje určitý pocit z proměnlivého proudu prožitků a — jak musíme předpokládat — fixuje ho, aniž ho mění. To může vyvolat další diskusi, která by ovšem měla málo společného s Wittgensteinovým argumentem: kdybychom v tomto bodě zpochybnili možnost jazyka založeného na podobných ostenzivních definicích, neměli bychom už příležitost ukázat, čím ji zpochybňuje Wittgenstein.

Předpokládejme tedy, že ostenzivní definice skutečně fixovala určitý pocit jako vzorek jisté pocitové kvality a přiřadila mu výraz „Othello“, aby mohl být kdykoli v budoucnu použit jako predikát. Řekněme, že se mi k tomu naskytne příležitost v čase t_n , kdy zakouším pocit P_n doprovázený pocitem (resp. prožívaný v modu) „to už tady bylo“, a ono „to už tady bylo“ odkazuje k času t_o , kdy jsem zakoušel pocit-vzorek P_o , jemuž jsem přiřadil predikát „Othello“. Samozřejmě nejde o porovnání aktuálního pocitu P_n s minulým pocitem P_o . Ve skutečnosti teď, v čase t_n činím autonomní rozhodnutí o tom, jaký byl pocit P_o a požadovaný typ podobnosti v čase t_o , a pro rozhodnutí, které přijmu, řekněme rozhodnutí klasifikovat aktuální pocit P_n jako Othello, nemluví nic jiného než to, že je spojeno s pocitem správnosti (přiměřenosti, „krytí“), založeným na paměti. Na kvalitu ani intenzitu tohoto pocitu (správnosti) nemá vliv okolnost, zda mě paměť klame nebo ne, a pro ověření paměti nemám žádnou nezávislou proceduru. Zkrátka: jediné možné zdůvodnění mého užití výrazu „Othello“ spočívá v tom, že se mi zdá na místě, jinými slovy, jeho užití je správné, protože se mi zdá správné. To komentuje Wittgenstein takto: „Cokoli se mi bude zdát správné, je správné. A to pouze znamená, že o správnosti nemůžeme mluvit.“⁴¹

Námitka, která se mi zde bezprostředně vybavuje, by mohla znít takto: Je skutečně oprávněný onen přímý přechod od konstatování „Subjekt prožívá pocit P_n jako podobný pocitu P_o “ ke konstatování „Subjektu se zdá, že se P_n podobá P_o “? — tj. onen

přechod, bez něhož bychom nedospěli k závěru o absenci pravidla? Není právě pocíťování podobnosti a rozdílu adekvátní typ evidence v diskursu o pocitech? Jeden z Wittgensteinových aforismů bychom si snad mohli vyložit právě ve smyslu této námitky: „Jsou pravidla soukromého jazyka dojmy pravidel? Váha, na které vážíme dojmy, není dojmem váhy.“⁴² To bychom mohli v naší souvislosti číst takto: pocíťování podobnosti mezi pocity je skutečným kritériem pro užití predikátu, a ne pouhým pocitem, že se zde uplatňuje nějaké kritérium. Zkusme tedy explicitně zahrnout pocíťovanou shodu jako kritérium pro užití predikátu „Othello“ do definice tohoto výrazu — tak, aby úplně zmizel dojem libovůle:

Othello =_{df} tento pocit a kterýkoli budoucí pocit, který bude prožíván jako podobný s tímto pocitem (tj. bude zakoušen s vědomím, že pocit tohoto druhu zde už byl v čase t_0).

V této definici se tedy přímo stanoví *pocit* shody (podobnosti, krytí) jako nutná a dostačující podmínka správného užití predikátu. Odpůrce soukromého jazyka ale může reagovat námitkou: jak víte, že doprovodný pocit, který zakoušíte spolu s P_n v čase t_n , je právě pocitem shody (podobnosti) s pocitem P_0 , jinými slovy, jak víte, že správně užíváte predikát „pocit shody“? Tím se problém posunul o jednu instanci dále a regres může pokračovat do nekonečna. Nepomohu si tím, že budu pocit shody definovat jako pocit, který lze adekvátně artikulovat výrazem „shoda“, protože tato adekvátnost může opět spočívat jen v tom, že mám pocit shody (krytí) mezi výrazem a svým aktuálním pocitem, a rozhodnutí, že mám právě tento pocit shody, bude opět vyžadovat zdůvodnění atd. *ad infinitum*. Jediné, co zbývá, je zřejmě považovat „pocit shody“ za primitivní predikát — v tom smyslu, že oprávněnost jeho užití se neurčuje žádnými pravidly. Jakmile se tedy rozhodnu užít predikát „pocit shody“, musí to platit jako správné užití, které už nevyžaduje zdůvodnění. A protože pocit shody hraje klíčovou roli ve fungování všech predikátů v našem hypotetickém soukro-

mém jazyce, musíme zřejmě nakonec skutečně říci, že cokoli se zde prezentuje jako správné, je správné, takže pojem správnosti ani pravidla zde nemá uplatnění.⁴³

Co dokazuje tento argument? Především je třeba říci, že nepochybňuje možnost vytýčit si onen poněkud narcistní cíl, který jsme připsali hypotetickému tvůrci soukromého jazyka: totiž vytvořit si určitý slovník pro klasifikaci vlastních pocitů a s jeho pomocí si vést intimní deník. Ničím také nebylo zpochybněno, že záznamy v tomto deníku mohou odpovídat skutečnému rozložení pocitů v jeho pocitové biografii: nemáme přece žádné apriorní důvody pro domněnku, že ho paměť nebo intuice systematicky klame. Jediné, co zde bylo zpochybněno, je to, že jeho vypovídání o subjektivních fenoménech je užíváním jazyka v běžném smyslu. Protože zde pojem správnosti „zkolaboval“ na princip „co se zdá správné, je správné“, nebo dokonce „co se prezentuje jako správné, je správné“, není toto užívání slov činností, kterou bychom byli ochotni označit za jednání podle pravidel.

Obecnější závěr by mohl znít takto: je-li argument proti soukromému jazyku správný, pak mluví proti představě subjektivity jako interní, privátní sféry, která je autonomní a v sobě završená v tom smyslu, že může (v pozici sebereflexe) sama nazírat své obsahy a dosahovat přitom plné určitosti, aniž se tematicky překračuje. Je to argument proti představě sebevědomí jako sféry naprosté průhlednosti (transparence) a absolutní evidence, jaká je v předmětném zaměření jiného druhu nedosažitelná, proti ideji sebevědomí jako „sídla čistého jasu“, jak to v kritické distanci vůči Husserlovi vyjádřil Patočka.⁴⁴ Pod zorným úhlem Wittgensteinovy úvahy se sebevědomí pojaté jako něco čistě interního naopak jeví jako sféra fatální neurčitosti a libovůle.

VI/2 Argument proti individuálnímu jazyku

Výrazem „individuální jazyk“ budeme mínit jazyk, jehož sémantická pravidla jsou určena významovými intencemi (případně dispozicemi) individua mimo vztahy k jazykovému společenství a společenské komunikativní praxi. Toto individuum budeme nazývat „osamělým mluvčím“ (čtenář snad přijme tento poněkud romantický překlad výrazu „solitary speaker“).

Argument proti individuálnímu jazyku je silnější než argument proti soukromému jazyku v tom smyslu, že podmínky, jimiž vymezuje jazyk, jehož nemožnost chce dokázat, jsou slabší (nepředpokládá se vazba na soukromé fenomény ani žádné jiné omezení předmětu diskursu). Zároveň je radikálnější v tom smyslu, že na rozdíl od předchozího argumentu nezpochybňuje jen možnost jednání podle sémantických pravidel, ale i samotnou možnost jejich fixace. V Kripkeho verzi⁴⁵ vypadá argument proti individuálnímu jazyku asi takto:

Řekněme, že osamělý mluvčí zamýšlí užívat výrazu „+“ pro označení funkce sčítání. Jakým způsobem může fixovat tuto významovou intenci? Jakým způsobem může zavést pravidlo, které by ho pro všechny případy užití „+“ ve spojení s dvojicí číslic formy „ $x + y$ “ zavazovalo přiřadit této dvojici přesně jednu číslici (označující číslo, které dané dvojici čísel přiřazuje funkce sčítání)? Jednou z možností, které se nabízejí, je uvést příklady typu „ $2 + 2 = 4$ “, „ $5 + 6 = 11$ “ a považovat je za exemplární příklady užití „+“. Významová direktiva bude znít: užívat „+“ nadále stejným způsobem. Tato možnost je ovšem jen iluzorní, protože jakákoli konečná řada takových příkladů bude slučitelná s nekonečným počtem interpretací, z nichž každá přiřazuje „+“ jinou funkci. Kripke to demonstruje takto: Řekněme, že ve zmíněné řadě příkladů se dosud nevyskytlo číslo vyšší nebo rovné 57. Pak mi nic nebrání interpretovat ji například jako exemplifikaci funkce, která dává pro všechny dvojice čísel, z nichž každé je menší než 57, stejný výsledek jako sčítání, a pro všechny ostatní dává 5. Kripke tuto funkci označuje jako „quaddition“ (na rozdíl od „addition“), my jí budeme z ne-

dostatku fantazie říkat „Kripkeho sčítání“. Odpovím-li tedy na otázku „Kolik je $68 + 57$?“ číslicí „5“, bude to stejně dobře slučitelné s předchozími příklady jako odpověď „125“, právě tak jako odpověď „6“ odkazující na, dejme tomu, Putnamovo sčítání (tj. funkci, která přiřazuje všem dvojicím čísel neobsahujícím člen vyšší nebo rovný 57 „standardní“ součet a všem ostatním dvojicím 6) atd. *ad infinitum*. Obecně řečeno, jakákoli nová instance užití „+“ připouští jakýkoli výsledek, protože jakýkoli výsledek bude slučitelný s paradigmatickými příklady (a se všemi dosavadními instancemi užití „+“) pomocí nějaké interpretace. A vychází-li nám, že jakákoli možná odpověď je správná, nedá se o správnosti a nesprávnosti vůbec mluvit.

Významová intence se tedy musí fixovat jiným způsobem: řekněme induktivní definicí, jakou představují Peanovy axiomy sčítání:

1. $\forall x (x + 0 = x)$
2. $\forall x \forall y (x + n(y) = n(x + y))$

Nicméně skeptik může namítnout: co v tvé intenci (takto se obrací na osamělého mluvčího) vylučuje, že obecnost těchto axiomů, vymezená kvantifikací, není „kripkeovská obecnost“ (totiž: pro všechna x menší než 57)? A když se osamělý mluvčí brání, že mýnil obecnou platnost ve smyslu nezávislosti na velikosti sčítanců, odpoví skeptik otázkou: a co v obsahu tvé intence vylučuje, že „nezávislostí“ nemýnil kripkeovskou nezávislost (tj. nezávislost na velikosti sčítanců až po 56)? A tak dále *ad infinitum*.⁴⁶ Nechme skeptika a stále osaměleji působícího mluvčího pokračovat v tomto (už trochu nudném) dialogu. Osamělý mluvčí se bude stále znovu snažit fixovat určitost pravidla nějakou explicitní interpretací, která už konečně vyloučí kripkeovské sčítání, a skeptik v každé nové instanci nabídne takovou interpretaci této interpretace, která bude v souladu s jeho kripkeovskou verzí.

Jiný, možná zajímavější příklad, který bývá v této souvislosti často citován (připomíná ho i Kripke), dostaneme modifikací

Goodmanových úvah o predikátech barev.⁴⁷ Chceme-li ho diskutovat ne jako problém indukce (jak je tomu u Goodmana), ale jako problém určitosti pravidla, můžeme ho podat takto: Zavedme nový predikát „Goodmanova zelená“.⁴⁸

Goodmanova zelená =_{df} barva každé věci, která, pokud byla pozorována před 1. 1. 1998, byla shledána zelená, a každé věci, která v uvedené době nebyla pozorována, a je modrá.

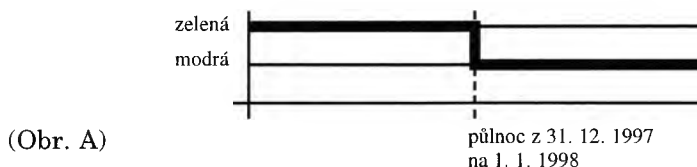
Analogicky jako v předchozím příkladě platí, že fakt, že jsem až do Silvestra 1997 (včetně) označoval výrazem „zelená“ zelené a pouze zelené věci, neurčuje, zda mám (abych zachoval kontinuitu v užívání výrazu „zelená“) od Nového roku 1998 označovat tímto výrazem zelené nebo modré věci — protože dosavadní užívání výrazu „zelená“ je dobře slučitelné i s definicí výrazu „Goodmanova zelená“. Právě tak se můžeme ptát: co v mé intenci při zavádění výrazu „zelená“ (v rámci individuálního jazyka) vylučovalo, že ho nechci užívat „goodmanovským způsobem“? Odpovím-li, že instrukce zněla takto: výrazem „zelená“ budu označovat všechny věci podobné v barvě tomuto (přičemž „toto“ odkazovalo k barevnému vzorku), může skeptik namítnout: co když jsi oním „všechny“ myslel všechny pozorované do Silvestra 1997 včetně? A tak dále à la Kripke.

Na námitku, že „Goodmanova zelená“ je odvozený predikát, definovaný pomocí predikátu „zelená“ a reference k určitému času (takové predikáty se označují jako „poziční“), můžeme s Goodmanem odpovědět: záleží na tom, odkud vyjdete. Je-li ve vašem jazyce primitivním predikátem „Goodmanova zelená“ a „Goodmanova modrá“, pak naopak „zelená“ a „modrá“ se bude definovat „pozičně“:

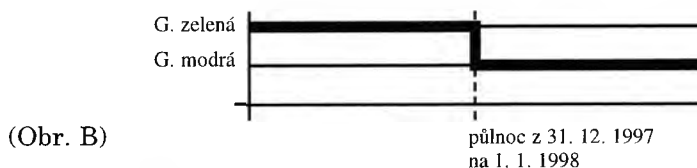
Zelená =_{df} barva každé věci, která byla pozorována do 1. 1. 1998 a byla shledána goodmanovsky zelená, a jakékoli věci, která v uvedené době nebyla pozorována, a je goodmanovsky modrá.

(Predikát „modrá“ se bude definovat korelativně.)

Podobně je to s otázkou kontinuity a diskontinuity (resp. deviace) v užívání predikátů barev. Z hlediska toho způsobu prožívání trvání věcí a jejich vlastností v čase, pro něž jsou zelená a modrá⁴⁹ jednoduché kvality, znamená připisování predikátů „zelený“ zeleným věcem po 1. 1. 1998 (včetně) zachování kontinuity (tj. „pokračování stejným způsobem“). Naopak připisování tohoto predikátu modrým věcem, tj. jeho goodmanovské užívání (v grafu A viz silná čára) se jeví jako deviace:⁵⁰

Z hlediska prožívání světa, pro něž je jednoduchou kvalitou Goodmanova zelená, bude naopak připisování predikátu „zelená“ (předpokládáme-li, že byl zaveden pro tuto jednoduchou kvalitu) zeleným věcem po 1. 1. 1998 přerušением kontinuity (v grafu B viz opět silná čára):

Z argumentu proti individuálnímu jazyku plyne, že individuální významová intence pro predikát „zelený“ principiálně nemůže být natolik určitá, aby fixovala, co je kontinuita a co deviace — a tedy zda platí graf A nebo B.⁵¹

Závěr z těchto úvah je velmi radikální: i když odhlédneme od nespolehlivosti paměti a přiznáme osamělému mluvčímu, že jeho mentální historie leží před ním jako otevřená kniha, nenajde v ní nic, co by fixovalo význam výrazu „+“, „zelený“ a jakéhokoli jiného výrazu předpokládaného individuálního jazyka. V tomto jazyku se tedy v každé nové instanci užití výrazu cokoli dá uvést do souladu s pravidlem — takže vůbec nemá

smysl mluvit o správnosti či nesprávnosti ani o pravidle. „Jak mohu jednat podle pravidla, když koneckonců cokoli udělám, může být interpretováno jako jednání podle pravidla?“⁵²

Kripke zdůrazňuje, že jeho verze argumentu proti individuálnímu jazyku není epistemologická, ale ontologická. Ve vědomí osamělého mluvčího nelze nalézt žádnou intenci, která by fixovala pravidlo pro užití nějakého výrazu: to znamená, že neexistuje žádný interní fakt, který by činil pravdivou nebo nepravdivou větu „Pan *O. M.* míní výrazem *V* to a to“.

V této chvíli by se mohlo namítnout: co nelze nalézt v hlavě pana *O. M.*, lze zřejmě nalézt v hlavě pana Kripkeho (resp. v hlavě skeptika, kterého Kripke vysílá do útoku proti individuálnímu jazyku). Protože právě tehdy, když své oběti upírá možnost určit, kterou funkci míní (zda obyčejné nebo kripkeovské sčítání), sám předpokládá striktní rozlišení těchto variant, a jde dokonce tak daleko, že nás žádá, abychom mu tuto schopnost přiznali, chceme-li, aby mohl přednést svůj argument.⁵³ Nemáme před sebou typický příklad argumentu, o kterém zjišťujeme, že pokud je pravdivý, pak vůbec nemohl být podán, protože z něj plyne, že výrazy, ve kterých je formulován, jsou zatíženy neodstranitelnou neurčitostí? A protože jde o reprodukci Wittgensteinova argumentu, nabízí se otázka, zda se neopakuje situace z *Traktátu*. V závěru *Traktátu* Wittgenstein konstatuje, že jeho věty nesplňují kritéria smyslnosti, která se v nich vytyčují. Choulostivou situaci pak zachraňuje slavná metafora o žebříku, který musí být odhozen, když jsme po něm vylezli nahoru.⁵⁴ Nežertuje se tu s námi znovu stejným způsobem?

Zdalo by se, že tato otázka vůbec neměla být položena: skeptický argument se týká individuálního jazyka, zatímco sám, jak bychom měli předpokládat, je podán ve veřejném jazyce a čerpá svou určitost z jeho pravidel. V čem tedy spočívá určitost těchto pravidel a jakým způsobem na ní může participovat konkrétní (ted' však už ne osamělý) mluvčí?⁵⁵

VI/3 Komunikativní shoda

Především je zřejmé, že ani pravidla veřejného jazyka nemohou být fixována způsobem, který byl diskvalifikován v argumentu proti individuálnímu jazyku: ani dosavadní komunikativní praxe daného společenství, ani sebedůmyslnější definice neposkytují samy o sobě žádné jednoznačné kritérium pro nové instance užívání výrazů a jakékoli jednání lze zdůvodnit nějakou interpretací, která s nimi bude v souladu. To znamená, že ani tehdy, vztáhneme-li naše grafy ke společenské komunikativní praxi, neurčuje dosavadní užívání výrazu „zeleň“ (resp. „+“) ani jakkoli formulované pravidlo, zda platí případ *A* nebo *B*, tj. co je kontinuita a co deviace. Z toho však plyne, že jestliže neexistují fakta, která by činila pravdivou nebo nepravdivou větu typu „Pan *O. M.* míní výrazem *V* to a to“, platí to i o větě typu „Výraz *V* znamená v daném společenství to a to“, a tedy i o větě typu „Saul Kripke (jako konformní příslušník daného společenství) míní výrazem *V* to a to“. Nedokazuje tedy argument proti individuálnímu jazyku více, než chtěl, a neústí v absolutním sémantickém nihilismu, který se koneckonců obrací i proti němu?

Kripke ocenil svou verzi Wittgensteinova argumentu jako nejoriginálnější podobu skepse, s jakou se kdy setkal, jako druh skepse, který je možný jen z krajně nezvyklé myšlenkové pozice.⁵⁶ A skutečně: ve srovnání se známými příklady filosofického pochybování spočívá výjimečnost tohoto případu v tom, že nejde jen o skepsi, kterou myšlení uplatňuje na odůvodněnost nebo poznávací hodnotu svých jistot, ale o skepsi zpochybňující samotnou schopnost myšlení mít určité obsahy, resp. dát svým obsahům (intencím, přesvědčením apod.) elementární určitost. Kripke zdůrazňuje, že Wittgensteinovo řešení „skeptického paradoxu“ není přímé, ale — skeptické. To znamená, že nespočívá v tom, že odhalí chybu ve skeptickém argumentu nebo vymezí oblast, která je mimo jeho dosah, jakýsi nedotčený ostrov, kde lze nalézt jinde nedostupnou jistotu — tak jako Descartes nachází své *ego cogitans*. Naopak, řešení

vychází z uznání skeptického argumentu a spočívá v konstatování, že jistota, která je v něm diskvalifikována, není nutná pro fungování jazyka. Nestojíme tedy před úkolem ukázat, jak se ve vzájemných vztazích individuí, z nichž každé by bylo samo o sobě zatíženo fatální neurčitostí svých významových intencí, mohou fixovat pravidla, která jsou určitá v tom smyslu, že předem determinují (normativně určují) komunikativní praxi — a tím méně bychom taková pravidla měli hledat v ustanoveních nějaké nadosobní společenské vůle.

Ve Wittgensteinově obrazu jazykové komunikace je výchozím, primitivním faktem principiální shoda („agreement“) účastníků komunikace, založená na sdílení společné formy života.⁵⁷ Tato shoda (různého typu v různých typech diskursu) není vysvětlitelná jako důsledek existence a obecného dodržování pravidla, ale naopak: fakt shody konstituuje samu ideu pravidla (ideu závaznosti, rozlišení správného a nesprávného). Právě jsme ale viděli, jak úvahy inspirované argumentem proti individuálnímu jazyku vedou k závěru, že tato idea nemůže být nikdy naplněna jednoznačnou fixací pravidla. Pravidlo tedy nelze chápat jako něco, co dosahuje svou determinující silou mimo sféru reálné komunikativní shody (jako by v sobě obsahovalo všechny budoucí instance jednání).⁵⁸ Ať už jsou společenská pravidla artikulována jakkoli, o tom, co to znamená jednat podle pravidel, resp. jednat „jako dosud“ (zachovat kontinuitu jednání), rozhoduje v každé nové instanci reálná podoba komunikativní shody. Řečeno slovy Crispina Wrighta, pravidla nefixují žádné vzorce jednání, jejichž správná aplikace v jednotlivých případech by byla předem určena „nezávisle na společenské ratifikaci“.⁵⁹

Pak ovšem také platí, že cokoli se v komunikativní shodě prosadí jako jednání podle pravidla, je jednání podle pravidla, takže na společenskou komunikativní praxi jako celek nelze aplikovat pojem správnosti. Přesně tak ale zněl náš verdikt nad soukromým, a poté i osamělým mluvčím, a jeho důsledkem bylo, že jsme jejich výpovědi odmítli považovat za užívání jazyka. Nechme to pro začátek stranou a předpokládejme, že

o jazykovém společenství nechceme říkat, že užívá jazyka: chceme jen (na „společenské bázi“) vyložit, v jakém smyslu to lze říci o individuu. To, že jsme přenesli zdroj jazykových pravidel ze sféry individuálních intencí do sféry komunikativní praxe jazykového společenství vyznačující se obecnou shodou, nám nabízí toto řešení: individuum jedná podle pravidel tehdy, když se podílí na obecné komunikativní shodě, tj. když do ní jeho jednání zapadá. Evidencí, že tomu tak je, by pro individuum měly být reakce ostatních účastníků komunikace. Otázka zní, jakou hodnotu můžeme takovému testu přiznat ve světle argumentu proti individuálnímu jazyku. Jakákoli reakce jiného účastníka komunikace připouští různé interpretace úplně stejně jako jednání izolovaného individua a také tady platí, že jakákoli interpretace bude slučitelná s jeho předchozím jednáním i s jakoukoli, sebedůmyslnější formulací pravidla, a totéž se samozřejmě vztahuje na každé dodatečné externí potvrzení zvolené interpretace, které si lze vyžádat. Jinými slovy, jakýkoli externí test, uplatníme-li na něj nám známý druh skepse, čeká týž osud: degenerovat při aplikaci do naprosté libovůle a neurčitosti. Samozřejmě se mohu nechat vést intuicí: spolehnout se na to, že určité interpretace chování jiné osoby se mi nabízejí jako přirozené či náležité. V tomto okamžiku ale přichází na řadu tah, který známe z argumentu proti soukromému jazyku (kap. B/VI/1): ten, kdo uzná pocit náležitosti za poslední instanci rozhodující o volbě interpretace, upisuje se principu „cokoli se zdá správné, je správné“. Navíc musí odpovědět na otázku, která zazněla v závěru téhož argumentu: co určuje, že pocit, který právě zakouším, jsem oprávněn klasifikovat jako pocit náležitosti? Ze styku s ostatními mi v této věci evidentně neplyne žádná výhoda: i kdybych našel způsob, jak jim předestřít svůj problém (s jistotou, že mi porozuměli zamýšleným způsobem), jakékoli jejich vyjádření nebo jiný druh reakce připouští opět různé interpretace, takže se vracíme na začátek. Jak externí tak interní kritérium je samo o sobě neurčité a žádné z nich není schopno účinně porpořit druhé.

Proměna osamělého mluvčího na společenskou bytost ho tedy nečiní odolnějším vůči skeptickým argumentům zpochybňujícím jeho schopnost jednat podle pravidel. Nejen to: stejný druh skepse problematizuje i sám předpoklad komunikativní shody. Kde je evidence, že v rámci nějakého společenství užíváme výrazy stejným způsobem (tj. se stejnými komunikativními intencemi) a že se shodujeme v interpretaci jednotlivých promluv? Mají-li být evidencí pozorovatelné reakce na promluvy, musí následovat otázka, co nás opravňuje interpretovat je právě jako doklad toho, že všichni jednající připisují nějaké promluvě též význam nebo že se shodují v tom, že výraz byl užit správně. Mezi navenek shodné reakce různých individuí můžeme distribuovat různé vzájemně neslučitelné interpretace právě tak, jako může být totéž jednání individuálního mluvčího interpretováno jako naplnění různých neslučitelných pravidel. Skeptické úvahy týkající se kontinuity jednání izolovaného individua, které známe z argumentu proti individuálnímu jazyku, problematizují stejně účinně předpoklad shody v jednání členů jazykového společenství. A poukaz na to, že tento předpoklad se nám nabízí jako samozřejmý, opět přivolává na scénu argument, který jsme uplatnili proti soukromému jazyku.

Skepse, kterou uvolnily argumenty proti soukromému a individuálnímu jazyku, tak zasahuje i tezi o komunikativní shodě, o sdílení formy života a v rámci ní jazykových konvencí a jakýchkoli jiných standardů, které se mohou podílet na determinaci významů promluv. Sebeobsáhlejší výsek z komunikace a jakýchkoli jiných oblastí jednání není dostačující k identifikaci takových standardů (protože připouští různé o sobě koherentní, ale navzájem neslučitelné interpretace) a neopravňuje nás ani ke konstatování shody (protože připouští distribuci těchto rozdílných interpretací mezi jednající individua). Nepomůžeme si, budeme-li s Wittgensteinem trvat na tom, že komunikativní shoda není v poslední instanci záležitostí interpretace: budeme-li tedy vycházet z toho, že participace na pravidlech jazyka daného společenství a na dalších sdílených

schématech jednání je spontánní, založená na návyku (na osvojení určitých „technik“ komunikativního chování), a nikoli na reflexi, v níž se pokaždé znovu řeší otázka, co pravidlo stanoví pro daný případ.⁶⁰ Jinými slovy, síla pravidel se neprosazuje prostřednictvím interpretace, ani prostřednictvím pocitu samozřejmosti, s níž přijímáme určitou interpretaci,⁶¹ ale prostřednictvím spontánního jednání. Obhájce soukromého a individuálního mluvčího se může stejným právem odvolávat na spontánnost jazykového chování svých klientů. V jejich případech, stejně jako v naší současné kauze, se takový manévr míjí s povahou skeptického problému. Skeptik nemusí popírat, že jazykové chování (vykonávání promluv a reakce na ně) je většinou rutinní a plynulé, nezátížené reflexí: jde o to, že *my*, kteří registrujeme toto chování, jsme postaveni před otázku, jaká (a zda vůbec nějaká) sdílená pravidla, standardy nebo techniky se v něm realizují, ať už fungují spontánně nebo na základě interpretace. Jestliže „každá interpretace visí ve vzduchu spolu s tím, co interpretuje“, v tom smyslu, že může být sama různě interpretována, pak i každé jednání, jakkoli spontánní, visí ve vzduchu ve stejném smyslu: jak už víme, může být interpretováno různými způsoby (jako naplnění různých pravidel).

Přijmeme-li tedy zorný úhel, který nastavily oba skeptické argumenty, je situace horší, než se v diskusích o jednání podle pravidel běžně připouští. Nejde jen o to, že společenskou komunikativní praxi jako celek nelze chápat jako jednání podle pravidla, tj. že „společensví nejedná správně nebo nesprávně: prostě jedná“⁶². Skeptický argument zpochybňuje i to, že je zde nějaká jednotná společenská komunikativní praxe, protože znehodnocuje jakoukoli evidenci, kterou bychom pro to mohli nabídnout.

Zdá se, že poslední tah, který zbývá, je přijmout spolu s Wittgensteinem sdílení formy života a komunikativní shodu jako primitivní fakt, pro který není nutné (nebo dokonce nemá smysl) hledat evidenci, a který tedy ani nejsme povinni hájit proti skeptickým útokům.⁶³ Jinými slovy, musíme postulovat

jako neproblematickou danost to, co zproblematizovaly úvahy o jednání podle pravidla inspirované argumenty proti soukromému a individuálnímu jazyku. Evidentně to je to jediné, co můžeme udělat, nechceme-li v diskusi o komunikaci, a koneckonců v diskusi o čemkoli, ztratit půdu pod nohama: přesněji řečeno dostat se podobně jako autor *Traktátu* do situace, v níž jediným konsekventním postojem je mlčení. Přijmeme-li skeptické úvahy jako východisko svého pohledu na komunikaci, stává se porozumění tomu, co je v komunikaci řečeno, mystickou událostí, která je výsledkem neuvěřitelného souběhu okolností; to, co jsme dosud považovali za koordinaci jednání v rámci společenství, se ukazuje přinejlepším jako souhrn nahodile do sebe zapadajících aktů; a životaschopnost společenství je za těchto podmínek vysvětlitelná jen nějakou velmi bizarní konstrukcí.⁶⁴ Skeptik sám udělá nejlépe, když sebe a své posluchače vyjme z dosahu své skepse: jinak musí své úsilí sdělit jim svůj argument považovat za prakticky beznadějný. Měl by si také uvědomit, do jak podivné situace uvede své posluchače, pokud mu přece jen (díky šťastné souhře okolností) porozumí a přijmou jeho skepsi. Budou-li se ze skeptického stanoviska zpětně zamýšlet nad tím, proč jeho slova interpretovali právě jako skeptický argument, nejpravděpodobnějším závěrem bude, že k tomu došlo dezinterpretací: totiž že oni sami poskládali dohromady skeptický argument v mylném domnění, že pochopili jeho promluvu. Budou-li konsekventní, nebudou se tomuto závěru vzpírat a odvolávat se na pocit, že byli vedeni jeho slovy a společenskými standardy interpretace (mezi nimi konvencemi češtiny): budou vědět, že za prvé nemají interní ani externí kritérium pro to, zda mohou klasifikovat svůj pocit právě takto, a za druhé, že pokud takový pocit skutečně měli, byl se vší pravděpodobností klamný.⁶⁵ Pokud tedy skeptikovi porozumí a přijmou jeho argument, mělo by je to bezpečně dovést k závěru, že mu pravděpodobně nerozuměli.

Potvrzuje se tedy, že uděláme nejlépe, když budeme následovat Wittgensteina a předpokládat za všech okolností (i v pří-

padě, že nejsme schopni čelit skeptickým argumentům) sdílení formy života a v rámci něho komunikativní shodu.⁶⁶ To znamená předpokládat, že na základě společného života v přibližně stejných podmínkách a ve vzájemných interakcích členové společenství sdílejí určité způsoby členění univerza, vyhodnocování evidence a zdůvodňování soudů, specifický smysl pro pravidelnost a kontinuitu (tj. pro rozlišení toho, co je pokračováním v předchozím jednání od toho, co se od něj odchyluje), způsoby adekvátního zacházení s objekty různého typu (např. správného užívání jazykových výrazů) atd. Tyto faktory mají zpravidla podobu dispozic (návyků, osvojených technik), které se realizují ve spontánním jednání. Ale i tam, kde mají podobu principů, jimž subjekt cílevědomě podrobuje své jednání a v konkrétních situacích zvažuje adekvátní způsob jejich aplikace, předpokládají v poslední instanci spontánní jednání založené na sdílených dispozicích. Teprve na této úrovni, tj. při popisu fungování komunikace založeném na předpokladu sdílené formy života a komunikativní shody, a nikoli při obraně tohoto předpokladu proti skeptikovi (viz výše), je na místě poukázat na fundamentální význam spontánního jednání. Některé případy volby výrazů a interpretace promluv mohou být zdůvodňovány explicitním odkazem na pravidlo, může vzniknout otázka, jaké pravidlo je exemplifikováno v paradigmatických případech nebo jak interpretovat určitou formulaci pravidla, jak interpretovat formulaci určité interpretace, která byla přijata atd. Má-li mít ovšem případ řešení, musí v poslední instanci rozhodnout volba jedné z alternativ interpretace, které se v této instanci zvažují, a tato volba musí být buď intuitivně neproblematická v tom smyslu, že jsme disponováni přijmout ji jako zcela určitou samu o sobě (bez další interpretace) a jako správnou bez zdůvodnění, nebo musí být zdůvodněna způsobem, který jsme disponováni přijmout jako neproblematický.⁶⁷ Předpoklad komunikativní shody uplatněný na tyto případy znamená, že dispozici, která je základem jejich řešení, musíme považovat za sdílenou (v rámci komunikativního společenství). V každém případě nám tedy vychází pojetí komuni-

kace jako založené na spontánním jednání podle sdílených dispozic — ať už bezprostředně nebo „v poslední instanci“ (tj. na konci řetězu interpretací a zdůvodnění).

Sdílené dispozice jsou normativní v tom smyslu, že jednání, které je s nimi v rozporu, se v daném společenství diskvalifikuje jako neadekvátní a může zpochybnit kompetentnost jednatelů. Jak jsme konstatovali v kap. B/IV/4, normativita v tomto slabém smyslu je tím, co potřebujeme, abychom udrželi naše pojetí významu promluvy jako jejich normativních konsekvencí. Jinými slovy, pokud promluva *X* za okolností *C* je tvrzením, že *p* (a tedy nastoluje příslušné závazky), musí to být *veřejný fakt* v následujícím smyslu: každý, kdo je konfrontován s promluvou *X* za okolností *C* a popírá, že bylo vykonáno tvrzení, že *p*, se diskvalifikuje jako neupřímný nebo neseriózní nebo jazykově nekompetentní nebo jako někdo, kdo nebere v úvahu všechny relevantní rysy okolností *C*. To předpokládá, že to, že byla vykonána promluva *X*, a to, že nastaly okolnosti *C*, jsou rovněž veřejná fakta v právě uvedeném smyslu: pokud nastávají, nemohu popřít, že nastávají, aniž bych se diskvalifikoval v některém z uvedených ohledů. Pojem veřejného faktu je skromný až triviální: přesto není od věci zdůraznit, že z něho nelze nic slevit, nechceme-li se zříci pojmu veřejného závazku (tj. závazku neredukovatelného na privátní pocit zavázanosti). Je-li nám ponechána možnost popřít bez uvedených důsledků, že promluvou *X* za okolností *C* byl navozen závazek *O*, neukazuje to, že není určeno, zda promluva *X* za okolností *C* nastolila závazek *O*: ukazuje to, že závazek *O* nebyl nastolen.

Principy, jejichž sdílení zakládá komunikativní shodu, tedy nemusejí mít podobu pravidel, kterých jsme si vědomi v tom smyslu, že je dokážeme alespoň v dodatečné reflexi explicitně a vyčerpávajícím způsobem artikulovat: stačí, když jsou efektivní v tom smyslu, že pro většinu promluv v běžně se vyskytujících situacích dávají určitý výsledek s normativní silou, tj. nastolují *veřejná fakta* typu: v promluvě *X* se tvrdí, že *p*. Uvažujme o komunikaci, v níž determinace významu promluv podléhá princi-

pu π a maximě M (viz kap. B/IV/4). Bylo by beznadějně chtít vypočítat všechny faktory, které v komunikaci tohoto typu mohou zasáhnout do determinace významů promluv. Fakt, že v případě konkrétní promluvy je principiálně nemožné projít jeden po druhém a ujistit se, zda aktuálně nastává nebo ne, nečiní význam promluvy neurčitým. Nikdy zřejmě nebudeme schopni říci, co všechno by mohlo platit jako evidence, že mluvčí nežertuje nebo že se nepřekřel, a tím méně prozkoumat skutečnost v každém z těchto ohledů. Ale komunikativní situace může být (a běžně bývá) taková, že otázka, zda výraz nebyl užít nestandardním způsobem nebo v důsledku přerěknutí, není aktuální. A to, že v určitých situacích určité otázky nejsou aktuální (nevyvstávají, a kdyby byly položeny, byly by odmítnuty jako bezpředmětné) patří ke sdílenému rámci, v němž se odehrává komunikace: ke společné formě života.

Pojem významu promluvy, k němuž jsme dospěli v části A, nevyžaduje nic víc než takový rámec: rámec, v němž promluvy mohou platit se závazností *veřejného faktu* jako akty s určitou výpovědní silou a propozičním obsahem. Jak je zřejmé z kap. B/IV/4, nemáme žádný *apriorní* důvod trvat na tom, že tento rámec musí zahrnovat jazyk ve smyslu konvenčně fixované množiny syntaktických a sémantických pravidel: náš pojem významu promluvy nás tedy sám o sobě nestaví do opozice k tomu, co o této věci řekl Davidson⁶⁸ (viz kap. B/IV/2). Zároveň zřejmě nikdo nebude zpochybňovat truismus, že reálná komunikace, jíž se každodenně účastníme, je bez sdíleného jazyka stěží myslitelná. Sdílený jazyk, situovaný ve společné formě života, vytváří prostředí pro vykonávání aktů, jejichž normativní důsledky lze určovat systematicky a efektivně (díky kompoziční povaze jazyka) a s dostačující autoritou (díky mimořádně autoritativní konvenční fixaci jazyka, podložené mimo jiné státem garantovanou jazykovou výukou, oficiálními slovníky a výnosy institucí pověřených péčí o jazyk). Členové komunikativního společenství jsou samotnou povahou společenského života nuceni vykonávat podstatnou část svých aktů směřujících k jiným lidem v tomto médiu a musí při tom počí-

tat s tím, že jejich akty budou interpretovány podle pravidel, která zde platí: pokus vzepřít se tomu by vedl ke zpochybnění jejich statutu jako kompetentních příslušníků komunikativního společenství.

V pozadí těchto úvah zůstávají rozpaky nad tím, že jsme je založili na předpokladu principiální komunikativní shody, který jsme nedokázali obhájit proti skeptikovi. Je pravda, že jsme skeptické argumenty zdiskreditovali tím, že jsme je uplatnili na skeptikovu vlastní pozici, a tak je (osvědčeným způsobem) dovedli *ad absurdum*. Můžeme také přesvědčovat sami sebe, že problém, na nějž upozornily skeptické argumenty, je jen zdánlivý: to, že na úrovni filosofických úvah jsou možná různá skeptická cvičení, pro něž nemáme řešení, přece ještě neukazuje, že sama reálná komunikace je zatížena fatální neurčitostí, tj. že před jejími účastníky vyvstávají alternativy, mezi nimiž se nejsou schopni rozhodnout, nebo že v jejich jednání vládne libovůle,⁶⁹ a neukazuje to také, že je zde reálná nejasnost, která si vyžaduje vysvětlení.⁷⁰ Tento snadný manévr by nás neměl uspokojit: neměli bychom dezertovat z pozice, do níž jsme se sami postavili kladením určitých otázek, a tvářit se, že nevnímáme závazky, které z ní plynou. Uvažujeme zde o zdroji určitosti a závaznosti různých pravidel a standardů a o zárukách rozumění v komunikaci a jsme nuceni konstatovat, že je nemůžeme vykázat: to je v každém případě selhání. Fakt, že nejsme schopni říci, co by mohlo rozhodnout mezi různými možnými výklady pravidla a různými možnými interpretacemi promluvy, znamená teoretický neúspěch bez ohledu na to, že v běžném životě tyto alternativy nevnímáme, a nemáme tedy pocit volby. Naše úvahy vedou k závěru, že určitost významů promluv a určitost pravidel je závislá právě na naší disponovanosti nevnímat určité možnosti: měli bychom si tedy přát, aby teoretické úvahy počítající s těmito možnostmi nenarušily nevinnou bezstarostnost našich každodenních komunikativních postojů. Je pravda, že přijetí skeptického stanoviska vede k vážným potížím: ale měli bychom lepší pocit, kdybychom se těchto potíží zbavili tím, že najdeme mezeru ve skeptických argumen-

tech, než když se zbavujeme skeptických argumentů tím, že poukazujeme na potíže. Jediné, co můžeme udělat, je přijmout hypotetický imperativ: chceš-li podat vůbec nějaký obraz komunikace jako sféry jednání, v níž zpravidla dochází k porozumění, a nechceš-li zproblematizovat samotnou pozici, z níž formuluješ své úvahy, musíš předpokládat sdílenou životní formu a v rámci ní elementární komunikativní shodu. To jsme učinili, a budeme z toho těžit i v příští kapitole. Musíme ovšem počítat s tím, že motivace uvedená v podmínce našeho imperativu na skeptika zřejmě neudělá velký dojem.⁷¹

VI/4 Problém určitosti jazykového významu

Shodneme-li se, že můžeme přijmout jako východisko sdílení wittgensteinovské formy života (protože skepse v této věci je sebedestruktivní), máme po ruce také odpověď na quineovský argument o principiální neurčitosti jazykového významu.

Quine na mnoha místech zdůrazňuje společenskou povahu jazyka a vyvozuje z toho, že vše, co určuje komunikativní funkci jazykových výrazů (a co si tedy může činit nárok na označení „význam“) musí být veřejné: to v jeho interpretaci znamená, že se to musí manifestovat v pozorovatelném chování uživatelů jazyka, na pozadí veřejně dostupných okolností.⁷² Bezpochyby je třeba souhlasit s tím, že sféra významu je sféra veřejných fenoménů, v níž není místo pro nějaká fakta situovaná za hranicemi obecně dostupné evidence. Nemá tedy také smysl předpokládat, že tvrzení jako

/1/ Jana tvrdila, že prší.

/2/ „It's raining“ znamená, že prší.

/3/ „The rain“ znamená déšť.

by mohla splňovat podmínky odůvodněnosti, tj. být podepřena vši relevantní evidencí, a přece nebyť pravdivá, případně obrá-

ceně.⁷³ I když (na rozdíl od anti-realistů) připustíme pojem pravdy překračující možnou evidenci v jiných typech diskursu, např. v přírodních vědách, musíme ho odmítnout v diskursu o významech.⁷⁴

Manifestnost významů lze ovšem vyložit dvojím způsobem. Za prvé ji můžeme chápat jako něco situovaného v hranicích dané kultury, tj. dostupného lidem sdílejícím určitá schémata jednání, principy identifikace předmětů různého typu, způsoby vyhodnocování různých typů dat při získávání informací, standardy zdůvodňování různých typů soudů, specifický smysl pro kontinuitu v jednání (včetně smyslu pro návaznost mezi jazykovým a mimojazykovým jednáním) atd., zkrátka to, co zde pod vlivem pozdního Wittgensteina nazýváme *formou života*. Nebo můžeme předpokládat, že vše, co je relevantní pro význam, musí být manifestní bez ohledu na hranice kultur: faktory identifikující významy jsou kulturně neutrální. Tento předpoklad je v pozadí Quineovy fikce radikálního překladatele. Quineova otázka totiž zní, co může radikální překladatel, cizinec nejen v jazykovém, ale i kulturním smyslu, získat z pozorování chování rodilých mluvčích pro práci na příručce („translation manual“), která mu má umožnit překládat jejich promluvy do svého jazyka. Quine přitom předpokládá, že odpověď na tuto otázku je relevantní pro úvahy o určitosti, resp. neurčitosti jazykového významu obecně.⁷⁵ Jak známo, dospívá k závěru, že seberozsáhlejší empirická báze bude ve stejné míře potvrzovat různé (vzájemně neslučitelné) překladové příručky. Z toho ale ještě neplyne nic o nedourčenosti významu pozorovatelným jazykovým (a navazujícím mimojazykovým) jednáním v rámci daného jazykového společenství. Je přirozené předpokládat, že některé možnosti interpretace promluvy, které jsou otevřené pro cizince (resp. možnosti, které jsme schopni rozlišit z „nezúčastněné“ filosofické pozice), nehrají uvnitř společenství žádnou roli, protože nemají místo ve způsobech, jakými jeho členové identifikují různé typy jednání a jeho vnějších okolností. To nemusí znamenat, že nemají konceptuální prostředky pro rozlišení těchto alternativ: zna-

mená to, že pro ně nevytvářejí jako reálné alternativy, mezi nimiž volí v interpretaci promluv. Jakmile pod „pozorovaným jednáním“ nemyslíme pouhou pasivní registraci „hrubých faktů“, nezatiženou jakoukoli kulturně podmíněnou artikulací (což je umělá filosofická konstrukce), ale to, co hraje reálnou roli v reakcích jedněch členů společenství na jednání jiných, co vystupuje jako empirické východisko pro přisuzování intencí a přesvědčení jiným lidem i pro interpretaci jejich promluv, je zřejmé, že neschopnost Quineova radikálního překladatele rozhodnout se pro určitý překlad promluv rodilých mluvčích (neschopnost skutečná nebo předstíraná z metodických důvodů) neimplikuje neurčitost významů jejich jazyka. Jedna věc je konstatovat quineovskou neurčitost překladu, tj. jeho nedo-určenost behavioriální evidencí, jak ji vnímá vnější pozorovatel: jiná věc je ukázat neurčitost ve fungování jazyka v komunikativní praxi členů daného společenství.

Shodneme-li se s Quinem na principu, že „v jazykovém významu není nic kromě toho, co se posbírá ze zjevného chování za pozorovatelných okolností“⁷⁶, měli bychom ho uplatňovat důsledně: nejen při zdůvodňování negativního konstatování, že vnější pozorovatel nemá empirickou oporu pro rozhodnutí mezi různými překlady, ale i při zdůvodňování teze o neurčitosti významu. Aplikace principu manifestnosti významu na druhý případ dává specifičtější princip: „neexistuje významová neurčitost, kterou by nebylo možné vykázat v pozorovatelných rysech fungování jazyka“. Někdo může namítnout, že teze o neurčitosti významu nepřipisuje významům jazykových výrazů žádný specifický rys, ale konstatuje, že tyto výrazy postrádají jednoznačný význam: není zde tedy žádný rys významu, který by se měl behavioriálně manifestovat. Na to lze odpovědět, že víceznačnost výrazu, i kdybychom ji nepokládali za jeho významovou charakteristiku, je stejně jako významová určení něčím, co jsme oprávněni konstatovat jen tehdy, když se manifestuje v pozorovatelném jazykovém chování: koneckonců není ničím jiným než určitým parametrem role, kterou výraz hraje v komunikativní praxi daného společenství, jinými

slovy, určitým rysem užívání výrazu. A vykázat takový rys je něco zcela jiného než konstatovat, že jako externí pozorovatelé nemůžeme na základě behaviorální evidence, která je nám dostupná (tj. na základě toho, co jsme jako jazykoví a kulturní cizinci schopni registrovat z chování rodilých mluvčích), rozhodnout mezi různými interpretacemi. Takové přiznání nevypovídá nic o daném jazyku (a tím méně o jazyku obecně): vypovídá něco o naší vlastní specifické pozici. To, co bylo řečeno o významových přiřazeních, tj. o pravidlech jazyka, se samozřejmě týká pravidel jakéhokoli jiného druhu: naše neschopnost identifikovat je z pozice kulturních cizinců ještě neimplikuje neurčitost uvnitř daného společenství.

Koncept radikálního překladu, který respektuje kulturní zakotvení jazykové komunikace, vyžaduje jiného hrdinu než kulturně neutrálního lingvistu: interpreta, který je buď vybaven antropologickou teorií pro rodilé mluvčí nebo se spoléhá na to, že jsou v relevantních ohledech stejní jako on.⁷⁷ Rekonstrukce jejich jazyka (práce na quineovské „překladové příručce“) je pro něj součástí širšího projektu, který mu má umožnit interpretovat jejich chování v pojmech náležejících do jeho vlastní kulturní výbavy. Projekt spočívá v tom, uvádět elementy jeho kulturní výbavy přímo (ve druhém případě) nebo zprostředkovaně přes antropologickou teorii (v prvním případě) do vztahu k pozorovatelným rysům jazykového i mimojazykového chování domorodců. Je-li interpretova antropologická teorie neadekvátní nebo je-li předpoklad, že domorodci jsou v relevantních ohledech stejní jako on, neodůvodněný, je jeho projekt (jako celek i ve své lingvistické části) odsouzen k nezdaru.

VII. Shrnutí a závěr

V první části knihy jsme dospěli k pojetí významu promluvy jako souhrnu jejích normativních důsledků (jejichž typy jsou obecně charakterizovány v definicích jednotlivých typů mluvnických aktů) a snažili jsme se ukázat, do jakého světla se tím dostávají problémy jako je komunikativní transparence, objektivita významu, komunikativní intence a konverzační implikatury. Východiskem našich úvah ve druhé části bylo konstatování, že normativní důsledky promluvy (a tedy její význam) musí být samy normativně determinovány. Nejprve nás zajímalo, jaké nároky to klade na působení jazykových konvencí — pokud se účastní determinace významu promluv. Konstatovali jsme, že Lewisův obecný pojem konvence (jako pravidelnosti v jednání fixované tak zvaným společným věděním a prakticky motivovaným sklonem ke konformitě) je s naším pojetím významu promluvy slučitelný. Lewisovská konvence není normativní princip, ale může „přirozenou cestou“ nabýt normativní síly: především ale může svou roli při determinaci významu promluvy plnit i v původní lewisovské (tj. normativně neutrální) podobě, v rámci působnosti jiného normativního principu (kap. B/II). Naproti tomu Lewisův specifický pojem jazykové konvence (jako konvence „pravdomluvnosti“ a „důvěry“) předpokládá obraz jazykové komunikace, který jsme odmítli jako východisko teorie významu už v kap. A/I/3. Ale i od Lewisovy jazykové konvence existuje plynulý přechod k normativnímu principu, který je vůči tomuto obrazu indiferentní (B/III).

S Davidsonem jsme se shodli na tom, že jazykové konvence se nemusí podílet na determinaci výpovědní síly, i když náš

nepřesvědčil Davidsonův důkaz, že *nemůže* existovat konvenční prostředek propůjčující promluvě určitou výpovědní sílu (viz kap. B/IV/1). Shodli jsme se s ním i na obecnějším závěru, že jazykové konvence se vůbec nemusí účastnit determinace významu promluv, a že tedy sdílený jazyk (vymezený konvenčně fixovanou množinou syntaktických a sémantických pravidel) není nutnou podmínkou komunikace (kap. B/IV/2). Vzhledem k pojetí významu promluvy přijatému v části A ale musíme trvat na tom, že význam promluvy je determinován principy, které mají normativní sílu v daném komunikativním společenství, ať už jsou jakéhokoli druhu (B/IV/3,4): to, že promluva má určitou výpovědní sílu a určitý propoziční obsah, musí být *veřejný fakt* v normativním smyslu, vymezeném v kap. B/VI/3. Podle povahy principů účastnících se determinace významů promluv (především podle toho, jaké místo — pokud vůbec nějaké — mezi nimi mají jazykové konvence) jsme rozlišili několik typů diskursu a formulovali jsme obecný regulativní princip komunikativního úspěchu (kap. B/IV/4, B/V/3). Podrobně jsme se zabývali způsobem, jakým komunikativní úspěch může záviset na shodě v přesvědčeních (specifického druhu): charakterizovali jsme tím zároveň jeden ze způsobů, jakým odůvodněné hypotézy o přesvědčeních mluvčího mohou vstoupit do determinace významů promluv (kap. B/V/1,2).

Nakonec jsme byli konfrontováni s nejobtížnější otázkou: jak jsou možné principy determinující významy promluv, tj. principy přiřazující promluvám určitý propoziční obsah a výpovědní sílu? Tváří v tvář jistým skeptickým argumentům jsme museli přiznat, že nejsme schopni vyložit možnost takových principů bez toho, že předpokládáme sdílenou životní formu (ve wittgensteinovském smyslu) a v rámci ní elementární komunikativní shodu, tj. širokou shodu členů komunikativního společenství v určování významů promluv (kap. B/VI/1-3). Tím se normativní pojetí významu promluvy neocitá v oslabené pozici vůči svým intencionalistickým rivalům: stěží si lze představit jakýkoli obraz komunikace, který by nepředpokládal komunikativní shodu. Wittgensteinovské argumenty proti

soukromému jazyku (viz kap. B/VI/1) a proti individuálnímu jazyku (kap. B/VI/2) jsou ostatně primárně zaměřeny proti intencionálnímu pojetí významu, a teprve přenesení těchto argumentů do sféry společenské komunikace ukázalo, že analogické důsledky mají i pro naše pojetí významu.

Předpokládáme-li sdílenou formu života, ztrácí sílu quineovská teze o behaviorální nedourčenosti jazykových významů. Z konstatování, že z pozice jazykové i kulturně vnějšího pozorovatele je chování uživatelů jazyka slučitelné s různými interpretacemi (s alternativními „překladovými příručkami“) neplyne neurčitost významu v rámci daného společenství: sdílená forma života může redukovat možné interpretace způsobem nedostupným vnějšímu pozorovateli (kap. B/VI/4).

Davidson vychází z přesvědčení, že základním fenoménem, který má vyložit teorie významu, je fakt, že občas (velmi často) vykonáváme nějaký pozorovatelný akt se záměrem být interpretováni určitým způsobem — a občas (také poměrně často) v tom uspějeme. Pro zachycení takových případů máme k dispozici pojem významu promluvy. Pozice, na niž nás dovedly úvahy v kap. A/I, je velmi odlišná: teorie významu by měla v prvé řadě vyložit fakt, že občas (velmi často) děláme něco, co má v našem komunikativním společenství specifické normativní důsledky, které lze shrnout konstatováním, že byl vykonán akt s určitou výpovědní silou a určitým propozičním obsahem. Povahu těchto důsledků jsme se pokusili charakterizovat v definicích tvrzení, slibu a rozkazu. Náš pojem významu promluvy tedy nemůže kopírovat pojem (subjektivního) komunikativního úspěchu.⁷⁸ To znamená, že máme dva pojmy tam, kde má Davidson jeden. Davidsonův pojem významu promluvy navíc bezprostředně poskytuje princip determinace významů konkrétních promluv: my musíme brát v úvahu velmi různorodé principy, jako jsou jazykové konvence, standardy racionality nebo rozdělení rolí v rámci určitých institucí: to všechno může v různých typech komunikace vstupovat do determinace významů promluv. Tyto principy mohou fungovat jen na pozadí určité sdílené formy života: nejen že nemohly

vzniknout jinak než jako její součást, ale jen na jejím pozadí mohou přiřazovat promluvám významy s elementární určitostí. To znamená, že konstituce významů promluv se účastní něco tak komplexního, jako je (wittgensteinovská) forma života.

Obraz komunikace, který nám vychází, nemusí být na první pohled příliš povzbudivý. Komunikace je sféra, v níž se manifestují přesvědčení a intence, které se nemusejí shodovat s aktuálními přesvědčeními a intencemi mluvčích: na výpovědní sílu komunikativních aktů a určitost jejich obsahu to nemá nejmenší vliv. S tím je snad smířena většina filosofů jazyka. V naší diskusi se ovšem ukázalo, že se to týká většího okruhu intencí a přesvědčení, než se běžně bere v úvahu (viz triky popsané v kap. A/II/2/b). Především jsme ale konstatovali, že v samotné podstatě mluvních aktů ani v povaze jazykových konvencí není nic, co by takovým případům kladlo nějaké meze: v tom se lišíme od Lewise, McDowella a mnoha dalších (viz kap. A/I/3, B/II). Naše pojetí významu promluvy nám dovoluje počítat s jinou mezí, kterou nastoluje autorita závazku — samozřejmě spolu s okolností, že obvykle nemáme důvod dávat najevo postoje, které nezastáváme. Síla závazku je podmíněna jeho určitostí. Když jsme ale chtěli vyložit její zdroje (zdroje určitosti principů determinujících významy promluv), narazili jsme na zásadní překážky a skončili jsme v půli cesty.

Každý připustí, že jeho komunikativní jednání může mít nechtěné důsledky, ale téměř každý, Davidson v první řadě, před nimi chrání sféru významu: význam nám nemůže být vnucen. V našem obrazu komunikace to je možné: promluvy mohou mít význam, který není zamýšlen mluvčím.⁷⁹ Tato možnost je otevřená ve všech typech diskursu, o nichž jsme uvažovali v kap. B/IV/4 a B/V/3, včetně těch, které jsou vůči intencím mluvčího velmi senzitivní (díky principu π), protože v žádném z nich se aktuální mentální stavy mluvčího ani adresáta neúčastní determinace významů promluv. Citlivost komunikativního terénu (prostoru vytvořeného daným typem diskursu) vůči intencím mluvčích je zprostředkována společenskými principy racionality uplatněnými na veřejně dostupnou

evidenci: význam promluvy čerpá svou určitost z těchto faktorů, a ne z aktuálního obsahu individuální mysli, ani ze splynutí obsahů dvou myslí, které si vycházejí vstříc (tj. z průniku komunikativní intence a interpretace). Komunikativní terén může být obecně citlivý vůči intencím mluvčích, ale konkrétní prostředí promluvy může být nepříznivé pro konkrétní intenci: intence v něm pak není transparentní, což znamená, že se nemůže naplnit.

Davidsonův trojjediný pojem vymezující podstatu významu promluvy, kritérium komunikativního úspěchu a princip determinace významů konkrétních promluv předpokládá vzájemnou vstřícnost komunikativní intence a interpretace: intence předjímá interpretaci jako své naplnění, interpretace nechce být ničím jiným než naplněním intence. Museli jsme konstatovat, že je to omezeno na určitý, i když zdaleka nejčastější typ komunikace a že ani tam to neplatí se zárukou (kap. B/IV/3). Naše pojetí významu promluvy jako souhrnu závazků, které promluva nastoluje, ale nachází v komunikaci jiný druh vstřícnosti, tentokrát zcela univerzální. Tím, že nějaké promluvě připisujeme význam, potvrzujeme, že mluvčího uznáváme jako bytost, jejíž jednání má smysl posuzovat podle mravních kritérií a kritérií racionality (srov. kap. B/V/4). A mluvčí už tím, že zamýšlí svou promluvu jako akt, který nese význam, vznáší nárok na toto uznání. Přestože tento rys komunikativní situace nemusí být tím, co běžně upoutává náš zájem, patří k podstatě významu a interpretace.

Poznámky k části B

1. Jako vzor pro takovou fikci nám může posloužit jednoduchý model komunikace, který Wittgenstein popisuje na počátku Filosofických zkoumání, par. 2, 8.

2. Poslední podmínka je vzhledem k nekonečnému regresu psychologicky problematická. Lewis proto připouští, že snad stačí slabší verze:
/a/ Nikdo v *G* není přesvědčen, že /1/-/5/ neplatí.

/b/ Nikdo v *G* není přesvědčen, že /a/ neplatí.

/c/ Nikdo v *G* není přesvědčen, že /b/ neplatí.

Atd. *ad infinitum*. Tento regres je sice nekonečný, ale neškodný, protože vzniká v rámci negativní podmínky (jde o regres ve specifikaci přesvědčení, která členové *G* nezastávají). K podobnému manévru se uchýlil Grice v jedné z verzí své definice významu promluvy pro mluvčího: srov. kap. A/III/2.

3. Definice tohoto typu nebere v úvahu homonymii a synonymii. To, že *V* znamená *p*, samozřejmě nevylučuje, že více vět jazyka společnosti *G* může znamenat *p* (pak ovšem v *G* neplatí konvence, že kdykoli člen *G* míní, že *p*, užije *V*) nebo že *V* může mít více významů (a pak neplatí, že členové *G* užijí *V* jen tehdy, když míní, že *p*). Grice proto zvažoval alternativní definici významu věty, v níž v definiens stojí slabší podmínka typu: „Někteří členové *G* mají ve svém komunikativním repertoáru proceduru užívat *V*, když míní, že *p*.“ Společenský charakter této podmínky má garantovat lewisovský dodatek: „Členové *G* zachovávají tuto proceduru ve svém repertoáru na základě předpokladu, že alespoň někteří další členové *G* ji mají ve svém repertoáru.“ Jinou alternativu k Lewisovu pojmu konvence navrhl S. Schiffer v knize *Meaning*, Oxford UP 1972.

4. Srov. D. Lewis, *Languages and Language*, op. cit., část „Objections and Replies“.

5. Lewisovský pojem konvence usnadňuje výklad vzniku jazykových norem ze dvou důvodů: jednak proto, že od Lewisovy konvence je přirozený přechod k normativitě, jednak proto, že existují intuitivně přijatelné výklady vzniku pravidelností typu Lewisovy konvence: viz kap. B/III.

6. Grice ovšem obvykle v tomto kontextu neužívá výrazu „sentence“, ale „utterance type“, což lze přeložit jako „obecný typ promluvy“. Je to na místě už proto, že „větou“ obvykle míníme strukturovaný útvar, jehož části přispívají do významu celku způsobem, který je dán jejich vlastním významem a syntaktickým uspořádáním. Ve fiktivní historii geneze ustáleného významu obecného typu promluvy, která následuje, ovšem typ promluvy vystupuje jako nediferencovaný celek: o výklad kompoziční povahy jazyka z pozice intencionální sémantiky se Grice pokusil na jiném místě (podle převládajícího mínění nepřilíš úspěšně); viz H. P. Grice, *Utterer's Meaning, Sentence Meaning and Word Meaning*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989. V našem výkladu budeme místo výrazu „obecný typ promluvy“ užívat výrazu „věta“, vzhledem k jeho krátkosti a obvyklosti: budeme jím mínit jakýkoli typ pozorovatelného aktu nebo objektu, jehož vykonání (v případě objektu: realizace jeho instance) může být výkonem mluvního aktu.

7. Srov. H. P. Grice, *Meaning Revisited*, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989; S. Schiffer, *Meaning*, Clarendon Press, Oxford 1972, s. 199 nn.

8. Mluví se zde tedy zavazuje k záměru přijmout určitý závazek: tato iterace pojmu závazku nás podle mého názoru nemusí nijak znepokojovat.

9. D. Davidson, *Communication and Convention*, in: D. Davidson, *Inquiry into Truth and Interpretation* (v.v.), s. 269.

10. Srov. D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, in: B. McGuinness, B. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994: „What is conventional about language, if anything is, is that people tend to speak much as their neighbours do. But in indicating this element of the conventional, or of the conditioning process that makes speakers rough linguistic facsimilies of their friends and parents, we explain no more than convergence; we throw no light on the essential nature of the skills that are thus made to converge.“

11. D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994, s. 11-12. Davidson dodává, že pojmy jako věta, jméno, reference nebo pravda předpokládají právě vymezený pojem úspěšné komunikace (tamtéž).

12. O „teorii“ mluví Davidson proto, že metoda interpretace musí mít systematickou podobu založenou na rekurzivních pravidlech: podle očekávání dodává, že ji lze nejlépe rekonstruovat pomocí teorie pravdy Tarského typu. Srov. D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, in: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation, Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986, s. 443.

13. D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, v.v., s. 442. To zaslужuje krátký komentář. Nejbezpečnější cestou k vykonání tvrzení, že *p*, je promluva, o níž lze s největší pravděpodobností předpokládat, že průběžná teorie adresáta jí v dané fázi komunikace přiřadí jako interpretaci tvrzení, že *p*. Mluvčí ovšem může chtít ovlivnit utváření adresátovy průběžné teorie, případně zasáhnout do jeho primární teorie: pak může záměrně zvolit větu, pro níž adresátova dosavadní primární ani průběžná teorie nedávají žádnou interpretaci, nebo dávají jinou interpretaci než tu, kterou zamýšlí mluvčí. Podmínkou je, že kontext (podle názoru mluvčího) obsahuje dostatečně zřetelné podněty pro volbu zamýšlené interpretace.

14. M. Dummett, *A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking*. In: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986, s. 469.

15. Narazíme přitom na některá témata z dosud probíhající polemiky mezi Davidsonem a Dummettem, která rozhodně není nezáživnou četbou. Na obou stranách byl kromě věcné argumentace nasazen i morální arzenál těžkého kalibru. Davidson obvinil zastánce názoru, že význam promluvy určují pravidla společného jazyka (zmiňuje Dummetta, Burge a Putnama), z „elitářství“: z jejich stanoviska vyvozuje, že „lidé, kteří nejsou v té správné sociální pozici, ve skutečnosti nevědí, co míní svými slovy“ (ke „správné sociální pozici“ zde počítá vzdělání, a kupodivu i příjem). Viz D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, s. 12. Dummett vyčetl Davidsonovi, že jeho zpochybnění úlohy společného jazyka zlehčuje úsilí národnostních menšin o zachování vlastního jazyka; viz *A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking*, in: v.v., s. 465. Na jiném místě ho obvinil z šíření lhostejnosti k uchování společného jazyka jako efektivního prostředku komunikace, svěřeného nám předchozími generacemi. Viz *Reply to Davidson*, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London, 1994, s. 267.

16. Davidson připouští určité náhražky za pojem sdíleného jazyka nebo (obecněji) sdílených komunikativních technik. Velmi netradičním kandidátem na tuto roli je překrývání davidsonovských průběžných teorií, které je podmínkou dorozumění: netradičním proto, že průběžné teorie se, jak víme, mění v průběhu konverzace; viz D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, s. 445. Ve stati *The Social Aspect of Language*, s. 7, nabízí Davidson jinou možnost: jestliže každý z obou komunikantů rozumí svému partnerovi, pokud si je schopen přeložit jeho slova do svých, pak můžeme (opět velmi netradičně) říci, že oba sdílejí své idiolekty prostřednictvím svých překladových systémů. Ilustrací by mohl být Dummettův příklad ve stati *Reply to Davidson*, s. 263. Hrdiny Dummettova příběhu jsou Polák a Číňan, kteří se ocitli na pustém ostrově: každý je schopen vyjadřovat se jen ve svém jazyce a každý rozumí svému protějšku, protože pasivně ovládl jeho jazyk. Komunikace tedy probíhá, ale ne v jednom sdíleném jazyce. Příklad ovšem předpokládá, že oba již mají pojem jazyka: skutečně relevantní otázka tedy je, zda ho mohli získat jinak než při osvojování si jazyka svého společenství. Dummett odpovídá záporně (tamtéž, s. 264). Davidsonova formulace navíc v rámci jeho pojetí nedává jasný smysl. Řekneme-li, že komunikant si překládá slova svého protějšku do svých, předpokládáme, že má idiolekt (systém přiřazení mezi významy a výrazy) v běžném nerelativizovaném smyslu: v Davidsonově obrazu komunikace však nacházíme jen strategie vztahované ke konkrétnímu partnerovi v konkrétní komunikativní situaci.

17. D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, s. 11.

18. Jeho námitku lze bezprostředně vztáhnout jen k primárním teoriím mluvčího a adresáta. Dummett ovšem kritizuje asymetrii mezi Davidsonovým vymezením průběžné teorie mluvčího a průběžné teorie adresáta: kdyby Davidson vyhověl Dummettovu požadavku, aby byla distinkce mezi primární a průběžnou teorií vymezena podle téhož principu na straně mluvčího i adresáta, vztahovala by se Dummettova výtka nekonečného regresi i na průběžné teorie. Viz M. Dummett, *Comments on Davidson and Hacking*, in: *Limits of the Literal*, s. 460. Davidson však podle mě nemá důvod ustoupit v této věci Dummettovi: jeho pojetí průběžných teorií reflektuje reálnou asymetrii mezi pozicemi mluvčího a adresáta.

19. D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, s. 442.

20. To je v souladu s tím, co Davidson říká o evidenční bázi, na níž adresát zakládá svou primární teorii. Tamtéž, s. 441.

21. Takovou námitku formuluje I. Hacking v *The Parody of Conversation*, in: *The Limits of Literal*. Dummett se k němu připojuje v citované stati, mj. na s. 471. Davidsonovu odpověď viz v D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of M. Dummett*, s. 3 n.

22. Srov. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, přel. J. Pechar, *Filosofia*, Praha 1992, např. par. 198, 201, 219.

23. „An interpreter must be expected to have quite different prior theories for different speakers“, a analogicky: „there is no such thing as how we expect, in abstract, to be interpreted“. D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, s. 443.

24. Tamtéž, s. 445.

25. Tamtéž. Ve stati *The Social Aspect of Language*, s. 6, se ovšem Davidson vyjadřuje opatrněji: říká, že jsou důvody pochybovat o tom, že jazyk chápaný jako něco, co „implikuje sdílené způsoby vyjadřování“, je podstatný pro jazykovou komunikaci, a dodává: „The same doubts apply to the notion of following a rule, engaging in a practice, or conforming to conventions, *if these are taken to imply such sharing*. (Please note the proviso.)“ Dodatek „pokud se chápou jako implikující takové sdílení [způsobů vyjadřování]“ činí tuto formulaci bezpochyby slabší než tvrzení, že neexistují *žádné* složky jazykové kompetence (strategie formování průběžných teorií), jejichž zvládnutí mluvčím i adresátem by bylo podmínkou úspěchu komunikace.

26. To evokuje Griceovo pojetí významu promluvy, s tím rozdílem, že Grice definuje komunikativní intenci pomocí elementárních intencí, jejichž obsah lze specifikovat bez použití sémantických pojmů jako je tvrzení, význam nebo interpretace. Davidson zpochybňuje možnost takové redukce. Srov. D. Davidson, *Belief and the Basis of Meaning*: in *Inquiries into Truth and Interpretation*, v.v., s. 143; srov. též D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, in: v.v., s. 12, pozn. 13.

27. D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, s. 11. Srov. tamtéž: „The intention to be taken to mean what one wants to be taken to mean is, it seems to me, so clearly the only aim that is common to all verbal behaviour that it is hard for me to see how anyone can deny it.“ To bezpochyby neplatí o veškerém verbálním chování, neboť to zahrnuje i artikulační cvičení, promluvy, jejichž jediným účelem pro mluvčího je předvést se v nich jako expert (a za tím účelem obsahují

výrazy, kterým, jak mluvčí doufá, žádný z posluchačů neporozumí), zpívání písní v jazycích, jimž zpěvák nerozumí atd. Namísto „veškeré verbální chování“ měl Davidson říci „komunikativní verbální chování“.

28. Srov. protipříklady v kap. B/IV/3.

29. Srov. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání* (přel. J. Pechar), Filosofie, Praha 1992, par. 219: „Jestliže se držím pravidla, nevolím. Řídím se pravidlem slepě.“ Srov. též par. 198, 201.

30. Ve Wittgensteinových *Filosofických zkoumáních* najdeme několik jednoduchých modelů komunikace, v nichž promluvy fungují právě tímto způsobem; srov. např. par. 2 a 8.

31. Představme si například, že mluvčí *M* vysloví větu „svítá“ a míní tím (tj. chce tvrdit), že prší. Předpokládejme, že v daném případě neexistuje žádná evidence, která by nám dovozovala odůvodněně připsat *M* takovou intenci: např. evidence, že *M* se domnívá, že „svítá“ v češtině znamená, že prší, nebo evidence, že *M* připisuje adresátovi *A* přesvědčení, že „svítá“ v češtině znamená, že prší, nebo evidence, že *M* chtěl říci „prší“, ale přerekl se atd. (Představit si takový případ samozřejmě neznamena obecně chápat mentální stavy jako principiálně soukromé v tom smyslu, že by byly dostupné pouze subjektu, který je zakouší.) Předpokládejme dále, že jsme naopak oprávněni se domnívat, že intence *M* je v souladu s konvenčním významem užitě věty. I pak je ovšem možné, že *A* připiše *M* intenci tvrdit, že prší: dejme tomu, že *A* si zrovna představuje, že prší (nebo vzpomíná na včerejší déšť) a z rozržitosti to spojí s promluvou *M*, nebo má *A* halucinaci, a zdá se mu, že slyší, jak *M* říká „prší“, nebo se *A* domnívá, že „svítá“ znamená v češtině, že prší, nebo *A* připisuje takové přesvědčení *M* atd. V každém případě, pokud *A* interpretuje *M* v souladu s jeho intencí, promluva podle Davidsonova principu znamená, že prší, přestože k této interpretaci nevede žádná veřejná procedura (uplatnění společensky platných principů na veřejně dostupnou evidenci). To musí odmítnout kdokoli, kdo chápe význam jako veřejnou hodnotu promluvy v tom radikálním smyslu, že žádný parametr promluvy, který není (za konkrétních okolností, za nichž se promluva odehrála) veřejně dostupný, nemůže být *ipso facto* jejím významem nebo součástí jejího významu.

32. Abych vyloučil nepodstatné spekulace, měl bych zdůraznit, že výrazem „skutečný nositel jména“ zde myslím totéž, co se jím míní v běžné komunikaci. Běžné tvrzení, že *Y* je skutečným nositelem jména „Woody Allen“, znamená nejen to, že někteří lidé užívající toto jméno (často nebo vždy) zamýšlejí mluvit o *Y* nebo k *Y*, nebo že se *Y* (obvykle nebo vždy) cítí osloven, když někdo užívá tohoto jména ve vokativu: znamená především, že *Y* je pod tímto jménem registrován na matrice a v policejních archivech (tj. že toto jméno je tam spojeno s údaji, které ho identifikují, s jeho fotografií, příp. otisky prstů apod.). *M* a *A* v našem příkladu si tyto věci pravděpodobně neověřovali, ale mají dobrý důvod věřit, že *Y* náleží jméno „Woody Allen“ v tomto oficiálním smyslu.

33. To, o co jde v naší diskusi, se neváže na vlastní jména: mohli bychom zvolit příklad s jakýmkoli typem výrazu. Příklad s obecným termínem by mohl vypadat takto: *M* a *A* vědí, že „epitaf“ znamená „náhrobní nápis“, zatímco „epigram“ znamená (zhruba) „krátká úsečná satirická báseň“. *M* a *A* stojí u Janova hrobu a *M* říká: „Jan by si zasloužil lepší epigram.“

A opustíme-li sféru doslovného významu, na niž se citované Davidsonovy úvahy o významu promluvy výslovně omezují, můžeme zvážit příklad s identifikační deskripcí, užitou referenčně v Donnellanově smyslu: *M* a *A* potkali společně muže *X*, který se jim představil jako prezident společnosti Shell. Později oba nezávisle na sobě zjistili, že skutečným prezidentem není *X*, ale jiná osoba *Y*. V této situaci *M* říká *A*: „Prezident společnosti Shell si ode mě půjčil deset dolarů.“ To odpovídá příkladu, který diskutoval Clark a Marshall ve stati Definite Reference and Mutual Knowledge, in: A. Joshi, B. Weber and I. Sag (eds.), *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge UP 1981.

34. S. Schiffer, *Meaning*, Clarendon Press, Oxford 1972, s. 30 nn.

35. H. Clark, C. Marshall, *Definite Reference and Mutual Knowledge*, in: A. Joshi, B. Weber and I. Sag (eds.), *Elements of Discourse Understanding*, Cambridge UP 1981.

36. Stručně řečeno, deskripce funguje referenčně v Donnellanově smyslu, pokud její užití identifikuje pro adresáta určitý objekt, a to nezávisle na tom, zda tento objekt deskripci splňuje: nutné je, aby kontext promluvy umožnil adresátovi identifikovat individuuum, které má mluvcí na mysli. Tak je tomu např. v následující situaci: před soudem stojí muž *X*, který je obecně považován za vraha pana

Smithe. Osobu *M* jeho chování inspiruje k poznámce: „Ten Smithův vrah musí být šílenec.“ Pokud je za daných okolností zřejmé, že *M* zamýšlí svou promluvu jako tvrzení o *X*, je přirozené říci, že *M* vyslovil tvrzení o *X*, a to i v případě, že *X* ve skutečnosti není Smithovým vrahem. V odlišné situaci může táž deskripce fungovat zcela jinak. Představme si, že stav mrtvoly pana Smithe přiměje přivolaného policistu k poznámce „Ten Smithův vrah musí být šílenec“, a že v kontextu není nic, co by promluvu vztahovalo ke konkrétnímu individuu nezávisle na tom, zda splňuje užitou deskripci. Pak jde podle Donnellana o atributivní užití deskripce: komisař pronáší obecné tvrzení, že ať už Smithe zabil kdokoli, je to šílenec. Srov. K. Donnellan, Reference and Definite Descriptions, *Philosophical Review* 77, 1966.

37. Srov. M. Dummett, A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking, in: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986; M. Dummett, Reply to Davidson, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994.

38. K ideji soukromého jazyka v tomto smyslu viz zvl. par. 243 a 258 nn., které spadají do víceméně souvislého úseku Wittgensteinych Filosofických zkoumání věnovaného vyjadřování pocitů (zhruba par. 243-315). K problému totožnosti mentálních stavů, jímž se budeme za chvíli zabývat, srov. zvl. par. 377 n. Filosofických zkoumání.

39. To by samozřejmě nebylo nutné a odpadly by problémy uvedené níže, kdyby nám šlo o jména typu Russellových „genuine proper names“ (což jsou deiktické výrazy jako „toto“), které referují k aktuálním mentálním stavům: bohužel pomocí takových výrazů by bylo stěžejí možné vést deník, který by nám při pozdějším čtení řekl něco určitého.

40. Srov. úsek Filosofických zkoumání věnovaný ostenzivní definici, tj. par. 27-36, a dále zvl. par. 382. Srov. též *The Blue and Brown Books*, Blackwell, Oxford 1978, s. 1, 2.

41. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 258.

42. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 259.

43. Tato formulace je dokonce silnější než Wittgensteinova, protože nahrazuje výraz „zdát se správné“, který se odvolává na přítomnost určitého pocitu, výrazem „prezentovat se jako správné“: naše úvaha vedla totiž k tomu, že v rámci soukromého jazyka nelze ani konstatovat, zda mluvčí má pocit správnosti (adekvátnosti) užití určitého výrazu.

44. Srov. J. Patočka, doslov k českému vydání Husserlových Karteziánských meditací, Praha, Svoboda 1968, s. 183.

45. S. Kripke, Wittgenstein on Rules and Private Language, Oxford, Blackwell 1982.

46. Srov. L. Wittgenstein, Remarks on the Foundations of Mathematics, I-113: „However many rules you give me — I give you a rule which justifies my employment of your rules.“

47. Srov. Goodmanovu přednášku The New Riddle of Induction. Vyšlo v knize Fact, Fiction and Forecast, University of London Press 1955.

48. Goodman užívá výrazu „grue“ (což je hybrid výrazů „green“ a „blue“); pro to, co níže nazveme „Goodmanovou modrou“, zavádí výraz „bleen“.

49. V této úvaze užíváme výrazu „zelená“ a „modrá“ standardně, tj. negoodmanovsky (podobně jako výše jsme výraz „sčítání“ užívali nekripkeovsky). To znamená, že předpokládáme, že jsme schopni fixovat jejich význam, a tedy i kvalitu (resp. funkci), kterou označují, a navíc že se cítíme oprávněni tvrdit, že právě tento význam je standardní (tj. ten, který je přijímán v našem jazykovém společenství a jako takový je závazný i pro čtenáře). To je nutná podmínka samotné prezentace naší úvahy - a zároveň jedno z jejich citlivých míst (viz o tom níže).

50. Princip následujících grafů jsem převzal z knihy S. Blackburna Spreading the Word, Oxford, Clarendon Press 1984.

51. Podobně bychom mohli ilustrovat Kripkeho příklad. Bodům na vodorovné ose přiřadíme dvojice přirozených čísel, např. v uspořádání (1, 1), (1, 2), (2, 2), (1, 3), (2, 3), (3, 3) atd. a na svislé ose vyznačíme matematické funkce: u grafu A sčítání a funkci, která každé dvojici přiřazuje 5, u grafu B Kripkeho sčítání a funkci, která každé dvojici obsahující prvek větší nebo rovný 57 přiřazuje totéž co sčítání a všem ostatním dvojicím např. 5.

52. L. Wittgenstein, *Remarks on the Foundations of Mathematics*, par. 38. Srov. též L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 201.

53. S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Oxford, Blackwell 1982, s. 12. Situace může připomínat Aristotelův nepřímý důkaz zákona sporu (*Met. IV, 4, 1006 a*): kdokoli ho chce popřít, musí ho zároveň předpokládat, aby mohl přikládat své výpovědi jakýkoli určitý smysl.

54. L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 6.54. (dále jen *Traktát*). Russella tento přírůbek neodradil od ironické poznámky v předmluvě k *Traktátu*: „Rozpaky vzbuzuje to, že pan Wittgenstein řekl koneckonců příliš mnoho o tom, co nemůže být řečeno.“ Logičtí pozitivisté se z podobných nesnází snažili dostat tím, že žádali publikum, aby jejich vlastní výpovědi nepovažovalo za výroky, ale za specifický druh aktivity spočívající v analýze výroků.

55. Protože jsme věnovali tolik pozornosti interpretaci Wittgensteinových úvah o soukromém a individuálním jazyce, sluší se, abychom alespoň vzali na vědomí, že ne všichni badatelé je chápou tak, že jejich intencí je vyvrátit možnost individuálního jednání podle pravidel. Mezi interprety Wittgensteina, kteří hájí tzv. individualistické pojetí jednání podle pravidel, je třeba na prvním místě uvést G. P. Bakera, P. M. S. Hackera a C. McGinna. Srov. zvl. G. P. Baker, P. M. S. Hacker, *An Analytical Commentary on Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Vol. 2. *Rules, Grammar and Necessity*. Oxford, Blackwell 1985; C. McGinn, *Wittgenstein on Meaning*, Oxford 1984. Podle těchto autorů Wittgenstein nezpochybňuje představu bezprostředního, interního vztahu mezi pravidlem a jednáním, jinými slovy, jeho úvahy nevedou k závěru, že v tomto vztahu musí intervenovat nějaký vnější faktor (totiž společenský konsensus): to znamená, že nevylučuje jednání podle pravidel mimo společenský kontext. Dokazuje ovšem, že pravidlo musí být zakotveno v určité praxi a technikách jednání (které mohou být společenské nebo individuální) a že pojem pravidla, které je privátní v tom smyslu, že je principiálně nesdělitelné jiným lidem (viz naše definice pocitových predikátů v rámci soukromého jazyka), je inkoherentní. Srov. G. P. Baker, P. M. S. Hacker, c.d., s. 169-181, též 243 aj. C. McGinn je přesvědčen, že bychom se neměli zříkat „přirozené myšlenky, že to, jaké pojmy individuum má, závisí jednoduše na faktech o něm“, tj. na obranu internalismu. Srov. C. McGinn, c.d., s. 191.

Naproti tomu tzv. společenské pojetí jednání podle pravidel reprezentuje vedle Kripkeho např. N. Malcolm, J. McDowell, C. Wright,

M. Dummett nebo B. F. Armstrong Jr. Srov. N. Malcolm, *Nothing is Hidden*, Oxford 1986; N. Malcolm, *Wittgenstein on Language and Rules*, *Philosophy*, Vol. 64, 1989, No. 247; J. McDowell, *Wittgenstein on Following a Rule*, *Synthese* 1984; C. Wright, *Wittgenstein on the Foundations of Mathematics*, Harvard UP 1980; M. Dummett, *The Social Character of Meaning*, in *Truth and Other Enigmas*, London, Duckworth 1978; G. F. Armstrong, Jr., *Wittgenstein on Private Languages*, *Philosophical Investigations*, Vol. 7, 1984, No 1.

56. Kripkeho formulace je ve skutečnosti silnější a stojí za ocitování: „Personally I am inclined to regard it as the most radical and original sceptical problem that philosophy has seen to date, one that only a highly unusual cast of mind could have produced.“ S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Blackwell, Oxford 1982, s. 60.

57. Srov. např. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 224, 241, *Remarks on the Foundations of Mathematics*, par. 39, 342. Tak například základním faktem, který určuje specifický charakter matematického diskursu, je mimořádný stupeň shody, již dosahujeme v matematických tvrzeních, alespoň v takové sféře jako je sčítání nebo násobení nepříliš velkých čísel apod. Není tomu tak, že základem této shody je nějaký výjimečný charakter nebo jistota matematických zákonů, ale naopak: fakt shody zakládá specifický charakter matematických pravd a onen výjimečný stupeň jistoty. Předpokládejme, že u extrémně velkých čísel (o 1000 a více místech) se naše výsledky v násobení budou neustále beznadějně lišit. Má zde smysl mluvit o nějakém (neidentifikovatelném, a přece určitém) správném výsledku, který je „obsažen“ v pravidle? Podle Wittgensteina zde „končí počítání“, protože „násobení vyžaduje konsensus“. Srov. L. Wittgenstein, *Lectures on the Foundations of Mathematics*, Cornell UP 1976, s. 22. Totéž ovšem platí pro diskurs o barvách, chuťových kvalitách apod. Srov. L. Wittgenstein, *Remarks on the Philosophy of Psychology*, Vol. II. Oxford 1980.

58. Wittgenstein přirovnává takové pojetí pravidel k problematické představě stroje, v němž jsou předem „obsaženy“ úkony, které může vykonávat (L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 193 n.), nebo k představě kolejí, které předem určují směr našeho pohybu (ibid., par. 218).

59. Srov. C. Wright, *Wittgenstein on the Foundations of Mathematics*, London, Duckworth 1980, s. 227.

60. Srov. L. Wittgenstein, *Filosofická zkoumání*, par. 219: „Když jednám podle pravidla, nevolím. Podle pravidla jednám slepě.“ Viz dále tamtéž, par. 198, 201, 202; *On Certainty*, par. 96-99, 204, 475, 538, 559 aj. Tento motiv je často (nedopatřením, jak se snažím ukázat) vykládán jako cesta k eliminaci skeptického argumentu problematizujícího jednání podle pravidla: srov. J. McDowell, *Wittgenstein on Following a Rule*, in: A. W. Moore (ed.), *Meaning and Reference*, Oxford UP 1993, např. s. 264-5, 275.

61. Srov. *On Certainty*, par. 204: „Giving grounds, however, justifying the evidence, comes to an end; — but the end is not certain proposition's striking us immediately as true, i.e. it is not a kind of *seeing* on our part; it is our *acting*, which lies at the bottom of the language game.“

62. Parafráze C. Wrighta, *Wittgenstein on Following a Rule*, s. 220. Srov. tamtéž: „None of us unilaterally can make sense of the idea of correct employment of language, save by reference to the authority of securable communal assent on the matter; and for the community itself there is no authority, so no standard to be met.“

63. Komunikativní shodou, kterou musíme předpokládat, je shoda v interpretaci promluv: není to tedy pouhá podobnost vnějšího jazykového chování, popsitelná bez jeho interpretace jako jednání, které nese určitý význam. Postulujeme tedy něco víc než jazykové společenství ve smyslu „collection of individuals presenting to one another exteriors that match in certain respect“ — což je podle McDowella obraz, který nabízí C. Wright a další antirealisté; srov. J. McDowell, *Wittgenstein on Following a Rule*, s. 285.

64. To neznamená, že tato skepse není instruktivní: pokud souhlasíme s tím, že uplatnění tohoto druhu skepse na komunikativní shodu je nepřijatelné, neměli bychom stavět nic zásadního na uplatňování tohoto druhu skepse kdekoli jinde, například proti privátním významovým intencím. Nahlíženo z druhé strany: uspějeme-li ve skeptickém zpochybnění naší evidence o vlastních mentálních stavech, resp. určitosti naší vlastní klasifikace mentálních stavů (argument proti soukromému jazyku) a pravidel individuálního jazyka (argument proti individuálnímu jazyku), uspějeme zaručeně i ve zpochybnění jakýchkoli pravidelností a standardů sdílených v nějakém společenství, ať už ve sféře jazykového nebo mimojazykového chování nebo myšlení: shrneme-li to, máme vše, co je třeba (dokonce víc, než je třeba) ke zpochybnění možnosti komunikace.

65. Úvahy zpochybňující předpoklad, že je zde nějaký zvláštní typ prožitku, který lze vyjádřit jako „pocit, že jsem veden“ (vzorem nebo pravidlem), najdeme ve Wittgensteinových Filosofických zkoumáních, par. 156-178.

66. Musíme se jen smířit s tím, že právě tak může obhájce soukromého a individuálního mluvčího žádat, abychom přijali jako primitivní fakt principiální jednotu interního života individuálního subjektu, principiální určitost jeho intencí a schopnost evidovat obsah vlastních intencí (bez toho, že by je musel pro sebe interpretovat).

67. Srov. Filosofická zkoumání, par. 198, 199, 201, 202, 206, 217, 218, 289; Remarks on the Foundations of Mathematics, VI-28, VI-35, VII-40 aj. To, že určité jednání je spontánní realizací nějaké dispozice, je subjektivně spojeno s tím, že je prožíváno jako přirozené či náležité. Srov. Filosofická zkoumání, par. 217. Můžeme tedy říci, že subjektivním základem normativity je v poslední instanci pocit přirozenosti, samozřejmosti či náležitosti a sdílení tohoto pocitu v rámci společenství za běžných okolností. Pokud individuum reflektuje prožitky doprovázející jeho komunikativní jednání jako pocity této kvality, nemůže to považovat za *důkaz*, že jedná podle pravidla (ať už soukromého nebo společenského), *důkaz*, který by byl odolný vůči argumentu proti soukromému jazyku nebo jeho aplikaci ve skeptické úvaze o společenských pravidlech. Ale předpokládáme-li sdílenou formu života a (v rámci ní) komunikativní shodu, můžeme konstatovat, že se subjektivně prosazují prostřednictvím spojení pocitu samozřejmosti či náležitosti s určitými způsoby jednání.

V par. 460 Filosofických zkoumání se komentuje tento případ: mluvčí nařizuje adresátovi, aby přinesl žlutou květinu, adresát vybere nějakou květinu a zdůvodňuje svou volbu tím, že v něm vyvolala pocit uspokojení („feeling of satisfaction“) — rozuměj pocit souladu se slovy „žlutá květinu“. Podle Wittgensteina je na místě odpovědět: „Neporučil jsem ti přece donést květinu, která v tobě vyvolá takový pocit.“ J. McDowell poznamenává, že podobně by mluvčí měl odmítnout vysvětlení typu „Přinesl jsem tuto květinu, protože všichni ti, s nimiž jsem to konzultoval, ji označili za žlutou“ (Wittgenstein on Following a Rule, s. 268-9). Mohli bychom dodat, že stejným právem by mluvčí mohl odmítnout jakékoli zdůvodnění, které by neznělo: „Přinesl jsem tuto květinu, protože je žlutá.“ V každém jiném případě má smysl říci: „Neporučil jsem ti přece...“ Nejde o to, že pocit souladu (náležitosti) není vhodným kritériem: koneckonců jsme konstatovali, že ať zvolí individuum jakékoli kritérium, jeho fungování se v poslední instanci opírá o pocit náležitosti. Jde spíše o to, že pokud mluvčí

přináší předmět X v reakci na daný rozkaz, to jediné, co může jeho jednání učinit splněním rozkazu, bude fakt, že X je žlutá květina — a nikoli fakt, že při výběru uplatnil to či ono kritérium.

68. Srov. např. D. Davidson, *A Nice Derangement of Epitaphs*, in: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986, s. 446; D. Davidson, *The Social Aspect of Language*, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, 1994, s. 2.

69. Srov. *Filosofická zkoumání*, par. 289: „Používat nějaké slovo bez zdůvodnění neznamena používat je neprávem.“

70. Srov. *Filosofická zkoumání*, par. 217: „Vzpomeň si, že někdy požadujeme určitá vysvětlení nikoli kvůli jejich obsahu, nýbrž kvůli formě vysvětlení. Náš požadavek je požadavkem architektonickým; a takové vysvětlení je jakýmsi zdánlivým stavebním prvkem, který nic nenese.“

71. Dovedu si představit čtenáře, který bude trvat na tom, že skeptické otázky po odůvodněnosti našich předpokladů patří k povinnostem, které musí filosof plnit až do konce, i za cenu, že si tím znejistí půdu pod nohama. A že filosof, který si hlídá důsledky svých skeptických úvah, aby z nich mohl v případě ohrožení včas vycouvat, nedělá čest své profesi.

72. Srov. W. V. O. Quine, *The Pursuit of Truth*, Cambridge, Mass., Harvard University Press 1990, s. 38. „There is nothing in linguistic meaning beyond what is to be gleaned from overt behaviour in observable circumstances.“

73. Je-li tomu tak, pak v diskursu o významech není prostor pro distanci mezi pravdivostními podmínkami a podmínkami (plné) odůvodněnosti. To je něco jiného než antirealistická teze, že věty typu /1-/3/ nemají pravdivostní podmínky, ale jen podmínky odůvodněného tvrzení („assertibility conditions“). Srov. M. Dummett, *What Is a Theory of Meaning?* (II), in: G. Evans, J. McDowell (eds.) *Truth and Meaning*, Oxford, Clarendon Press, 1976; S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Oxford, Blackwell 1982, s. 77-8. V tom typu komunikace, ve kterém jsou významy promluv determinovány principem π , jsou pravdivostní podmínky tvrzení typu „Jana tvrdila, že prší“, identické s podmínkami odůvodněného připsování komunikativních intencí jiným osobám.

74. Proto také Quine právem poznamenává, že jeho závěr o neurčitosti významu (tj. nedourčenosti významu pozorovatelným chováním) je radikálnější než teze o nedourčenosti teorie typu fyziky observačními daty. Druhá teze je epistemologická a sama o sobě nezpochybnuje předpoklad, že existují fyzikální fakta, která činí tvrzení fyziky pravdivými či nepravdivými. První teze je naproti tomu ontologická: na rozdíl od fyzických faktů, ve sféře významů nemá smysl uvažovat o faktech, které by se nemanifestovaly ve sféře pozorovatelného, a tedy by přesahovaly možnou evidenci. Srov. W. V. O. Quine, *Word and Object*, MIT Press, 1960, s. 73.

75. W. V. O. Quine, *Word and Object*, Ch. II.

76. W. V. O. Quine, *Hledání pravdy* (překlad J. Peregrin), Herman a synové, Praha 1994, s. 46.

77. Quine připouští, že přijetí takového předpokladu eliminuje neurčitost překladu: srov. *Word and Object*, s. 52; *Hledání pravdy*, s. 57.

78. Nehledě na to, že jsme dospěli k závěru, že mluvčí mohou sledovat cíle neslučitelné s davidsonovským pojetím úspěchu: srov. kap. B/IV/3 a B/V/3.

79. V samotném závěru bych snad mohl dát průchod své zálibě v alegoriích. Prohlédněme si kresbu Fínea a Harpyje na obálce. Zapomněme-li na Fíneův příběh, můžeme snad v sedící postavě vidět mluvčího vyslovujícího tvrzení, rozkaz nebo slib. Činí tak v suverénní póze, kterou známe z vyobrazení králů na středověkých mincích: podle všeho věří, že má význam své promluvy pod kontrolou. Ale všudypřítomné monstrum mu slova odtrhuje od úst a propouští je do světa s významy, které jim přísluší podle nadosobních principů ovládajících komunikaci. Toto odpudivé ztělesnění společenských pravidel snad zmírní podezření, že jsem jimi fascinován — jak mi předhazuje Donald Davidson ve stati *Odpowiedz Petrowi Kotatce*, s. 340-344, in U. Zeglen (ed.), *Dyskusje z Donaldem Davidsonem o prawdzie, języku i umysle*, Lublin 1996. Napadne-li nás v této souvislosti slogan „jazyk mluví“, měli bychom ho odmítnout jako projev rigidního konvencionalismu. V první části knihy jsme poměrně ostře vymezili smysl, v němž platí, že mluví individuum: je subjektem závazků, které jsou navozeny promluvou a vyčerpávají její význam. Obsah těchto závazků je ovšem determinován nadindividuálními principy, mezi nimiž mohou (ale nemusejí) hrát významnou roli jazykové konvence.

Stručný slovník důležitých termínů

asertivní síla

(*assertive force*)

→*výpovědní síla tvrzení*;

Davidsonovská teorie významu

(*Davidsonian theory of meaning*)

teorie významu pro konkrétní jazyky budovaná podle modelu →*Tarského teorie pravdy*: na rozdíl od ní se ovšem nechápe jako definice pojmu pravdy vzhledem k danému →*jazyku-objektu*, ale jako teorie specifikující význam jeho vět; kritérium adekvátnosti teorémů (→*T-vět*) proto nemůže zahrnovat Tarského požadavek, aby větám jazyka-objektu (jejichž jméno stojí na místě *V* v *T*-větách) přiřazovaly správný překlad do →*metajazyka*: rozhodnutí o tom, zda je věta správně přeložena, předpokládá, že už známe její význam; podstatná část diskusí o Davidsonovské teorii významu se týká právě stanovení kritéria adekvátnosti teorémů;

Davidsonovský pojem významu promluvy

(*Davidsonian notion of utterance meaning*)

v Davidsonově pojetí je →*význam promluvy* konstituován souhladem komunikativní intence a interpretace: významem promluvy je ten →*mluvní akt*, který zamýšlel vykonat mluvčí, za předpokladu, že byl →*promluvě* přiřazen v adresátově interpretaci;

definiendum

část definice uvádějící to, co má být definováno;

definiens

část definice vymežující (definující) to, co je uvedeno v \rightarrow *definiendu*;

de dicto

zde ve spojení „reprodukce tvrzení v modu de dicto“ (*de dicto statement report*): tento způsob reprodukce tvrzení nás \rightarrow *zavazuje* k zachování \rightarrow *způsobu prezentace* vyjádřeného \rightarrow *referenčními výrazy*, kterých mluvčí užil ve své \rightarrow *promluvě*; nezavazuje nás k předpokladu, že tyto termíny (při daném užití) mají \rightarrow *referent*;

de re

zde ve spojení „reprodukce tvrzení v modu de re“ (*de re statement report*): tento způsob reprodukce tvrzení nás \rightarrow *zavazuje* k předpokladu, že \rightarrow *referenční výrazy*, kterých mluvčí užil, mají \rightarrow *referenty* (při daném užití), a k zachování těchto referentů; nezavazuje nás k zachování \rightarrow *způsobu prezentace*, který mluvčí zvolil;

Donnellanova distinkce

(*Donnellan's distinction*)

viz \rightarrow *referenční — atributivní užití deskriptci*

doslovný význam promluvy

(*literal utterance meaning*)

\rightarrow *význam promluvy* určený významem \rightarrow *věty uvedené do komunikace* v dané \rightarrow *promluvě* a těmi rysy \rightarrow *kontextu*, které jsou

složkami významu této věty vyžadovány pro úplné určení významu promluvy (např. →*referenční* užití zájmena „ty“ vyžaduje, aby z kontextu byl zřejmý adresát promluvy; referenční užití jména „Jan Novák“ vyžaduje, aby kontext poskytoval klíč pro vyloučení všech nositelů tohoto jména až na jednoho); v některých kontextech slouží doslovný význam k tomu, aby poukázal k jinému, nepřímému významu (srov. →*konverzační implikatury*);

explicitní performativní věta

(*explicit performative sentence*)

věta obsahující →*performativní sloveso* zpravidla v první osobě indikativu přítomného času, např. „Slibuji, že přijdu“; v Austinově pojetí se užitím této věty vykonává slib (a performativní sloveso zde funguje jako explicitní indikátor →*výpovědní síly*); podle dnes převládajícího pojetí jde o tvrzení, jímž se nepřímo vykonává slib;

externalistická konstrukce propozice

(*externalist construal of proposition*)

zde: konstrukce, která zahrnuje do →*singulární propozice* →*referenty* →*singulárních termínů*, které byly užity v →*promluvě* vyjadřující danou →*propozici* (srov. →*internalistická konstrukce propozice*);

forma života

(*form of life*)

zde (v návaznosti na Wittgensteina): soubor vzájemně propojených schémat jednání a myšlení sdílených v rámci určitého společenství: zahrnuje určité způsoby segmentace reality, principy identifikace (a reidentifikace) předmětů, způsoby vyhodnocování různých typů dat při získávání informací, stan-

dardy zdůvodňování různých typů soudů, specifický smysl pro kontinuitu v jednání (včetně smyslu pro návaznost mezi jazykovým a mimojazykovým jednáním), atd.;

fregeovský smysl

(Fregean sense; Sinn)

→*způsob prezentace* →*referentu* výrazu: pojmová určení identifikující přesně jeden objekt; fregeovský smysl vlastních jmen lze explicitně vyjádřit pomocí →*identifikačních deskriptců*; Frege chápal smysl jako ideální (platónskou) entitu a pro ostré odlišení od psychických útvarů ji situoval do zvláštní sféry bytí („třetí říše“);

upozornění: někteří autoři užívají výrazu „význam“ jako ekvivalentu Fregeho termínu „Bedeutung“ a výrazu „smysl“ jako ekvivalentu Fregeho „Sinn“; v této knize se toho nedržíme: Fregeho termínu „Bedeutung“ zde odpovídá „referent“, zatímco „významem“ míníme (potenciální) komunikativní funkci výrazu nebo promluvy: viz →*význam promluvy*, →*význam věty*, →*význam slova*;

griceovská sémantika

(Gricean semantics)

viz →*intencionální sémantika*

griceovská intence

(Gricean intention)

intence, která je v →*intencionální sémantice* považována za základ →*transparence významu* promluvy: záměr mluvčího vyvolat u adresáta určitou reakci na základě adresátova rozpoznání záměru vyvolat tuto reakci; pojem této intence je jádrem Griceovy definice →*významu promluvy pro mluvčího*;

identifikační deskripce*(definite description)*

výraz explicitně vyjadřující pojmová určení, která v daném čase může splňovat nanejvýš jedna entita („nejvyšší hora světa“, „současný český prezident“); podle Russellovy teorie deskripce nejde o →*referenční výrazy*: věty s identifikačními deskripcemi v pozici gramatického subjektu nevyjadřují →*singulární*, ale obecné propozice; tak věta „Současný francouzský král je holohlavý“ vyjadřuje tutéž propozici jako věta: „Existuje přesně jedno individuum, které je současným francouzským králem, a kdokoli je současným francouzským králem, je holohlavý“; podle Strawsonovy teorie referujeme užitím identifikační deskripce k entitě, která ji splňuje v čase, k němuž se vztahuje naše →*promluva*; srov. též →*referenční — atributivní užití deskripce*;

idiolekt*(idiolect)*

množina →*syntaktických* a →*sémantických pravidel* vymezujících jazykový repertoár individua; považujeme-li za primární →*sociolekt*, můžeme idiolekt chápat jako způsob participace individua na sociolektu;

ilokuční síla*(illocutionary force)*viz →*výpovědní síla***individuální jazyk***(obvykle: private language)*

jazyk, jehož →*sémantická pravidla* jsou stanovena individuálním mluvčím a nejsou sdílena v rámci →*komunikativního společenství*; otázka možnosti takového jazyka je předmětem diskusí iniciovaných L. Wittgensteinem (srov. silnější pojem

→*soukromého jazyka*; oba pojmy se obvykle shrnují pod termín *private language*);

inference

(*inference*)

vyvozování, zde ve velmi širokém smyslu, který zahrnuje jak deduktivní vyvozování (v němž se závěry vyvozují z premis s logickou nutností, na základě logického vyplývání), tak induktivní vyvozování (postupující od individuálních případů k obecným závěrům jen s jistou pravděpodobností); může jít o explicitní uplatnění pravidel na premisy (v krajním případě v rámci formálního systému) nebo o spontánní akt založený na návyku; v této knize nás zajímají zejména případy interpretace založené na inferenci (viz →*radikální interpretace* a →*konverzační implikatury*);

instance — obecný typ

(*token — type*)

časoprostorové předměty, procesy i události mohou být nazírány jako individuální výskyty obecných typů: např. akustický projev může hrát v komunikaci roli individuálního výskytu (instance) věty jako ideální fonetické jednotky a soubor čar roli individuálního výskytu věty jako ideální grafické jednotky; →*konvenční význam* je přiřazen větě jako typu a do →*významu promluvy* vstupuje tehdy, když je daná věta v →*promluvě* uvedena do komunikace (srov. →*věta uvedená do komunikace*): typicky, ale ne nutně, k tomu dochází tak, že v promluvě se realizuje instance dané věty jako typu;

intencionální sémantika

(*intentional semantics*)

teorie vymezující sémantické pojmy (jako je →*význam promluvy*, →*význam věty*, →*význam slova*) pomocí pojmů psychologických

kých (intence mluvčího; postoje sdílené členy určitého společenství); v radikální verzi usiluje o úplnou redukci sémantických fenoménů na psychologické;

internalistická konstrukce propozice

(internalist construal of proposition)

zde: konstrukce, která nezahrnuje do \rightarrow *singulární propozice* \rightarrow *referenty* \rightarrow *singulárních termínů*, které byly užity v \rightarrow *promluvě* vyjadřující danou \rightarrow *propozici*; propoziční obsah mentálních stavů nějakého subjektu, případně propoziční obsah vyjádřený jeho promluvou, lze podle tohoto pojetí identifikovat interně, tj. výlučně pomocí faktorů přítomných v mysli tohoto subjektu;

institucionální

(institutional)

zde: konstituovaný společenskými principy (pravidly, standardy): např. institucionální komunikativní hodnotou \rightarrow *promluvy* v daném \rightarrow *komunikativním společenství* je \rightarrow *mluvní akt*, který jí přiřazují principy determinace \rightarrow *významů promluv* platné v tomto společenství pro daný \rightarrow *typ diskursu* — a nikoli aktuální komunikativní intence mluvčího nebo psychická reakce, kterou promluva vyvolává u adresáta;

jazyk-objekt

(object language)

jazyk, o němž vypovídáme (např. jazyk, pro nějž vytváříme \rightarrow *teorii významu* /b/);

jazykové společenství

(linguistic community)

\rightarrow *komunikativní společenství*, jehož principy determinace \rightarrow *významů promluv* zahrnují sdílený jazyk, tj. \rightarrow *sociolekt*;

jazykové konvence*(linguistic conventions)*

zde v úzkém smyslu: konvence regulující komunikativní chování příslušníků určitého →*komunikativního společenství* tím, že fixují →*syntaktická* a →*sémantická pravidla*, která konstituují jazyk tohoto společenství; v širším smyslu jakékoli konvence regulující nějaký aspekt jazykového chování (např. pravidla určující, jaký způsob vyjadřování je společensky vhodný při konkrétních příležitostech);

kompoziční povaha jazyka*(compositionality of language)*

fakt, že význam složených jazykových útvarů je odvozen z významů jejich složek a způsobů jejich spojení: tak →*význam věty* můžeme odvodit z →*významů slov*, která ji tvoří a ze způsobu, jakým jejich spojení (syntaktická struktura věty) přenáší význam složek do významu celku; v přirozených jazycích jako je čeština lze díky jejich kompoziční povaze a díky →*rekurzivní povaze* →*syntaktických* a →*sémantických pravidel* vytvořit nekonečný počet vět; znalost významu konečného počtu slov a znalost konečného počtu pravidel nám pak umožňuje porozumět principiálně každé z těchto vět;

komunikativní intence*(communicative intention)*

záměr vykonat určitý →*mluvní akt*, tj. akt s určitou →*výpovědní silou* a (zpravidla) s určitým →*propozičním obsahem*;

komunikativní společenství*(communicative community)*

společenství, v jehož rámci platí jednotné principy determinace →*významů promluv* (případně rozlišené podle →*typů dis-*

kursu), tj. principy určující, jaký \rightarrow *mluvní akt* je vykonán v \rightarrow *promluvě* v daném \rightarrow *kontextu*;

kontext promluvy

(context of the utterance)

soubor okolností, které mohou vstoupit do determinace \rightarrow *významu promluvy*, tj. jejího \rightarrow *propozičního obsahu* a \rightarrow *výpovědní síly*; v širším smyslu soubor okolností, které mohou ovlivnit nejen význam, ale i vyznění promluvy (např. její hodnocení jako relevantní či irelevantní, společensky vhodné či nevhodné atd.) a její mimokomunikativní důsledky (mluvčí se společensky znemožní apod.);

konvenční význam věty

(conventional sentence-meaning)

význam, který má věta jako \rightarrow *obecný typ* v určitém \rightarrow *jazykovém společenství* na základě toho, že je jí přiřazen \rightarrow *jazykovými konvencemi* tohoto společenství; způsob, jakým konvenční význam vět přispívá k determinaci \rightarrow *významů promluv*, v nichž jsou uvedeny do komunikace (srov. \rightarrow *věta uvedená do komunikace*), závisí na \rightarrow *typu diskursu*;

konverzační implikatury

(conversational implicatures)

Griceův termín pro specifický druh nepřímé komunikace, založený na kontrastu mezi \rightarrow *doslovným významem promluvy* a \rightarrow *konverzačními maximami*: realizuje se za těchto podmínek: /a/ kdyby měla \rightarrow *promluva* jen doslovný význam, byla by porušením některé z maxim; /b/ doslovný význam spolu s \rightarrow *kontextem* umožňuje identifikovat jiný význam jako to, co se promluvou nepřímo komunikuje (implikuje, indikuje);

konverzační maximy*(maxims of conversation)*

zásady regulující konverzaci, které P. Grice odvozuje z obecného principu komunikativní spolupráce; stanoví, že příspěvek do konverzace nemá obsahovat větší ani menší kvantum informací, než vyžaduje komunikativní situace, má být adekvátně zdůvodněný, relevantní, jednoznačný, přehledný, aj.; předpoklad, že v *→komunikativním společenství* platí zásady tohoto druhu, slouží Griceovi k výkladu *→konverzačních implikatur*;

lewisovská konvence*(Lewisian convention)*

pravidelnost, která se ustálila v nějakém společenství jako řešení koordinačních problémů v určité sféře jednání; je fixována *→společným věděním* a obecným sklonem ke konformitě, který je motivován zájmem členů společenství o spolupráci;

manifestace*(manifestation)*

zde (od kap. A/1/5): způsob prezentace *→propozičního postoje*, který mluvčího *→zavazuje k tomuto postoji*; typy *→mluvních aktů* se zde definují pomocí typů manifestací, které se v nich vykonávají;

metajazyk*(metalanguage)*

jazyk, v němž vypovídáme o jazyku nebo o jednotlivých jazykových výrazech;

modus (též modalita)*(mode, modality)*

zde ve speciálním smyslu: v případě *→mluvního aktu* jeho *→vý-*

povědní síla, v případě \rightarrow *propozičního postoje* jeho obecný typ (na rozdíl od \rightarrow *propozičního obsahu*); tradičně se s pojmem modality spojuje spíše rozlišení možnosti, skutečnosti a nutnosti, příp. operátory možnosti a nutnosti v modální logice;

Moorův paradox

(*Moore's paradox*)

fakt, že \rightarrow *promluva* vykonaná užitím věty typu „Kočka je na střeše, ale já tomu nevěřím“, je inkonzistentní, přestože neobsahuje logický spor (obě složky souvětí mohou být současně pravdivé); diskuse o Moorovu paradoxu se týkají povahy této inkonzistence;

mluvní akt

(*speech act*)

akt, který je \rightarrow *významem promluvy*; identifikuje se svým \rightarrow *propozičním obsahem* a \rightarrow *výpovědní silou*; v této knize se jednotlivé typy mluvních aktů definují pomocí \rightarrow *závazků*, které nastolují;

nekonečný regres

(*infinite regress*)

nekonečné opakování určitého kroku; definice obsahující nekonečný regres vyžaduje (pro úplné vymezení pojmu v \rightarrow *definiendu*) nekonečné opakování určitého kroku v \rightarrow *definiens*; explicitním indikátorem nekonečného regresu (v definicích a v argumentech) je výraz *ad infinitum*: jeho užitím se říká, že krok, který byl specifikován před jeho výskytem, se opakuje do nekonečna;

neurčitost překladu*(indeterminacy of translation)*

teze, která je vyústěním Quineových úvah o *→radikálním překladu*: evidenční báze radikálního překladu, nezávisle na tom, jak je rozsáhlá, je vždy slučitelná s různými (neekvivalentními) překladovými příručkami: to znamená, že překlad je vždy nedourčen (*underdetermined*) evidencí, získanou pozorováním chování rodilých mluvčích a jeho vnějších okolností;

normativní*(normative)*

/a/ závazné (např. princip nebo verdikt, který jsou příslušníci určitého společenství nebo skupiny zavázáni respektovat);

/b/ navozující *→závazky* (např. akt, který uvaluje závazky na toho, kdo ho vykonává);

→význam promluvy je v pojetí obhajovaném v této knize normativní v obojím smyslu: je souhrnem normativních důsledků *→promluvy* (b) a je promluvě přiřazen s normativní silou (a);

obecný typ promluvy*(utterance-type)*

Griceův a Schifferův termín pro *→obecný typ* aktu nebo produktu nějakého aktu, který v praxi *→komunikativního společenství* nebo individua slouží k vykonávání *→promluv* s určitým *→propozičním obsahem* a *→výpovědní silou*; může jít o věty jako obecné typy akustických nebo grafických útvarů (srov. *→instance* — *obecný typ*), o typy gest, manipulací s objekty apod.

performativní*(performative)*

zde nejčastěji: týkající se výkonu komunikativního aktu; je-li např. *→mluvní akt* performativně inkonzistentní, znamená to,

že jeho vykonání zahrnuje negaci sebe sama (je sebedestruktivní): z toho neplyne, že \rightarrow propozice, kterou tento mluvní akt vyjadřuje, obsahuje logický spor (srov. \rightarrow *Moorův paradox*);

performativní sloveso

(*performative verb*)

sloveso označující typ mluvního aktu („tvrdit“, „prosít“, „slibovat“ atd.); zvláštní funkci může mít v první osobě indikativu přítomného času, viz \rightarrow *explicitní performativní věta*;

podmínky naplnění

(*fulfilment conditions*)

podmínky vymezené \rightarrow propozičním obsahem \rightarrow promluvy: jejich splnění znamená, že propoziční obsah promluvy a realita jsou v souladu specifického druhu, určeného typem \rightarrow mluvního aktu, který se v promluvě vykonává (např. tvrzení je pravdivé, slib je splněn, rozkaz je vykonán);

pravdivostní podmínky

(*truth-conditions*)

zvláštní případ \rightarrow podmínek naplnění: podmínky, za nichž je tvrzení pravdivé;

presupozice

(*presupposition*)

zde: způsob, jakým může být \rightarrow propozice uvedena do komunikace: v \rightarrow promluvě se presuponuje, že p , tehdy a jen tehdy, když v ní mluvčí \rightarrow manifestuje přesvědčení, že p , a přesvědčení, že adresát buď rovněž věří, že p , nebo je alespoň připraven přijmout p jako nekontroverzní východisko konverzace; tento pragmatický pojem presupozice je nutné odlišovat od logického pojmu: propozice p (logicky) presuponuje propozici q tehdy a

jen tehdy, když pravdivost q je nutnou podmínkou toho, aby p měla vůbec nějakou pravdivostní hodnotu;

primární teorie

(prior theory)

v Davidsonově modelu jazykové komunikace obecná strategie určující, jak je mluvčí předběžně připraven volit výrazy vzhledem k danému adresátovi a jak je adresát připraven interpretovat promluvy daného mluvčího; v průběhu vlastní komunikace určují volbu výrazů a interpretaci tzv. *→průběžné teorie*;

princip vstřícnosti

(principle of charity)

princip regulující interpretaci: z možných interpretací *→promluvy*, resp. výrazů, kterých se v ní užívá, máme vždy volit tu, která nám umožní připsat mluvčímu maximum pravdivých přesvědčení (pravdivých podle našich informací o světě); v obecnější verzi: z možných interpretací promluv máme volit tu, která nám umožní vyložit komunikativní a na ně navazující mimokomunikativní chování mluvčího jako racionální; princip vstřícnosti patří k základům strategie Quineova *→radikálního překladu* a Davidsonovy *→radikální interpretace*;

promluva

(utterance)

jakýkoli vnější akt nahlížený jako potenciální nositel významu: typickým příkladem jsou jazykové promluvy, v nichž se realizují *→instance vět*; *→významem promluvy je →mluvní akt*, který je v ní vykonán;

propozice, též propoziční obsah*(proposition, propositional content)*

složka → *významu promluvy* vymezuje její → *podmínky naplnění*, příp. složka obsahu → *propozičního postoje* vymezuje jeho podmínky naplnění; při reprodukci významu promluvy nebo připisování propozičního postoje nějakému subjektu se propozice obvykle specifikuje ve vedlejší větě obsahové (*X tvrdí, že prší, X věří, že prší*);

propoziční postoj*(propositional attitude)*

postoj s → *propozičním obsahem*: přesvědčení, že prší, přání, aby pršelo, obava, že bude pršet atd.

průběžná teorie*(passing theory)*

v Davidsonově modelu jazykové komunikace strategie, podle níž mluvčí volí výrazy vzhledem k danému adresátovi v dané fázi komunikace a adresát interpretuje konkrétní promluvy mluvčího; průběžné teorie se během konverzace modifikují v závislosti na nových informacích; úspěch komunikace závisí na souladu průběžných teorií mluvčího a adresáta; srov. → *primární teorie*;

přímá reference*(direct reference)*

typ → *reference*, v němž → *referenční výraz* uvádí do → *propozice* (vyjádřené větou, jejíž součástí je daný výraz) nějaký objekt (svůj → *referent*), ale ne → *způsob prezentace* tohoto objektu;

radikální interpretace*(radical interpretation)*

systematická rekonstrukce neznámého jazyka, která nám má umožnit interpretovat →*promluvy*, které jsou v něm vykonávány (pro Davidsona má podobu vytváření →*teorie významu* (b) pro daný jazyk); idea radikální interpretace u Davidsona (stejně jako idea →*radikálního překladu* u Quina) nemá praktickou, ale metodickou funkci: úvahy o možných strategiích radikální interpretace, o evidenci, o níž by se mohla opírat, a o jejích vyhlídkách na úspěch, jsou míněny jako příspěvek do →*teorie významu* (a);

radikální překlad*(radical translation)*

viz →*radikální interpretace*; u Quina má být výsledkem „překládová příručka“ (*translation manual*) umožňující překlad všech vět →*jazyka-objektu* do jazyka překladatele;

reference*(reference)*

vztah označování; srov. →*přímá reference*;

referent*(referent)*

označovaný objekt

referenční — atributivní užití deskripcí*(referential — attributive use of descriptions)*

podle K. Donnellana může být →*identifikační deskripce* užitá k →*referenci* k určitému individuu, pokud je v →*kontextu promluvy* identifikovatelné ještě jiným způsobem: není nutné, aby splňovalo užitou deskripci — nutné je jen to, aby bylo

z kontextu zřejmé, že jde o individuum, které má mluvčí při užití deskripce na mysli; v opačném případě deskripce funguje atributivním způsobem, který podle Donnellana adekvátně zachycuje Russellova teorie deskripce (srov. *→identifikační deskripce*);

referenční výraz

(referential term)

výraz s označovací funkcí; zvláštním případem je *→singulární termín*;

reflexivní intence

(reflexive intention)

intence, jejíž *→propoziční obsah* zahrnuje *→referenci* k ní samé; úplná artikulace reflexivní intence navozuje *→nekonečný regres*;

rekurzivní pravidlo

(recursive rule)

pravidlo, které lze aplikovat opakovaně, tedy i na výsledky jeho předchozích aplikací: např. *→syntaktické pravidlo* pro vytváření složených vět pomocí spojky „a“ lze uplatnit i při spojování složených vět vytvořených tímto způsobem; rekurzivní syntaktická pravidla umožňují vytvořit na konečné bázi (z konečného počtu slov) nekonečný počet vět a rekurzivní *→sémantická pravidla* přiřazují na konečné bázi (na bázi přiřazení významů konečnému počtu slov) významy nekonečnému počtu vět;

sémantická pravidla*(semantic rules)*

zde: pravidla přiřazující výrazům významy; typicky mají →*kompoziční povahu*: složeným výrazům přiřazují významy nepřímou, tj. prostřednictvím toho, že přiřazují významy jejich složkám a stanoví způsob, jakým dané spojení složek (tj. syntaktická struktura celku) přenáší významy složek do významu celku; typicky (např. u přirozených jazyků jako je čeština) jsou →*rekurzivní*;

singulární propozice*(singular proposition)*

→*propozice* vyjádřená →*promluvou*, v níž se užívá →*singulární termín* v referenční funkci; srov. →*externalistická* a →*internalistická konstrukce singulární propozice*;

singulární termín*(singular term)*

→*referenční výraz*, jehož funkcí je označovat individuum (vlastní jména, indexické výrazy, podle Strawsonovy teorie i →*identifikační deskripce*); srov. →*externalistická* a →*internalistická konstrukce propozice*;

sociolekt*(sociolect)*

množina konvenčně fixovaných →*syntaktických* a →*sémantických pravidel* vymezujících jazykový repertoár určitého →*komunikačního společenství*; považujeme-li za primární →*idiolekt*, můžeme sociolekt chápat jako průnik idiolektů příslušníků daného společenství;

soukromý jazyk*(private language)*

jazyk, který si vytvořil individuální subjekt k vypovídání o vlastních mentálních stavech, chápaných jako soukromé fenomény (k nimž má přímý přístup jen samotný mluvčí); otázka možnosti takového jazyka je předmětem diskusí iniciovaných L. Wittgensteinem (srov. slabší pojem \rightarrow *individuálního jazyka*; oba pojmy se obvykle shrnují pod termín *private language*);

společné vědění*(common knowledge)*

D. Lewis: ve společenství G je společně známo, že p , tehdy a jen tehdy, když každý člen G ví, že p & každý člen G ví, že každý člen G ví, že p & každý člen G ví, že každý člen G ví, že každý člen G ví, že p atd. ad infinitum;

zeslabená verze: každý člen G ví, že p & žádný člen G nevěří, že někdo v G neví, že p & žádný člen G nevěří, že někdo v G věří, že někdo v G neví, že p atd. ad infinitum; srov. analogický Schifferův pojem \rightarrow *vzájemného vědění*;

syntaktická pravidla*(syntactic rules)*

pravidla vymezující množinu výrazů určitého jazyka, obvykle tak, že vymezí množinu jednoduchých výrazů a charakterizují přípustné způsoby vytváření složitých výrazů z jednoduchých; typicky (např. v případě přirozených jazyků jako je čeština) mají \rightarrow *rekurzivní povahu*;

T-věta*(T-sentence)*

teorém \rightarrow *Tarského teorie pravdy* nebo \rightarrow *Davidsonovské teorie významu*;

Tarského teorie pravdy*(Tarski's theory of truth)*

formální teorie konstruovaná pro nějaký konkrétní jazyk *L* s cílem definovat pojem „pravda v *L*“, a to tak, že pro každou větu jazyka *L* je v ní odvoditelný teorém ($\rightarrow T$ -věta) formy: „*V* je pravda tehdy a jen tehdy, když *p*“, kde na místě *V* je jméno věty jazyka *L* a na místě *p* její překlad do \rightarrow metajazyka;

teorie významu*(theory of meaning)*

/a/ filosofická disciplína, jejímž hlavním cílem je vyložit podmínky, za nichž \rightarrow promluva, věta a slovo mohou nést \rightarrow význam;

/b/ formální teorie budovaná pro konkrétní jazyk: pro každou větu \rightarrow jazyka-objektu má generovat teorém specifikující její význam (podle Davidsona lze pro tento účel adaptovat \rightarrow Tarského teorii pravdy: srov. \rightarrow Davidsonovská teorie významu);

transparence významu*(transparency of meaning)*

zde: veřejná povaha významu, dostupnost \rightarrow významu promluvy, věty nebo slova všem kompetentním členům \rightarrow komunikativního společenství; podle behavioristů to znamená, že všechny fakty týkající se významu se musí manifestovat v pozorovatelném chování účastníků komunikace; v \rightarrow intencionální sémantice se transparence významu promluvy interpretuje jako otevřenost komunikativních intencí mluvčího: jejím základem má být \rightarrow Griceovská intence;

typ diskursu*(type of discourse)*

sféra komunikace vymezená podle určitého kritéria nebo kombinace kritérií: tematicky, specifickými konverzačními pravidly

dly, způsoby zdůvodňování tvrzení, rozdělením komunikativních kompetencí aj.; v této knize rozlišujeme typy diskursu podle způsobu determinace →*významů promluvy*;

typ

(*type*)

viz →*instance* — *obecný typ*;

veřejný fakt

(*public fact*)

zde: fakt, jehož neuznáním by se příslušník daného společenství diskvalifikoval jako neseriózní nebo neupřímný nebo neracionální nebo neinformovaný nebo nekompetentní v nějakém jiném ohledu;

věta uvedená do komunikace

(*sentence introduced into communication*)

zde: věta, jejíž →*význam* se podílí na determinaci →*významu* dané *promluvy*; v určitých →*typech diskursu* nemusí být identická s větou, která byla v promluvě vyslovena: liší se od ní tehdy, jsme-li oprávněni předpokládat (podle standardů odůvodňování hypotéz o intencích jiných lidí), že význam vyslovené věty neodpovídá komunikativním záměrům mluvčího, např. proto, že mluvčí se přeřekl nebo nezná konvenční význam užitých výrazů;

výpovědní síla

(*illocutionary force*)

komunikativní funkce →*promluvy*, typ →*mluvního aktu*, který je v ní vykonán: tvrzení, slib, rozkaz atd.;

význam promluvy*(utterance meaning)*

→*mluvní akt* vykonaný v →*promluvě*: jeho složkami jsou →*propoziční obsah* a →*výpovědní síla*; v této knize (na rozdíl od →*dauidsonovského pojmu významu promluvy*) se význam promluvy identifikuje s jejími →*normativními* důsledky specifického druhu;

význam promluvy pro mluvčího*(speaker's meaning, utterer's meaning)*

klíčový pojem →*intencionální sémantiky*: soubor intencí mluvčího propůjčujících →*promluvě* význam; jejich jádrem je →*griceovská intence*;

význam slova*(word meaning)*

zde: způsob, jakým slovo přispívá do →*významu vět*, v nichž se vyskytuje, a tedy i do →*významu promluvy*, v nichž se užívá těchto vět;

význam věty*(sentence meaning)*

zde: komunikativní potenciál věty: její schopnost sloužit k vykonávání →*mluvních aktů*, tj. její schopnost vyjadřovat při aktuálním užití určitý →*propoziční obsah* a indikovat určitou →*výpovědní sílu*; typicky je odvozen z →*významů slov* a způsobu jejich spojení; srov. →*kompoziční povaha jazyka*;

vzájemné vědění*(mutual knowledge)*

S. Schiffer: *M* a *A* vzájemně vědí, že *p*, tehdy a jen tehdy, když *M* ví, že *p* & *A* ví, že *p* & *M* ví, že *A* ví, že *p* & *A* ví, že *M* ví, že

p & M ví, že A ví, že M ví, že p atd. ad infinitum; srov. Lewisův analogický pojem \rightarrow společného vědění;

závazek

(*commitment*)

zde: pozice, v níž se subjekt ocitá tím, že veřejně přejímá odpovědnost za určitý postoj nebo činnost: pokud nezastává tento postoj nebo nevykoná tuto činnost, je kritizovatelný podle společenských standardů (tím se závazek liší od soukromého pocitu zavázanosti);

způsob prezentace

(*mode of presentation*)

pojmová určení identifikující \rightarrow referent výrazu; některé výrazy vyjadřují způsob prezentace jako svůj smysl (viz \rightarrow fregeovský smysl); srov. \rightarrow externalistická a \rightarrow internalistická konstrukce propozice; v této knize se výraz „prezentace“, resp. „prezentovat“ užívá i při charakteristice vztahu mezi \rightarrow promluvami a \rightarrow propozičními postoji (např. „mluvčí se v promluvě může prezentovat jako někdo, kdo věří, že p “).

Literatura

ALSTON, P., Searle on Illocutionary Acts, in: E. Lepore and R. van Gulik (eds.), *J. Searle and His Critics*, Oxford 1991

ARMSTRONG, B. F., Jr., Wittgenstein on Private Languages, *Philosophical Investigations*, Vol. 7, 1984, No. 1

AVRAMIDES, A., *Meaning and Mind: An Examination of a Gricean Account of Language*, The MIT Press, Cambridge, Mass. 1989

BACH, K., HARNISH, R. M., *Linguistic Communication and Speech Acts*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1979

BAKER, G. P. and HACKER, P. M. S., *An Analytical Commentary on Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Vol. 2, *Rules, Grammar and Necessity*, Blackwell, Oxford 1985

BALDWIN, T., *G. E. Moore*, Routledge, London 1990

BILGRAMI, A., *Belief and Meaning*, Blackwell, Oxford 1992

BILGRAMI, A., Norms and Meaning, in: R. Stoecker (ed.), *Reflecting Davidson*, de Gruyter, Berlin/New York 1993

BLACKBURN, S., *Spreading the Word*, Clarendon Press, Oxford 1984

BOGHOSSIAN, P., The Rule-Following Considerations, *Mind*, Vol. XVIII, Oct. 1989, No. 392

CLARK, H. - MARSHALL, C., Definite Reference and Mutual Knowledge, in: A. Joshi, B. Weber and I. Sag (eds.), *Elements of Discourse Understanding*, Cambridge UP 1981

DAVIDSON, D., A Nice Derangement of Epitaphs, in: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986

DAVIDSON, D., Belief and the Basis of Meaning, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984

DAVIDSON, D., Communication and Convention, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984

DAVIDSON, D., Locating Literary Language, in: *Literary Theory after Davidson*, ed. by R. W. Dasenbrock, University Park, PA 1993

DAVIDSON, D., Odpowiedz Petrowi Kotatce, in: U. Zeglen (ed.), *Dyskusje z Donaldem Davidsonem o prawdzie, języku i umyśle*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997

DAVIDSON, D., Radical Interpretation, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984

DAVIDSON, D., The Social Aspect of Language, in: B. McGuiness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994

DAVIDSON, D., Thought and Talk, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984

- DAVIDSON, D., Truth and Meaning, in: D. Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford UP 1984
- DAVIES, M., *Meaning, Quantification and Necessity*, Routledge, London 1981
- DONNELLAN, K., Reference and Definite Descriptions, *Philosophical Review* 77, 1966
- DUMMETT, M., A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking, in: E. Lepore (ed.), *Truth and Interpretation. Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Blackwell, Oxford 1986
- DUMMETT, M., *Frege, The Philosophy of Language*, Duckworth, London 1973
- DUMMETT, M., Reply to Davidson, in: B. McGuinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994
- DUMMETT, M., Reply to Picardi, in: M. Guinness and G. Oliveri (eds.), *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London 1994
- DUMMETT, M., *The Logical Basis of Metaphysics*, Harvard UP 1991
- DUMMETT, M., The Social Character of Meaning, in: M. Dummett, *Truth and Other Enigmas*, Duckworth, London 1978
- DUMMETT, M., What Is a Theory of Meaning?, in: S. Guttenplan (ed.), *Mind and Language*, Oxford UP 1975
- DUMMETT, M., What Is a Theory of Meaning? (II), in: G. Evans and J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning*, Oxford UP 1976

- EVANS, G. and McDOWELL, J. (eds.), *Truth and Meaning*, Oxford UP 1976
- FREGE, G., *Begriffsschrift*, Halle 1879
- FREGE, G., Der Gedanke, in: G. Frege, *Logische Untersuchungen*, Göttingen 1996
- FREGE, G., *Grundlagen der Arithmetik*, Breslau 1884
- GOODMAN, N., The New Riddle of Induction, in: *Fact, Fiction and Forecast*, University of London Press 1955
- GRICE, P., Logic and Conversation, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989
- GRICE, P., Meaning, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989
- GRICE, P., Meaning Revisited, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989
- GRICE, P., Presuppositions and Conversational Implicatures, in: P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics*, Academic Press, New York 1981
- GRICE, P., Utterer's Meaning and Intentions, in: H. P. Grice, *Studies in the Ways of Words*, Harvard UP 1989
- HUSSERL, E., *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, Husserliana, M. Nijhoff, Haag 1950
- HUSSERL, E., *Karteziánské meditace*, Svoboda, Praha 1968, s doslovem J. Patočky
- HUSSERL, E., *Logische Untersuchungen*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1968

KOŤÁTKO, P., Definite Descriptions: The Nicest Vehicles of Reference I Know, in: J. Hill & P. Koťátko (eds.), *Karlovy Vary Studies in Reference and Meaning*, Filosofia, Praha 1995

KOŤÁTKO, P., Deskripce a reference, *Organon F*, roč. IV, 1997, č. 2.

KOŤÁTKO, P., Frege, Tichý and the U.S. President, *From the Logical Point of View*, 2, 1993

KOŤÁTKO, P., Meaning and the Third Realm, in: J. Biro and P. Koťátko (eds.), *Frege: Sense and Reference One Hundred Years Later*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1995

KOŤÁTKO, P., Moorův paradox a teorie mluvnických aktů, in: J. Nosek (ed.), *Myšlení v paradoxu, paradox v myšlení*, Filosofia, Praha 1998

KOŤÁTKO, P., Poglady Davidsona na komunikace i konvence, in: U. Zeglen (ed.), *Dyskusje z Donaldem Davidsonem o prawdzie, jezyku i umysle*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1997

KOŤÁTKO P., Two Notions of Utterance Meaning, in: *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. XCVIII, 1998

KRIPKE, S., *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Blackwell, Oxford 1982

LEWIS, D., *Convention: A Philosophical Study*, Harvard UP 1969

LEWIS, D., Languages and Language, in: *D. Lewis Philosophical Papers*, Vol. 1, Oxford UP 1983

LOAR, B., Two Theories of Meaning, in: G. Evans and J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning*, Oxford UP 1976

McDOWELL, J., Meaning, Communication and Knowledge, in: Z. van Straaten (ed.), *Philosophical Subjects: Essays Presented to P. F. Strawson*, Oxford 1980

McDOWELL, J., Wittgenstein on Following a Rule, in: A. W. Moore (ed.), *Meaning and Reference*, Oxford UP 1993

McGINN, C., *Wittgenstein on Meaning*, Oxford 1984

MALCOLM, N., Wittgenstein on Language and Rules, *Philosophy*, Vol. 64, 1989, No. 247

MOORE, G. E., Russell's Theory of Descriptions, in: G. E. Moore, *Philosophical Papers*, Allen and Unwin, London 1959

MULLIGAN, K., *Speech Act and Sachverhalt: Reinach and the Foundations of Realist Phenomenology*, M. Nijhoff, Dordrecht, Boston, Lancaster 1987

PEACOCKE, Ch., Truth Definitions and Actual Languages, in: G. Evans and J. McDowell (eds.), *Truth and Meaning*, Oxford UP 1976

POLLOCK, J., *Language and Thought*, Princeton UP 1982

QUINE, W. V. O., *The Pursuit of Truth*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1990, český překlad J. Peregrin, Hledání pravdy, Hermann a synové, Praha 1994

QUINE, W. V. O., *Word and Object*, The MIT Press, Cambridge, Mass. 1960

RÉCANATI, F., *Direct Reference*, Blackwell, Oxford 1993

RÉCANATI, F., *Meaning and Force*, Cambridge UP 1987

REINACH, A., Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes, in: A. Reinach, *Gesammelte Schriften*, Niemeyer, Halle 1921

SCHIFFER, S., *Meaning*, Oxford UP 1972

SCHIFFER, S., *Remnants of Meaning*, The MIT Press, Cambridge, Mass. 1987

SEARLE, J., How Performatives Work, *Linguistics and Philosophy*, Vol. 12, 1989

SEARLE, J., Indirect Speech Acts, in: J. Searle, *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge UP 1979

SEARLE, J., *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge UP 1983

SEARLE, J., *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge UP 1970

SEARLE, J., What Is a Speech Act?, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971

SOAMES, S., How Presuppositions Are Inherited: A Solution to the Projection Problem, in: S. Davis (ed.), *Pragmatics. A Reader*, Oxford UP 1991

SPERBER, D. and WILSON, D., *Relevance: Communication and Cognition*, Blackwell, Oxford 1986

STALNACKER, R., Pragmatic Presuppositions, in: S. Davis (ed.), *Pragmatics. A Reader*, Oxford UP 1991

STRAWSON, P., Identifying Reference and Truth-Values, in: P. F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, London 1971

STRAWSON, P., Intention and Convention in Speech Acts, in: J. Searle (ed.), *The Philosophy of Language*, Oxford UP 1971

STRAWSON, P., On Referring, in: P. F. Strawson, *Logico-Linguistic Papers*, London 1971

- TONDL, L., *Dialog. Sémiotické rozměry a rozhraní dialogu*, Filosofia, Praha 1997
- TONDL, L., *Mezi epistemologií a sémiotikou*, Filosofia, Praha 1996
- TONDL, L., *Problems of Semantics*, D. Reidel Publ. Comp., Dordrecht, Boston, London 1981
- WIGGINS, D., *Needs, Values, Truth*, Blackwell, Oxford 1991
- WITTGENSTEIN, L., *Lectures on the Foundations of Mathematics*, Cornell UP 1976
- WITTGENSTEIN, L., *On Certainty*, Blackwell, Oxford 1969
- WITTGENSTEIN, L., *Philosophical Investigations*, Oxford 1952, český překlad J. Pechar, Filosofická zkoumání, Filosofia, Praha 1993
- WITTGENSTEIN, L., *Philosophical Remarks*, Blackwell, Oxford 1964, český překlad M. Nekula, Rozličné poznámky, Mladá fronta, Praha 1993
- WITTGENSTEIN, L., *Remarks on the Foundations of Mathematics*, Blackwell, Oxford 1956, rev. ed. 1978
- WITTGENSTEIN, L., *Remarks on the Philosophy of Psychology*, Blackwell, Oxford 1980
- WITTGENSTEIN, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, London 1922, český překlad J.Fiala, Oikúmené, Svoboda-Libertas, Praha 1993
- WITTGENSTEIN, L., *Zettel*, Blackwell, Oxford 1967, rev. ed. 1981
- WRIGHT, C., *Wittgenstein on the Foundations of Mathematics*, Harvard UP 1980

Věcný rejstřík

- asertivní síla 25, 41, 51, 59,
 74-78, 110
- behavioriální inkonzistence
 60,
- defektní mluvní akty 25-26,
 56-57, 71
- davidsonovský model jazykové
 komunikace 166-172,
 241-243
- davidsonovský pojem
 významu promluvy
 166-177
- de re reprodukce 80, 81
- deskripce 47-49, 81, 137,
 138, 193, 245
- Donnellanova distinkce
 193, 245, 246
- doslovný a nedoslovný
 význam 74-78, 123
- explicitní performativní věta
 75
- externalistická konstrukce
 propozice 79-82
- evidenční báze teorie
 významu 118, 119,
 230-232
- forma života (ve wittgen-
 steinovském smyslu)
 220, 222-230
- fregeovská myšlenka
 (Gedanke) 110-113, 117,
 137, 143
- fregeovský smysl (Sinn)
 110-112, 137
- griceovská sémantika (viz
 intencionální sémantika)
- idiolekt — sociolekt 67, 83,
 138, 168, 169, 195, 227, 228
- indexické výrazy 50, 80-82,
 147, 148, 202, 210
- instituce (institucionální)
 24, 25, 65, 72, 83, 108, 112,
 116, 120, 121, 202
- intence
 - griceovská 90-107
 - manifestační (Husserl)
 88-89
 - podloudná (Grice, Schiffer)
 97-98, 100, 103, 104, 142
 - reflexivní (sebereferenční)
 105-106, 143
 - významotvorná 88-89,
 98-99, 104, 117, 120, 139,
 140, 209-220

- ilokuční síla (viz výpovědní síla)
- individuální jazyk 208, 214-229, 248, 250
- intencionalismus (psychologismus) v teorii významu 24, 26, 28, 40, 63, 86-107, 120
- intencionální sémantika 17, 54, 86, 90-107, 121, 126, 129, 133, 138, 154, 159, 193
- internalistická konstrukce
propozice 80, 137
- interpretace
– promluvy, výrazu 18, 75, 76, 83, 118, 124, 166-179, 182, 188-207, 228-232
– pravidla 118, 214-232
- jazyková kompetence 14, 120, 167, 169, 172, 226, 228
- jazykové konvence 11, 18, 55, 67, 68, 69, 70, 83, 93, 96, 115, 116, 135, 138, 141, 147-149, 178-183, 189, 195, 202, 203, 205, 222, 224, 227, 228, 232
- jazyk jako funkce z vět do propozic 152-154
- jazykové společenství 138, 144, 148-162, 180, 181, 205, 219-232, 250
- jednání podle pravidla 117, 129, 208-229, 248
- kompoziční povaha jazyka 14, 131, 135, 227, 240
- komunikativní intence 18, 30, 45, 86-107, 109, 120-122, 126, 139, 140, 156, 163-207
- komunikativní intuice 16, 221
- komunikativní relevance 76, 123-126
- komunikativní shoda 169, 219-229, 249-251
- komunikativní transparence 18, 55, 69, 70, 85-109, 129
- komunikativní triky 18, 27-29, 49, 55, 61-64, 121, 173-175
- komunikativní úspěch 176, 182, 188-204, 253
- konceptuální aparát 37
- konvenční význam 11, 70, 141, 193, 194, 197, 201-203
– jeho geneze 159-162
– jeho neutralizace 189-197
– jeho eliminace 197-200
- konverzační implikatury 75, 76, 123-126, 128, 133
- konverzační maximy 76, 123-126, 133
- Lewisova definice konvence 151-162, 197, 202, 239
- lež 23-25, 27, 32-36, 39, 58-60, 133

- manifestace
 – jako poskytování důvodu
 k přesvědčení 37-40
 – v normativním smyslu 41-44
 – v Husserlově pojetí
 (Kundgabe) 88-90, 139
 maxima M 179, 180,
 201-203, 227
 mluvní akt 16, 18, 35, 42,
 43-83, 109, 111, 127, 131,
 180, 181, 226, 227
 Moorův paradox 21-22, 24,
 25, 39, 60
 morální parametry komunikace
 35, 57, 58-60, 73, 204-207
 možné světy 113, 119, 152
- negativně naladěný adresát
 27-29, 38, 70
 nepřímý mluvní akt 75-78
 neurčitost překladu a významu
 118, 119, 229-232, 253
 noéisis-noéma 87, 88, 139
 normativní důsledky promluv
 17, 23, 24, 27, 54, 56, 57,
 58-60, 67, 70, 72-78, 80-83,
 107, 108, 113, 117, 121, 126,
 156, 157, 176, 177, 181,
 183, 203, 207, 208, 226,
 227
 normativní principy
 (standardy) 18, 113,
 115-157, 159-162, 202-204,
 226, 227
- obecný typ promluvy (Grice,
 Schiffer) 162, 240
- objektivita významu
 – promluvy 109-113, 120,
 128
 – věty 113-119, 120
 ostenzivní definice 211,
 212, 246
 otevřenost komunikativní
 intence 88-107
- performativní inkonzistence
 21-22, 60, 69
 performativní sloveso 75,
 76
 podmínky úspěšného vykonání
 mluvního aktu (Searle)
 55, 66-72
 poskytování důvodu
 k přesvědčení (Récanati)
 37, 38, 59
 pravdivostní podmínky 78,
 82, 129, 137, 138, 153, 187,
 252
 pravidla 26, 64, 65, 71-72,
 135, 147, 148, 181, 208-229
 – rekurzivní 241
 predikáty 210-213, 216, 217
 presupozice 44, 47-51, 82,
 134, 161
 princip vstřícnosti (Quine,
 Davidson) 168
 princip π 178-182, 189,
 201-203, 227, 253
 privátní jazyk (viz soukromý
 jazyk)
 propozice (propoziční obsah)
 11, 15, 21, 22, 24, 25, 30, 32,
 45, 61, 67, 68, 74, 75, 78,
 79-82, 107, 109, 113, 114,

- 128, 137, 152, 156, 180,
195-198, 203, 227
- neofregeovská 79-82, 137
 - neurussellovská 79-82,
137
 - obecná 45
 - singulární 45, 79-82
- propoziční postoj 21, 22,
36, 56, 68, 74, 76, 79,
80
- překladová příručka (Quine)
118, 119, 230, 232
- psychologická redukce 12,
19, 103, 108, 129, 154
- psychologický výklad jednání
35-36, 79, 80, 83, 136
- radikální interpretace
(radikální překlad) 35,
36, 131, 230-232
- realismus-antirealismus 12,
118, 129, 230, 252
- reference 18, 45, 79-82,
122, 127, 189-200, 210
- přímá 45, 79
- referenční-atributivní (viz
Donnellanova distinkce)
- regres ve vymezení významu
promluvy 88-89, 98-106,
193
- negativní verze 100-103
- rozkaz (definice) 53-54
- řící vs. indikovat 75-78,
123-126
- říše abstraktních entit 111,
112, 114, 120, 128
- shoda přesvědčení mluvčího
a adresáta 188-200
- její stupně 192-194
- sebedestruktivní
komunikativní akt (viz
komunikativní
inkonzistence)
- singulární termín 48,
79-82, 117, 137
- slib (definice) 51-52,
66-72
- sociolekt (viz idiolekt —
sociolekt)
- soukromý jazyk 208-213,
221-224, 246-248, 250
- společná znalost (Lewis)
142, 152, 160
- standardy jazykového
společenství 24, 41, 42,
154, 168, 181, 219-232
- standardy racionality 37,
41, 122, 156, 164, 178, 180,
182, 185, 208
- syntaktická struktura věty
11, 14, 131
- teorie pravdy (Tarski,
Davidson) 78, 118, 136, 153,
241
- teorie významu 11, 12, 15,
16, 17, 18, 34, 54, 78, 83,
105, 109, 116, 118, 121, 126,
127, 130, 136, 138 177, 188,
203-204, 235
- tvrzení (definice a komentář)
43-51, 54-65, 72-78
- typ diskursu 178, 180,
181-183, 201-204, 220, 230

- veřejná povaha významu
107, 164, 176, 178, 181,
184-187, 244
- veřejný fakt 226, 227,
234
- věta uvedená do komunikace
179, 180
- vlastní jména 45, 80, 81,
137, 148, 189-200, 209, 210,
245
- vyjadřování (prezentace,
manifestace) mentálních
stavů 17, 18, 21-43, 107,
127
- výpovědní síla 11, 15, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 61, 71, 72,
75, 109, 122, 127, 128, 135,
148, 163-166, 203, 227
- význam promluvy 13, 14,
16, 17, 18, 21, 22, 30, 35, 75,
77, 78, 80, 86-108, 123,
126, 127
- jeho determinace 13, 77,
148, 149, 163-187, 189-204,
208, 226, 227
- význam promluvy pro mluvčího
(Grice, Schiffer) 27, 28,
42, 54, 69, 70, 90-107, 126,
133, 140, 141, 154, 193
- význam přirozený a
nepřirozený (Grice) 140
- význam slova 13, 14, 83,
117, 131
- význam věty 13, 14, 77,
78, 82-83, 113-119, 130,
153, 154, 156, 159-162,
239
- vzájemné vědění (Schiffer)
104, 105, 142, 193
- závazek v subjektivním
a objektivním smyslu 24,
42
- způsob prezentace referentu
79-82, 137

Jmenný rejstřík

- ALSTON, P. 136
 ARISTOTELEŠ 248
 ARMSTRONG, B. F., Jr. 249
 AUSTIN, J. L. 75
 AVRAMIDES, A. 129
- BACH, K. 37, 134
 BAKER, G. P. 248
 BALDWIN, T. 132
 BLACKBURN, S. 105, 143, 247
 BOLZANO, B. 143
 BURGE, T. 241
 BURNEYEAT, M. F. 132
- CLARK, H. 193, 245
- DAUBERT, J. 139
 DAVIDSON, D. 21, 33-36, 78, 116, 118, 129, 131, 133, 134, 137, 144, 153, 158, 163-175, 177, 183, 188, 193-195, 197, 200, 201, 204, 205, 227, 233-237, 240-245, 252, 253
 DAVIES, M. 138, 139, 142
 DESCARTES, R. 219
- DONNELLAN, K. 193, 245, 246
 DUMMETT, M. 12, 13, 15, 27, 72, 78, 129, 130, 132, 136, 170, 206, 241-243, 249, 252
- EVANS, G. 48, 49, 134, 137, 138, 144
- FREGE, G. 110-112, 113, 120, 131, 137, 140, 143
- GOODMAN, N. 216, 217, 247
- GRICE, P. 17, 27, 28, 42, 54, 69, 70, 75, 76, 90-108, 115, 123-126, 129, 133, 138, 140-144, 154, 159, 160, 162, 239, 240, 243
- HACKER, P. M. S. 248
 HARMAN, G. 105, 143
 HARNISH, R. M. 37, 134
 HARTMAN, R. 143
 HUSSERL, E. 86-90, 98, 99, 107, 139, 140, 213

- KANT, I. 104
 KAPLAN, D. 137
 KRIPKE, S. 18, 117, 118,
 144, 208, 214-216, 218, 219,
 247-249, 252
- LEWIS, D. 34, 116, 133,
 138, 139, 151-160, 169, 233,
 236, 239
 LOAR, B. 138, 144
- MALCOLM, N. 249
 MARSHALL, C. 193, 245
 MARTY, A. 139
 McDOWELL, J. 33, 34, 133,
 137, 138, 144, 236, 249-251
 McGINN, C. 248
 MOORE, G. E. 39, 134
 MULLIGAN, K. 132
- PAGIN, P. 73-75, 77
 PATOČKA, J. 213, 247
 PEACOCKE, Ch. 138
 PEANO, G. 215
 PEIRCE, C. S. 91, 115
 PERRY, J. 137
 POPPER, K. 143
 PUTNAM, H. 241
- QUINE, W. V. O. 18, 118,
 119, 144, 229-232, 235, 252,
 253
- RÉCANATI, F. 37-39, 106,
 134, 137, 142, 143
 REID, T. 132
 REINACH, A. 25, 26, 132
 RUSSELL, B. 48, 133, 134,
 137, 210, 246, 248
- SCHIFFER, S. 17, 70, 99,
 101, 103, 104, 105-108, 129,
 138, 140-143, 159, 162, 193,
 239, 240, 245
 SEARLE, J. 26, 42, 55-57,
 66-72, 75, 90, 132, 135-137,
 140, 141
 SMITH, B. 139
 SOAMES, S. 135
 SPERBER, D. 36, 106, 131,
 134, 143
 STALNACKER, R. 49, 50,
 134, 135
 STRAWSON, P. F. 47-49,
 96, 99, 134, 141, 142
- TARSKI, A. 118, 241
- WILSON, D. 36, 106, 131,
 134, 143
 WITTGENSTEIN, L. 17, 18,
 73, 117, 118, 130, 131,
 208-213, 218-220, 222-224,
 230, 234, 236, 239, 243, 244,
 246-251
 WRIGHT, C. 220, 249, 250

Význam a komunikace

Petr Kořátko

Přebal navrhla Eva Kořátková
Odpovědná redaktorka Marta Landová
Technická redaktorka Marie Vučková
Typografie a sazba Martin Pokorný

Vydal Filosofický ústav AV ČR

ve svém nakladatelství

FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

jako svou 96. publikaci

Vytiskl Ústav jaderných informací,

Praha-Zbraslav

Vydání první

Praha 1998

Stran 296

Elektronické vydání první

Praha 2021

Tato studie vznikla v rámci
grantu č. A0009504 uděleného
Grantovou agenturou Akademie věd České republiky

Vědecký recenzent
prof. dr. Karel Berka, DrSc.

© Petr Koťátko, 1998

Cover © Eva Koťátková, 1998

© FILOSOFIA-ΦΙΛΟΦΟΦΙΑ, 1998

nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR

ISBN 80-7007-117-6 (print book)

ISBN 978-80-7007-711-5 (e-book)

Význam a komunikace

Petr Kořátko

Přebal navrhla Eva Kořátková
Odpovědná redaktorka Marta Landová
Technická redaktorka Marie Vučková
Typografie a sazba Martin Pokorný
Vydal Filosofický ústav AV ČR
ve svém nakladatelství
FILOSOFIA-ΦΙΛΟΦΟΦΙΑ
jako svou 96. publikaci
Vytiskl Ústav jaderných informací,
Praha-Zbraslav
Vydání první
Praha 1998
Stran 296

Elektronické vydání první
Praha 2021

